QUADERNS DE DIFUSIÓ HISTÒRICA I ARQUEOLÒGICA DE BÉTERA. 1

Intervencions arqueològiques al centre històric de Bétera, 2002 - 2009

Ajuntament de Bétera

QUADERNS DE DIFUSIÓ HISTÒRICA I ARQUELÒGICA DE BÉTERA. 1

INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES AL CENTRE HISTÒRIC DE BÉTERA

2002 - 2009

EDICIÓ:
Ajuntament de Bétera

COORDINACIÓ:
Josep Maria Burriel Alberich

EQUIP D'AUTORS:
Josep Maria Burriel Alberich, Anna Lorena Ruiz Soriano, Maria Jesús Ortega Pérez, Manuel Serrano Fajardo, Juan Vicente Salavert León, Enrique Ruiz Val, Francisco J. Perua Barceló i Rosario Serrano Pérez.

CORRECCIÓ VALENCIÀ:
Bàrbara Sales Alós

TRADUCCIÓ ANGLÉS:
Centro de Estudios Schola, S.L.

DISSENY GRÀFIC: Josep Maria Burriel Alberich, Anna Lorena Ruiz Soriano, Pilar Mas Hurtuna

TOPOGRAFIA ARQUEOLÒGICA:
Global Alacant. S.L.

DIBUIX DE MATERIALS:
Pilar Mas Hurtuna, Rafael Martínez Porral

DIBUIX DE PLANIMETRIA:
Pilar Mas Hurtuna

MAQUETACIÓN:
Pilar Mas Hurtuna

IMPRESSIÓ:La Imprenta C.G.

D. L.: V 2779-2013

ISBN: 978-84-695-8907-6

© de los textos: los autores

© de la edición: Ajuntament de Bétera

QUADERNS DE DIFUSIÓ HISTÒRICA I ARQUEOLÒGICA DE BÉTERA. 1

INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES AL CENTRE HISTÒRIC DE BÉTERA 2002 - 2009

Josep Maria Burriel Alberich
Anna Lorena Ruiz Soriano
Maria Jesús Ortega Pérez
Manuel Serrano Fajardo
Juan Vicente Salavert
Enrique Ruiz Val
Francisco J. Perua Barceló
Rosario Serrano Pérez

Ajuntament de Bétera

Fig. 1. Vista aèria del Castell de Bétera.

Presentació

Com a representant de tots els veïns, és per a l'alcalde de Bétera una gran satisfacció poder presentar una publicació de caràcter científic i a la vegada de divulgació històrica que parle del nostre poble. Un treball que vol ser el principi d'una sèrie en la qual donar la màxima difusió als estudis històrics i les troballes arqueològiques hagudes en Bétera. Els *Quaderns de difusió històrica i arqueològica de Bétera* que ara naixen estic segur que seran una "ferramenta" cultural a la mà de tots els nostres veïns. Una publicació amb la què a partir d'ara podrem saber un poc més de la nostra història, de les nostres tradicions i arrels. Serà la forma d'estar informats de primera mà, per exemple, del que s'està descobrint en els últims anys al subsòl de Bétera. Descobriments tan importants com són les ceràmiques iberes, materials que ens parlen de l'antiguitat del nostre poble, i que el posen a l'altura dels més antics de la Comunitat Valenciana, com Sagunt o Llíria.

També estem convençuts que la informació i el coneixement ens ha de fer un poble més culte, amb més valors i més europeus. Des de la modèstia, però sense complexos, volem que Bétera siga una ciutat que es conega arreu del món per la seua cultura, les seues tradicions i el seu patrimoni. En altres paraules, Bétera ha de mostrar-se en el futur com una ciutat treballadora, emprenedora que lluita per obrir-se camí en els difícils temps que vivim però que respecta el seu patrimoni històric, que el valora i fa d'ell una senya d'identitat. Els *Quaderns de difusió històrica i arqueològica* són una aposta segura al camí de progrés que ens hem marcat des del govern municipal.

Bétera, 30 d'agost de 2013

Germán Cotanda Gil

Alcalde-president de Bétera

Fig. 2. Catxerulo del Perigall.

Presentació

Bétera compta amb un ric i variat patrimoni històric, arqueològic i etnogràfic. En els darrers anys s'han fet molts esforços perquè este patrimoni històric, l'herència dels nostres avantpassats, puga ser recuperat, posat en valor i fer-ho accessible a tots els beterans i fins i tot, per què no dir-ho, a tot el món. Però perquè la nostra gent puga saber i estar informada del que hem avançat en el camp de la recuperació del patrimoni històric, i molt conscients que encara resta molt a fer, hem cregut necessari crear un instrument, una publicació periòdica en la que donem compte. Este serà el *Quaderns de difusió històrica i arqueològica de Bétera*.

Volem que este primer Quaderns siga un monogràfic de les nombroses intervencions arqueològiques urbanes efectuades des de l'any 2002 fins el 2009. Volem que els nostres conciutadans sàpien què és el que s'ha descobert perquè puguem valorar el que tenim al nostre centre històric, al voltant del vell Castell de Bétera.

Més endavant seguirem publicant als *Quaderns* les excepcionals troballes romanes al Pedregal de *L'Horta Vella* i les islàmiques de l'alqueria de Bofilla. També volem que els Quaderns siguen la veu que explique com estem recuperant el patrimoni etnològic, és a dir, l'arquitectura popular i les tradicions del nostre poble.

Bétera, 28 d'agost de 2013

Victòria Cremades Salavert

Regidora de Patrimoni i Turisme de l'Ajuntament de Bétera

Presentación

El profesor Burriel, junto con los autores de los artículos que se presentan en esta publicación, ha realizado con esfuerzo y profesionalidad una gran labor durante más de una década. Resulta poco usual que este tipo de trabajos trasciendan del ámbito académico y lleguen al gran público. Para las empresas Wieden Simó y Schuller S.L. es un honor y un orgullo poder contribuir a su difusión. Presentes en la vida de Bétera desde 1973 y 1978 respectivamente, tenemos la satisfacción de celebrar así estos significativos aniversarios de nuestro compromiso empresarial con Bétera.

Estamos seguros de la buena acogida y del interés para el gran público de esta publicación y de su contribución a la mejora del conocimiento de una parte importante y valiosa de la historia local.

Bétera, Agosto de 2013

Pablo Cervignon

Wieden Simon

Ricardo Schuller

Schuller SL

ÍNDEX

J.M. BURRIEL ALBERICH - ORTEGA PÉREZ M.J. - RUIZ SORIANO A.L.
Apunts a la Història de Bètera..... 13

J.M. BURRIEL ALBERICH
Arqueologia urbana..... 23

J.M. BURRIEL ALBERICH
ENBIC I (2002)..... 25

J.M. BURRIEL ALBERICH
Carrer Llarg, 10 (2003)..... 37

J.M. BURRIEL ALBERICH
Mariano Benlliure, 3 (2004)..... 47

J.V. SALAVERT LEÓN - M. SERRANO FAJARDO
Salvador Giner, 5 (2004)..... 57

J.M. BURRIEL ALBERICH
ENBIC II (2004)..... 67

J.V. SALAVERT LEÓN - M. SERRANO FAJARDO
Vázquez Mella, 11 (2004)..... 85

M. SERRANO FAJARDO
Placeta del Sol, 8 (2004)..... 93

M. SERRANO FAJARDO
Carrer Major, 8 (2005)..... 111

J.M. BURRIEL ALBERICH - ORTEGA PÉREZ M.J. - RUIZ SORIANO A.L.
ENBIC III (2007)..... 123

J.M. BURRIEL ALBERICH - ORTEGA PÉREZ M.J. - RUIZ SORIANO A.L.
ENBIC IV, Fases 1 i 2 (2008)..... 149

J.M. BURRIEL ALBERICH - ORTEGA PÉREZ M.J.
Mariano Benlliure, 3 BIS (2008)..... 171

ORTEGA PÉREZ M.J. - RUIZ SORIANO A.L.
Plaça del Castell, 2 (2008)..... 193

RUIZ VAL E.
Eugenio Aloy, 16 (2008)..... 205

ORTEGA PÉREZ M.J. - RUIZ SORIANO A.L.
Sor Josefa Laborra, 11 (2008)..... 223

PERUA BARCELÓ F.J. - SERRANO PÉREZ R.
Sant Josep, 4, 6 i 8 (2009)..... 241

Apunts a la història de bétera

Bétera i el seu terme municipal són el lloc on, al llarg dels segles, la història del poble valencià ha anat deixant un ric i interessant patrimoni que durant els darrers anys hem començat a conéixer millor i difondre. *Quaderns de difusió històrica i arqueològica de Bétera* vol ser una manera més de materialitzar esta divulgació.

L'Edat del Bronze Final (1200-700 aC)

Els primers indicis materials d'ocupació humana a la comarca de Bétera es remunten a l'Edat del Bronze. Aquest període crono-cultural a les comarques centrals valencianes, en què s'insereix el terme municipal de Bétera, va suposar un canvi accelerat quant als contactes amb altres grups socials coetanis, atlàntics, ultrapirenaics o mediterranis precolonials, ara es faran molt més intensos. Les societats indígenes, encara encastellades en cims i vessants de difícil accés (com per exemple al *Pic dels Corbs* a Sagunt, a pocs quilòmetres al nord de Bétera) i amb economies agropecuàries de subsistència, s'obrin de forma clara a les influències externes. Algunes evidències arqueològiques són les troballes d'útils de bronze arribats des de Centre-Europa o des de la península itàlica que es fan servir als poblats. Els costums funeraris també canvien de manera que ara els morts són incinerats i les cendres dipositades en l'interior d'urnes que són soterrades en cementeris que coneguem com *Camps d'Urnes*. Paral·lelament s'abandonen definitivament les coves sepulcrals.

Amb les reserves que suposa qualsevol material arqueològic descontextualitzat (sense una procedència clara), hem de parlar de dues espases de bronze (tipus *Terni*) i dues puntes de llança, també de bronze, com els vestigis arqueològics més antics dels quals hi ha constància material a hores d'ara a Bétera (armament que es data al segle VIII aC). Les espases, procedents d'Itàlia, són atribuïdes a la cultura *Vilanoviana* (coetània del Bronze Final peninsular) que poc després es convertirà en

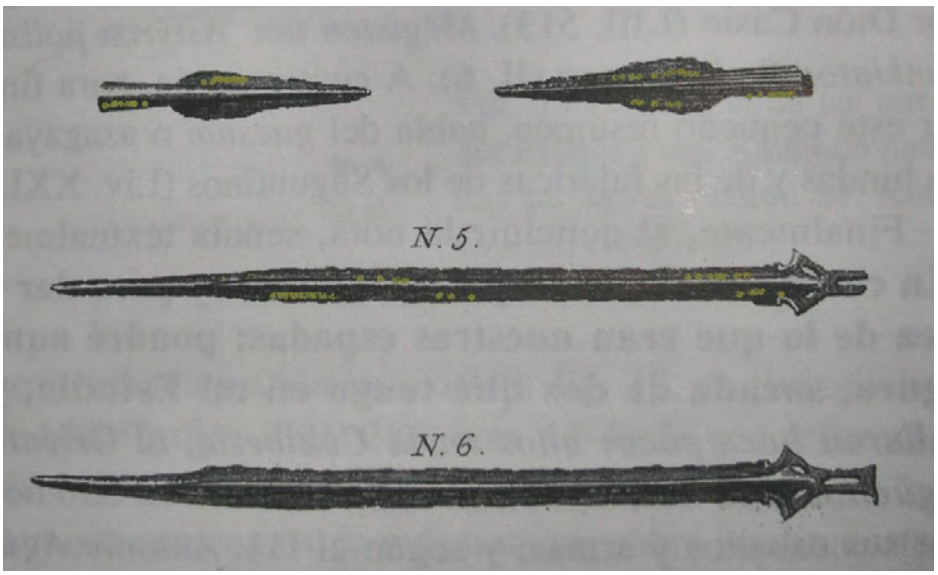

Fig. 1. Puntes de llança i espases del Bronze Final.

la cultura etrusca. Tots els materials de què parlem foren trobats en un lloc indeterminat del terme i han estat objecte de nombrosos treballs i cites (Almagro, 1977). En l'actualitat estan dipositats al *Museo Arqueológico Nacional* a Madrid. Les circumstàncies de la troballa, així com la manera en què van arribar les espases a Bétera des d'Etrùria, són ara per ara un interrogant que podria explicar-se, com hem dit adés, dins d'un context d'intensos contactes entre les societats del Bronze Final a l'Europa Occidental. Són troballes que també ens suggereixen la possibilitat que existisca algun tipus de jaciment d'esta època a Bétera. Les puntes de llança foren publicades al segle XVIII i van ser de nou ressenyades en 1998 pel professor Almagro-Gorbea qui considerà una curiosa coincidència que tant les espases com les puntes de llança aparegueren al mateix lloc. Però, açò no significa necessàriament que es trobaren totes les peces juntes.

Ibers

Els autors clàssics parlen dels ibers com els pobles que habitaven la costa mediterrània peninsular, des d'Andalusia fins el sud de França, des del segle VI al I aC. Són dades que l'arqueologia ha corroborat. Hereus de les societats del Bronze Final Mediterrani, estaven dividits en nombroses tribus: turdetans, oretans, contestans, edetans, ilercavons, etc.

També coneguem, a través de les fonts clàssiques, alguns aspectes de la vida dels ibers com per exemple que eren prou hàbils amb les armes i excel·lents genets. Molts van ser soldats mercenaris que lluitaren en exèrcits estrangers.

El seu sistema de govern no era unitari, sabem que algunes ciutats s'organitzaren en monarquies aristocràtiques (entre elles, *Edeta, Tossal de Sant Miquel de Llíria*) mentre que altres ho feren amb un senat local (el cas d'*Arse*-Sagunt que arribà a encunyar monedes des de finals del s. IV

Fig. 2. Poblat iber d'*El Tos Pelat*, s.VI - IV a.C.

aC), però mai no va existir una entitat política que agrupara tots els ibers i òbviament tampoc un exèrcit organitzat com tingueren grecs, púnics o romans.

És a l'època ibera, però, quan assistim al naixement d'un autèntic urbanisme organitzat a les nostres terres, es construeixen ciutats amb carrers i places que imiten els models grecs. Un bon exemple d'este urbanisme és el poblat iber d'*El Tos Pelat*, jaciment en procés d'excavació que es localitza entre els termes municipals de Moncada i Bétera (Burriel; Mata, 2008). L'agricultura també canvia, al tradicional cultiu de blat s'afegeixen els de la vinya i l'olivera. Els avanços econòmics i culturals són molt importants. L'activitat comercial arribà a tindre un gran desenvolupament en les ciutats costaneres, participant del comerç mediterrani.

També podem destacar de la cultura ibera l'ús de l'escriptura: són nombroses les inscripcions sobre pedra (amb caràcter religiós o funerari), les planxes de plom i la ceràmica, on apareixen escrits textos que ara per ara no han estat desxifrats.

A més a més d'*El Tos Pelat*, a Bétera comptem amb altres jaciments ibers dels quals cal destacar la pròpia ciutat de Bétera on s'han trobat restes materials bastant significatives per poder dir que des del segle V aC estigué habitada. S'han documentat ceràmiques iberes dels segles V-III aC. Altra dada important i que justifica l'ocupació mil·lenària és que per Bétera degué passar l'antiga via Heràclea, camí que comunicava les ciutats d'*Arse-Sagunt* i *Edeta* i també els territoris i tribus del nord (Languedoc, Rosselló, Catalunya i Aragó) amb els del sud (Andalusia, Múrcia i la Manxa).

Romans

L'expansió de Roma per les terres circummediterrànies va ser un fet que es consolidà després de la II Guerra Púnica, ocorreguda a finals

Fig. 3. Vista del Castell de Sagunt.

Fig. 4. Hanníbal Barca.

del segle III aC en la qual s'enfrontaren romans i púnics en terres de la Península ibèrica.

El domini militar dels primers, conseqüència de la seua victòria, va fer possible a llarg termini la creació d'un gran imperi que dominava una vasta quantitat de territoris, des de *Lusitània* (a l'actual Portugal) fins a *Síria* i des del Nord d'Àfrica fins a Escòcia. Les terres valencianes, i de forma especial les beteranes, van participar de l'episodi bèl·lic que suposà la destrucció de Sagunt per l'exèrcit cartaginès l'any 218 aC. L'historiador romà Tit Livi, ens narra que Sagunt havia estat del costat de Roma i que això va ser el motiu de la seua destrucció. Segons l'erudit Nicolau Primitiu Gómez, va ser a les contrades de Bétera i el camí de Llíria a Sagunt per on les tropes cartagineses prepararen el setge sobre Sagunt.

Una vegada tancat el capítol de la II Guerra Púnica, els romans no abandonaren la Península Ibèrica on havien desembarcat l'any 218 per frenar al general cartaginés Hanníbal Barca, ans al contrari, des d'eixe moment imposaren a poc a poc, algunes vegades a la força, *manu militari* i altres per convenciment, el seu sistema econòmic i la seua cultura a tota la Península Ibèrica, des d'aleshores Hispània. Es van anar fundant colònies: *Tarraco, Barcino, Corduva, Caesaraugusta, Italica, Valentia* (el 138 aC) etc. i moltes vil·les rústiques, especialment en època imperial (a partir del segle I dC).

Per als romans, el *territorium*, a més a més de ser una noció geogràfica, era una entitat jurídica subjecta a una fiscalitat i a l'autoritat d'un magistrat. El poblament del *territorium* s'estructurava en forma d'agrupacions de distinta dimensió que, genèricament, denominem *villae rusticae* i que estaven dedicades a la producció agropecuària, pesquera o artesanal.

De bell nou, Bétera participà d'este procés històric que anomenem romanització. Les excavacions arqueològiques dutes a terme per l'Ajuntament de Bétera des de l'any 2001 a la vil·la rústica de *L'Horta Vella* estan mostrant un exemple perfecte de l'empremta romana a les terres valencianes. La proximitat de Bétera a la colònia romana de *Valentia*,

Fig. 5. L'*Horta Vella*, s.I a.C - IX d.C (Bétera, València).

però també d'*Edeta* (municipi de dret llatí) i *Saguntum* (ciutat federada a Roma primer i municipi després) fa complicat assignar *L'Horta Vella* a un *territorium* concret, tanmateix, els indicis ens fan pensar que *L'Horta Vella* pertanyia a València.

Este extraordinari jaciment romà, també conegut com el *Pedregal*, se situa al camí de la Torre (Bofilla), a l'extrem sud de la partida de l'Horta Vella, entre l'esmentat camí i la carretera comarcal de Burjassot a Torres-Torres. S'estén sobre una gran superfície de terra, en la marge dreta del barranc de Carraixet, entre camps de tarongers, llimeres i sèquies de reg, algunes de les quals són antics aqüeductes romans reaprofitats per a transportar aigua. Les nou intervencions arqueològiques dutes a terme fins ara ens han permès descobrir una petita part de la vil·la, que estigué ocupada des del segle I abans de la nostra era fins l'arribada dels musulmans (principis del segle VIII).

La primera de les quatre fases constructives documentades fins ara és: la *imperial* (s. II-V dC). S'inicia a finals del segle I o principis del II dC per a finalitzar a mitjans del V dC. A este moment pertany la major part de les estances agrupades en la zona oriental de l'àrea excavada. Estes configuren una típica instal·lació termal: *apodyterium-frigidarium* on s'inicia i finalitza el recorregut dels banys; *tepidarium*, sala de massatge i bany temperat i *caldarium*, sala de bany calent. A més a més, les termes tenien a l'oest una gran *natatio* o piscina de més de 60 m^2.

Durant la fase *tardo antiga* (de finals del segle V i fins l'arribada dels musulmans) es produeix una transformació molt important dels banys que canvia radicalment la seua antiga fisonomia. Els canvis afectaren a totes les sales de bany i, fins i tot, comença una important fase constructiva al sud-oest de les termes que està en procés d'investigació i que datem en època visigòtica (s. VI-VII dC) (Jimenez; Burriel, 2008).

Els musulmans arriben a Bétera

La presència dels musulmans a Bétera i Bofilla ha deixat abundants documents escrits a partir del segle XIII, però també ha deixat nombroses evidències materials de les quals parlarem tot seguit.

A les acaballes del segle VII la península ibèrica, l'antiga *Hispania Romana*, viu un moment en què la dispersió i la debilitat del poder central són una realitat. El *domini visigòtic*, representat per una llarga llista de reis de noms germànics, s'havia trencat feia temps a causa de les lluites que enfrontaven les diferents faccions d'esta minoria governant. La situació creada propiciarà que l'any 711 entre a la Península Ibèrica una nova força política, militar i religiosa, l'*Islam*, comandada per Tariq ben Ziyad qui ràpidament la sotmetrà (a excepció de la franja nord).

Una vegada els musulmans s'instal·len a la península la denominen *al-Andalus*; les terres valencianes des d'aleshores es coneixeran com el *Sharq al-Andalus* (l'orient). Des del segle VIII fins principis del segle XI

Fig. 6. Musulmans valencians.

Fig. 7. Torre de l'*alqueria de Bofilla* (Bétera, València).

el territori valencià està controlat, des dels centres polítics i religiosos de Damasc, Bagdad i Córdova successivament.

Però, la situació perifèrica de València respecte d'estes grans medines la manté relativament allunyada del poder central, i es beneficia poc, en un principi, de la riquesa cultural que l'*Islam* portarà amb ell a Europa. Ja al segle XI, quan novament les lluites internes debiliten el poder central, representat ara pel *Califat de Córdova*, veiem com les ciutats més importants d'*al-Andalus*, inclòs el seu territori d'influència, es fan independents: Toledo, Dénia, Saragossa, València, Tortosa, etc. El naixement d'estos "regnes" obrirà una fase històrica que coneguem com el *Període Taifa*. Esta nova situació geopolítica provoca al sud d'*al-Andalus* conflictes socials i polítics que generen l'emigració de molts contingents de població, els quals en busca de seguretat, acaben instal·lant-se en terres valencianes. València i el seu territori a les darreries del califat, i sobretot en època taifa, arribà a adquirir una relativa esplendor. Aleshores, hi ha també una clara recuperació i expansió econòmica i cultural. És el moment en què l'augment de la població podria haver fet que s'ampliaren o es posaren en cultiu noves terres, i es desenvolupa el regadiu de la *Sèquia de Moncada*, i altres zones, a partir d'aigües de fonts i ullals, com el cas de Bétera i Bofilla. Esta conjuntura va ser favorable al naixement de moltes *alqueries* o al desenvolupament de les que pogueren existir abans.

El coneixement del poblament rural a la comarca per a època islàmica és, des del punt de vista de l'arqueologia, molt pobre. A excepció de *Bofilla* (excavada en gran part), mai no hi ha hagut la més mínima oportunitat de documentar este tipus d'hàbitat, llevat d'alguna excepció.

Les evidències arqueològiques de la primera època (s. VIII), les trobem a L'*Horta Vella*. Es tracta del moment en què veiem amortitzar les diferents estances de la fase visigòtica. La continuïtat de l'ocupació andalusina més enllà dels s. VIII i IX encara no està aclarida.

L'alqueria de Bofilla, amb la seua torre de vigilància, és, ara per ara, sense cap dubte, el jaciment arqueològic que més fama ha donat a Bétera des d'un punt de vista cultural. Ha estat excavat quasi al 80% i s'han publicat alguns treballs d'investigació de fàcil accés en qualsevol biblioteca (López, 1994). Les excavacions van traure a la llum un xicotet nucli urbà: diversos carrers, places i cases. Es tracta d'un dels pocs jaciments

islàmics mudeixars excavats fins ara a València. En l'actualitat, des de l'Ajuntament de Bétera i la Conselleria de Turisme, Cultura i Esport, es treballa en un projecte de posada en valor que permetrà en un futur pròxim l'excavació de l'albacar de la torre i de les cases que no van ser destruïdes quan s'acabaren les excavacions. Pel que fa a la necròpolis o cementeri de Bofilla, és molt escassa la informació de què disposem. Segons alguns testimonis s'ubicava al sector sud-est de l'alqueria, aproximadament a uns 150 metres de la torre i l'albacar, però va ser destruïda amb les transformacions agrícoles. No s'han fet mai excavacions a la zona i les úniques evidències fiables són les dades i fotografies publicades pel malaguanyat professor de la Universitat de València En Pedro López Elum, en les quals ens explica com van ser afectats alguns enterraments per la instal·lació d'una canonada d'aigua de reg. La recent restauració de la torre de l'alqueria (2009-2010) ha convertit el jaciment en visitable i ha garantit la conservació de les restes arqueològiques.

Però tornem a Bétera. A través de la informació del *Llibre del Repartiment* (Cabanes; Ferrer, 1980) i la historiografia consultada es desprén amb tota claredat que Bétera era una alqueria (poble islàmic). Afortunadament (encara que a poc a poc i de forma aïllada), comencem a situar topogràficament dins de la trama urbana alguns elements de l'època com són la gran torre de vigilància en l'actual Castell, una sitja o dipòsit de gra al carrer d'Andrés Campos (en les proximitats de la plaça Andreu Fresquet), obradors terrissers a la plaça de Sant Roc i altres carrers i la seua necròpolis en la Placeta del Sol. Tot seguit veurem amb més detalls esta informació. Estem segurs que l'exhaustiu control urbanístic que des de l'Ajuntament es duu a terme en l'entorn BIC del Castell, molt

Fig. 8. Jaume I El Conqueridor.

prompte permetrà documentar les cases de l'alqueria islàmica de Bétera i els més que probables nivells romans.

Bétera baix-medieval i moderna

Amb la conquesta cristiana la situació dels beterans musulmans, ara mudeixars, anirà canviant a poc a poc. En un primer moment, les alqueries de Bétera i Bofilla passaren a les mans de l'orde militar de Calatrava, més tard a diverses famílies nobles: els Boïl, els Rocafull, els Rabassa de Perellós i, per últim, als marquesos de Dos Aguas.

Durant el segle XVI la situació dels camperols de l'aljama beterana era difícil i insostenible, especialment després del bateig forçat en 1521, fins el punt que els moriscos beterans, junt als de Benaguasil, se sublevaren en el 1525 sense èxit. Lluny de millorar, la situació empitjorarà i a principis del segle XVII, els musulmans valencians són expulsats del Regne; Bétera queda quasi despoblada.

A partir de 1610 s'inicia una nova fase històrica. Els barons propietaris del senyoriu, atorguen Carta Pobla a 50 noves famílies que substituiran les expulsades però les condicions de vida seguiran sent molt dures per a la majoria dels veïns.

Arqueologia urbana

El PGOU de Bétera, en vigor des de l'any 2000, delimita dos entorns BIC (Bé d'Interés Cultural), un és el del Castell i l'altre el del Calvari i Ermita de la Divina Pastora. Açò fa que s'aplique obligatòriament la llei de Patrimoni Cultural Valencià de manera que qualsevol remoció del subsòl en estes dues zones està sotmesa a un estricte control arqueològic i a les autoritzacions de la Conselleria de Turisme, Cultura i Esport de la Generalitat Valenciana.

Fins a l'actualitat s'han efectuat nombroses intervencions en estos dos entorns les quals han donat resultats molt desiguals. Les que s'han efectuat al voltant del Calvari han sigut, fins ara, negatives (per esta raó no les comentarem). Esta realitat canvia quan la intervenció que s'efectua és a l'entorn BIC del Castell, on quasi totes han donat resultats positius i interessants per a conéixer l'evolució urbana de Bétera i part de la història no escrita fins ara.

Des de l'any 2002 en què es féu la primera intervenció arqueològica fins a la més recent en l'any 2009, hem anat descobrint a poc a poc una part de la història de Bétera que ara volem donar a conéixer. Sabem, per exemple, que Bétera remunta els seus orígens, com a mínim, a època ibera (s. V-III aC). En este moment l'hàbitat sembla centrar-se en el vessant nord del castell: carrers de Sor Josefa Laborra, d'Eugeni Aloy, de Mariano Benlliure i la plaça d'Andrés Fresquet. Durant època romana i visigòtica podria haver hagut una ocupació de la qual, ara per ara, no tenim cap evidència material i també sabem que, des del segle XI, o fins i

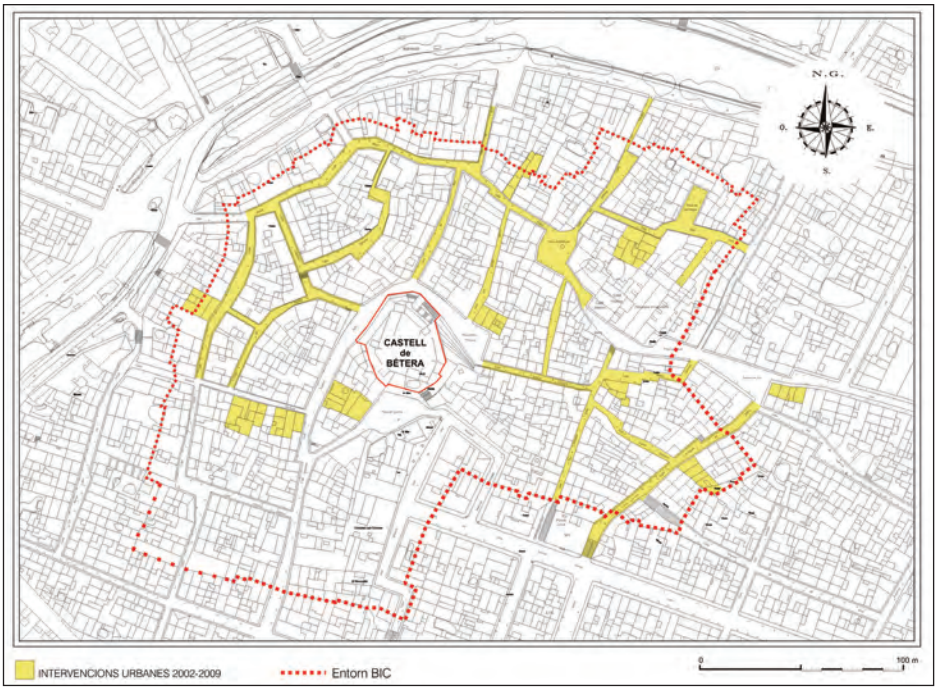

Fig. 1. Intervencions urbanes, entorn B.I.C., 2002-2009.

tot abans, hi ha hàbitat islàmic. Este últim moment ens ha deixat moltes restes: la torre del Rellotge del Castell, i una intensa activitat artesanal dedicada a la producció terrissera i que sembla perdurar com a mínim fins al segle XIII (entre altres elements materials).

Però tot i els descobriments de què parlarem en cadascuna de les intervencions que ara publiquem, la informació de la qual disposem encara és molt poca i cal seguir atents a les noves troballes.

ENBIC I

Fitxa tècnica:

Acrònim: ENBIC I.

Tipus de jaciment: Urbà.

Cronologia: Medieval-Contemporània (s. XI-XX).

Localització: Carrers Vázquez Mella, Salvador Giner, Andrés Campos i Daniel Gonzalvo.

Direcció tècnica i dibuix arqueològic: Josep Maria Burriel Alberich.

Promotor: Ajuntament de Bétera.

Dates d'excavació: Novembre i desembre de 2002 i gener, febrer, març i abril de 2003.

RESUMEN

Fue la primera intervención arqueológica efectuada en el casco histórico de Bétera. Se hallaron restos de hornos cerámicos muy destruidos que pudieron estar en uso desde época andalusí hasta el siglo XIV. También se documentó un silo islámico (s. XI-XIII), así como cerámicas de esta época y de época ibérica (s. V-III aC).

ABSTRACT

It was the first archaeological excavation made in the ancient part of Bétera. There were found some pottery kilns that they could have been in use since Islamic time (11th century) until 14th century. There it was also excavated a muslim "silo" (11 th-13th century) and pottery pieces from this period and from Iberian period were found there too.

RESUM

Va ser la primera intervenció arqueològica efectuada al nucli històric de Bétera. Es trobaren restes de forns ceràmics molt destruïts que pogueren estar en ús des d'època andalusí fins el segle XIV. També es va documentar una sitja islàmica (s. XI-XIII)i també ceràmiques d'esta època i d'època ibèrica (s. V-III aC)

Fig. 1. Plànol de situació, ENBICI.

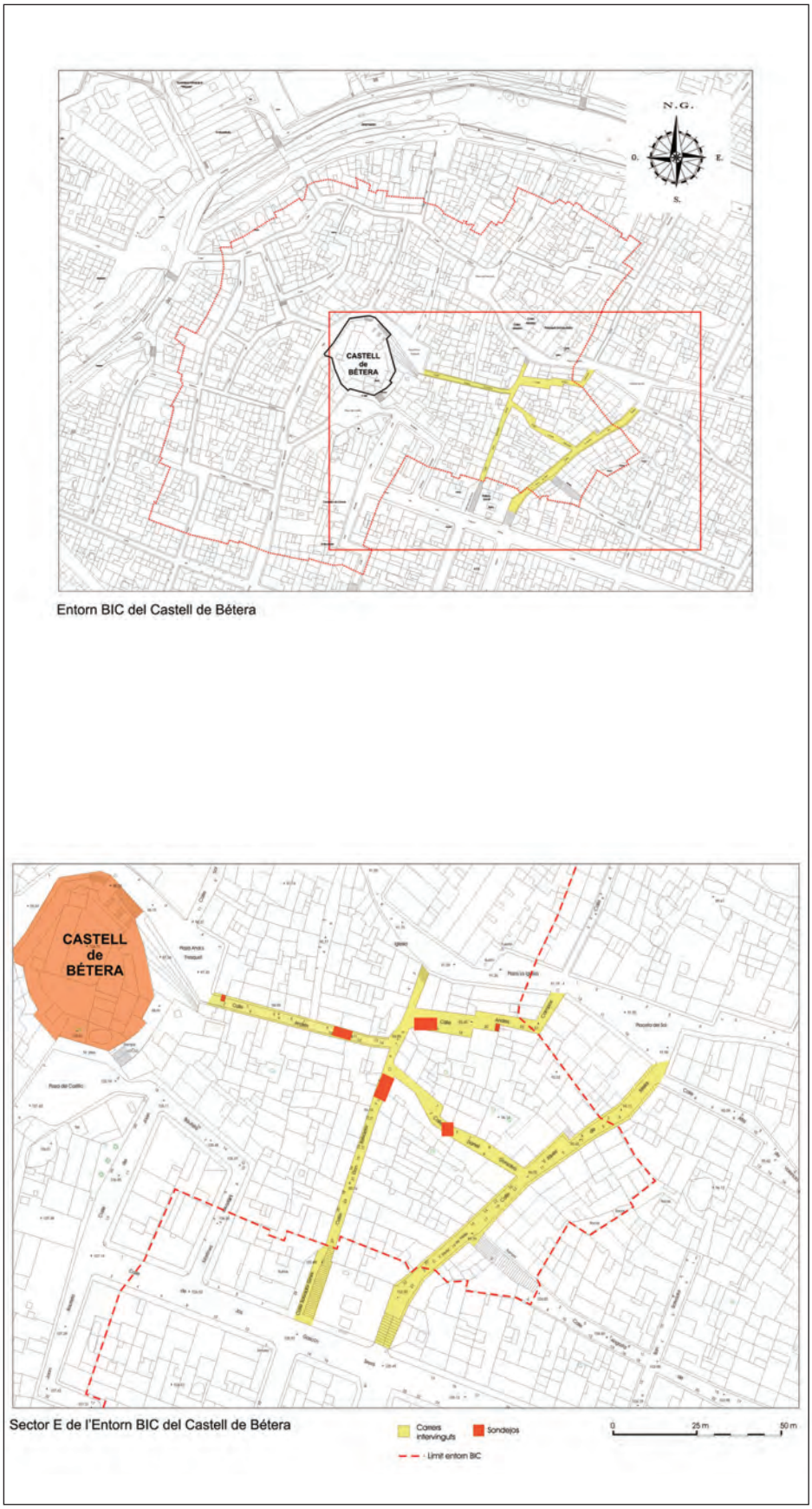

Descripció dels treballs:

La remodelació dels carrers Vázquez Mella, Daniel Gonzalvo, Salvador Giner i Andrés Campos de Bétera, va propiciar que durant els mesos de novembre i desembre de 2002 i gener, febrer, març i abril de 2003 s'efectuara el seguiment arqueològic de les obres ja que són carrers situats dins de l'entorn BIC de l'antic Castell. Els treballs de l'empresa constructora consistiren en la substitució de paviments i de les infraestructures sanitàries (xarxa d'aigua potable i clavegueram). Esta va ser la primera intervenció arqueològica efectuada dins del recinte urbà, i va proporcionar troballes tan sorprenents com inèdites que venen a referendar el bon criteri de l'Ajuntament de Bétera a l'hora de delimitar l'entorn BIC i aplicar la Llei de Patrimoni Cultural Valencià de 1998 (reformada en 2007).

Descripció de les troballes

Les troballes arqueològiques van ser nombroses i més importants a mesura que les remocions del subsòl s'acostaven al nucli fundacional de Bétera que s'identifica, ara per ara, amb el Castell.

Carrer de Vázquez Mella

El primer dels carrers intervinguts fou el de Vázquez Mella, vial rectilini amb fort pendent N-S que se situa en el perímetre est de la delimitació de l'entorn BIC. La situació "marginal" d'este carrer, la manca d'indicis, l'afecció superficial de les obres així com l'aflorament de l'argila natural molt superficial, va fer que el seguiment arqueològic fos negatiu, és a dir, que no proporcionara troballes destacables.

Tanmateix, diversos testimonis ens asseguraren que al principi del carrer, en la seua embocadura a la plaça del Sol, havien aparegut algunes inhumacions quan es feren remocions de terra. La descripció dels enterraments ens féu pensar que eren islàmics. Estes informacions orals van ser posteriorment confirmades arqueològicament ja que l'estiu de 2004 es van poder excavar a la plaça del Sol diverses inhumacions amb el típic ritual musulmà (cossos dipositats decúbit lateral en simples fosses excavades a terra). Quant a la cronologia de les inhumacions està entre el segle XI-XVI (per a més informació consultar la intervenció, Plaça del Sol nº 8 en este mateix *Quaderns*).

Carrer de Daniel Gonzalvo (Fig.2)

El carrer de Daniel Gonzalvo s'orienta E-O i a diferència de l'anterior s'adapta a una corba de nivell (96 m.s.n.m.). És un carrer de traçat irregular, serpentejant, que comunica els carrers de Vázquez Mella i Salvador Giner. A l'inici, els treballs en este carrer proporcionaren al-

Fig. 2. Carrer Daniel Gonzalvo abans de la intervenció.

guns fragments de ceràmica d'època medieval (s. XIV-XV) que prompte es van veure acompanyats d'algunes estructures constructives.

Època contemporània

Aproximadament a meitat de carrer, a l'altura del núm. 3, i en l'eix central, just on el carrer fa una inflexió, fou documentat un gran pou circular per l'abastiment d'aigua potable (U.E. 1003), construït amb pedres i morter de calç. A excepció d'este pou no fou documentada cap estructura més d'època contemporània.

Època islàmica (s. XII-XIII)

A poc més d'un metre de l'esmentat pou contemporani, en la mateixa vorera sud del carrer, es va poder documentar parcialment una estructura de "combustió", una mena de fosseta excavada en el sòl natural que en direcció sud s'endinsa per sota la façana del núm. 4. L'excavació parcial d'esta estructura, les parets de la qual presentaven signes de foc, dificultà enormement la seua identificació de manera segura i inicialment va ser interpretada com un forn domèstic (U.E. 1002). Les posteriors troballes de forns ceràmics als carrers d'Andrés Campos i Salvador Giner, van confirmar que era un forn terrisser. L'estructura en qüestió fou anul·lada a finals del segle XIV (aparegué ceràmica blava de Manises i llibrells bescuitats decorats amb manganès).

Carrer d'Andrés Campos

El carrer d'Andrés Campos també s'orienta en sentit E-O, presenta un traçat irregular amb alguns angles i racons en les façanes del primer tram (des de la plaça de l'Església fins a l'encreuament amb Salvador Giner) que podria estar obeint a una parcel·lació del terreny adaptada a un antic vial o camí, aspecte urbanístic que pareix confirmar les troballes arqueològiques. El segon tram, s'inicia a partir de l'esmentat encreuament fins a la plaça d'Andrés Fresquet (als peus del Castell), i és totalment recte. Tot ell presenta una considerable pendent al llarg del seu recorregut, des de la plaça de l'Església (91 m.s.n.m.) fins a la plaça d'Andrés Fresquet (98 m.s.n.m.).

Al carrer es feren 5 sondejos: dos en el primer tram i tres en el segon. Estos s'excavaren als punts on sospitàvem que les afeccions als substrat arqueològic havien estat menys importants o hi havia indicis arqueològics.

Sondeig 1

Època islàmica (s. XII-XIII)

El resultat dels sondejos no pogué ser més positiu. Al primer d'ells es va poder documentar un pis d'argila compactada sobre el qual s'apreciaven indicis d'ocupació que s'estenien per sota de les façanes i cap a l'interior de les cases. Este nivell d'ocupació es caracteritzava per la presència de carbons i una pel·lícula fosca sobre la superfície transitable que podria interpretar-se com un espai de caràcter artesanal que va ser amortitzat a finals del segle XIV.

Sondeig 2

Època islàmica (s. XI-XIII)

El segon sondeig, de més de 12 m^2, s'efectuà prop de la confluència del carrer d'Andrés Campos amb Salvador Giner, en un punt on les antigues infraestructures a penes havien afectat el subsòl i on els treballs arqueològics no interferien les obres. El resultat d'este segon sondeig també fou positiu ja que es van documentar almenys 7 forns ceràmics, concretament el fons de les cambres de combustió-cocció (cubetes allargades i estretes), UU.EE. 2007, 2013, 2015, 2017, 2019, 2021 i 2023 (Fig.3). Per damunt d'estos forns, vam poder comprovar com es va traçar un nou carrer pavimentat amb còdols de riu (U.E. 2004). Els materials ceràmics associats a la destrucció dels forns situen el seu funcionament en una època anterior al segle XIV (és a dir, segles XI-XIII).

Sondeig 3

Època moderna (s. XVI-XVIII)

El segon tram del carrer també va proporcionar troballes importants i sorprenents. El primer sondeig es va efectuar a l'altura del núm. 26. Es va excavar una superfície de prop de 6 m^2. Aproximadament a una profunditat de 0,40 m respecte del nivell de carrer actual vam po-

Fig. 3. Forns islàmics, s. XI - XIII.

der documentar un altre paviment amb còdols de riu inserits en l'argila natural i adossats a les antigues façanes (Fig.4). El pendent d'este antic carrer era d'aproximadament 30º, lleugerament major que l'actual, d'aproximadament 25º.

Cal destacar la marca d'una de les roderes de carro, habituals en els camins antics. La construcció del clavegueram i la instal·lació de l'aigua potable en la meitat sud del carrer va permetre la conservació de bona part d'este antic carrer. Per sota del paviment de còdols aflorava l'argila natural (U.E. 2011). La datació del carrer empedrat podria ser del segle XV, encara que no descartem una cronologia molt més moderna (s. XVII o XVIII).

Sondeig 4

Aproximadament a la meitat del segon tram de carrer s'efectuà un nou sondeig de 1 m^2, amb resultats negatius, ja que sota la terra remoguda en desmuntar les llambordes aparegué l'argila natural. El carrer de còdols esmentat anteriorment ja no es conserva en este punt. Açò s'explica pel fet que el carrer va ser rebaixat en el transcurs dels segles amb l'objectiu de suavitzar el pendent entre el Castell i el carrer Major.

Sondeig 5

Època islàmica

El cinquè dels sondejos, es va fer a uns 5 m de la plaça d'Andrés Fresquet (als peus del Castell), el punt va ser triat en base a alguns indicis i coincidia amb la cota més alta del vial. Era el punt on, per exemple, sota les llambordes no eixia exclusivament l'argila natural, sinó que tam-

Fig. 4. Carrer empedrat amb còdols de riu.

bé es veien algunes pedres. Esta sospita féu que delimitàrem una àrea d'aproximadament 3 m^2. Tot seguit es va procedir a l'excavació sistemàtica de la quadrícula. Prompte va quedar delimitat un cercle perfecte d'1,49 m de diàmetre excavat en l'argila natural. L'excavació total del farciment fins l'argila natural va donar com a resultat l'aparició d'una estructura colgada de 0,60 m de profunditat, una cubeta d'un metre de diàmetre amb les parets lleugerament còncaves i base totalment plana. Els materials arqueològics recuperats en l'interior de la cubeta eren una barreja de material iber i islàmic (UU.EE. 4001 i 4002): fragments de ceràmica ibera decorada amb motius geomètrics, ceràmica ibera tosca, un molí de mà circular, etc. Tenint en compte la seua morfologia, l'estructura (U.E. 4003) ha sigut interpretada com una sitja islàmica (Fig.5), dels segles X o XI, de forma provisional ja que només va ser excavada parcialment.

Carrer de Salvador Giner

Sondeig 1

Època islàmica

Este carrer és paral·lel a Vázquez Mella, amb el mateix o major pendent i la mateixa disposició rectilínia. Es va efectuar un únic sondeig de 5 m^2, en un punt pròxim al carrer de Daniel Gonzalvo.

Este sondeig va ser també positiu i de nou es van documentar per sota de l'empedrat de llambordes, estructures de combustió, concretament tres cubetes de combustió corresponents a sengles forns ceràmics (UU.EE. 3005, 3007 i 3008) i una altra de planta circular (U.E. 3003). En el mateix carrer però a una cota més alta, és a dir, cap al sud, s'observaren

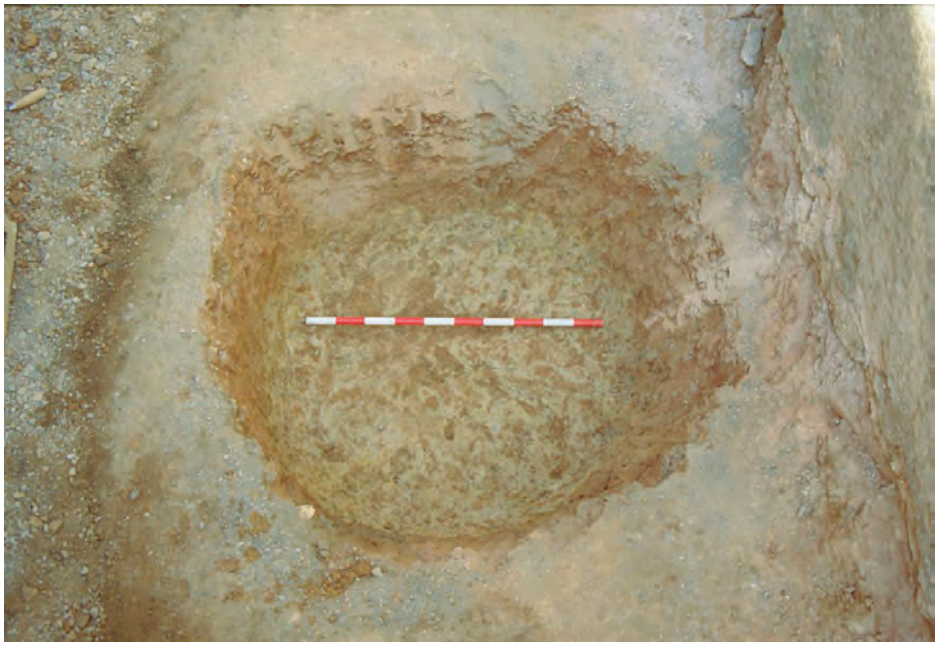

Fig. 5. Sitja islàmica.

indicis de rubefacció i toves cremades que corresponien a uns altres forns, la majoria dels quals es disposaven sota les cases d'este carrer.

Com véiem en els forns del carrer d'Andrés Campos, estos també van ser amortitzats a finals del segle XIV, probablement en el moment en què hi hagué un desenvolupament urbanístic cap a l'Est.

Interpretació i valoració

La valoració que fem, no pot ser més positiva, les estructures documentades en aquella primera intervenció (ENBIC I) van permetre obrir diversos camps a la investigació històrica i arqueològica.

Per una banda els més de 10 forns ceràmics (una mínima part dels nombrosos que hi van haver) fan de Bétera un centre productor de ceràmica islàmica precursor d'altres d'època medieval.

D'altra banda, Bétera des d'ara comença a albirar-se com un nou nucli de poblament iber, just a mig camí entre les dues ciutats més importants de l'època en el territori valencià, Edeta-Llíria i Arse-Sagunt, i molt probablement associat al Tos Pelat. Pel que fa a l'època islàmica cal parlar d'una possible sitja, que va ser la primera estructura d'esta cronologia trobada al nucli antic de Bétera, a banda de la imponent torre del Rellotge del Castell, també islàmica.

En definitiva, estes troballes van servir per posar en marxa un llarg procés d'investigació en què encara es treballa.

UU.EE	Anterior a	Posterior a	Descripció	Cronologia
1001	-	Resta d'UU.EE	Estrat remoció de terres	Contemporània
1002	1003	2011	Cambra de combustió d'un forn	Medieval-Moderna
1003	1001	1001	Pou? Per a aigua potable	Moderna-Contemp.
2001	Adoquins	2004,2005,2006	Preparació de sòl	Contemporània
2002	2005,2001	2017,2019,2007 2021,2023	Estrat que amortitza estructures	Baix medieval
2003	2002	2007	Estrat de combustió d'un forn	Baix medieval
2004	2001	2010	Paviment carrer	Baix medieval
2005	2001	2002	Possible paviment carrer	Baix medieval
2006	2001	2010	Possible graó al carrer	Baix medieval
2007	2003	2019,2020,2021	Cambra de combustió d'un forn	Islàmica
2010	2004	2016,2014	Enderroc de forns terrissers	Baix medieval
2011	2013,2015,20172019...	————	Sòl natural	Geològica
2013	2014	2011	Cambra de combustió d'un forn	Islàmica
2014	2010	2013	Estrat de combustió d'un forn	Islàmica
2015	2010	2013	Cambra de combustió d'un forn	Islàmica
2016	2010	2015	Estrat de combustió d'un forn	Islàmica
2017	2018	2010,2015	Cambra de combustió d'un forn	Islàmica
2018	2002	2017	Estrat de combustió d'un forn	Islàmica
2019	2007,2002	2017	Cambra de combustió d'un forn	Islàmica
2020	2002	2019	Estrat de combustió d'un forn	Islàmica
2021	2022	2011	Cambra de combustió d'un forn	Islàmica
2022	2007	2021	Estrat de combustió d'un forn	Islàmica
2023	2024	2011	Cambra de combustió d'un forn	Islàmica
2024	2002	2023	Estrat de combustió d'un forn	Islàmica
3001	3003,3005,30073009	3003,3005,3006, 3007,3008,3010	Estrat de destrucció dels forns i remocions posteriors	Baix medieval
3002	3001	3003	Estrat de combustió d'un forn	Islàmica
3003	3001	3010	Cambra de combustió d'un forn	Islàmica
3004	3001	3005	Estrat de combustió d'un forn	Islàmica
3005	3004	3010	Cambra de combustió d'un forn	Islàmica
3006	3008,3007	3010	Restes d'un forn fet amb toves	Islàmica
3007	3009	3008	Cambra de combustió d'un forn	Islàmica
3008	3011,3007	3006	Cambra de combustió d'un forn	Islàmica
3009	3001	3007	Estrat de combustió d'un forn	Islàmica
3010	3006,3008,30073005...	-	Estrat natural d'argila	Geològica
3011	3007	3008	Estrat d'amortització de forn.	Baix medieval
4001	superficial	4002	Estrat d'amortització de 4003,	Islàmica
4002	4001	4003	Estrat d'amortització de 4003	Islàmica
4003	4001,4002	2011,3010	Possible sitja o dipòsit subterrani	Islàmica
4004	4001	2011	Carrer empredrat	Moderna-contemp.

Fig. 6. Llistat d'unitats estratigràfiques, ENBIC I.

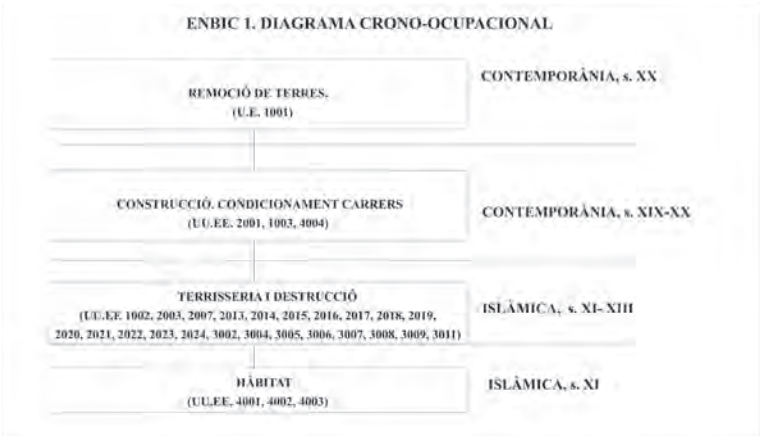

Fig. 7. Diagrama crono-ocupacional.

Fig. 8. Planimetries d'ENBICI.

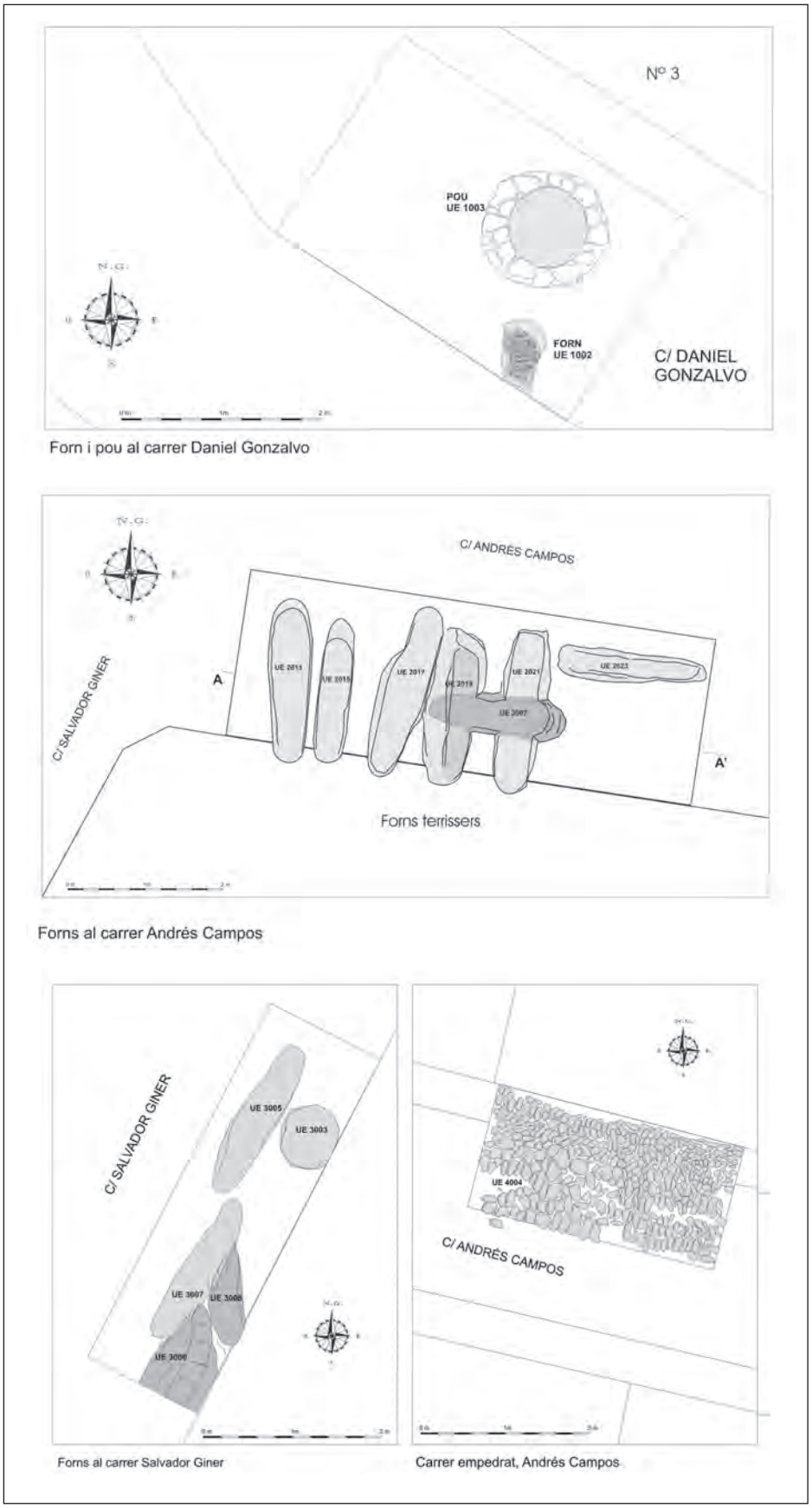

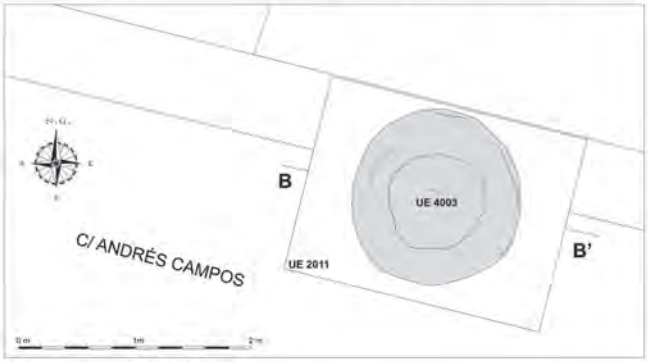

Sitja islàmica, carrer Andrés Campos

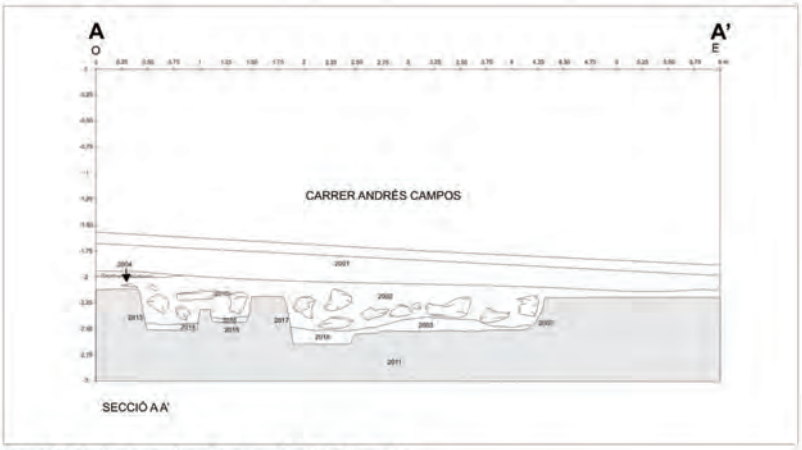

Secció dels forns medievals, carrer Andrés Campos

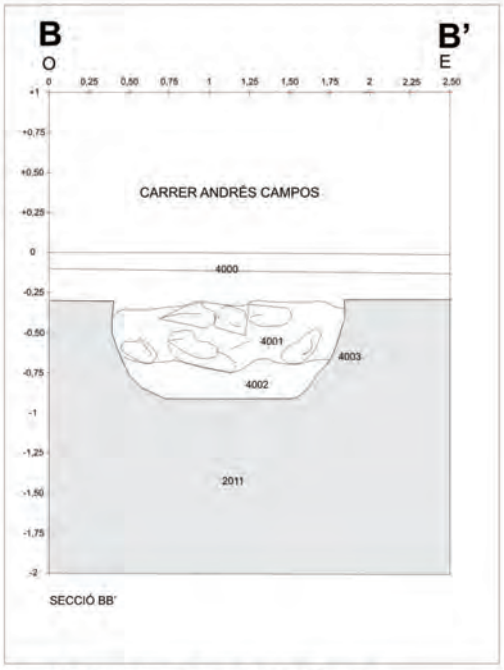

Secció de sitja islàmica, carrer Andrés Campos

Fig. 9. Planimetries d'ENBICI.

CARRER LLARG, 10

Fitxa tècnica:

Acrònim: LLARG 10

Tipus de jaciment: Urbà.

Cronologia: Contemporània (s. XIX-XX).

Localització: Carrer Llarg núm. 10, a 50 m al NO del Castell de Bétera.

Direcció tècnica i dibuix arqueològic: Josep Maria Burriel Alberich.

Propietari del Solar: Vicente Ricart Defez.

Arquitecte (projecte de fonaments): Estudio de Arquitectura Torromé Arquitectos, SL. de Bétera.

Promotor i constructor: Promociones Beteco, Juan E. Morelló.

Dates d'excavació: Del 29 d'octubre al 31 d'octubre de 2003.

RESUMEN

Fue una pequeña intervención en el límite oeste del entorno B.I.C. del Castell de Bétera. Esta situación periférica con respecto al centro histórico hizo que los datos fueran escasos. Los niveles de ocupación documentados fueron sólo contemporáneos. Correspondiendo exclusivamente a estructuras de la casa derribada. El suelo natural afloró a pocos centímetros de profundidad. Destaca, entre otros, el hallazgo de una moneda de 1870, acuñada durante el Gobierno Provisional, poco antes de la I República de España (1873-1874).

ABSTRACT

It was a small excavation in the west border of Castle's B.I.C. setting. Its peripheral location in relation to the ancient part made the fact were thin. Habitat levels were only contemporary and they belonged to the demolished house. The natural stratum appeared in pocos centímetros de profundidad. We point up/emphasize the find of a coin mint in 1870 during the "Gobierno Provisional", before the First Spanish Republic (1873-1874).

RESUM

Va ser una xicoteta intervenció en el límit oest del voltant BIC del Castell de Bétera. Esta situació perifèrica respecte al centre històric va fer que les dades foren escasses. Els nivells d'ocupació documentats van ser només contemporanis, corresponents exclusivament a estructures de la casa. El sòl natural aflorà a pocs centímetres de profunditat. Destaca, entre altres, la troballa d'una moneda de 1870, encunyada durant el govern provisional, poc abans de la I República d'Espanya (1873-1874).

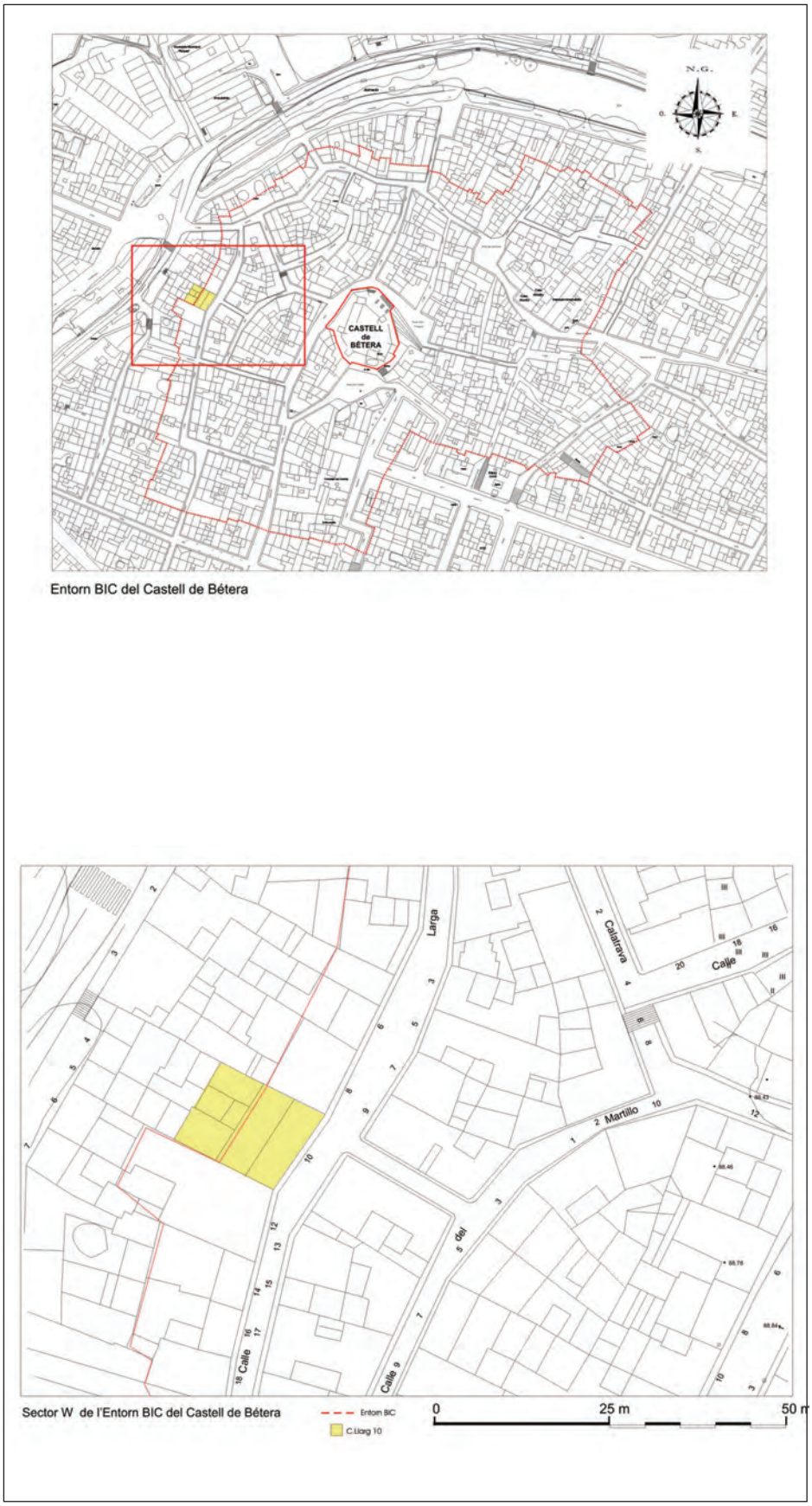

Fig. 1. Plànol de situació, carrer Llarg 10.

Introducció

La construcció d'un nou edifici unifamiliar al carrer *Llarg núm. 10* de Bétera, situat dins de l'entorn BIC de l'antic *Castell*, suposà que durant els dies 29, 30 i 31 d'octubre de l'any 2003 s'efectuara l'actuació arqueològica pertinent, d'acord amb la legislació vigent, és a dir, el PGOU i la Llei 4/1998, de 11 de juny, de Patrimoni Cultural Valencià. Els treballs consistiren en l'excavació de dos sondejos de 2,5 m x 2,5 m totalment manuals en la zona del solar en la qual no aflorava directament la roca natural.

La intervenció al carrer *Llarg 10* de Bétera va ser la primera excavació arqueològica efectuada a l'interior d'un solar sobre el qual estava previst reedificar (l'anterior actuació, ENBIC I, havia tingut lloc als vials).

Si bé les troballes no van aportar sorpreses, van servir però, per a determinar interessants dades quant a l'evolució urbanística del poble de Bétera en el sector NO, i evitar que es poguera perdre informació històrica tenint en compte els antecedents històrics amb els quals comptàvem en aquell moment.

Antecedents històrics i arqueològics

La delimitació d'un entorn BIC, que abraça el *Castell de Bétera* i el seu nucli urbà més antic, es remunta, com ja hem dit, a l'aprovació del PGOU l'any 2000. Esta delimitació estigué de sobra justificada a tenor dels antecedents disponibles en aquell moment i els resultats de les darreres intervencions al voltant del Castell. Estos eren, per una banda, l'acord plenari del 5 de novembre de 1981 en què l'Ajuntament de Bétera inicià l'expedient per a la declaració de la Casa-Castell de Bétera com a *Monumento Histórico-Artístico* de caràcter provincial i d'altra banda que el 2 de juny de 1982, la *Dirección General de Bellas Artes, Archivos y Bibliotecas* acordà tindre per incoat l'expedient sol·licitat. El 28 de juliol de 1982 es publicà este acord al BOE núm. 179.

Intervenció arqueològica

Els treballs de camp s'efectuaren amb total normalitat entre els dies 29 i 31 d'octubre de 2003. Cal destacar la bona disposició del propietari, Vicente Ricart i la inestimable col·laboració del constructor, Juan E. Morelló.

Metodologia aplicada:

L'excavació dels dos sondejos fou totalment manual, cadascun d'ells ocupava una superfície de 6,25 m^2, un total de 12,50 m^2. Per a l'adequat registre i anàlisi detallada de totes les estructures i farciments que configuraven l'estratigrafia del jaciment s'utilitzaren les corresponents fitxes d'Unitats Estratigràfiques (UU.EE.) seguint el mètode Harris/Carandini. També es va utilitzar el registre fotogràfic (un carret de

Fig. 2. Vista general de la intervenció.

diapositives i un altre de pel·lícula de color) i per últim es va fer un alçat planimètric de cadascuna de les UU.EE. documentades.

Este registre de dades permeté l'elaboració del corresponent diagrama crono-estratigràfic.

Nivells documentats:

Sondeig 1

Nivell natural

La seqüència estratigràfica s'inicià amb l'estrat geològic (U.E. 1005), el qual véiem aflorar al SO del solar. Este estrat, ja dins del Sondeig 1, presentava com a característiques fonamentals el seu lleuger pendent cap el NE i grans clivells orientats en sentit E-O. Es tracta de roca calcària típica de la zona, de color gris, la qual sembla assentar-se sobre un estrat de textura argilosa de color verdós.

Època contemporània

Directament sobre la roca, omplint els clivells hi havia dipositat un estrat de color fosc (U.E. 1011). Este correspon a una primera fase de rebliment prolongat, quan la zona no estava urbanitzada. Entre els materials ceràmics recuperats hi havia ceràmiques medievals, modernes i, fins i tot, contemporànies. El fet que apareguera barrejat el material de

Fig. 3. Restes de la casa enderrocada.

diferents èpoques es deu a la proximitat del nucli urbà i que va ser una zona freqüentada des d'antic. Sobre este farciment i sobre la roca natural es construiran les primeres edificacions relacionades amb la primera urbanització de la zona. Concretament es van documentar les restes d'un fonament molt arrasat (U.E. 1008) que estigué construït amb fragments de rajoles i pedres travades amb morter pobre (les pedres grans havien estat desmuntades). La datació del fonament (segle XIX), es basà en la ceràmica associada. Relacionades amb esta construcció trobàrem una ferradura i dues claus de ferro, molt probablement dipositades de forma intencionada. Esta estructura en un moment donat a finals del segle XIX o principis del XX, és anul·lada i per damunt es construeix un envà (U.E. 1012) que també trobàrem molt arrasat (en este cas a causa de l'enderroc de l'edifici que fins eixe moment havia existit al lloc). Els farciments d'enderroc i anivellament associats a l'envà (UU.EE. 1003, 1004) no aportaren a penes materials.

Per damunt d'estos estrats, l'envà (U.E. 1002) i la roca natural, s'excavà la U.E. 1001, un farciment de materials de construcció que es correspon amb el moment d'enderroc de l'edifici, l'estiu de l'any 2003.

Sondeig 2

Nivell natural

El Sondeig 2 de 2,5 m x 2,5 m va donar una seqüència estratigràfica molt similar a la del Sondeig 1. També vam poder distingir dos moments constructius contemporanis. La seqüència s'inicia amb la roca mare (U.E. 2013), d'idèntiques característiques a la U.E. 1005 (Sondeig 1); la superfície presentava clivells profunds i un lleuger pendent cap al nord (l'albereda de Bétera).

Fig. 4. Moneda de 1870.

Època contemporània

Les fractures i irregularitats del terreny estaven farcides per un estrat d'enderroc (U.E. 2011). L'escàs material que aparegué no tenia massa significació cronològica, destaca una polleguera islàmica o medieval cristiana feta sobre un carreu de pedra amb forma de "L" d'aspecte molt arcaic. Per damunt de la roca i els farciments d'anivellament apareixien les primeres estructures associades a la construcció de l'edifici del segle XIX. La U.E. 2012 es correspon a un muret construït amb lloses de reduïdes dimensions i fang que interpretàrem com un condicionament previ a la construcció dels fonaments de la casa. L'estructura més important de les documentades, però, va ser el fonament U.E. 2007, un mur de 0,49 m d'ample, paral·lel al de la façana i que tancava l'edifici per darrere. Entre estes dues estructures s'excavà un farciment d'enderrocs i anivellament de finals del segle XIX (U.E. 2009) on es va trobar una moneda de 1870, encunyada poc abans de la I República d'Espanya. Associat a este primer moment contemporani hi havia un pis de terra compactada (U.E. 2010).

Ja pertanyent a una segona fase contemporània es va documentar una estructura rectangular adossada al mur U.E. 2007 construïda amb rajoles i pedres que interpretàrem com el fonament d'una escala exterior (s. XX).

Conclusions

En definitiva, les troballes van servir per comprovar que el primer hàbitat en este sector urbà de Bétera no es remunta a més enllà del segle XIX. També es va comprovar que la roca mare o natural aflora immediatament, de fet està pràcticament a l'altura de les voreres. No obstant l'escassa potència estratigràfica, la zona pogué ser freqüentada en època medieval i moderna, possiblement també en èpoques més antigues com ho corrobora la presència de ceràmica medieval i moderna barrejada amb la contemporània (s. XIX).

U.E.	Anterior a	Posterior a	Descripció	Cronologia
1001	----------	1002,1003,1004,1005	Farcit d'enderroc	Contemporània
1002	1001	1005,1006,1007	Envà	Contemporània
1003	1001	1005,1006,1008,1009	Farcit de nivellament	Contemporània
1004	1001	1005,1006,1007	Farcit de nivellament	Contemporània
1005	1007,1008,1009		Roca natural	Natural
1006	1002,1004	1007	Estrat de terra marró	Contemporània
1007	1002,1004, 1006	1005	Terra argilosa ataronjada	Contemporània
1008	1003,1007	1005,1009,1010,1011	Mur de rajoles	Contemporània
1009	1003,1008,1010	1005	Mur de terra o tovots	Contemporània
1010	1003	1005,1008,1009	Forat de poste	Contemporània
1011	1009	1005	Farcit de terra verdosa a les escletxes	Contemporània
2001	----------	2002,2003,2004,2006	Farcit d'enderroc	Contemporània
2002	2001	2005,2007	Farcit de nivellament	Contemporània
2003	2001	2005	Envà de rajoles	Contemporània
2004	2001	2005,2007,2009	Pilar de rajoles, pedres i morter	Contemporània
2005	2002,2003	2007,2008,2010	Nivell interfacial	Contemporània
2006	2001,2002	2005	Envà de rajoles	Contemporània
2007	2009	2013	Mur de càrrega	Contemporània
2008	2005	2010	Farcit d'enderroc	Contemporània
2009	2010	2007,2012,2013	Farcit d'argila i enderroc	Contemporània
2010	2005,2008	2009,2011	Pis de terra compactada	Contemporània
2011	2010	2012,2013	Farcit d'enderroc	Contemporània
2012	2009,2011	2013	Mur	Contemporània
2013	2007,2012	----------	Roca natural	Natural

Fig. 5. Llistat d'unitats estratigràfiques, LLARG10.

Fig. 6. Diagrama crono-ocupacional.

Fig. 7. Planimetries de, LLARG 10.

Planta s. XIX-XX, carrer Llarg 10

Planta s. XIX, carrer Llarg 10

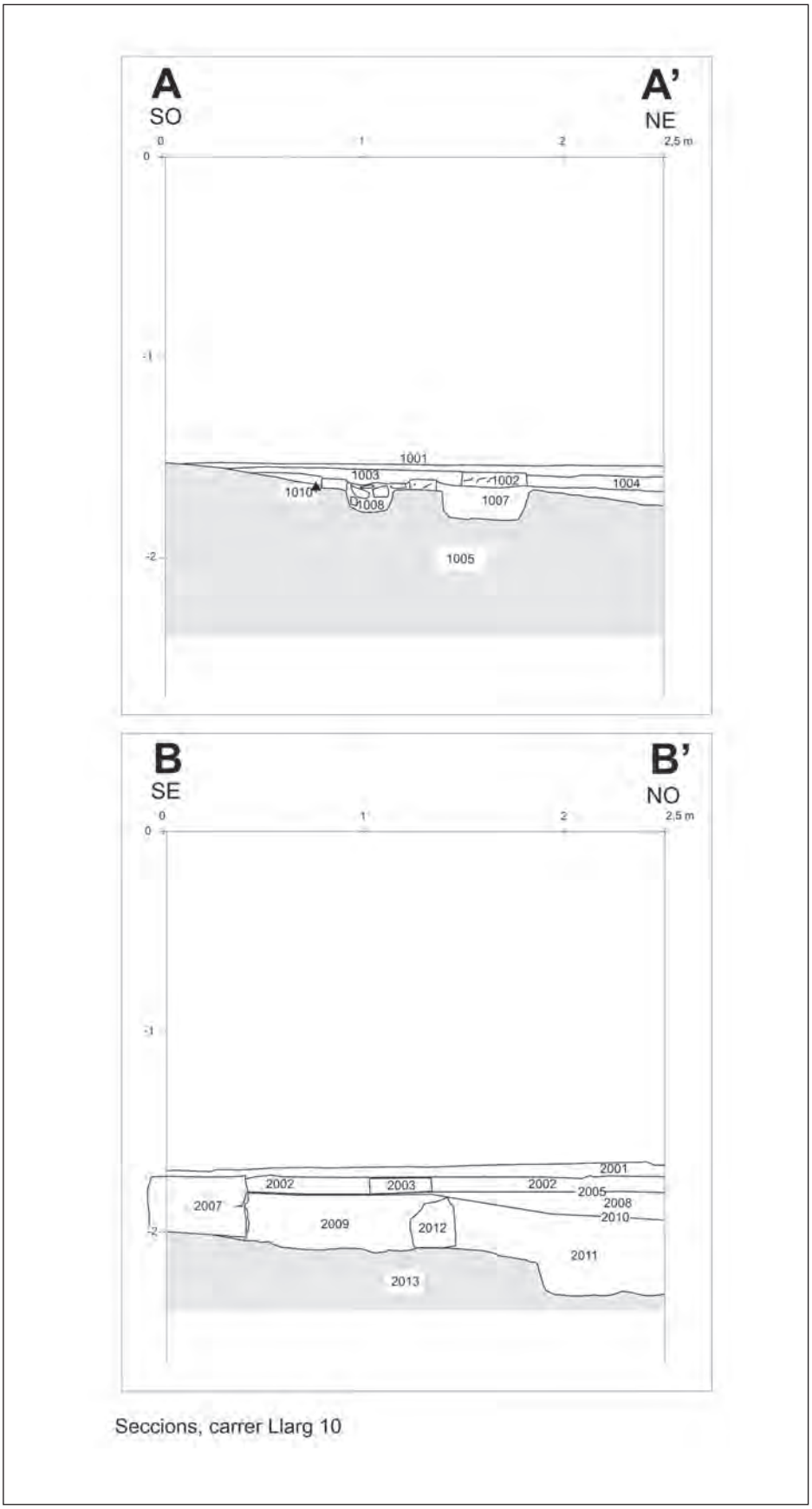

Fig. 8. Planimetries de, LLARG 10.

MARIANO BENLLIURE 3

Fitxa tècnica

Intervenció arqueològica: Mariano Benlliure nº 3 Bétera (València)

Acrònim: M BENLLIURE 3

Tipus de jaciment: Urbà.

Cronologia: Medieval-Contemporània (s. XI-XX)

Localització: Carrer Mariano Benlliure de Bétera.

Direcció tècnica i dibuix arqueològic: Josep Maria Burriel Alberich

Promotor: Josefa Ballester Campos

Dates d'excavació: entre els dies 10 i 18 de febrer de 2004

RESUMEN

Esta intervención se efectuó a escasos metros al oeste del Castillo de Bétera. En ella se documentaron niveles de ocupación de época medieval (s. XI-XIV), concretamente 4 cámaras de combustión pertenecientes a hornos cerámicos islámicos que fueron destruidos en el siglo XIV. Fue la segunda intervención arqueológica que se efectuaba en un solar del entorno B.I.C. y corroboró la secuencia estratigráfica documentada en otras zonas de la ciudad.

ABSTRACT

This excavation was located near the Castle, in its western part. Medieval habitat levels (11th to 14th centuries) were registered there, specifically four pottery kilns which were demolished at the end of 14th century. It was the second archaeological excavation made in the B.I.C. setting and it corroborated the sequence registered in another parts of the city.

RESUM

Esta intervenció es va efectuar a escassos metres a l'Oest del Castell de Bétera. S'hi documentaren nivells d'ocupació d'època medieval (s. XI-XIV), concretament 4 cambres de combustió pertanyents a forns ceràmics islàmics que van ser destruïts en el segle XIV. Va ser la segona intervenció arqueològica que s'efectuava en un solar de l'entorn BIC i va corroborar la seqüència estratigràfica documentada en altres zones de la ciutat.

Fig. 1. Plànol de situació, carrer Mariano Benlliure, 3.

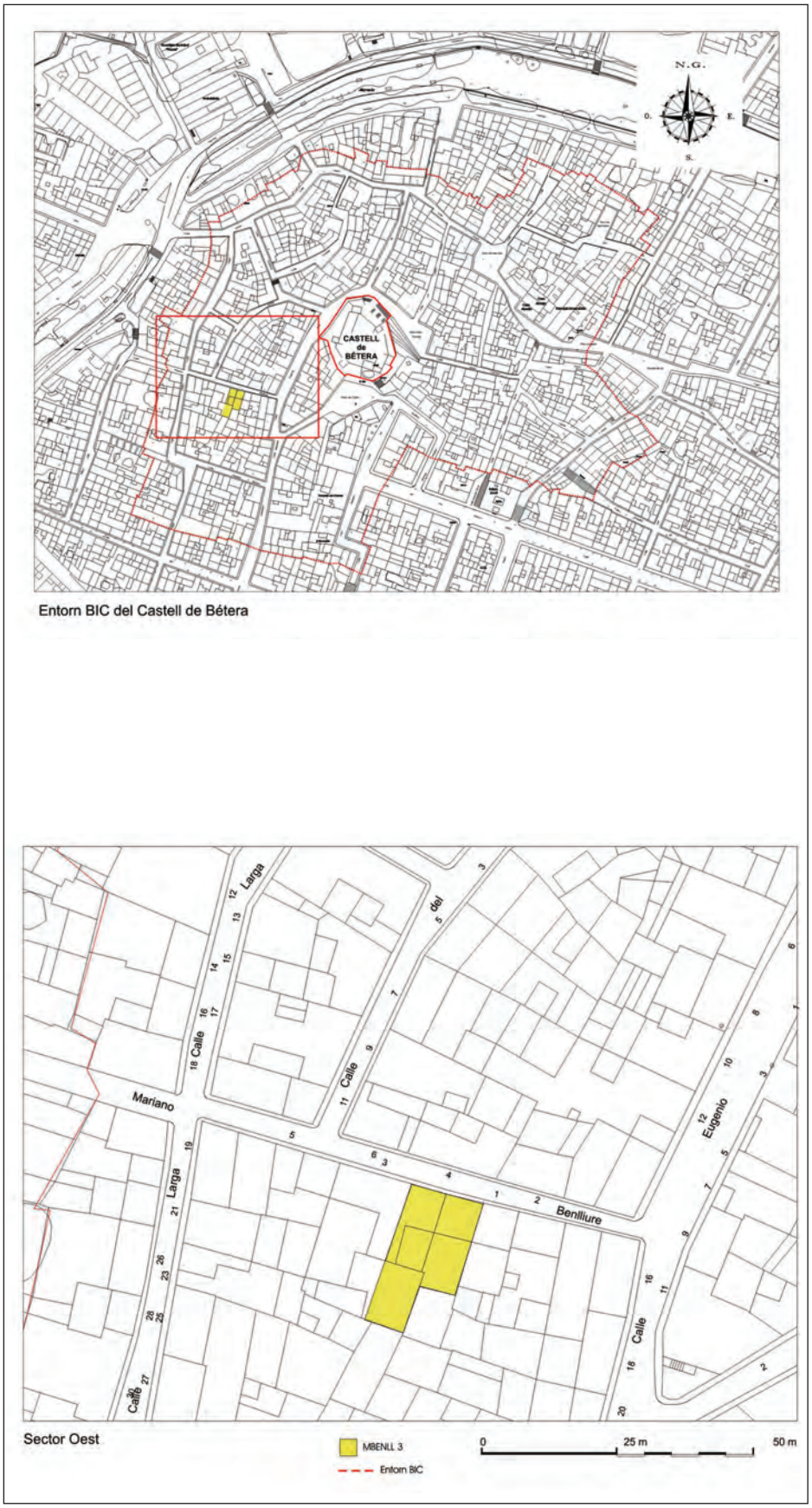

Descripció dels treballs

La construcció d'una nova casa al carrer Mariano Benlliure núm. 3 de Bétera, situada dins de l'entorn BIC de l'antic Castell (veure plànol), féu que entre els dies 10 i 18 de febrer de 2004 s'efectuara l'actuació arqueològica pertinent, d'acord amb la legislació vigent, és a dir, el PGOU de l'any 2000 i la Llei de Patrimoni Cultural Valencià de 1998. Els treballs consistiren en l'excavació totalment manual d'una cata en forma de Z que unia tots els pous de fonament situats al centre del solar. La longitud màxima de la cata va ser de 7 m, sent l'amplària de 2,5 m., (aproximadament 17,5 m^2); la resta de rases i fonaments que es veien afectats (sector E) s'excavaren mecànicament (amb resultats negatius).

Les troballes

Les troballes arqueològiques van estar més aviat escasses i localitzades al centre del solar. De més antic a més modern són:

Època islàmica (s. XI-XIII)

La seqüència estratigràfica s'inicia amb la documentació de quatre fosses allargades i estretes de profunditat variable que van ser excavades al sòl natural compost per argiles compactades de color groguenc o blanc.

Estes estructures, fortament rubefactades en les seues parets verticals, funcionarien com la cambra de combustió de forns terrissers. Eren estructures de combustió similars a les documentades fins eixe moment al carrer d'Andrés Campos (ENBIC I).

Fig. 2. Vista general dels treballs.

Fig. 3. Vista aèria de la superficie intervinguda.

La primera d'elles (U.E. 1011) era de morfologia rectangular, allargada (1,5 m), estreta (0,35 m) i de poca profunditat. Este forn o cambra de combustió, no es conservava sencer ja que apareixia tallat en un dels seus extrems per una altra cambra de forn posterior (U.E. 1013); i per l'extrem oposat, també apareixia tallat i cobert pel fonament U.E. 1006 que datem en època contemporània.

La segona cambra de forn (U.E. 1013) tenia les mateixes característiques morfològiques que l'anterior, és a dir, rectangular, allargada (1,88 m) i estreta (0,50 m). Esta era l'única cambra de combustió que s'havia trobat pràcticament completa, excepte en un costat on estava lleugerament tallada per un altre forn (U.E. 1015) que evidentment es construí en un moment posterior.

La tercera d'estes estructures era la U.E. 1015, morfològicament similar a les dues anteriors, 2 m de llarg per 0,45 m d'ample. No vam poder veure les seues dimensions completes ja que un dels extrems de la fossa, el que devia correspondre a la boca de la cambra, quedava dins del tall est del sondeig.

A l'altre extrem del fonament U.E. 1006 trobàrem les restes d'un altre forn (U.E. 1017) similar als anteriors (1,28 m x 0,38 m). De tots els forns documentats, este era el que es conservava pitjor, ja que el seu alçat s'havia vist afectat quasi fins a la base de la cambra o forn. Esta afecció es degué al fet que la superfície del solar fou rebaixada, probablement en època baixmedieval.

A més a més de la rubefacció, també apareixien abundants taques negres produïdes pels carbons i la cendra que quedaren a l'interior de les cambres de combustió.

Dins de tots els forns, excepte al forn U.E. 1017, vam documentar un nivell compost per cendres i carbons (UU.EE. 1012-1014-1016) de pocs centímetres de potència; l'acumulació era major a la part central d'estes estructures que als extrems. Al forn U.E. 1011 constatàrem que

Fig. 4. Forns islàmics, s. XI-XIII.

hi havia menys sediment que a la resta. Este nivell correspondria a les restes de la darrera fornada.

Època baix-medieval (s. XIV-XV)

Encara d'època baix-medieval (s. XIV-XV) era l'estrat de destrucció i amortització dels forns (U.E. 1010). Es tractava d'un nivell de terra arenosa amb algunes graves de fracció fina. Era de textura tova i de color grisenc a causa de la presència de cendres i carbons.

Formant part d'este farciment trobàrem nombroses pedres de grandària mitjana procedents de l'enderroc de l'estructura aèria dels forns.

Època moderna (s. XVII-XVIII)

Corresponent a esta època o període cronològic (s. XVII-XVIII) es va documentar un únic estrat arqueològic situat en el sector oest del solar. Este estrat (U.E. 1009) estava format per terra llimo-arenosa de color grisenc amb graves i que contenia un alt grau d'humitat. La datació de l'estrat es féu en funció del material ceràmic recuperat al seu interior.

Època contemporània (s. XIX)

Dins del sector oest del solar, sota la preparació U.E. 1002 trobàrem un farciment d'anivellament (U.E. 1004) de terra llimo-arenosa de color verdós i de textura lleugerament compactada.

En un altre espai, també sota el farciment U.E. 1001, aparegué un altre estrat d'anivellament (U.E. 1003) corresponent a la fase original de la casa.

Les estructures documentades, corresponents a esta fase de l'habitatge, eren en primer lloc un fonament (U.E. 1005) que discorria en sentit N-S per tota la cata i solar. Era el fonament que funcionava com a mitgera i que dividia els dos habitatges originals del s. XIX. L'esmentat fonament estava configurat per pedres irregulars travades amb morter. Adossat a este fonament trobàrem, del mateix moment, una mena de riostra o contrafort (U.E. 1006) amb orientació E-O que podria haver funcionat com a reforç de l'estructura anterior. Esta darrera estructura estava feta amb pedres irregulars de dimensions mitjanes travades amb morter de calç.

Època contemporània (s. XX)

En primer lloc cal comentar que l'espai en el qual s'efectuà la intervenció, en l'últim moment de funcionament, estava dividit en dues meitats. La meitat est era zona de pati a cel obert, mentre que la part oest era l'espai ocupat per l'habitatge.

D'esta forma en la casa oest vam identificar un paviment de rajoles hidràuliques (U.E. 1018) disposats en forma de tauler d'escacs en negre i blanc que estaria per tota la planta baixa però que després de l'enderroc només es conservava un pany en la zona sud. Este paviment corresponia a la darrera ocupació de la casa, principis del segle XX.

Per sota d'este paviment trobàrem un nivell argila (U.E. 1002) de color rogenc i groguenc molt compactada que es pot interpretar com una preparació del paviment anterior.

Pertanyent a este mateix moment cronològic era el pilar de rajoles (U.E. 1008) que es trobava inserit en el mur de la mitgera.

Interpretació i valoració

La valoració que fem és molt positiva, les estructures documentades en esta intervenció (algunes d'elles conservades *in situ*) permeten continuar en el camp d'investigació iniciat amb la intervenció ENBICI (zona est del Castell) en què es van documentar 10 forns similars als 4 documentats ara al Carrer Mariano Benlliure núm. 3. Esta nova troballa, ens referim als forns, confirma que Bétera en època islàmica (s. XI-XIII) fóra un centre productor de ceràmica (les futures intervencions i troballes en este camp permetran seguir valorant esta hipòtesis de treball).

En definitiva, estes troballes van servir per a seguir, amb més convicció si cabia, en el procés d'investigació iniciat en la tardor de l'any 2002 que per primera vegada va haver-hi un control arqueològic en l'entorn BIC del Castell i que tants bons resultats ha donat fins ara.

U.E	Anterior a	Posterior a	Descripció	Cronologia
1001	----------	1003,1002,1005	Enderroc	s. XIX - XX
1002	1018	1004,1005	Preparació paviment	s. XIX - XX
1003	1001	1005,1007	Estrat compactat (construcció)	s. XIX - XX
1004	1002	1005,1006,1008...	Reblit	s. XIX - XX
1005	1001,1002,1003	1007	Fonament	s. XIX - XX
1006	1004	1005,1007,1011...	Fonament	s. XIX - XX
1007	1005,1006,1011...	----------	Sòl natural	Natural
1008	1002,1018	1004,1005	Pilar	s. XIX - XX
1009	1004	1007,1017,1010...	Reblit	s. XVII - XVIII
1010	1009	1011,1012,1013...	Estrat d'amortització	s. XV - XVI
1011	1006,1010,1012...	1007	Forn terrisser	s. XI - XIII
1012	1010	1011	Reblit de cendres a l'interior del forn	s. XI - XIII
1013	1010,1014,1015	1007,1011	Forn terrisser	s. XI - XIII
1014	1010	1013	Reblit de cendres a l'interior del forn	s. XI - XIII
1015	1010,1016	1013,1007	Forn terrisser	s. XI - XIII
1016	1010	1015	Reblit de cendres a l'interior del forn	s. XI - XIII
1017	1009	1007	Forn terrisser	s. XI - XIII
1018	1001	1002	Paviment	s. XIX - XX

Fig. 5. Llistat d'unitats estratigràfiques, MBENLLIURE 3.

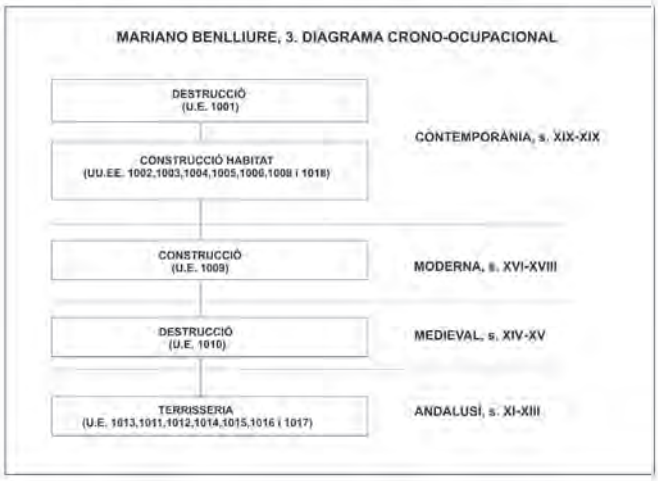

Fig. 6. Diagrama crono-ocupacional.

Fig. 7. Planimetries de M BENLLIURE 3.

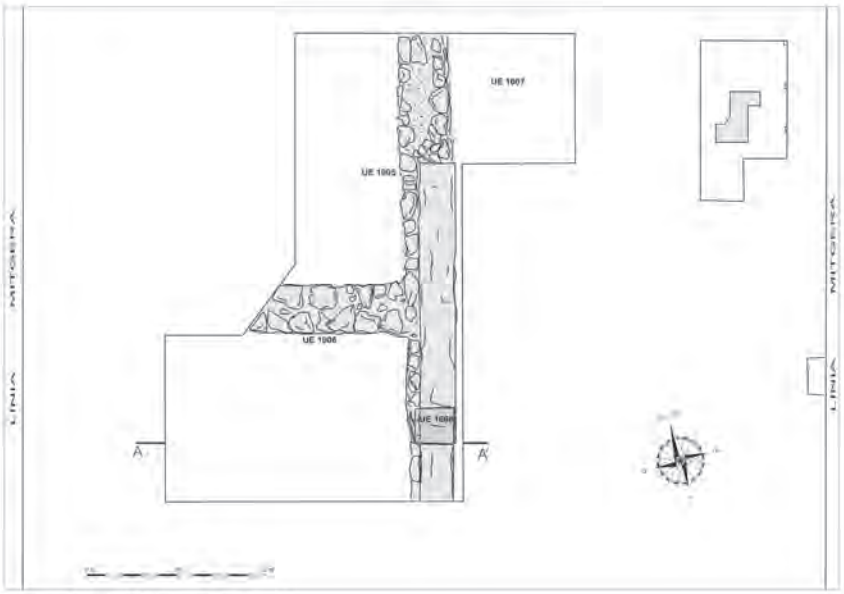

Planta s.XIX-XX, Mariano Benlliure 3

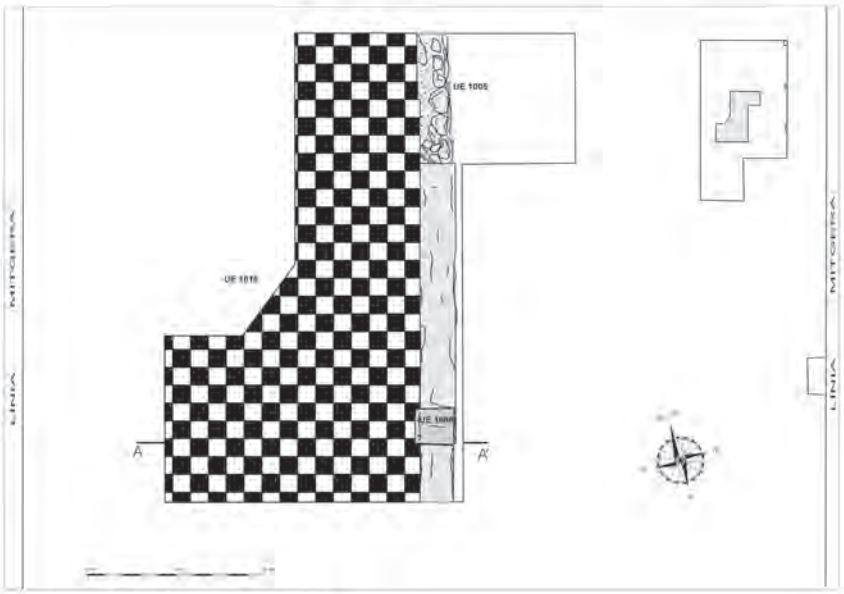

Planta principi s.XX, Mariano Benlliure 3

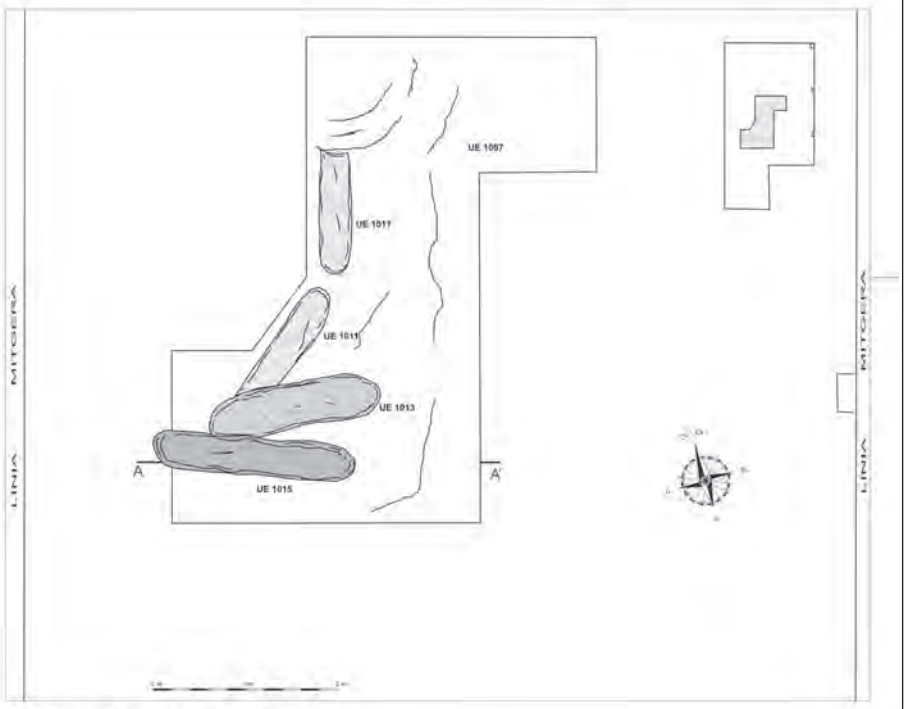

Forns, carrer Mariano Benlliure 3

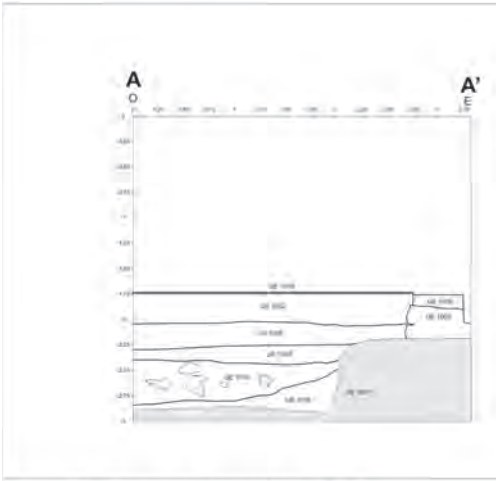

Secció A A', forns carrer Mariano Benlliure 3

Fig. 8. Planimetries de M BENLLIURE 3.

SALVADOR GINER Nº 5

L'article s'ha extret de l'Informe Arqueològic Preliminar presentat pels directors de la intervenció, Juan Vicente Salavert i Manuel Serrano al Departament d'Urbanisme de l'Ajuntament de Bétera, autors a qui agraïm la seua col·laboració.

Fitxa tècnica

Intervenció arqueològica: Salvador Giner nº 5 (Bétera, València)

Acrònim: SALGIN5

Tipus de jaciment: Urbà.

Cronologia: Medieval-Contemporània (s. XI-XX).

Localització: Carrer Salvador Giner nº 5 de Bétera.

Direcció tècnica: Juan Vicente Salavert León i Manuel Serrano Fajardo

Dibuix arqueològic: Josep Maria Burriel Alberich.

Promotor: Margarita Asensi Carrasco

Dates d'excavació: entre els dies 24 i 26 de novembre de 2004

RESUMEN

Salvador Giner nº 5 fue una pequeña intervención arqueológica situada al este del Castillo de Bétera. Los trabajos proporcionaron interesantes datos. Fueron documentados restos de un horno cerámico islámico de características similares a otros hallados en la calle Andrés Campos. También se excavó una interesante fosa con abundante material cerámico de época medieval del siglo XIV. Por encima de estos niveles se construyó a finales del siglo XVIII o principios del siglo XIX la casa que fue derribada el año 2004.

ABSTRACT

It was a small excavation made in the Castle's eastern part. Works that were made there brought interesting facts. There were documented remains of a pottery kiln which was similar to the other ones found in Andrés Campos street. It also was excavated a pit which contained abundant medieval pottery (14th century). Over these remains it was built, between the end of 18th century and the beginning of 19th, the house which was demolished in 2004.

RESUM

Salvador Giner, num.5 va ser una xicoteta intervenció arqueològica situada a l'est del Castell de Bétera. Els treballs proporcionaren interessants dades. Van ser documentades restes d'un forn ceràmic islàmic de característiques semblants a altres troballes al carrer d'Andrés Campos. També es va excavar una interessant fossa amb abundant material ceràmic d'època medieval del segle XIV. Per damunt d'estos nivells es va construir a finals del segle XVIII o principis del segle XIX la casa que va ser enderrocada l'any 2004.

Fig. 1. Plànol de situació, carrer Salvador Giner 5.

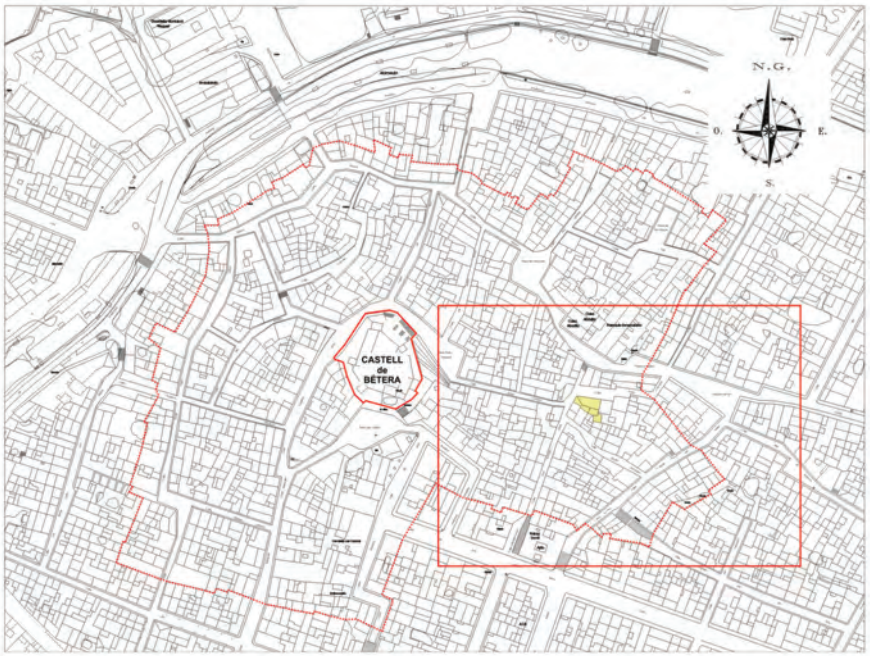

Entorn BIC del Castell de Bétera

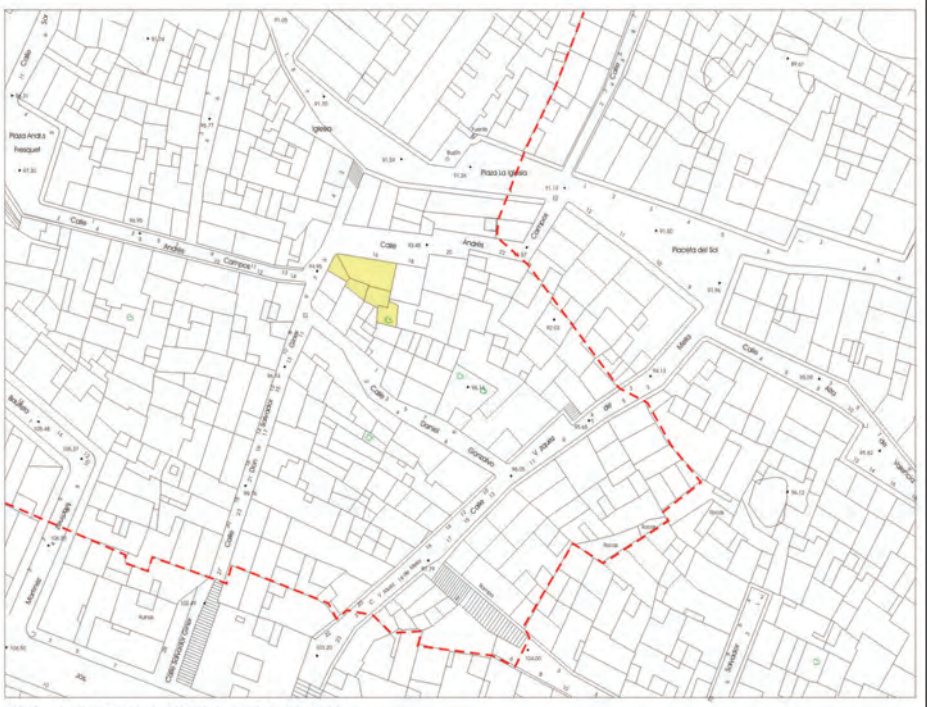

Sector E de l'Entorn BIC del Castell de Bétera

SALGIN 5

Entorn BIC

0 25 m 50 m

Introducció

Sempre seguint les dades aportades pels directors de l'excavació podem dir que, la intervenció s'efectuà entre els dies 24 i 26 de novembre del 2004 al núm. 5 del carrer Salvador Giner de Bétera (València). Després d'un primer contacte amb l'àrea a excavar i a causa de l'estat de destrucció que patien les diferents estructures que encara romanien al solar, es va decidir variar el pla d'intervenció programat al projecte arqueològic que al seu dia va autoritzar la Direcció Territorial de Patrimoni Cultural de la Conselleria de Cultura i Esport. L'estat de degradació en què es trobaven els diferents elements estructurals era conseqüència directa de la remoció del terreny durant el segle XIX per a la construcció de la casa enderrocada. La intervenció sobre una sèrie de sabates va ser substituïda per una excavació en extensió amb l'objectiu de documentar tota la informació que sobre el patrimoni històric i arqueològic poguera quedar al solar.

Fases d'ocupació

L'estratigrafia documentada en el núm. 5 del carrer Salvador Giner reflecteix l'existència al lloc de 3 fases d'ocupació ben diferenciades cronològicament:

Fase islàmica (s. XI-XIII)

Directament sobre l'argila estèril es va aconseguir documentar l'empremta d'un forn associat a este període. El negatiu del forn, orientat N-S, presenta el to rogenc que sobre l'argila provocaria l'acció calorífica

Fig. 2. Treballs d' excavació.

Fig. 3. Ceràmica medieval, tipus de Manises (finals del segle XIV-principi del s. XV.

i una quasi imperceptible taca cendrosa amb carbons. Sens dubte estaria associat als 7 forns situats en bateria, amb la mateixa orientació que l'anterior, trobats a escassos 2 metres al Nord durant el seguiment d'obra realitzat al carrer d'Andrés Campos. Sembla que tots ells van estar en ús des d'època islàmica fins al segle XIII.

Fase medieval (s. XIV-XV)

Fase representada per una fossa que adoptava forma ovalada i que no es va poder excavar en la seua totalitat per quedar en el tall que dóna al núm. 7 del carrer de Salvador Giner. El seu estrat de farciment aportà materials diversos (fragments de ceràmica residual islàmica corresponents a un ataifor en vidriat turquesa, fragments de ceràmica bescuitada cristiana decorats en manganès, fragments d'olles i cassoles vidriades a l'interior en marró....) encara que va ser un fragment d'escudella decorat en blau de Manises el que actuà com a fòssil director. La cronologia de l'estructura oscil·lava entre finals del s. XIV i començaments del s. XV.

Fase contemporània (S. XIX- XX)

A esta etapa corresponen els fonaments del mur de façana i un mur de compartimentació interna localitzat en l'extrem oriental del solar. També dos pous negres, un circular i un altre quadrangular, de diferent cronologia.

Els fonaments de la façana i del mur interior així com el pou circular es relacionaren amb la construcció de l'habitatge del s. XIX. Per la seua banda el pou negre rectangular pertanyia a un moment posterior, va ser construït a finals del XIX o començaments del s. XX.

El mur de façana tenia forma d' "F" invertida, amb dos ramals diferenciats. El més curt corria paral·lel al carrer Salvador Giner i estava orientat N-S i el de major longitud, amb direcció E-O, donava al carrer d'Andrés Campos. El varen construir amb morter de calç que travava pedres calcàries, blocs de *rodeno* i fragments de rajoles ceràmiques de 34 x 34 x 2 cm que eren molt comuns al s. XIX.

El fonament del mur interior es localitzava en l'extrem oriental del solar. Aparegué orientat E-O i la seua composició era semblant a la des-

Fig. 4. Pous negres contemporanis (s. XIX-XX).

crita anteriorment. La rasa en què es construí tenia un altre ramal amb orientació N-S on no quedaven restes del fonament.

El pou negre circular estava construït amb pedra calcària travada "en sec" amb l'objecte que funcionara com un filtre de la brutícia. El seu farciment presentava diversos fragments de taulellets jaspiats que situen l'abandonament de l'estructura a finals del s. XIX. Una vegada inutilitzat, es va construir un altre de forma rectangular en què s'emprà la rajola massissa i la maçoneria.

En el farciment es van trobar fragments de gots de vidre i un fragment ceràmic que no va més enllà de la primera meitat del s. XX. No pogué ser excavat en la seua totalitat perquè quedava en el tall que dóna al núm. 7 del carrer Salvador Giner.

Fig. 5. Llistat d'unitats estratigràfiques, SALGIN 5.

U.E	Anterior a	Posterior a	Descripció	Cronologia
1001	----------	1002,1003...	Estrat de terra arenosa amb material constructiu	s. XXI
1002	1001,1007	1003	Estrat de terra arenosa amb material constructiu i ceràmic	s. XIV
1003	1001,1002	1015	Fossa ovalada orientada N -S	s. XV
1004	1001,1005	1006	Fonament de la façana orientat N-S i E-W	s. XIX
1005	1001,1007	1004,1006	Estrat de terra arenosa, nòduls de calç i graves	s. XIX
1006	1001,1004...	1008,1015	Rasa de construcció de la façana	s. XIX
1007	1001	1001	Paviment de baldoses de 20 x 20 cm	s. XX
1008	1001,1006	1001,1006	Cambra de combustió d'un forn	s. XI
1009	1001	1001	Fonament de pedres travades amb morter	s. XIX
1010	1001,1009	1015	Rasa de construcció del fonament U.E. 1009	s. XIX
1011	1001,1013	1016	Pou negre de planta circular	s. XIX
1012	1001,1014	1017	Pou negre de planta rectangular	s. XX
1013	1001	1011	Estrat argilo-llimós de color negre	s. XX
1014	1001	1012	Estrat argilo-llimós de color negre	s. XX
1015	1001,1003...	----------	Estrat argilós de color groc i compactat	Natural
1016	1001,1011	1015	Rasa de construcció del pou negre U.E. 1011	s. XIX
1017	1001,1012	1015	Estructura rectangular excavada en el nivell natural	s. XX

Fig. 6. Diagrama crono-ocupacional.

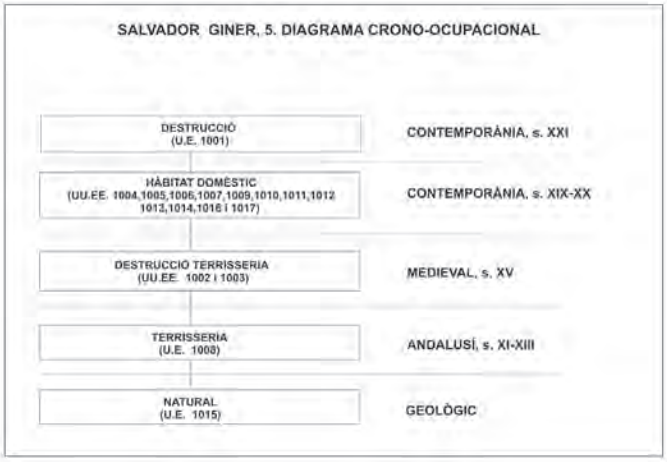

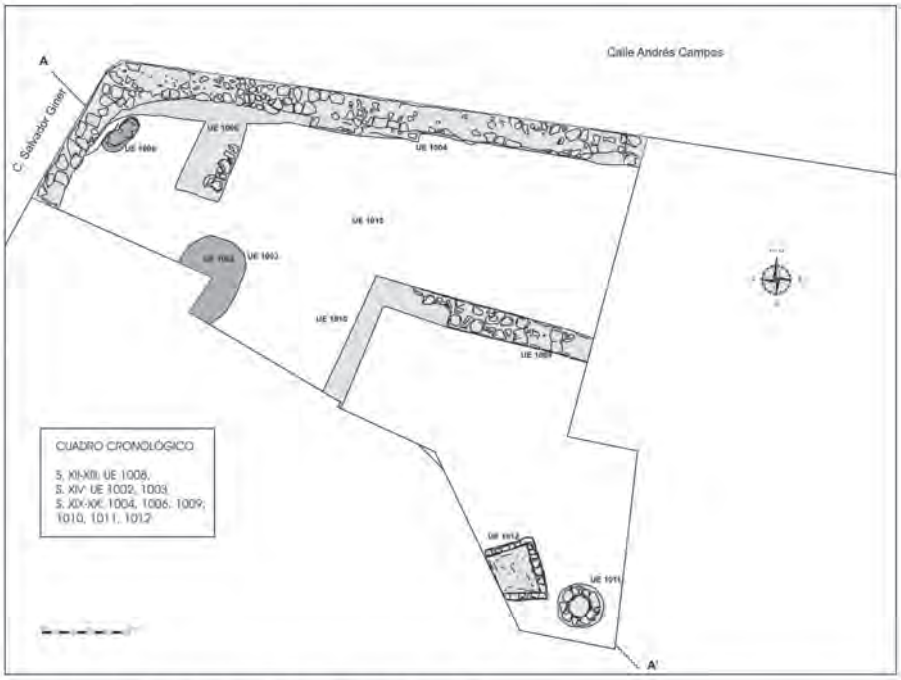

Planta General d'estructures, carrer Salvador Giner 5

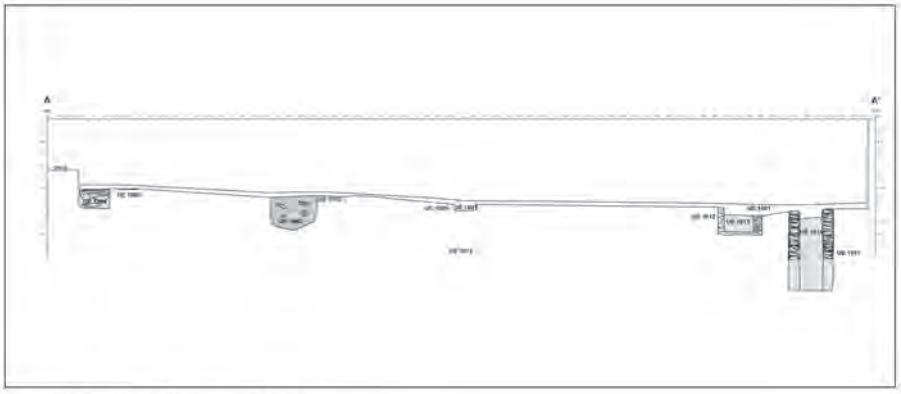

Secció AA', carrer Salvador Giner 5

Fif. 7. Planimetries de SALGIN 5.

Fig. 8. Materials arquológics de, SALGIN 5.

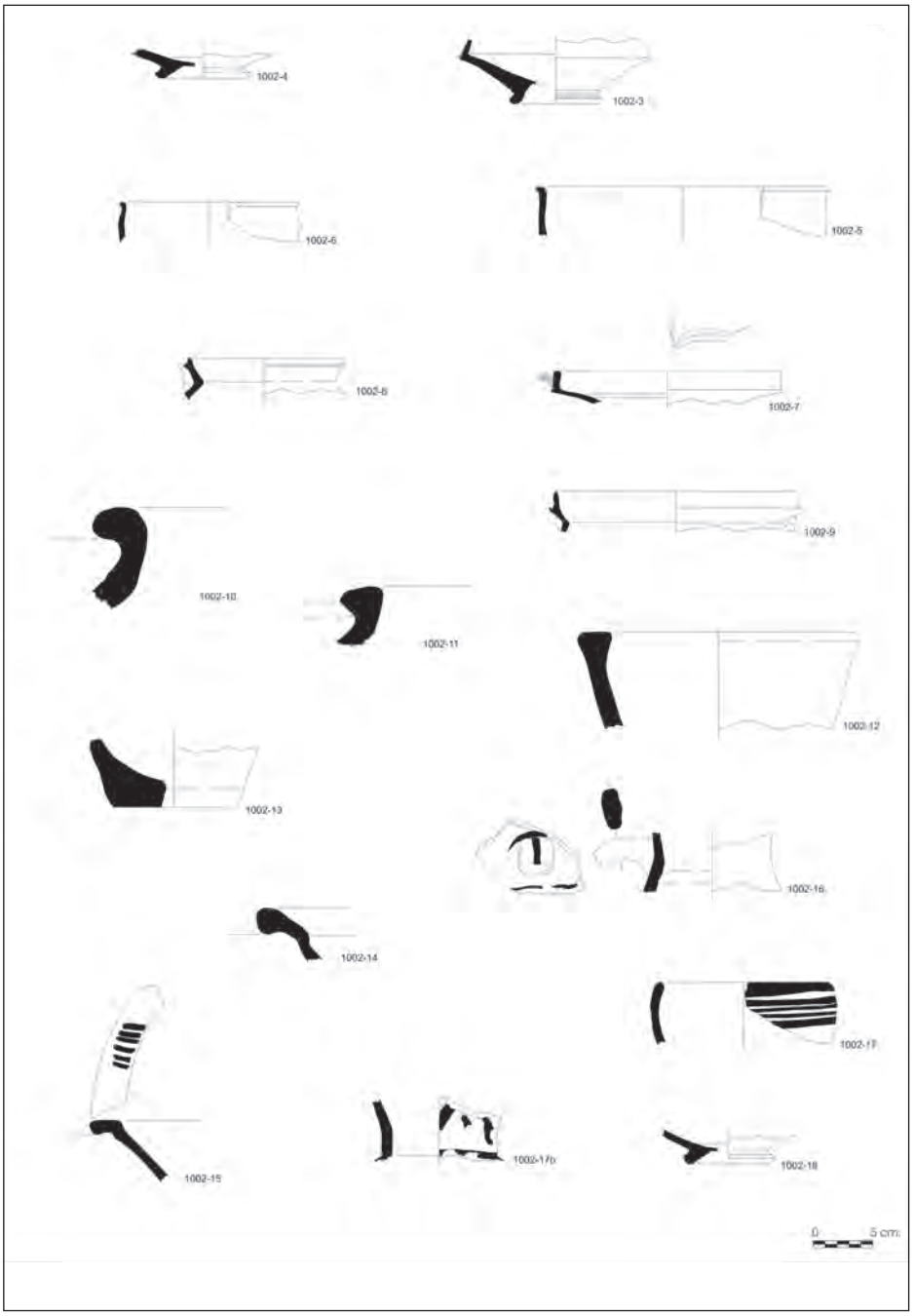

Fig. 9. Materials arquològics de, SALGIN 5.

ENBIC II

Fitxa tècnica

Intervenció arqueològica: en l'entorn BIC del Castell de Bétera. (ENBIC II). Carrers: Músic José Fuentes, Sor Josefa Laborra, Boïl, Major i Plaça del Mercat.

Acrònim: ENBIC II

Tipus de jaciment: Urbà.

Cronologia: Ibera-medieval-contemporània (s. V-IV aC-XI-XX).

Localització: carrers Músic En José Fuentes, Sor Josefa Laborra, Boïl, Major i Plaça del Mercat

Direcció tècnica: Josep Maria Burriel Alberich.

Dibuix arqueològic: Rafa Martínez Porral

Promotor: Ajuntament de Bétera

Dates d'excavació: entre els mesos d'octubre de 2005 i abril de 2006

RESUMEN

Intervención efectuada en varios viales del centro histórico, sector norte del Castillo. A pesar de los pocos restos documentados, su importancia fue capital para reconstruir la secuencia ocupacional de Bétera y confirmar la antigüedad del municipio. En esta intervención, por primera vez, se exhumaron estructuras de hábitat y cerámicas ibéricas en la calle Sor Josefa Laborra. Por otro lado siguieron apareciendo evidencias de hornos cerámicos islámicos.

ABSTRACT

This was an excavation made in different streets in the ancient part, specifically in Castle's northern area. In spite of the remains registered were thin, their significance was key to reconstruct Bétera's occupation/ habitat sequence and to confirm its antiquity.
In one of these streets, specifically Sor Josefa Laborra street, on one hand there were exhumed structures which proved there was Iberian habitat and pottery there. On the other hand there were found medieval pottery kilns too.

RESUM

Intervenció efectuada en diversos vials del centre històric, sector nord del Castell. A pesar de les poques restes documentades, la seua importància va ser capital per a reconstruir la seqüència ocupacional de Bétera i confirmar l'antiguitat del municipi.En esta intervenció, per primera vegada, s'exhumaren estructures d'hàbitat i ceràmiques ibèriques al carrer de Sor Josefa Laborra. D'altra banda, continuaren apareixent evidències de forns ceràmics islàmics.

Fig. 1. Plànol de situació, ENBIC II.

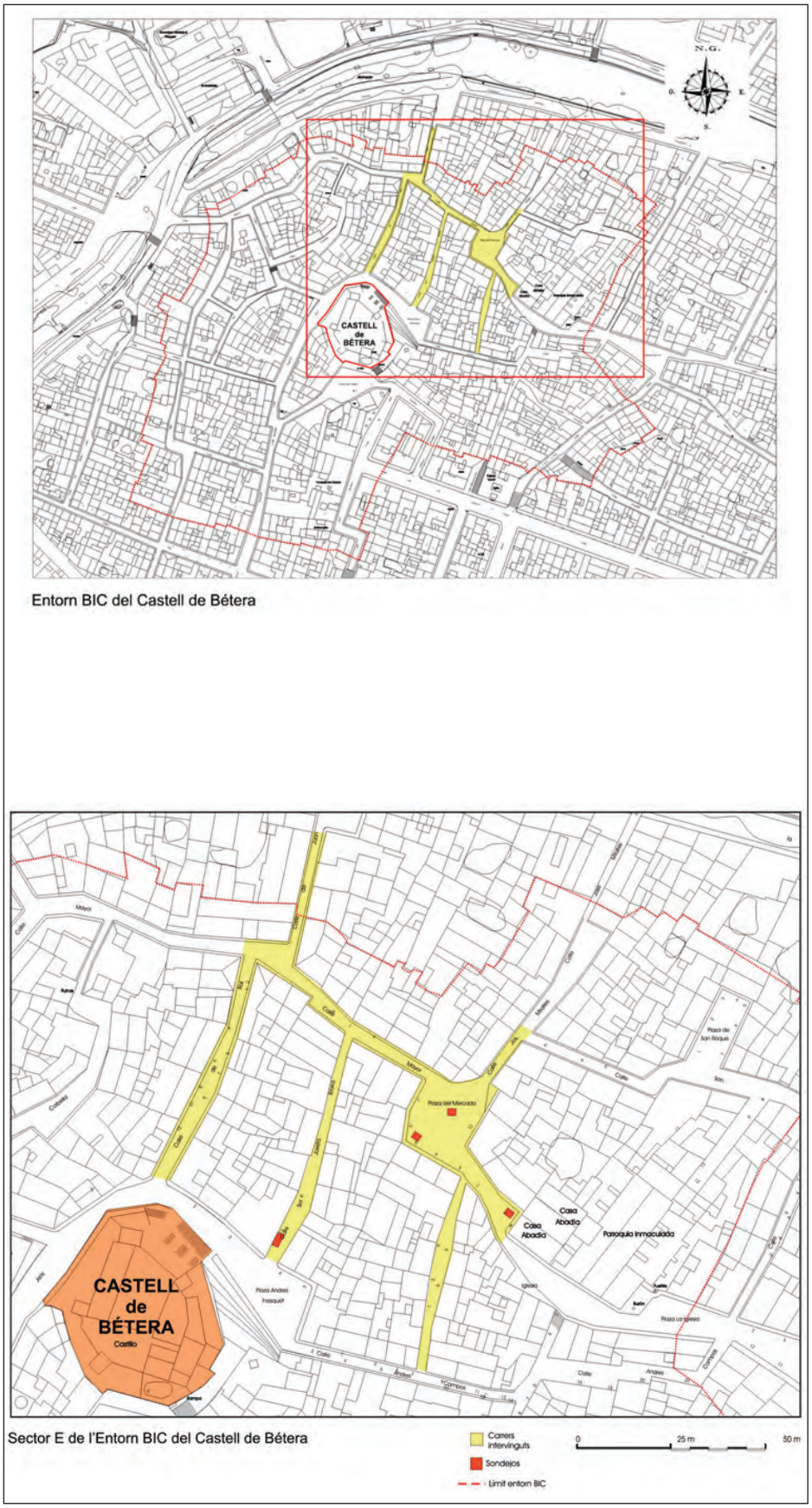

Descripció dels treballs

La remodelació urbanística duta a terme als carrers Sor Josefa Laborra, Músic En José Fuentes, Boïl, Major, plaça del Mercat i uns metres del carrer de José Miralles, entre els mesos d'octubre del 2005 i abril del 2006, va consistir en la substitució de la pavimentació existent, asfaltat i empedrat de llambordes, així com de les infraestructures sanitàries (xarxa d'aigua potable i aigües residuals) i va fer necessari el desenvolupament de diversos treballs d'arqueologia durant les obres en qüestió. Estos van consistir en el seguiment arqueològic de tota remoció del subsòl i l'excavació de diversos sondejos situats estratègicament pels carrers intervinguts.

L'actuació arqueològica venia justificada per la inclusió dels esmentats carrers dins del perímetre urbà que configura l'entorn BIC del *Castell* de Bétera, concretament el sector NE del mateix, i en els antecedents arqueològics amb què es comptava (ENBIC I).

Els carrers, Músic En José Fuentes, Sor Josefa Laborra i Boïl se situen en la vessant septentrional de la muntanya en la qual s'assenta el Castell de Bétera. Per altra banda, la Plaça del Mercat i el sector occidental del carrer Major, estan ubicats al peu de la vessant, a escassa distància de l'albereda de Bétera.

Les obres de remodelació van començar de forma paral·lela als carrers Sor Josefa Laborra i Músic En José Fuentes i van desenvolupar-se des del 19 d'octubre al 21 de desembre del 2005. A partir del 9 de gener del 2006 i fins a la finalització dels treballs en el mes d'abril del mateix any, es va procedir a la substitució del paviment i la xarxa sanitària en

Fig. 2. Carrer Boïl abans de les obres.

els carrer Boïl, Major, Plaça del Mercat i d'un curt tram del carrer En José Miralles.

A nivell arqueològic podem diferenciar dos tipus d'actuacions desenvolupades de forma paral·lela:

- Seguiment de les obres de remodelació de la xarxa sanitària i pavimentació.
- Realització de 4 sondejos en les zones susceptibles de conservar restes arqueològiques.

Carrer Major

Sondeig 1

Va ser efectuat al tram del carrer Major que uneix la Plaça de l'Església i la Plaça del Mercat. Concretament es troba en el cantó nord-oriental de l'esmentat tram del carrer, junt el número 13. L'excavació d'un sondeig de comprovació en este punt estava prevista en el projecte d'intervenció, aprofitant la futura instal·lació soterrada d'un contenidor de fems. El sondeig, orientat N-S, mesurava 2,5 m de longitud, 2 m d'ample i 2,10-2,30 m de profunditat, que és aproximadament la cota a la que aparegué la terra estèril. El resultat de la seua excavació, des del punt de vista arqueològic, va ser totalment negatiu.

Plaça del Mercat

Sondeig 1

Ubicat en el cantó sud-occidental de la Plaça del Mercat, enfront del número 5 de la mateixa. La seua realització quedava prevista en el

Fig. 3 .Sondeig 2, Plaça del Mercat.

projecte d'intervenció aprofitant l'excavació d'un pou de registre associat al nou col·lector general de conducció de les aigües residuals. Orientat N-S, mesurava 2,5 m de longitud, 2 m d'ample i 1,80 m de profunditat, cota a la qual apareixia la terra estèril. El resultat de la seua excavació també va ser negatiu ja que no van aparéixer restes arqueològiques de cap tipus.

Sondeig 2

Fet a la part central de la Plaça del Mercat, també es preveia al projecte de seguiment arqueològic per les mateixes raons que l'anterior. Era de forma rectangular, quedava orientat N-S i presentava les següents dimensions: 2 m de longitud, 2 m d'amplària i 2 m de profunditat. Com en els casos anteriors, no va aportar dades positives des del punt de vista arqueològic.

Carrer Sor Josefa Laborra

Sondeig 1

S'excavà en una estreta franja de terreny de la part alta del carrer, junt al mur de façana oriental de la casa número 3 de la Plaça Andrés Fresquet que recau al carrer Josefa Laborra. Es trobava a uns 20 m del llenç nord del Castell. Era de forma rectangular i quedava orientat N-S. Tant la seua ubicació com les seues dimensions venien donades per les condicions estratigràfiques del carrer. En època contemporània les obres de condicionament urbanístic del mateix, dutes a terme durant les últimes dècades del s. XIX i gran part del s. XX, van alterar la seqüència estratigràfica i arqueològica original. La cala va haver d'adaptar-se, en dimensions i situació espacial, a l'únic punt no alterat per les obres dels segles XIX i XX. La seua excavació no apareixia prevista en el projecte d'actuació, i va ser el control arqueològic de les obres que es van desenvolupar en este carrer el que va suggerir la seua excavació. L'esmentat sondeig presentava les següents dimensions: 3,5 m de longitud, 2 m d'ample i 1 m de profunditat.

Les restes trobades durant el seguiment van ser escasses però de gran transcendència ja que s'associen a les fases històriques més antigues de la població, les corresponents a època ibera. Si obviem les evidències d'època contemporània, l'aspecte més significatiu de l'ENBIC II és el de la concentració espacial d'estes mateixes restes en una àrea molt concreta, la part més elevada del carrer Sor Josefa Laborra, en la seua confluència amb la plaça d'Andrés Fresquet, i la nul·la presència en la resta dels carrers que han sigut objecte de reformes. L'absència de troballes no contemporànies que es dóna en gran part de l'ENBIC II, es relaciona de forma directa amb els treballs de remodelació i millora de la infraestructura urbana duts a terme a finals del segle XIX i mitjans del segle XX.

Descripció de les troballes

El seguiment arqueològic va permetre la documentació d'evidències materials pertanyents a època ibera, islàmica i contemporània.

Fig. 4. Carrer de Sor Josefa Laborra en obres.

Època ibera

Les troballes més importants es van produir en la confluència del carrer Sor Josefa Laborra amb la plaça d'Andrés Fresquet, que està ubicada a pocs metres del llenç nord del Castell. L'aparició d'una gran quantitat de material ceràmic medieval cristià barrejat amb alguns fragments ibers, producte de les constants remocions de terra realitzades durant els segles XIX-XX, així com la troballa d'un forn també de la fase islàmica o andalusina, van motivar l'excavació d'un sondeig. Este va aportar les troballes de major transcendència i antiguitat dels treballs de seguiment arqueològic.

Sobre un farciment d'anivellació (U.E. 1013) abocat amb l'objecte de regularitzar el terreny es van documentar restes estructurals d'origen iber. L'estrat estava compost per terra de textura areno-argilosa de tonalitat groguenca, barrejada amb pedres i material ceràmic, i va ser datat entre els s. V-IV aC. No va poder ser excavat en la totalitat davant del

Fig. 5. Estructures d'època ibera, s. V-III aC.

perill d'enfonsament de les cases pròximes com a conseqüència de les pluges torrencials succeïdes al començament de novembre del 2005, que van aconsellar la finalització dels treballs en el sondeig abans del previst.

L'estructura ibera documentada es localitzava en l'extrem sud-occidental de la cala, tenia reduïdes dimensions i en ella s'observava un altíssim grau d'arrasament producte de les remocions del terreny en època contemporània. Semblava formar l'angle o cantó d'un espai d'habitació. La preparació del fonament (U.E. 1011), de 0,05 m. de potència, sobre la qual s'assenta, estava constituïda per pedres menudes travades amb fang i una espècie de morter de terra amb calç. Damunt d'ella, eren visibles dues línies de mur (U.E. 1012) orientades N-S, de 0,90 m de llarg, i E-O, de 0,70 m de longitud, de les que únicament es conserven algunes pedres de la primera filada, la trava de la qual és semblant a la descrita en el cas dels fonaments. Caldria ressenyar la presència en el ramal N-S d'un gran carreu de pedra calcària de 0,53 m de longitud, 0,40 m d'ample i 0,43 m d'alçat. Es trobava cobert per un farciment (U.E. 1005) molt semblant, quant a les seues característiques, al descrit anteriorment. Estava compost per terra areno-argilosa groguenca mesclada amb pedres de dimensions mitjanes i petites, primes làmines de calç, graves i gran quantitat de material ceràmic pertanyent als segles V-IV aC i una potència estratigràfica de 0,75 m. La cronologia de la ceràmica dels dos farciments documentats, de construcció i amortització (U.E. 1013 i U.E. 1005) indica que l'ús de l'estructura es va produir durant estos segles.

Època islàmica

Finalment, l'excavació del sondeig va permetre documentar la paret occidental de la cambra de combustió d'un forn sota la U.E. 1006 que estava afectat de ple per les obres de canalització de les aigües residuals

Fig. 6. Forn islàmic, s. XI-XIII.

a finals del s. XIX-principis del XX. De l'estructura es conservaven, en el moment de la intervenció, 1,65 m. de longitud i 0,10-0,26 m. d'alçada. En l'extrem oposat del carrer, a l'altura del núm. 9, també va ser possible documentar la paret oriental d'una altra cambra de forn que havia sigut destruïda parcialment per idèntics motius (U.E. 1014). Les seues dimensions eren de 0,90 m de llarg i 0,11-0,32 m d'alçada. Ambdós forns apareixen orientats N-S i daten del s. XI-XIII.

Època contemporània

Sobre les restes de la fase islàmica, es va documentar un farciment (U.E. 1003) de terra arenosa marró fosca amb gran quantitat de graves, restes de material constructiu (fragments de rajoles massisses, teules morunes….), restes òssies i abundant ceràmica medieval, moderna i contemporània. Es pot parlar d'un farciment d'anivellament de finals del s. XIX o principis del s. XX, moment en què s'iniciaren les obres de reurbanització de la zona. Estes consistiren en la suavització del pendent dels vials situats en el vessant septentrional i la construcció d'un nou sistema de col·lectors encarregats d'arreplegar les aigües residuals de les cases. La superficie de terra va ser utilitzada com a superfície transitable fins a l'empedrat de llambordes a mitjans s. XX. Presentava una potència variable: 0,20 m en el tram superior del carrer, mentre que en el tram mitjà i inferior arribava a 1 m aproximadament.

Entre els anys 1955 i 1960 es desenvoluparen nous treballs enfocats a la millora de les infraestructures urbanes. Al carrer de Sor Josefa Laborra es registra un augment de l'amplària de la rasa en què es va instal·lar el col·lector de finals del s. XIX-principis del XX. En la confluència amb la plaça d'Andrés Fresquet, la nova trinxera (U.E. 1008) va afectar les escasses restes arqueològiques que no van ser destruïdes anteriorment.

Fig. 7. Clavegueres contemporànies, principis del segle XX.

L'antiga canalització, que com observem en la resta de carrers, era de lloses de *rodeno* roig va ser substituïda per un col·lector de formigó (U.E. 1016) per a les aigües residuals i una canonada de fibrociment (U.E. 1010) per a l'aigua potable. Posteriorment, va ser farcida amb el material tret de l'ampliació de la rasa (U.E. 1009), que era una terra arenosa marró fosca amb restes de material constructiu i fragments ceràmics dels períodes medieval, modern i contemporani.

També en este moment es produí la pavimentació del carrer. Després d'abocar una capa de preparat de formigó (U.E. 1002), d'uns 0,03-0,05 m de potència, es col·locà la llamborda rectangular de *rodeno* roig (U.E. 1001). Cadascuna d'elles adopta forma rectangular i presenta unes dimensions estàndards de 0,20 x 0,10 x 0,07 m.

Carrer Músic En José Fuentes

El seguiment arqueològic únicament va registrar la seqüència contemporània amb processos constructius semblants als descrits al carrer de Sor Josefa Laborra.

A finals del segle XIX-principis del XX, després de concloure els treballs de rebaix del pendent s'abocà un farciment (U.E. 2005) de textura arenosa i tonalitat marró fosca, entremesclat amb graves i pràcticament sense material ceràmic, encara que l'arreplegat és clarament contemporani. No va ser excavat durant el desenvolupament de les obres fet pel qual desconeixem la seua potència real. Igual que al carrer Sor Josefa Laborra s'emprà per a terraplenar i aconseguir una regularització del terreny. En ell es va excavar una rasa sobre la qual després es va cons-

truir la sèquia col·lector (U.E. 2004) encarregada de conduir les aigües residuals de les cases.

La xarxa de desguàs es localitzava al centre del carrer, s'adaptava al pendent del mateix i seguia una orientació N-S. La longitud de l'estructura era semblant a la del carrer Josefa Laborra, tenia una amplària de 0,36 m i un alçat de 0,37 m. La base era de morter, les parets laterals van ser construïdes de rajoles massisses (0,26 x 0,12 x 0,04 m), travades amb morter pobre en calç i apareixien enlluïdes en la cara interna per tal d'evitar la filtració de les aigües. La sèquia estava coberta per grans lloses de *rodeno* roig, d'entre 0,52 m x 0,44 m x 0,12 m i 0,40 m x 0,36 m x 0,08 m aproximadament, travades amb morter de calç.

Dins del mateix gest constructiu de finals del s. XIX-principis del XX, i després de la instal·lació del sistema sanitari, s'abocà un farciment (U.E. 2003) de terra arenosa marró fosca amb còdols, graves i pedra calcària de grandària mitjana en proporció escassa. Igual que en Sor Josefa Laborra va regularitzar el nou carrer i va funcionar com a superfície transitable fins mitjans del s. XX. La seua potència anava dels 0,20 m de la part alta del carrer a 1,60 m documentats en la confluència amb el carrer Major.

Entre 1955-1960 es va fer l'empedrat de llambordes del vial (U.E. 2001) mitjançant una preparació prèvia de graves i terra (U.E. 2002).

Carrer Boïl

Ofereix idèntic registre estratigràfic a l'observat en Sor Josefa Laborra i Músic En José Fuentes. A finals del segle XIX es reorganitzà tota l'àrea, rebaixant la superfície original del carrer, que posteriorment es regularitzà amb un potent estrat de farciment (U.E. 3005) de terra are-

Fig. 8. Detall de la coberta de clavegueram.

nosa marró fosca, graves i escàs material ceràmic. En ell es va excavar una sèquia col·lector (U.E. 3004) que discorria pel centre del carrer amb orientació N-S i adaptada a la topografia.

Les característiques tècniques i les mesures de la canalització preses en el carrer Músic En José Fuentes eren idèntiques al sistema de desguàs documentat en el carrer Boïl. Les obres de finals del s. XIX-principis del XX acabaren amb l'abocament d'un farciment (U.E. 3003) molt potent, de 0,50 m, que feia la funció de zona de trànsit durant mig segle i tindrà característiques semblants a les descrites anteriorment (UU.EE 1003 i 2003).

Del període 1955-1960 es va documentar la pavimentació de llambordes de *rodeno* roig (U.E. 3001).

Plaça del Mercat

Abans del començament de les obres, la plaça del Mercat era considerada un dels enclavaments susceptibles de presentar restes de caràcter arqueològic. D'ací que, junt amb les feines pròpies de seguiment, es duguera a terme l'excavació de dos sondejos ubicats al cantó sud-occidental (Sondeig 1), i en la part central (Sondeig 2). Ambdós sondejos van donar resultat negatiu a causa de les remocions de terra desenvolupades a finals del s. XIX-principis del XX. Únicament van poder registrar-se els diversos processos constructius. En la Plaça del Mercat de Bétera, els treballs de rebaix del terreny van tindre una intensitat semblant a la realitzada als tres carrers intervinguts al vessant septentrional del *Castell*. A finals del s. XIX-principis del XX, una vegada acabat el buidatge de la superfície original, s'abocaren una sèrie de farciments amb l'objecte de regularitzar l'àrea de la plaça (UU.EE. 7005, 8004, 8005 i 8006).

Fig.9. Plaça del Mercat.

El sondeig central evidencià que per a l'anivellació en este punt es va realitzar un major esforç respecte d'aquell desenvolupat als extrems meridional i oriental. L'apreciable diferència de cota a què es trobava la terra estèril va obligar a abocar diverses terres (UU.EE. 8004, 8005 i 8006) en la zona centre de la plaça. Eren abocaments de terres arenoses, de tonalitat marró fosca, compostes per una gran quantitat de graves (UU. EE. 7005, 8004 i 8005) o còdols de riu de grandària mitjana (U.E. 8006). No aparegueren materials ceràmics.

Sobre el terraplenament que formen estos farciments es van excavar les rases per a construir la sèquia col·lector (U.E. 7004). Esta discorria en direcció nord-oest i es dividia en dos ramals orientats cap al carrer En José Miralles i el tram occidental del carrer Major. La tècnica constructiva i els materials que la componien eren els mateixos que s'empraren al carrer Músic En José Fuentes i el carrer Boïl. Presentava un alçat de 0,36-0,41 m i una amplària de 0,50 m.

Finalitzada la instal·lació del col·lector de desguàs, tornaren a abocar-se una sèrie de farciments d'anivellació (UU.EE. 5003, 7003 i 8003) que van formar la superfície de trànsit de la plaça del Mercat fins al seu empedrat entre 1955-1960.

Del paviment de la plaça, de mitjan s. XX, tan sols es conservava el preparat de formigó (UU.EE. 5002, 7002 i 8002). Les llambordes, a diferència del carrer Sor Josefa Laborra, Músic En José Fuentes i carrer Boïl, van ser substituïdes en 1974 per una capa de conglomerat asfàltic d'uns 0,10 m de potència.

Carrer Major

L'àrea intervinguda del carrer Major quedà circumscrita al tram que uneix la plaça de l'Església amb la plaça del Mercat. En la seqüència estratigràfica s'observa que sobre el substrat estèril es van abocar diverses terres a fi de terraplenar el carrer (U.E. 9004). Presentaven una textura arenosa, de tonalitat marró fosca, amb abundància de xicotetes graves i una potència de 0,60 m aproximadament. Per damunt del terraplenament es trobava el nivell de trànsit (U.E. 9003) en funcionament fins mitjan del segle XX. Era un estrat d'aproximadament 0,45 m de potència, compost per terra arenosa marró fosca, amb abundants graves i restes de material constructiu. En 1955-1960, com ocorregué al carrer Sor Josefa Laborra, els treballs de pavimentació van ser precedits per altres destinats a millorar la xarxa sanitària. Estos van consistir en la substitució de l'antic col·lector i l'ampliació de les rases per a instal·lar grans tubs de formigó (U.E. 9005). Les obres d'este període van concloure amb l'empedrat del carrer Major, del que conservàvem, igual que en la plaça del Mercat i el carrer En José Miralles, la preparació de morter (U.E. 9002). En 1974, es va abocar sobre ella una capa de conglomerat asfàltic de quitrà (U.E. 9001).

Carrer En José Miralles

L'actuació fou molt puntual, just en la confluència del carrer amb la plaça del Mercat i no va aportar variants significatives. Com al carrer del

Fig. 10. Orsa íbera, s. V-III a.C.

Músic En José Fuentes, Boïl i plaça del Mercat, la informació registrada durant el seguiment arqueològic només permet reconstruir els processos constructius de la fase contemporània.

Les diverses fases constructives de finals del XIX i mitjan segle XX segueixen els mateixos paràmetres descrits en la resta de carrers. En un primer moment, després del rebaix de la superfície original, es terraplenà amb un farciment (U.E. 6005) de terra arenosa marró fosca, amb graves i restes de morter. Posteriorment s'instal·là una sèquia-col·lector (U.E. 6004) que discorria pel centre del carrer i mantenia la seua orientació general N-S. No presentava diferències amb els ramals documentats a la resta de carrers. La base de l'estructura era una capa de morter, les parets laterals eren de rajola massissa, de 0,26 x 0,12 x 0,04 m, i la coberta la componien lloses de *rodeno* roig, la grandària de les quals oscil·lava entre 0,80 x 0,34 x 0,10 i 0,70 x 0,24 x 0,06 m. El tram descobert de l'estructura de desguàs tenia 12 m de longitud, 0,50 m. d'amplària i un alçat, des de la base a la coberta, de 0,55 m.

Les obres de finals del s. XIX-principis del s. XX acabaren amb l'abocament, sobre el terraplenament i la sèquia-col·lector, d'un farciment (U.E. 6003) emprat com a superfície transitable fins a l'empedrat de 1955-1960.

Igual que a la plaça del Mercat, dels treballs de pavimentació desenvolupats en 1955-1960 es conservava la preparació de morter (U.E. 6002). En 1974, la llamborda va ser substituïda per una capa de conglomerat asfàltic (U.E. 6001).

Interpretació i valoració

Tot i l'escassetat de restes trobades, la seua importància no deixa lloc a dubte. Gràcies a la intervenció arqueològica s'ha corroborat la seqüència històrica que s'havia documentat en altres intervencions de l'entorn BIC.

El descobriment d'un mur iber en la part alta del vessant septentrional del *Castell* confirma l'assentament en la zona durant els s. V-IV aC. Desgraciadament, l'afecció que patiren les restes, com a resultat de les constants remocions de terra de finals del s. XIX i gran part del s. XX, no ens permet definir amb seguretat la seua funció com a estructura d'hàbitat domèstica. Siga com siga, la seua aparició converteix a Bétera en un nou nucli de poblament iber a mitjan camí entre les ciutats iberes d'*Edeta* (Llíria) i *Arse* (Sagunt) i en l'entorn pròxim a l'*oppidum* d'*El Tos Pelat* de Moncada-Bétera.

Al mateix temps, la documentació de dues cambres de forns terrissers d'època islàmica (s. XI-XIII) ens torna a parlar d'una interessant i desconeguda fins ara activitat artesanal terrissera que cal associar a l'aljama de Bétera.

A finals del s. XIX-principis del XX, Bétera enceta reformes urbanístiques importants, tal vegada relacionades amb la modernització i el desenvolupament econòmic. Estes van consistir en la suavització del terreny localitzat al nord del Castell i la posterior instal·lació d'una xarxa de sèquies-col·lectors, encarregats d'arreplegar les aigües residuals procedents de les cases. Van ser estes obres de remodelació urbana les que van provocar la desaparició de les restes arqueològiques associades a etapes històriques anteriors al període contemporani.

A mitjan segle XX, 1955-1960, es va procedir a l'empedrat dels carrers intervinguts i en 1974 a l'asfaltat d'algun d'ells. En tot cas, si exceptuem els treballs de substitució del sistema de col·lectors al carrer de Sor Josefa Laborra i el tram occidental del carrer Major, l'afecció d'estes obres sobre el terreny va ser merament superficial.

UU.EE	Anterior a	Posterior a	Descripció	Cronologia
1001	----------	1002	Adoquinat	s.XX
1002	1001	1003,1008	Preparació de morter	s.XX
1003	1002,1008	1004,1006	Terra arenosa, graves i material constructiu	s.XIX-XX
1004	1003,1006	1005	Terra arenosa amb graves	s.XIV-XV
1005	1004,1006,	1011,1012	Terra argilosa-arenosa amb pedres i calç	s.V-III aC
1006	1003,1007,	1004,1005	Cambra de combustió de forn terrisser	XI-XIII
1007	1003,1009	1004,1005	Terra arenosa, negra	XI-XIII
1008	1002,1009	1003,1004	Rasa orientada N-S	s.XX
1009	1002	1003,1004	Terra arenosa amb material constructiu	s.XX
1010	1009	1008	Canonada de ciment.	s.XX
1011	1005,1012	1013	Pedres travades amb morter de calç	s.V-IV aC
1012	1005	1011	Pedres travades amb morter de calç	s.V-IV aC
1013	1005,1011	S.E.	Terra arenosa argilosa amb pedres i calç	s.V-III aC
1014	1003,1008	1004,1005	Cambra de combustió de forn terrisser	XI-XIII
1015	1003,1009	1004,1005	Terra arenosa negra	XI-XIII
1016	1009	1008	Col·lector de ciment N-S	s.XX
2001	----------	2002	Adoquinat	s. XX
2002	2001	2003	Preparació de morter	s.XX
2003	2002	2004,2005	Terra marró amb graves, còdols i pedres	finals s.XIX
2004	2003	2005,2006	Estructura de rajoles massisses, lloses de rodeno i trava de morter	s.XIX-XX
2005	2003,2004	S.E.	Terra marró amb graves, còdols i pedres	s.XIX-XX
2006	2003,2004	2005	Rasa orientada N-S	s.XIX-XX
3001	----------	3002	Adoquinat	s.XX
3002	3001	3003	Preparació de morter	s.XX
3003	3002	3004,3005	Terra marró amb graves, còdols i pedres	s.XIX-XX
3004	3003	3005,3006	Estructura de rajoles massisses, lloses de rodeno i trava de calç	s.XIX-XX
3005	3003,3004	S.E.	Terra marró amb graves, còdols i pedres	s.XIX-XX
3006	3003, 3004	3005	Rasa orientada N-S	s.XIX-XX
4001	----------	4002	Asfalt	s.XX
4002	4001	4003	Preparació de morter	s.XX
4003	4002	4004	Argila marró clara, neta i compacta	Natural
4004	4003	S.E.	Argila groguenca	Natural
5001	----------	5002	Asfalt	s.XX
5002	5001	5003	Preparació de morter	s.XX
5003	5002	5004	Terra marró amb graves, còdols i pedrES	s.XIX-XX
5004	5003	S.E.	Argila groguenca	Natural
6001	----------	6002	Asfalt	s.XX
6002	6001	6003	Preparació de morter	s.XX
6003	6002	6004,6005	Terra marró amb graves, còdols i pedres	s.XIX-XX
6004	6003	6005,6006	Estructura de rajoles massisses, lloses de rodeno i trava de calç	s.XIX-XX
6005	6003,6004	S.E.	Terra marró amb graves, còdols i pedres	s.XIX-XX
6006	6003,6004	6005	Rasa orientada N-S	s.XX
7001	----------	7002	Asfalt	s.XX
7002	7001	7003	Preparació de morter	s.XX
7003	7002	7004,7005	Terra marró amb graves, còdols i pedres	s.XIX-XX
7004	7003	7005,7007	Estructura de rajoles massisses, lloses de rodeno i trava de calç	s.XIX-XX
7005	7003,7004	7006	Terra marró amb graves, còdols i pedres	s.XIX-XX

Fig. 11. Llistat d'unitats estratigràfiques ENBIC II.

Fig. 11. Llistat d'unitats estratigràfiques ENBIC II.

UU.EE	Anterior a	Posterior a	Descripció	Cronolog
7006	7005	S.E.	Argila groguenca	Natural
7007	7003,7004	7005	Rasa orientada NE-SO	s.XIX-XX
8001	----------	8002	Asfalt	s.XX
8002	8001	8003	Preparació de morter	s.XX
8003	8002	8004	Terra marró amb graves, còdols i pedres	s.XIX-XX
8004	8003	8005	Terra marró amb graves, còdols	s.XIX-XX
8005	8004	8006	Terra marró amb graves, còdols	s.XIX-XX
8006	8005	8007	Terra marró amb graves, còdols	s.XIX-XX
8007	8006	S.E.	Argila groguenca	Natural
9001	----------	9002	Asfalt	s.XX
9002	9001	9003,9006	Preparació de morter	s.XX
9003	9002,9006	9004	Terra marró amb graves, còdols i pedres	s.XIX-XX
9004	9003,9005	S.E.	Terra marró amb graves, còdols	s.XIX-XX
9005	9006	9004,9007	Col·lector de ciment. E-O	s.XX
9006	9002	9003,9004	Terra arenosa amb material constructiu	s.XX
9007	9002,9005	9003,9004	Rasa orientada E-O	s.XX

Fig. 12. Diagrama crono-ocupacional.

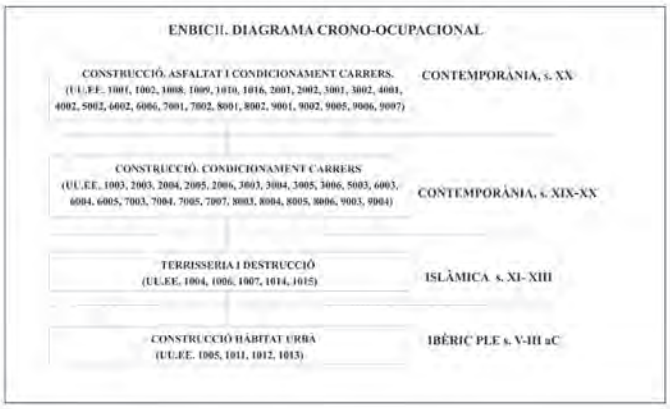

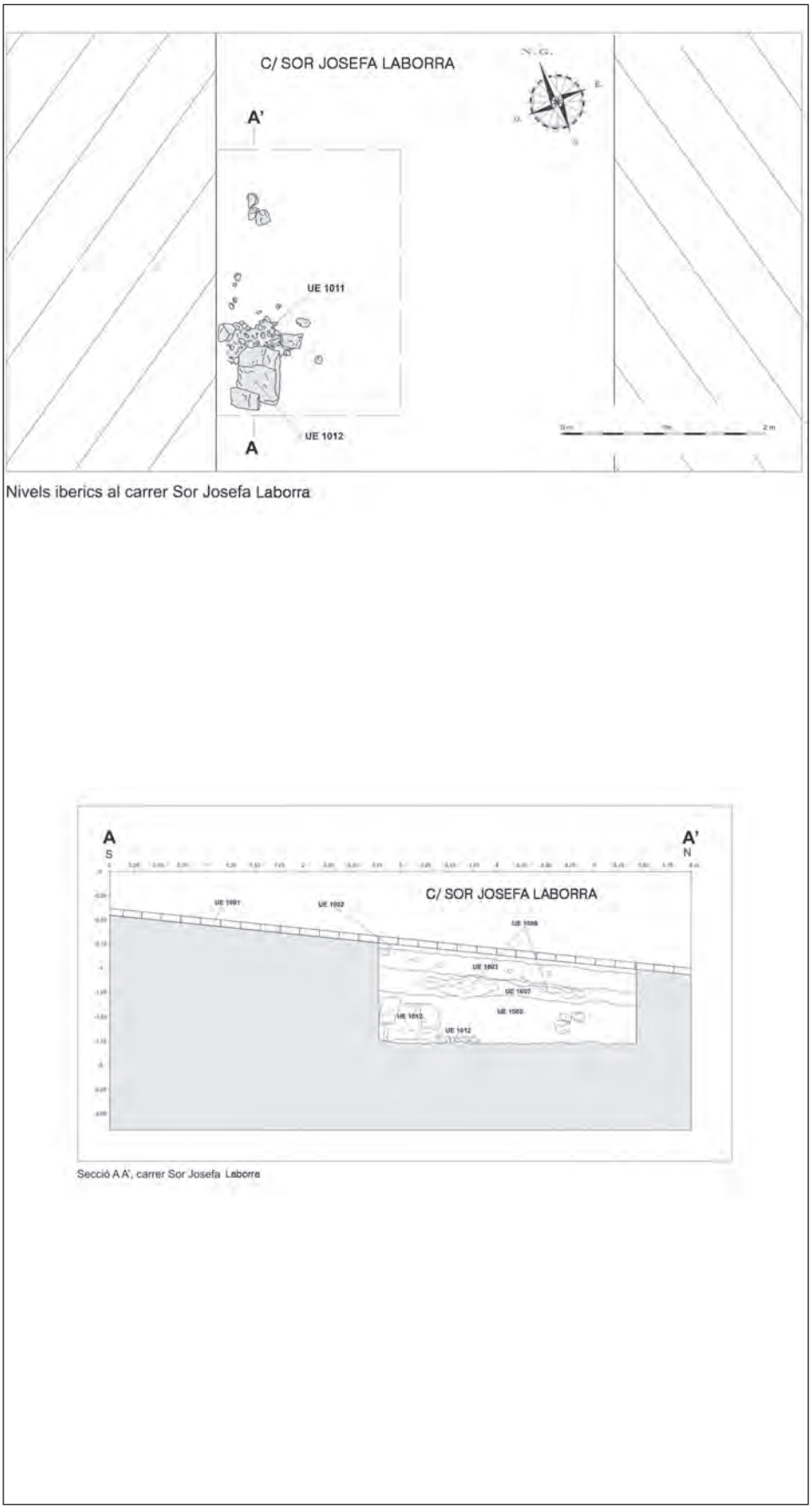

Fig. 13. Planimetries d'ENBICII.

Fig. 14. Materials arquològics d'ENBICII.

VÁZQUEZ MELLA 11

Fitxa tècnica

Intervenció arqueològica: Carrer Vázquez Mella nº 11, Bétera (València).

Acrònim: VAZQUEZ 11

Tipus de jaciment: Urbà.

Cronologia: Contemporània (s. XIX-XX).

Localització: Carrer Vázquez Mella nº 11. Coordenades UTM: Longitud: 718088 Latitud: 4385767

Direcció tècnica: Manuel Serrano Fajardo i Juan Vicente Salavert León

Dibuix arqueològic: Rafael Martínez Porral.

Promotor: Josefina Lluesma Martínez

Dates d'excavació: Inici, 31 de maig del 2004. Finalització, 2 de juny.

RESUMEN

Intervención arqueológica realizada en el solar nº 5 de la calle Vázquez Mella. Los niveles de ocupación registrados no iban más allá del siglo XIX. De este siglo fueron dibujadas algunas estructuras constructivas. La ausencia de otros viveles de ocupación podría indicar su situación periférica respecto del centro histórico.

ABSTRACT

The habitat levels which were registered in number 5 of Vázquez Mella street weren't more ancient than 19th century. Some domestic structures were found there. The absence of habitat of another period probably indicates that this area is peripheral with regard to the ancient part of the city.

RESUM

Intervenció arqueològica realitzada al solar núm.5 del carrer Vázquez Mella. Els nivells d'ocupació registrats no van més enllà del s. XIX. D'este segle van ser dibuixades algunes estructures constructives. L'absència d'altres nivells d'ocupació podria indicar la seua situació perifèrica respecte del centre històric.

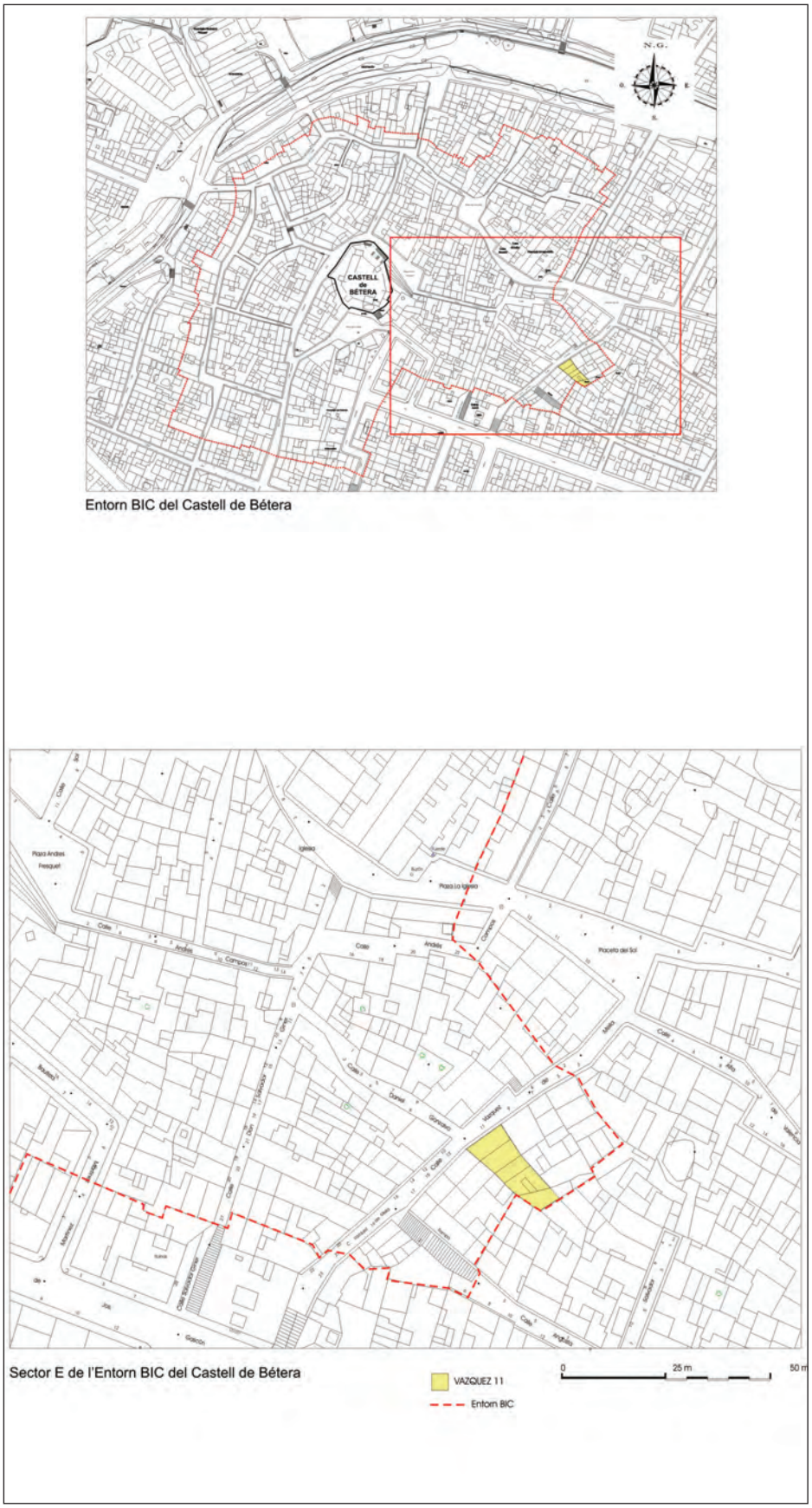

Fig. 1. Plànol de situació, Vazquez Mella 11.

Fig. 2. Vista general.

Introducció

El carrer Vázquez Mella es localitza a l'Est del centre històric de la localitat de Bétera i dins de l'entorn BIC del Castell. Amb motiu de la construcció al número 11 d'un nou habitatge unifamiliar es realitzà, d'acord amb el PGOU i la llei 4/1998 de l'11 de juny del Patrimoni Cultural Valencià, una intervenció arqueològica que se centrà en l'excavació de les sabates i riostres que venien marcades en el plànol de fonament.

Intervenció arqueològica

El solar en què s'efectuà la intervenció constituïa un espai de planta rectangular amb orientació E-O i amb una superfície de 117 m^2. En la part central del solar venien marcades, segons el plànol de fonaments, dues sabates que es decidí unir amb l'objectiu d'excavar un únic sondeig central de grans dimensions. Este sondeig tenia 5 m de longitud, 1, 5 m d'amplària i una profunditat de 0,5 m. Posteriorment, amb el desenvolupament dels treballs s'ampliaren les seues dimensions per a documentar una estructura que apareixia en un dels talls del sondeig.

Fig. 3. Detall de les estructures documentades.

La resta de sabates i riostres s'ubicaven junt a les mitgeres de les façanes confrontants. Per tal d'evitar deixar estos fonaments a l'aire es decidí fer les obres de remoció de terres d'estos per mitjà d'un seguiment arqueològic.

Nivells documentats

Com a resultat de la intervenció arqueològica realitzada es documentaren dos moments d'ocupació que es corresponen amb una casa contemporània del segle XIX i amb una altra posterior, del segle XX.

El nivell estèril aparegué a una cota molt superficial, a penes 0,40 m del nivell de carrer, i estava format per argiles de gran compactació de color groguenc (U.E. 1012). Este nivell es tornarà a documentar posteriorment en tot el solar en fer el seguiment arqueològic de la resta de sabates i riostres.

Segle XIX

De la casa del segle XIX tan sols es conservava una sèrie de fonaments i part d'un semisoterrani. La resta de les estructures d'esta casa (paviments, murs, barandats, etc.) no s'havien conservat per haver sigut arrasats per la casa que es construí al segle següent.

El primer fonament que es documentà (U.E. 1007) estava construït amb maçoneria de pedres i còdols travats amb terra i amb orientació E-O. Tenia una amplària màxima de 0,80 m i un alçat conservat de 0,15 m. El segon fonament (U.E. 1009), també amb orientació E-O, estava fet amb formigó i graves de fracció mitjana, pedres de mitjana grandària i rajoles fragmentades. Esta segona estructura es trobava en la zona nord del sondeig i en discorria paral·lela al tall, de manera que quedava part

Fig. 4. Fonament UE 1007.

de l'estructura dins del tall, per la qual cosa no poguérem veure la seua amplària completa. El seu alçat màxim conservat era de 0,15 m.

Finalment, i formant part de la mateixa casa, es documentà part d'un semisoterrani (U.E. 1010) del qual tan sols poguérem veure dues de les seues parets, la nord i la oest, mentre que l'est aparegué tallada per un fonament de la casa del segle XX. No poguérem veure la paret sud perquè quedava dins del tall del sondeig. Estaven folrades amb rajoles de 0,34 m x 0,34 m x 0,025 m. Esta estructura es trobava amortitzada per un farciment (U.E. 1011) de terra arenosa de color verdós que presentava nòduls de calç, graves de fracció fina i alguns fragments de rajoles. Este estrat es datà en el segle XX, moment en què es va construir el segon habitatge.

Segle XX

De l'habitatge que es va construir al segle XX eren molt pocs els elements que s'havien conservat, de manera que tan sols s'aconseguí documentar un paviment i un mur amb el seu fonament.

El paviment consistia en un sòl (U.E. 1001) de taulells hidràulics amb motius decoratius diferents segons ens trobàvem en la meitat est o en la meitat oest de la casa. En la part posterior del solar no aparegué este paviment i al seu lloc veiem una solera de formigó, per la qual cosa pensem que part de la casa es degué correspondre amb un pati a cel obert.

Les altres estructures conservades es localitzaven junt al límit est del sondeig. Tant el mur, U.E. 1004, com el fonament, U.E. 1005, tenien una orientació N-S i estaven formats per pedres d'una grandària mitjana travades amb morter. Es trobaven completament arrasats i degueren funcionar com una compartimentació interior de la casa.

Conclusions

A manera de conclusió podem dir que l'única ocupació que es produeix en este espai té lloc en època contemporània, i que esta, es correspon amb dues cases dels segles XIX i XX respectivament. Per tant este carrer queda fora dels límits de la ciutat en època medieval i moderna i no s'urbanitzà fins al segle XIX.

U.E	Anterior a	Posterior a	Descripció	Cronologia
1001	----------	1002	Paviment de rajoles hidràuliques	s. XX
1002	1001	1003	Preparació de morter per al paviment 1001	s. XX
1003	1002	1007,1009,1010, 1011,1012	Estrat d'anivellament que ocupa tota la superficie del sondeig	s. XX
1004	----------	1005	Mur de maçoneria orientat N-S	s. XX
1005	1004,1011	1006,1007,1010	Fonament del mur 1004	s. XX
1006	1007,1010	1012	Rasa de construcció del mur 1007	s. XIX
1007	1011	1006	Mur orientat N-S i E-W	s. XIX
1008	1003,1009	1012	Rasa de construcció del mur 1009	s. XIX
1009	1003	1012	Mur de formigó orientat E-W	s. XIX
1010	1011	S.E	Semisoterrani	s. XIX
1011	1003	S.E	Estrat que anul·la el semisoterrani	s. XX
1012	1006,1008,1009	----------	Argila natural	Natural

Fig. 5. Llistat d'unitats estratigràfiques VAZQUEZ11.

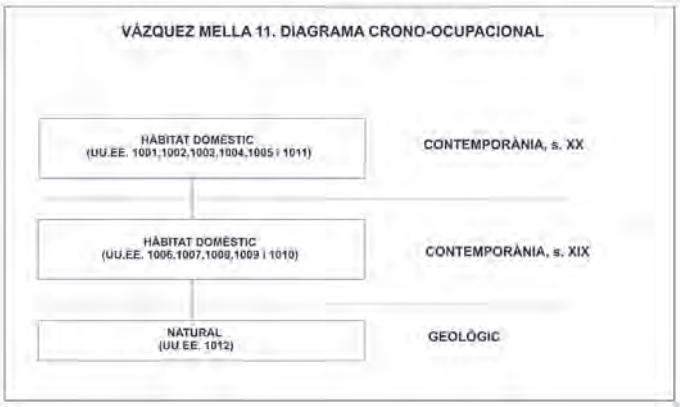

Fig. 6. Diagrama crono-ocupacional.

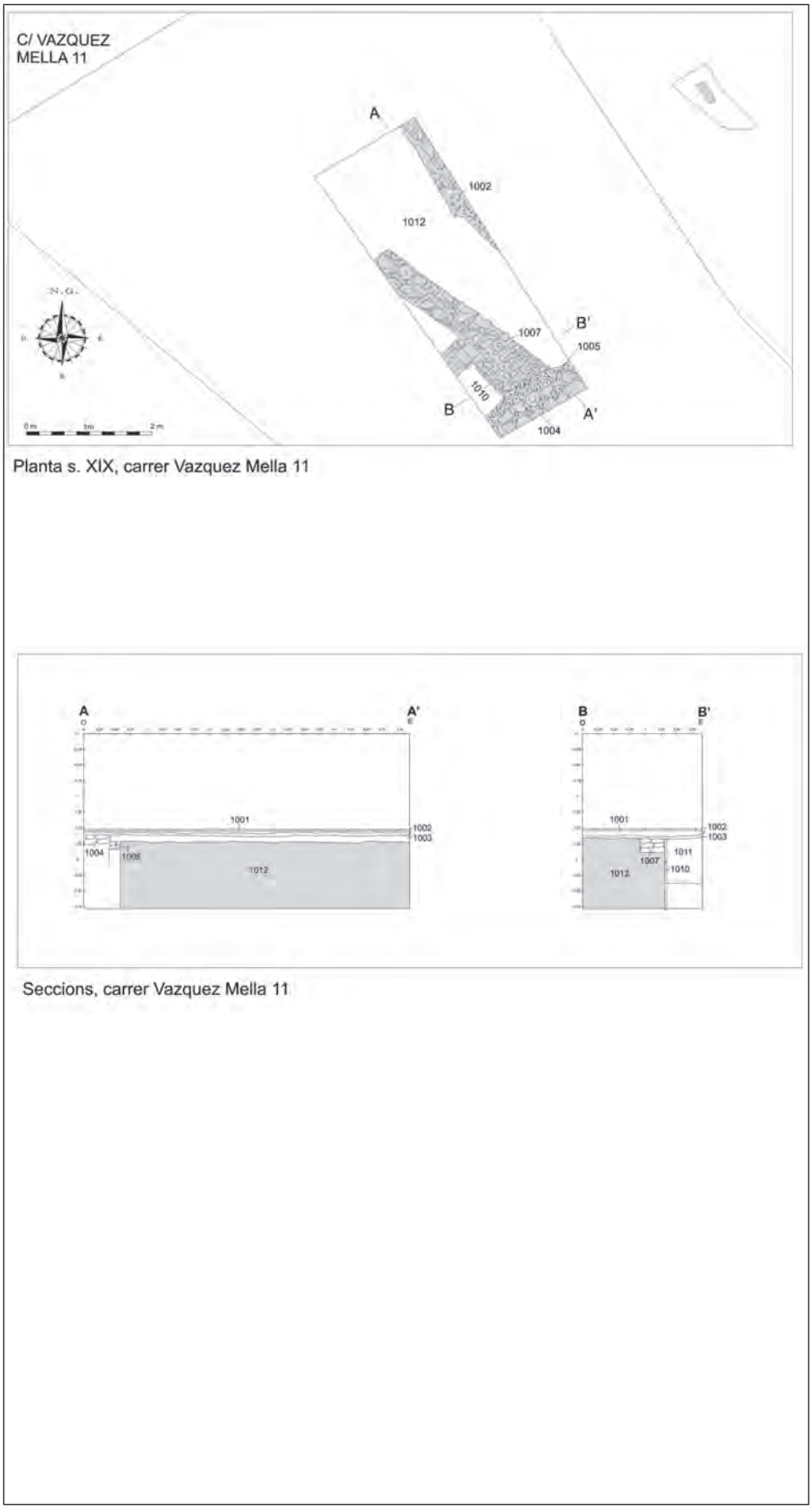

Fig. 7. Planimetries de VAZQUEZ11.

PLACETA DEL SOL 8

Una necròpolis de ritual islàmic en la Placeta del Sol núm. 8 de Bétera

Fitxa tècnica

Intervenció arqueològica: Placeta del Sol 8, Bétera (València)

Acrònim: PL.SOL8

Tipus de jaciment: Urbà.

Cronologia: Medieval-Contemporània (s. XI-XX).

Localització: Placeta del Sol núm. 8, cantó carrer Alfàbegues s/nº de Bétera. Coordenades UTM: Longitud, 718129. Latitud, 4385806.

Direcció tècnica: Manuel Serrano Fajardo.

Dibuix arqueològic: Rafael Martínez Porral.

Promotor: Construpas S.L.

Dates d'excavació: Inici, 28 de juny del 2004. Finalització, 6 de juliol.

RESUMEN

Aunque se trató de una excavación fuera del perímetro del entorno B.I.C. del Castillo, proporcionó interesantes datos arqueológicos. Fue localizado y excavado parcialmente un cementerio de tradición islámica, concretamente trece individuos de diferentes grupos de edad. En cuanto a la cronología, no fue posible determinarla, habida cuenta que Bétera contó con una importante aljama hasta principios del siglo XVII (1.609) en que fueron expulsados los musulmanes de Bétera.

ABSTRACT

Although it was located outside the Castle's setting it gave interesting facts. An Islamic cemetery was found there and could be registered 13 tombs with 13 persons, different ages and sex. But it was impossible to prove the tombs chronology because they hadn't household furnishing. Anyway it's known that Bétera had an aljama until 17th century, specifically until 1609, when Muslim population is thrown out from Bétera.

RESUM

Encara que es va tractar d'una excavació fora del perímetre de l'entorn BIC del Castell, va proporcionar interessants dades arqueològiques. Va ser localitzat i excavat parcialmente un cementeri de tradició islàmica, concretament tretze individus de diferents grups d'edat. Quant a la cronologia, no va ser possible determinar-la, tenint en compte que Bétera va contar amb una important aljama fins a principis del segle XVII (1609) quan van ser expulsats els musulmans de Bétera.

Fig. 1. Plànol de situació, Placeta del Sol nº 8.

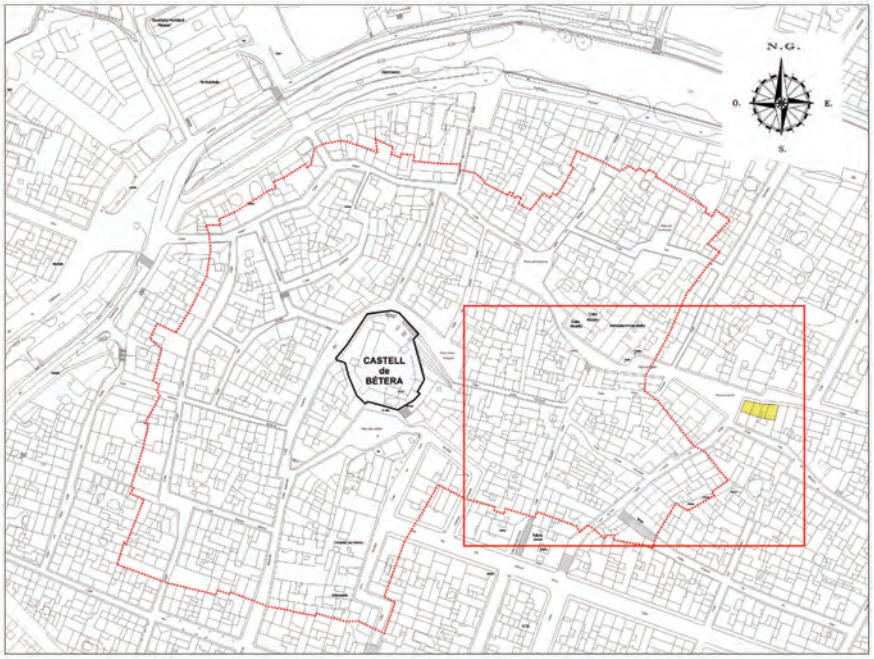

Entorn BIC del Castell de Bétera

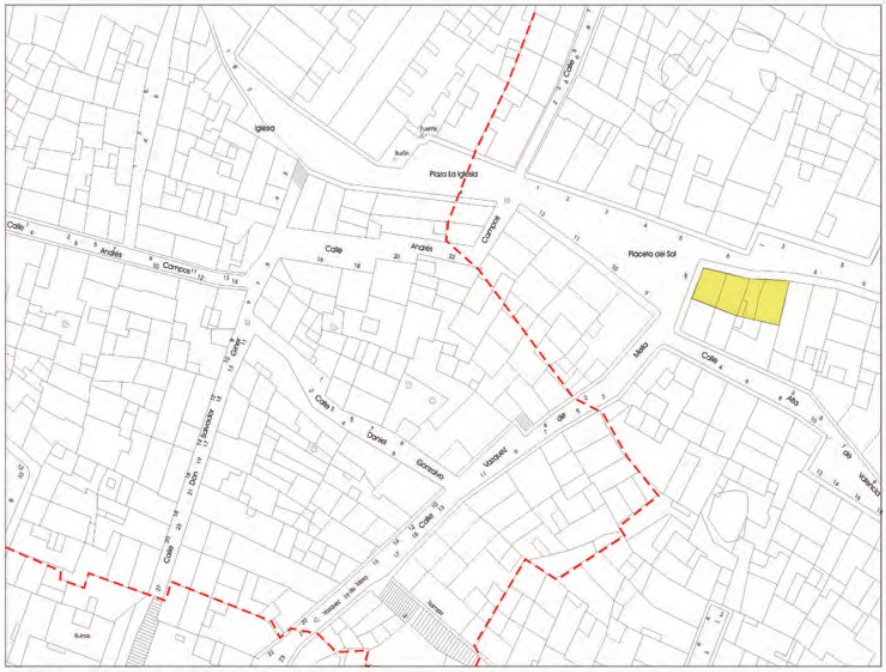

Sector E de l'Entorn BIC del Castell de Bétera

Introducció

La placeta del Sol es troba en la part oriental del centre històric de Bétera, a pocs metres del límit est de l'àrea delimitada com a entorn BIC del castell. La proximitat d'este entorn BIC, junt al fet que en la zona es coneixia la presència de restes funeràries per les obres realitzades amb anterioritat, va crear la necessitat de realitzar una intervenció arqueològica arran de la construcció en esta zona d'un edifici de nova planta.

Fig. 2. Vista general aèria.

Intervenció arqueològica

El solar intervingut era de morfologia rectangular, amb una superfície de 76 m^2. Com que no estava prevista la construcció de garatge ni soterrani l'excavació no es dugué a terme en extensió, sinó que es limità a les sabates i riostres que formaven part dels fonaments de la casa i que venien marcades en el plànol arquitectònic corresponent. D'esta manera s'excavaren un total de 8 sabates junt amb les riostres que les unien.

El nivell estèril es documentà en tota la zona sud de la intervenció i estava format per una capa d'argila de color ataronjat. En la part nord, no obstant això, totes les sabates i riostres intervingudes estaven colmatades pels fonaments d'un habitatge del segle XVIII, per la qual cosa el nivell estèril tan sols s'aconseguí documentar en un únic punt. Açò va permetre comprovar com hi havia un desnivell del terreny en sentit sud-nord, així mentre al Sud el nivell estèril va aparéixer a una profunditat mitjana de 0,49 m, en la part nord es trobava a 1,11 m.

Necròpolis

El solar en què es dugué a terme la intervenció arqueològica formava part d'una necròpolis de tradició islàmica. Si bé ja es coneixia arran d'obres precedents i de testimonis orals que afirmaven la presència de

Fig. 3. Vista general del cementeri desde de la plaça del Sol.

restes humanes, és ara quan per primera vegada es documenta de forma arqueològica.

El cementeri ocupava tot el solar i s'estenia cap al Sud per sota de la mitgera de la casa contigua, cap al Nord pel carrer *Alfàbegues* i cap a l'Oest per la placeta del Sol. No obstant això, dins del solar els soterraments tan sols es documentaren en la zona sud, ja que en la resta del solar els fonaments d'una casa contemporània, havien arrasat tots els nivells anteriors, fins i tot els de la necròpolis.

Fig. 4. Detall de les fosses buides.

Ritual funerari

S'exhumaren un total de tretze individus dels quals, quatre van ser documentats només parcialment per estar tallats per la mitgera sud de la intervenció. Un d'ells aparegué totalment desarticulat. Tots els soterraments seguien unes pautes molt semblants; d'esta manera direm que eren soterraments individuals que es trobaren sense cap tipus d'aixovar i que les fosses estaven excavades en l'argila natural. L'orientació dels esquelets era NE-SO i les fosses apareixien assenyalades per una coberta de pedres. Esta coberta solia estar formada per una sèrie de lloses de pedra de superfície plana i de grandària mitjana que es col·locaven una darrere a l'altra de manera horitzontal fins a cobrir totalment la superfície de la fossa. Moltes d'estes cobertes s'havien perdut i no apareixien marcant les fosses, encara que les vam veure reutilitzades per a la construcció dels fonaments de l'habitatge del segle XVIII.

Els esquelets es trobaven articulats (a excepció d'un), i apareixien en posició decúbit lateral dret i amb el cap girat cap a l'Est. Es trobaven amortallats i lligats per la clavícula, els genolls i els peus. La descomposició es produí en una fossa farcida de terra. L'estat de conservació no era massa bo pel fet que apareixen soterrats en un lloc humit i que quatre dels esquelets excavats eren infantils, la qual cosa contribueix en gran mesura a un major deteriorament dels ossos a causa de la seua fragilitat.

Una dada a destacar és que no es produí superposició de soterraments, a excepció d'un cas en què sobre un individu infantil (U.E. 1052) se soterra un individu adult (U.E. 1025). De la mateixa manera tampoc hi ha ruptures de fosses per altres fosses, a excepció de nou d'una fossa que apareix parcialment tallada per una altra, fet que es podria deure a la pèrdua de la senyalització de la tomba. El fet que no es done superposi-

Fig. 5. Detall de dos enterraments amb la típica orientació NE-SO.

ció de soterraments, junt a l'absència de soterraments col·lectius, podria indicar un curt període d'ús del cementeri.

Soterraments

A continuació es descriuen els resultats de l'estudi antropològic de camp realitzat sobre cadascun dels esquelets exhumats. Estes valoracions, dutes a terme sobre el terreny, són provisionals, ja que cal esperar un nou estudi més detallat i fet a un laboratori, per un especialista en antropologia forense i en què s'incloga una anàlisi patològica, antropomètrica i bioantropològica.

U.E. 1006

És l'esquelet desarticulat que aparegué remogut i per tant fora del seu lloc de soterrament. Es tracta dels ossos d'un soterrament alterat per la construcció d'un dels fonaments (U.E. 1009) de l'habitatge del segle XVIII. Se'n conserven el crani, un fèmur, dues tíbies, restes d'algunes costelles i un fragment d'omòplat.

Determinació de l'edat: Individu adult, d'entre 25 i 35 anys.

Determinació del sexe: Probablement masculí.

U.E. 1022

Es tracta d'un esquelet articulat, soterrat en fossa simple (U.E. 1020) amb orientació SO-NE. Es trobava decúbit lateral dret amb el cap mirant cap a la dreta, el braç dret estés cap avant i l'esquerre ocult sota el cos. Les cames aparegueren en posició semi-flexionada. Es trobava amortallat a l'altura dels muscles, els genolls i els peus. La descomposició es produí en un medi farcit de terra, i encara que es conservava tot l'esquelet, es trobava en mal estat.

Fig. 6. Soterrament infantil i detall de coberta de pedres.

Determinació de l'edat: Individu madur, d'entre 33 i 45 anys.
Determinació del sexe: Probablement masculí.
Determinació de l'estatura: Estatura aproximada 1,68 m.

U.E. 1025

Era un esquelet articulat, soterrat en fossa simple (U.E. 1023) amb orientació NE-SO. Aparegué en posició decúbit lateral dret, amb el cap girat cap a la dreta, els braços estesos al llarg del cos i les cames semiflexionades. La descomposició del cos es produí en una fossa farcida de terra i presentava signes d'amortallament a l'altura dels muscles. L'esquelet estava sencer, encara que en mal estat de conservació.

Determinació de l'edat: Senil, al voltant de 60 anys.
Determinació del sexe: Probablement femení.

U.E. 1029

Només es documentà la part inferior de l'esquelet que es localitzava en el tall sud de la intervenció, quedant la major part del coxal i tota la meitat superior de l'esquelet dins d'este tall. De la part de l'esquelet conservada no es trobaven tots els ossos ja que estos apareixen tallats per remocions de terra que es produïren en època contemporània, quan es construí un habitatge o per l'excavació d'una rasa (U.E. 1018) per a l'extracció d'argila i que es trobava junt a la tomba. La fossa del soterrament tampoc es pogué identificar a causa d'estes mateixes alteracions.

Determinació de l'edat: Adult, major de 20 anys.
Determinació del sexe: Indeterminat.

U.E. 1031

Esquelet articulat, soterrat en fossa simple (U.E. 1032) amb orientació NE-SO. Aparegué decúbit lateral dret amb el cap mirant cap a la dreta, el braç dret estés al llarg del cos i l'esquerre creuat sobre el pit. Te-

nia les cames semi-flexionades. Es trobava en mal estat de conservació, i li faltaven moltes parts del cos degut probablement a les alteracions de la tomba provocades en època contemporània al construir-se l'habitatge del segle XVIII.

Determinació de l'edat: Infantil, d'entre 6 i 9 anys.

Determinació del sexe: Indeterminat.

U.E. 1038

Esquelet articulat amb orientació NE-SO soterrat en fossa simple (U.E. 1036). Es trobava decúbit lateral dret amb el cap girat cap a la dreta, el braç dret estés al llarg del cos i l'esquerre creuat sobre la pelvis. Les cames aparegueren semi-flexionades. La descomposició es produí a l'interior d'una tomba farcida de terra. Tenia símptomes d'amortallament que es podien observar en la mandíbula i en la posició dels muscles. L'esquelet presentava un estat de conservació bo.

Determinació de l'edat: Infantil, edat aproximada 8 anys.

Determinació del sexe: Indeterminat.

U.E. 1042

Part inferior d'un esquelet que es trobava junt al tall sud de la intervenció i del què tan sols es conservaven les ròtules, la tíbia, el peroné i els ossos del peu, mentre que la resta de l'esquelet quedava dins del tall sud de l'excavació. Estava orientat NE-SO i aparegué soterrat en fossa simple (U.E. 1040). Les extremitats inferiors estaven esteses al llarg del cos, la descomposició es produí en un medi ple de terra i presentava signes d'amortallament.

Determinació de l'edat: Individu adolescent, d'entre 16 i 23 anys.

Determinació del sexe: Indeterminat.

U.E. 1046

Part inferior d'un esquelet que es conservava junt al tall sud de l'excavació i del que tan sols es podia veure des de l'epífisi dels fèmurs fins als ossos del peu, la resta de l'esquelet quedava davall el tall sud de la intervenció. Fou soterrat en fossa simple (U.E. 1044) decúbit lateral dret i amb les cames semi-flexionades. La descomposició es produí en una fossa farcida de terra, és a dir, sense taüt, i presentava signes d'amortallament en genolls i peus. Es trobava en bon estat de conservació.

Determinació de l'edat: Adult, major de 23 anys.

Determinació del sexe: Indeterminat.

Determinació de l'estatura: Estatura aproximada per al subjecte masculí 1,65 m. Estatura aproximada per al subjecte, 1,61 m.

Determinació del sexe: femení.

U.E. 1049

Part inferior d'un esquelet localitzat junt al tall sud de la intervenció. Tan sols es conservaven els ossos del peu ja que la resta de l'esquelet es trobava sota la mitgera de l'habitatge contigu. Aparegué soterrat en fossa simple (U.E. 1047) i no es pogué determinar ni edat ni sexe perquè no comptàvem amb cap de les parts esquelètiques necessàries.

Fig. 7. Detall de soterrament adult.

UE 1052

Esquelet amb orientació NE-SO que aparegué soterrat en fossa simple (U.E. 1050) decúbit lateral dret, el cap es trobava girat cap a la dreta, els braços estesos al llarg del cos i les cames semi-flexionades. L'esquelet presentava mal estat de conservació a causa del substrat argilós en què es trobava soterrat i de la fragilitat dels ossos per tractar-se d'un individu infantil.

Determinació de l'edat: Infantil, edat d'entre 1 i 6 anys.

Determinació del sexe: Indeterminat.

U.E. 1055

Esquelet soterrat amb orientació NE-SO i en posició decúbit lateral dret. Presentava el cap girat vers a la dreta, els braços creuats sobre el pit i les cames semi-flexionades. Es trobava dins d'una fossa simple (U.E. 1053) i la descomposició del cos es produí amb el cos envoltat de terra. Presentava mal estat de conservació.

Determinació de l'edat: Infantil, edat aproximada entre 6 i 9 anys.

Determinació del sexe: Indeterminat.

U.E. 1058

Esquelet soterrat amb orientació NE-SO i postura decúbit lateral dret amb el cap mirant a la dreta i diferent posició per als braços: l'avantbraç dret aparegué sobre el pit i el braç en direcció contrària sobre les costelles; el braç esquerre es trobava estés sobre el cos amb les mans sobre la pelvis. Les cames les tenia semi-flexionades. Es trobava soterrat en fossa simple (U.E. 1056) i presentava signes d'amortallament en els muscles. La descomposició del cos es pogué produir en un medi buit ja que la mandíbula aparegué desencaixada i la ròtula caiguda junt a l'esquelet. Es trobava en mal estat de conservació.

Determinació de l'edat: Adult, edat aproximada entre 25 i 35 anys.

Determinació del sexe: Probablement femení.

U.E. 1061

Esquelet soterrat amb orientació NE-SO en posició decúbit lateral dret amb el cap mirant a la dreta i les cames semi-flexionades, no es pogué apreciar la disposició dels braços. Fou soterrat en fossa simple (U.E. 1059) i el seu estat de conservació era deficient a causa de la fragilitat dels ossos per tractar-se d'un subjecte infantil.

Determinació de l'edat: subjecte infantil.

Determinació del sexe: indeterminat.

Cronologia

A l'hora de determinar la cronologia per a la necròpolis de Bétera ens trobem amb una problemàtica molt comuna als cementeris de ritu islàmic: la dificultat de determinar una datació mitjançant les restes materials a causa de l'absència d'aixovar en els soterraments. En este sentit, la necròpolis de Bétera segueix la mateixa dinàmica, la manca total de materials ceràmics o monetals associats a les fosses. Per tant, hem de fixar-nos en la seqüència estratigràfica a l'hora de poder establir una datació; no obstant això, també en este aspecte les necròpolis islàmiques presenten dificultats ja que els cementeris s'ubiquen sempre en un terreny verge no ocupat amb anterioritat, per la qual cosa l'única seqüència estratigràfica que pot ajudar-nos és la dels nivells immediatament posteriors al cementeri. La necròpolis de Bétera s'amortitza en el segle XVIII amb la construcció d'una casa en un moment en què la ciutat de Bétera s'estén cap l'Est. Este fet pot ser significatiu, ja que Bétera comptava amb una important aljama que va existir fins al segle XVII, moment en

Fig. 8. Detall de coberta de llosess.

què es produeix l'expulsió definitiva dels moriscos de terres valencianes. Per tant, podríem estar davant d'una necròpolis morisca que va estar en ús durant el període anterior a l'expulsió d'estos, que s'abandona arran d'este esdeveniment i que s'amortitza un segle després amb el creixement de la ciutat.

De tota manera, el fet que s'amortitze en el segle XVIII no implica que la necròpolis siga necessàriament de cronologia morisca, ja que pot tractar-se d'un cementeri islàmic dels segles XI i XII, abans de l'arribada dels cristians, moment en què Bétera era una important alqueria. En este

cas, el cementeri podria haver seguit en ús després de la conquesta ja que Bétera va conservar gran part de la seua població musulmana així com una sèrie de privilegis econòmics i socials, però sobretot religiosos, que va permetre que els habitants de l'aljama pogueren conservar els seus ritus religiosos. La necròpolis es degué abandonar en un moment determinat, quan esta estiguera saturada i va poder romandre així fins que l'espai és novament ocupat en el segle XVIII amb el creixement de la ciutat.

Època Moderna-Contemporània

La següent ocupació que es produeix en este punt de Bétera té lloc al segle XVIII en forma de casa que es mantindrà, encara que amb diferents reformes, fins al segle XX. No obstant, d'este habitatge tan sols es documenten els diferents fonaments i un pou circular.

Els fonaments estaven fets mitjançant murs de maçoneria amb pedres de xicoteta i mitjana grandària travades amb morter. Es documentaren els fonaments de les façanes davantera, posterior i lateral (Carrer *Alfàbegues*), la qual cosa explica que en les sabates i riostres excavades en estes zones no es trobaren soterraments, per estar estos arrasats pels fonaments. No ocorria el mateix en la mitgera sud, on no hi havia fonament i el que trobàrem al seu lloc és un barandat de rajoles a panderete que no afectava els soterraments.

El pou es localitzava junt a la façana NE del solar. Es tractava d'un pou de maçoneria de morfologia circular que estava enlluït per la seua cara interior amb una capa de morter de calç. Este pou es va mantindre en funcionament des del segle XVIII fins a la primera meitat del segle XX, moment en què s'amortitzà.

Materials arqueològics

Sobre els materials documentats durant el transcurs de la intervenció cal assenyalar que la major part es corresponen amb materials contemporanis dels segles XVIII i XIX que provenen dels farciments d'anivellació que s'aboquen per a construir la casa del segle XVIII. Dins d'este grup de materials abunda sobretot la ceràmica bescuitada, que suposa un 47,93% del total, junt amb la ceràmica de cuina que representa un 35,57%. Pel que fa a les formes destaquen pel seu nombre les olles i cassoles així com els llibrells. En menor quantitat trobem ja el que es correspon amb una vaixella de taula, entre els que cal destacar plats i escudelles de ceràmica fina esmaltada així com la vora d'un plat procedent d'Itàlia. Dins d'esta cronologia destaca una pipa de ceràmica bescuitada de dimensió reduïda que es conserva quasi completa, a excepció de l'embocadura, i que es data entre els segles XVII i XVIII.

Finalment cal destacar dos fragments de ceràmica ibera localitzats en un estrat (U.E. 1062) que apareix directament sobre el nivell estèril. Es tracta d'una vora de rusc i un altra de gerra (forma A.I.2.2 de la tipologia de Mata/Bonet) que junt amb els materials ibers trobats en altres intervencions dins la població de Bétera indiquen una ocupació ibera que cal

Fig. 9. Detall de crani d'individu adult desplaçat del lloc d'enterrament.

tindre en compte en les intervencions urbanes del centre històric de la ciutat.

Conclusions

En primer lloc cal destacar la documentació arqueològica en esta part de la ciutat: per primera vegada s'ha documentat una necròpolis de ritual islàmic, encara que de cronologia àmplia, a causa de la impossibilitat d'establir una datació concreta per als soterraments per la falta de material ceràmic associat a estos. El fet que la necròpolis siga de tradició musulmana significa que es troba dins d'un ampli arc cronològic que va des del segle X, moment en què se situa el naixement de l'alqueria de Bétera, fins al segle XVII, quan es produeix l'expulsió dels moriscos de la ciutat.

Finalment cal fer al·lusió a la presència de material iber, que si bé tan sols es limita a dos fragments, són indicatius, junt amb la resta de materials d'esta mateixa cronologia apareguts en altres punts de Bétera, d'un substrat arqueològic iber.

Fig. 10. Llistat d'unitats estratigràfiques PL.SOL8.

U.E	Anterior a	Posterior a	Descripció	Cronologia
1001	----------	1002,1005,1007	Estrat d'enderroc que ocupa tota la superficie del solar	s. XX
1002	1001	1018,1019,1029	Estrat d'anivellament	s. XVIII
1003	1001	1004	Estrat localitzat a l'interior del pou U.E 1004	s. XX
1004	1001,1003	S.E	Pou circular junt a la façana del c/ Alfàbegues	s. XVIII
1005	1001,1013	1056,1057	Mur de la façana davantera de la casa	s. XVIII
1006	1011	1062	Esquelet desarticulat que forma part de l'estrat 1011	s. XI-XVI
1007	1001	1019	Mur de maçoneria orientat NW-SE (zapata 5)	s. XVIII
1008	1001	S.E	Mur de façana posterior de la casa	s. XVIII
1009	1001	1019	Mur de la façana lateral de la casa (c/Alfàbegues)	s. XVIII
1010	1001	1019	Mur orientat NE-SW (zapata 4)	s. XVIII
1011	1001	1019,1024,1026	Estrat de terra arenosa (zona central de la casa)	s. XVIII
1012	1001	1019,1027,1028	Estrat de terra situat junt a la façana davantera del solar	s. XVIII
1013	1001	1005	Llindar de la façana davantera de la casa	s. XVIII
1014	1001	S.E	Desguàs (zona de la façana posterior de la casa)	s. XVIII
1015	1001	1014	Estrat que anul·la el desguàs 1014	s. XIX-XX
1016	1001	1019	Mur de fonamentació a la part posterior de la casa	s. XVIII
1017	1001	S.E	Possible caixa d'escala	s. XVIII
1018	1002	1019	Fossa per a l'extracció d'argila	s. XVI-XIII
1019	1002,1007....	----------	Argila natural	Natural
1020	1011,1021	1019	Fossa orientada NE-SW (zapata 3)	s. XI-XVI
1021	1011	1020,1022	Estrat a l'interior de la fossa U.E 1023	s. XI-XVI
1022	1021	1020	Esquelet a l'interior de la fossa U.E 1021	s. XI-XVI
1023	1011,1024	1019	Fossa orientada NE-SW situada junt al llindar U.E 1006	s. XI-XVI
1024	1011	1023,1025	Estrat a l'interior de la fossa U.E 1023	s. XI-XVI
1025	1024	1023	Esquelet a l'interior de la fossa U.E 1023	s. XI-XVI
1026	1006,1011	1050,1051	Coberta de pedres sobre la inhumació U.E 1050	s. XI-XVI
1027	1012	1044,1045	Coberta de pedres sobre la fossa U.E 1044	s. XI-XVI
1028	1012	1047,1048	Coberta de pedres sobre la inhumació U.E 1047	s. XI-XVI
1029	1002	1019	Fragment d'un fèmur i restes del coxis	s. XI-XVI
1030	1001	S.E	Estrat de terra al W del fonament U.E 1005	s. XVIII
1031	1033	1032	Esquelet a l'interior de la fossa U.E 1032	s. XI-XVI
1032	1012,1031	1019	Fossa orientada NE-SW a la zona SW del solar	s. XI-XVI
1033	1012	1031,1032	Estrat a l'interior de la fossa U.E 1032	s. XI-XVI
1036	1012,1037...	1019	Fossa orientada NE-SW (sector SW del solar)	s. XI-XVI
1037	1012	1036,1038	Estrat a l'interior de la fossa U.E 1036	s. XI-XVI
1038	1037	1036	Esquelet a l'interior de la fossa U.E 1036	s. XI-XVI
1039	1012	1041	Coberta de pedres sobre la inhumació U.E 1040	s. XI-XVI
1040	1039,1041...	1019	Fossa al W del llindar U.E 1006	s. XI-XVI
1041	1039	1040,1042	Estrat a l'interior de la fossa U.E 1040	s. XI-XVI
1042	1041	1040	Esquelet a l'interior de la fossa U.E 1040	s. XI-XVI
1043	1011	1059,1060	Coberta de lloses sobre la inhumació U.E 1059	s. XI-XVI
1044	1012,1027...	1019	Fossa sota la coberta de lloses U.E 1027	s. XI-XVI
1045	1012,1027	1044,1046	Estrat a l'interior de la fossa U.E 1044	s. XI-XVI
1046	1045	1044	Esquelet a l'interior de la fossa U.E 1044	s. XI-XVI
1047	1028,1048...	1019	Fossa sota la coberta de pedres U.E 1028	s. XI-XVI
1048	1028	1047,1049	Estrat a l'interior de la fossa U.E 1047	s. XI-XVI
1049	1048	1047	Part d'un esquelet a l'interior de la fossa U.E 1047	s. XI-XVI
1050	1026,1051...	1019	Fossa sota la coberta U.E 1026	s. XI-XIII
1051	1026	1050,1052	Estrat a l'interior de la fossa U.E 1050	s. XI-XVI
1052	1051	1050	Esquelet a l'interior de la fossa U.E 1050	s. XI-XVI
1053	1011,1054...	1019	Fossa localitzada entre les fosses UU.EE 1020 i 1023	s. XI-XVI
1054	1011	1053,1055	Estrat a l'interior de la fossa U.E 1053	s. XI-XVI
1055	1054	1053	Esquelet a l'interior de la fossa U.E 1053	s. XI-XVI
1056	1005,1012...	1019	Fossa localitzada sota el fonament davanter de la casa	s. XI-XVI
1057	1005,1012	1056,1058	Estrat a l'interior de la fossa U.E 1056	s. XI-XVI
1058	1057	1056	Esquelet a l'interior de la fossa U.E 1056	s. XI-XVI

U.E	Anterior a	Posterior a	Descripció	Cronologia
1058	1057	1056	Esquelet a l'interior de la fossa U.E 1056	s. XI-XVI
1059	1011,1043...	1019	Fossa localitzada sota la fossa u.e 1020	s. XI-XVI
1060	1011,1043	1059,1061	Estrat a l'interior de la fossa U.E 1059	s. XI-XVI
1061	1060	1059	Esquelet a l'interior de la fossa U.E 1059	s. XI-XVI
1062	1006,1011	1019	Estrat de terra localitzat a la zapata 4	V-IV a.C

Fig. 10. Llistat d'unitats estratigràfiques PL.SOL8.

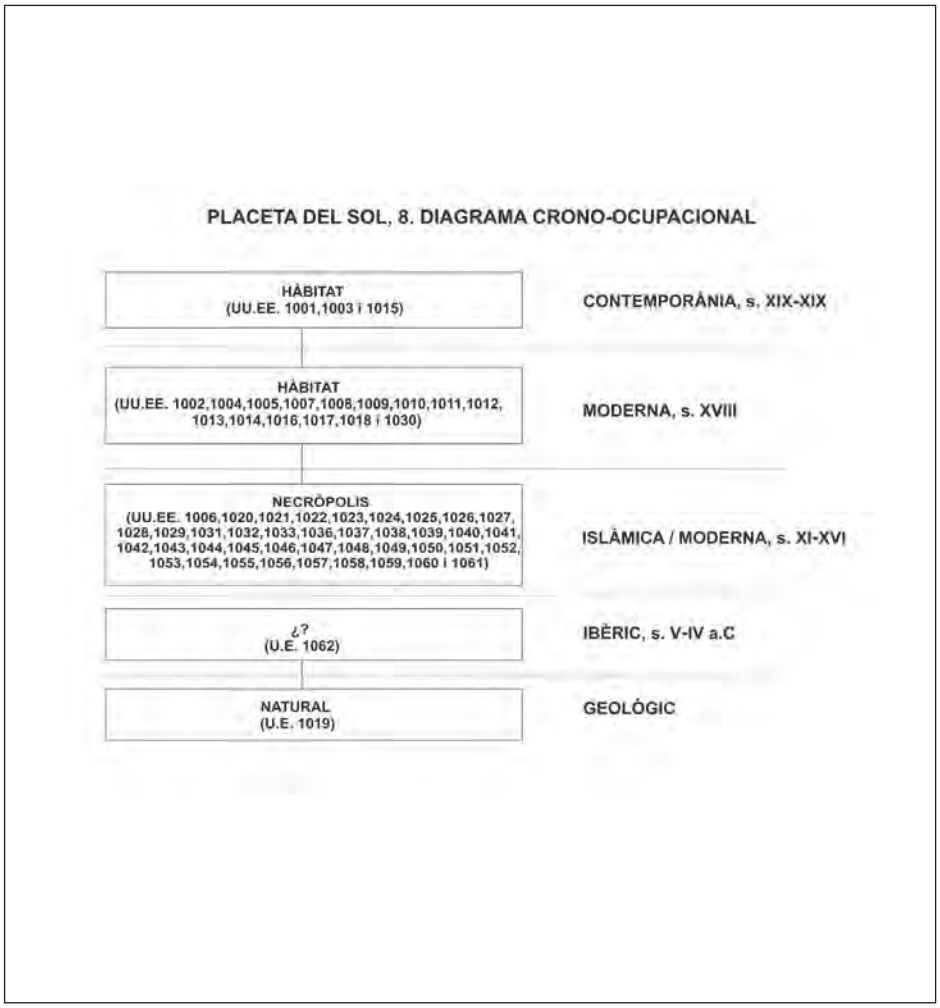

Fig. 11. Diagrama crono-ocupacional.

Fig. 12. Planimetries de PL.SOL8.

Necrópolis islàmica a la Placeta del Sol 8

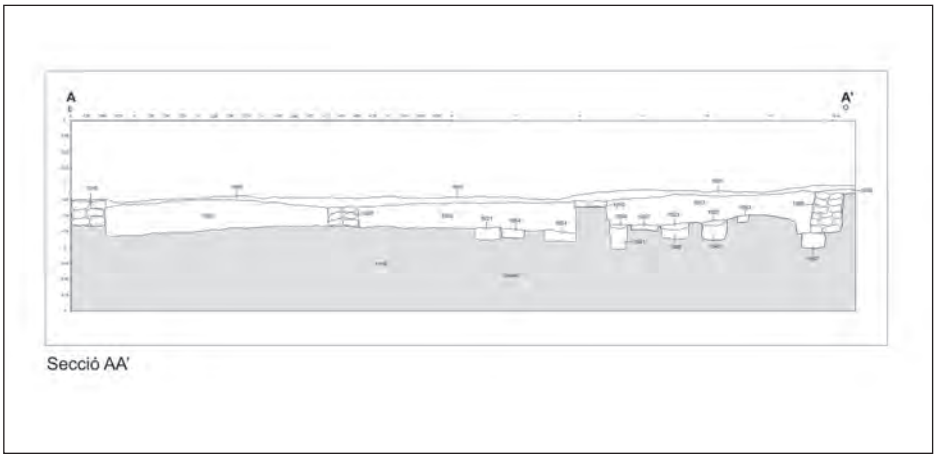

Fig. 13. Planimetries de PL.SOL8.

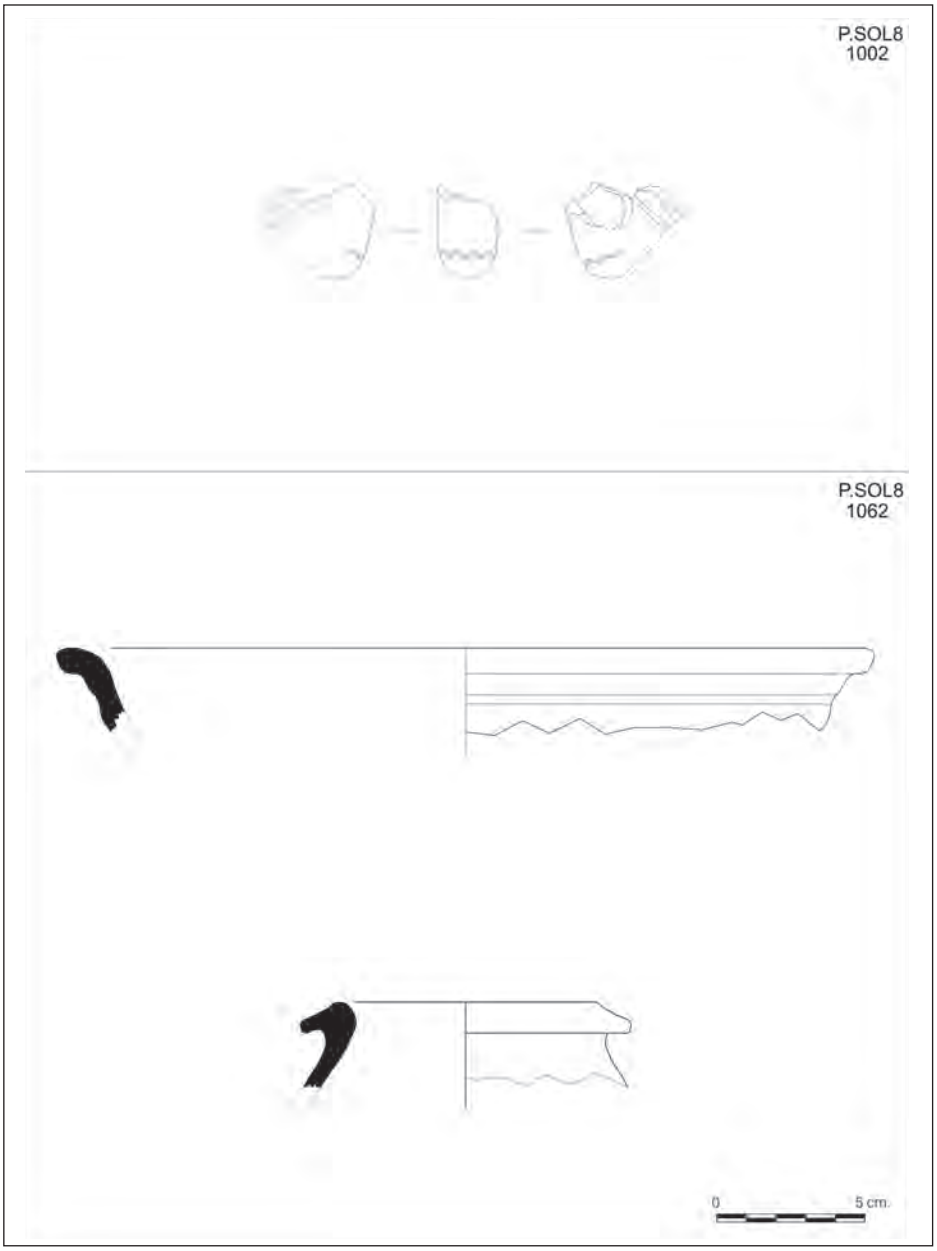

Fig.14 . Materials arquològics de, PL.SOL8.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL CARRER MAJOR Nº 8 DE BÉTERA

Fitxa tècnica

Intervenció arqueològica: Carrer Major nº 8 de Bétera

Acrònim: Mayor 8

Tipus de jaciment: Urbà.

Cronologia: Medieval-Contemporània (s. XI-XX).

Localització: Carrer Major núm. 8 de Bétera

Direcció: Manuel Serrano Fajardo

Dibuix arqueològic: Rosa María Alcaide Fernández

Promotor: Mª Milagros Campos Martínez

Dates d'excavació: Inici, 7 de març del 2005. Finalització, 11 de març

RESUMEN

Carrer Major 8 supuso otra interesante intervención arqueológica que permitió reconstruir parcialmente la secuencia histórica de la antigua ciudad de Bétera. Pero la escasa profundidad a la que se llegó, permitió documentar sólo tres momentos históricos: época medieval cristiana (s. XIII-XIV); por encima de los niveles medievales fueron exhumadas numerosas estructuras modernas y contemporáneas (XVI-XX). Como hallazgo numismático interesante cabe destacar una moneda de Jaume I acuñada el año 1271 en Valencia.

ABSTRACT

It was possible to register only three historical phases: Christian medieval period (13th and 14th centuries) a big number of structures from 16th to 19th centuries. As an interesting find we point up a medieval coin mint in Valencia in 1271 by the king Jaume the 1st .

RESUM

Carrer Major, 8 va suposar una altra interessant intervenció arqueològica que va permetre reconstruir parcialment la seqüència històrica de l'antiga ciutat de Bétera. Però l'escassa profunditat a què es va arribar, permeté documentar només tres moments històrics: època medieval cristiana (s. XIII-XIV); per damunt dels nivells medievals van ser exhumades nombroses estructures modernes i contemporànies (s. XVI-XX). Com a troballa numismàtica interessant cal destacar una moneda de Jaume I encunyada l'any 1271 a València.

Fig. 1. Plànol de situació, MAYOR8.

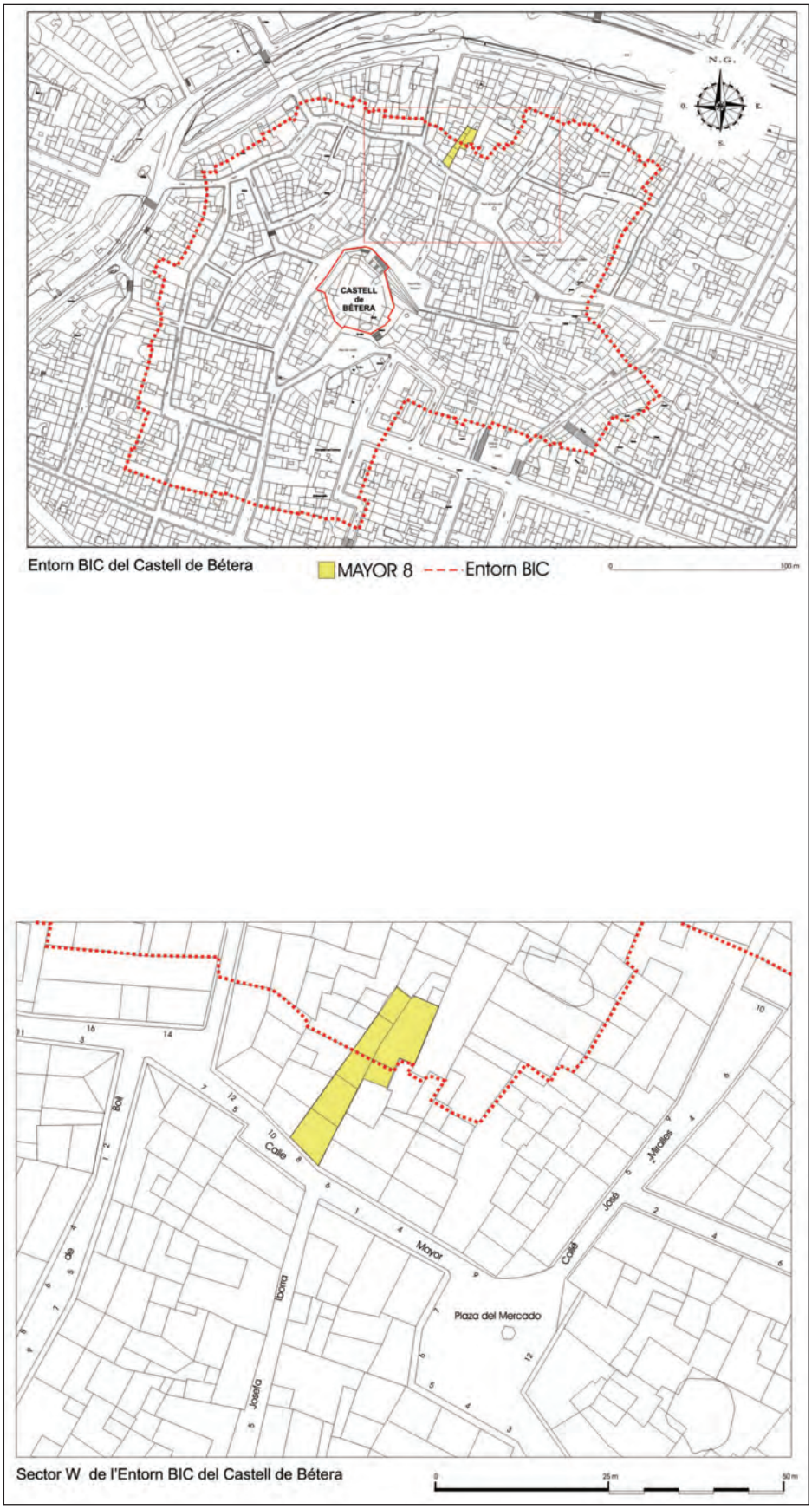

Introducció

El carrer Major de Bétera es troba al nord del nucli antic d'esta localitat i dins de l'entorn BIC del Castell. La construcció al núm. 8 d'un habitatge unifamiliar motivà una intervenció arqueològica d'acord amb la llei 4/1998 de l'11 de juny del Patrimoni Cultural Valencià, per la qual s'ha d'intervindre arqueològicament sobre qualsevol remoció de terres que es realitze dins d'un entorn BIC.

Intervenció arqueològica

El solar en què es dugué a terme la intervenció era de planta allargada amb orientació NE-SO i amb una superfície de 170 m^2. Cap a la meitat s'eixamplava alguns metres per la qual cosa la façana posterior era bastant més ampla que la davantera.

En un primer moment els treballs consistiren en una neteja general de la zona sobre la qual s'anava a intervindre, per tal de marcar els sondejos, un total de 5 que coincidiren amb les riostres i sabates que venien marcades en el plànol de fonaments lliurat per l'arquitecte.

Nivells documentats

Època Medieval

Les restes d'època Medieval corresponen a un paviment (U.E. 1042) fet amb lloses de roca calcària de grans mides i formes irregulars però de superfície llisa travades amb terra i calç. Este enllosat es localitzava en la part NE del solar (sondeig 4) junt a una de les mitgeres. Funcionant amb esta estructura aparegué un pou (U.E. 1043) de morfologia rectangular construït mitjançant la tècnica de maçoneria de pedres de grandària mitjana travades amb morter de calç. L'exterior del pou no es podia veure perquè estava cobert per un fonament d'època contemporània. Al Nord d'estes dues estructures (sondeig 5) véiem un paviment que degué formar part del mateix moment constructiu que l'enllosat i el pou: era una superfície de morter de calç i graves que es documentà a les dues sabates excavades.

Totes estes estructures van ser datades entre finals del segle XIII i principis del segle XIV pel material ceràmic procedent del desmuntatge de l'enllosat de pedra i mitjançant una moneda de Jaume I encunyada l'any 1271 i trobada en l'estrat que anul·la el paviment de morter.

A l'hora d'interpretar estes estructures cal tindre en compte el fet que la intervenció arqueològica no es dugué a terme en extensió, la qual cosa limitava de forma important la comprensió de les restes documentades; no obstant això, entenem, a l'espera de noves intervencions en la zona que puguen ajudar a definir millor el tipus d'ocupació que es produeix, que l'enllosat de pedra i el pou podrien formar part del pati d'un habitatge medieval junt amb el paviment, que podria correspondre a una de les habitacions de la casa.

Fig. 2. Paviment de lloses baix-medieval, s.XIII-XV.

Època Moderna

D'època moderna eren molt poques les restes arqueològiques conservades ja que la major part de les estructures d'este període es trobaven afectades pels nivells contemporanis. Encara així, dels segles XVI-XVII es documentaren un paviment de morter (U.E. 1060) i dos murs (UU.EE. 1058-1062) que es localitzaven en la part davantera de la casa (sondeig 2) i que funcionaren al mateix temps, ja que el sòl s'adossava als murs. Del segle XVIII es documentà únicament un paviment (U.E. 1023) de

Fig. 3. Moneda de Jaume I, s.XIII.

morter de calç i graves que també s'adossava a un dels murs (U.E. 1058) anteriors.

Durant els segles XVIII i XIX l'habitatge que ocupava el solar formarà una única casa amb la qual es troba adossada en l'actualitat en el seu costat nord, açò ho sabem perquè totes les estructures d'este període (paviments i barandats) s'estenen sota la mitgera contigua. Este fet es mantindrà fins a la primera meitat del segle XX, moment en què, mitjançant la construcció d'un barandat, es dividirà la casa en dues.

Època Contemporània

La major part de les estructures documentades durant la present intervenció formaven part d'este període. Les estructures (paviments, barandats, desaigües, etc.) se superposaven unes amb altres a causa de les diferents reformes que es realitzaren en la casa durant els segles XIX i XX.

Segle XIX

Del segle XIX es van conservar nombrosos paviments i barandats de les diferents estances que formaven part de la casa; de manera que el paviment que correspondria a la part central de la casa (UU.EE. 1016, 1029) era de còdols i lloses de pedra de mitjana grandària que constituïen una típica entrada per a carros. També a la part davantera véiem una sèrie de paviments i barandats que conformaven les habitacions de la planta baixa. Eren paviments (UU.EE 1030, 1025, 1046) de rajoles quadrangulars (0,36 m x 0,36 m x 0,03 m) que funcionaven amb una sèrie de barandats (UU.EE 1036, 1047, 1051, 1032, 1038) de maons col·locats a llarg i través de forma irregular o bé a *panderete* en la majoria dels casos.

En la meitat posterior del solar es documentà una sèrie de paviments i barandats que delimitaven quatre habitacions. En concret poguérem veure dos sòls de morter (UU.EE 1005, 1020), un paviment de rajoles quadrangulars (U.E. 1004) i la preparació (U.E. 1006) d'un paviment que no s'havia conservat. Els barandats (UU.EE. 1064, 1009, 1012) que funcionaven amb estos sòls estaven construïts amb rajoles col·locades a *soga* o a *panderete*. Estes habitacions, situades en la meitat posterior de la casa, devien funcionar com a cuines o rebostos.

Fig. 4. Paviments de còdols.

Finalment, en el sondeig 5 no es documentaren estructures d'habitació fet que interpretem com que este espai es podria correspondre amb una zona d'horta o pati a cel obert.

Segle XX

Al segle XX es produí la divisió de la casa en dues per mitjà de la construcció d'un barandat que en l'actualitat constitueix la mitgera nord del solar. Durant este període es produeixen una sèrie de reformes en la morfologia de la casa fins a donar lloc a la que s'enderrocà al moment d'efectuar la intervenció arqueològica. La reforma més important consistí en l'anul·lació de l'entrada per a carros i la compartimentació en habitacions de tota la part davantera. D'altra banda, la meitat posterior de la casa es va convertir en un pati a cel obert amb diferents soleres de formigó.

Materials arqueològics

Quasi la totalitat de la ceràmica recuperada durant la intervenció correspon a ceràmica d'època moderna i contemporània, principalment ceràmica bescuitada i de cuina seguida en nombre per la ceràmica vidriada. Dins del grup de materials d'època medieval cal destacar un conjunt datat al segle XIII i format per 28 fragments de ceràmica grisa catalana que apareixien en el farciment d'anivellament que s'abocà per a la construcció de l'enllosat de pedres. Dins d'este mateix estrat trobàrem els únics materials islàmics documentats que suposaven un 2 % del material total recuperat i que es tractaven en la seua majoria de fragments informes d'olles i cassoles junt amb alguns vidriats.

Junt amb les restes de materials ceràmics també es van recuperar tres monedes. D'estes, dues es troben en mal estat de conservació, la qual

Fig. 5. Estructures contemporànies, s. XIX-XX.

cosa no permet la seua identificació, mentre que la tercera és un *diner* encunyat en la seca de València l'any 1271: és la primera moneda encunyada en el Regne de València per Jaume I. A l'anvers presenta el cap coronat del rei mirant a l'esquerra i llegenda *IACOBUS REX*, al revers apareix un arbre esquemàtic en forma de creu amb dues branques a la dreta i dues a l'esquerra que parteixen de la part baixa de la soca i divideixen en dues la llegenda. És important comentar que si bé este tipus de moneda es va encunyar al segle XIII, es va mantindre en ús fins als segles XV i XVI.

Conclusions

La principal valoració que podem fer de la intervenció realitzada es refereix al fet que la primera ocupació urbana que es produí en este espai va tindre lloc en època medieval, i més concretament entre finals del segle XIII i principis del segle XIV, poc després de l'arribada dels cristians i de la rendició de l'alqueria de Bétera. Per tant, esta zona en època islàmica degué quedar fora dels límits de l'alqueria i es trobava sense urbanitzar.

En segon lloc, podem dir que l'ocupació medieval d'esta part de la ciutat va continuar en èpoques moderna i contemporània amb una sèrie de cases que patiren al llarg del temps diferents reformes, pel que fa a la seua morfologia. El principal canvi, però, esdevingué al segle XX, quan es va dividir l'edifici en dues parts.

Fig. 6. Llistat d'unitats estratigràfiques MAYOR 8.

U.E	Anterior a	Posterior a	Descripció	Cronologia
1001	----------	1002,1019, 1026....	Estrat d'anivellament (s. XX)	s. XX
1002	1001	1011	Solera de formigó (Sondeig 5)	s. XX
1003	1001	1011	Solera de formigó (Sondeig 5)	s. XX
1004	1001	1013	Paviment de rajoles (Sondeig 4)	s. XIX
1005	1001	1013	Solera de formigó (Sondeig 4)	s. XIX
1006	1001,1007,1009	1015,1050	Estrat d'anivellament	s. XX
1007	1001	1006,1020,1064	Solera de formigó (Sondeig 4)	s. XX
1008	1001	1043	Mur de pedres orientat SW-NE (S.4)	s. XX
1009	1001	1006	Envà de rajoles orientat SW-NE (S.4)	s. XIX
1010	1001	1006	Desguàs (Sondeig 4)	s. XX
1011	1002,1003	1015,1040,1045...	Estrat de terra (Sondeig 5)	s. XX
1012	1001	1013	Paret a la qual s'adosa el pis U.E 1004 (S.4)	s. XIX
1013	1001,1004,1005	1042,1043,1063	Estrat de terra (Sondeig 4)	s. XIX
1014	1001	S.E	Arqueta de rajoles (Sondeig 4)	s. XX
1015	1006,1011	S.E	Desguàs (Sondejos 4 i 5)	s. XIX
1016	1001	1022,1029	Paviment de còdols (Sondejos 2 i 3)	s. XIX
1017	1001,1019	1021	Nivell de preparació (Sondeig 3)	s. XIX
1018	1001	S.E	Fonament d'un pilar (Sondeig 3)	s. XX
1019	1001	1017	Llindar de rajoles (Sondeig 3)	s. XIX
1020	1007	1006	Pis de morter junt a l'envà U.E 1064 (S. 4)	s. XIX
1021	1017	S.E	Estrat de terra (Sondeig 3)	s. XVIII
1022	1016	1041	Nivell de preparació per al pis U.E 1016	s. XIX
1023	1046,1047	1055	Paviment de morter (Sondeig 2)	s. XVIII
1024	1001	S.E	Rasa de construcció del desguàs U.E 1052	s. XIX
1025	1001	1056	Paviment de rajoles (Sondeig 2)	s. XX
1026	1001	1059	Envà orientat NW-SE (Sondeig 2)	s. XX
1027	1001	S.E	Pou d'aigua (Sondeig 2)	s. XVIII
1028	1001	1059,1062	Envà de rajoles junt al pis de còdols (S. 2)	s. XIX
1029	1001	1035,1044	Paviment de pedres i còdols (S.1)	s. XIX
1030	1001	1035,1044	Paviment de rajoles quadrangulars (S.1)	s. XIX
1031	1001	1044	Paviment de còdols (Sondeig 1)	s. XIX
1032	1001	1033,1035	Envà de rajoles orientat NW-SE (S.1)	s. XIX
1033	1032	1035	Pis de rajoles (Sondeig 1)	s. XIX
1034	1001	1035	Mur junt a l'envà U.E 1032 (S.1)	s. XIX
1035	1029,1030,1048..	S.E	Mur orientat NW-SE (Sondeig 1)	s.XVIII
1036	1001	1035	Envà de rajoles junt al pis U.E 1029 (S. 1)	s. XIX
1037	1001	1035	Polleguera d'una porta (Sondeig 1)	s. XIX
1038	1001	1035	Envà orientat SW-NE (Sondeig 1)	s. XIX
1039	1001	1006	Envà que forma un angle (Sondeig 4)	s. XX
1040	1011	1045	Envà orientat N-S (Sondeig 5)	s. XVIII
1041	1022	S.E	Mur encofrat de fonament (S.3)	s. XVII
1042	1013	1054	Enllosat de pedres (Sondeig 4)	s. XIII-XIV
1043	1008,1013	S.E	Pou de morfologia rectangular (S.4)	s. XIII-XIV
1044	1001,1029,1030..	S.E	Estrat de farciment (Sondeig 1)	s. XVII
1045	1011,1040	1053	Estrat de terra color marró compactada (S.5)	s. XIV-XV
1046	1056	1023,1058	Paviment de rajoles (Sondeig 2)	s. XIX
1047	1001,1056	1023	Envà de rajoles *"a panderete"* (Sondeig 2)	s. XIX
1048	1001	1035	Envà de rajoles orientat NW-SE (S.1)	s. XIX
1049	1001	S.E	Fonament d'un pilar (Sondeig 1)	s. XX
1050	1006	S.E	Canalització de rajoles (Sondeig 4)	s. XIX
1051	1001	1058	Envà de rajoles col·locades *"a soga"* (S. 2)	s. XIX
1052	1001	S.E	Desguàs (Sondeig 3)	s. XIX
1053	1011,1045	S.E	Superfície de morter de calç i graves (S. 5)	s. XIII-XIV
1054	1042	1061	Estrat de terra (Sondeig 4)	s. XIII
1055	1023	1060	Estrat de terra (Sondeig 2)	s. XVIII
1056	1001,1025	1046,1047	Estrat de terra sota el pis U.E 1025 (S.2)	s. XIX
1057	1001	S.E	Estructura de morter (Sondeig 2)	s. XIX

U.E	Anterior a	Posterior a	Descripció	Cronologia
1058	1046,1051	S.E	Mur enlluït sobre el qual es recolzen els paviments UU.EE 1023-1060 (S.2)	s. XVII
1059	1016,1026,1058	S.E	Mur de fonament (Sondeig 2)	s. XVII
1060	1055	S.E	Paviment de morter (Sondeig 2)	s. XVII
1061	1054	----------	Estrat de terra natural	Natural
1062	1028	S.E	Mur oriental SW-NE (Sondeig 2)	s. XVII
1063	1013	S.E	Estrat de terra, anula el pou U.E 1043 (S.4)	s. XIX
1064	1007	1006	Envá de rajoles junt al pis U.E 1020 (S. 4)	s. XIX

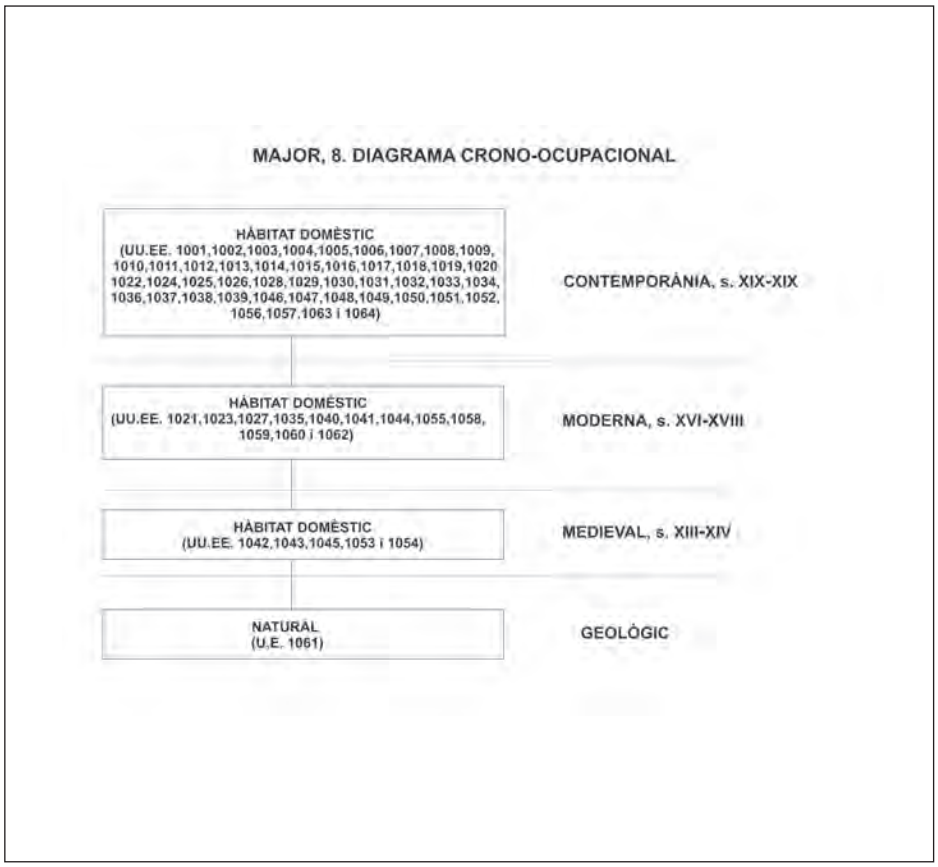

Fig. 7. Diagrama crono-ocupacional.

Fig. 8. Planimetries de MAYOR8.

Planta s.XIII-XIV, carrer Major 8

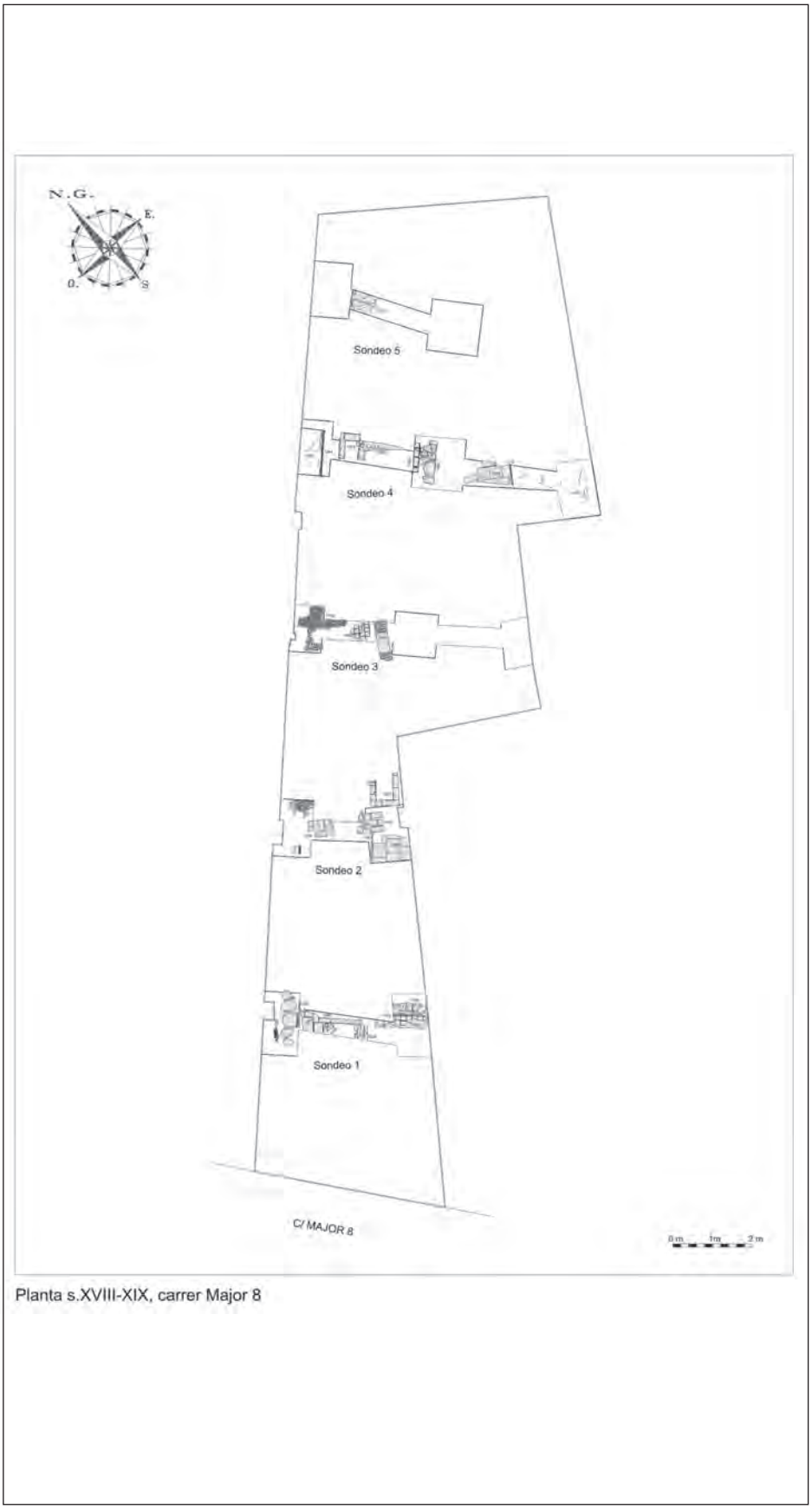

Fig. 9. Planimetries de MAYOR8.

Fig. 10. Planimetries de MAYOR8.

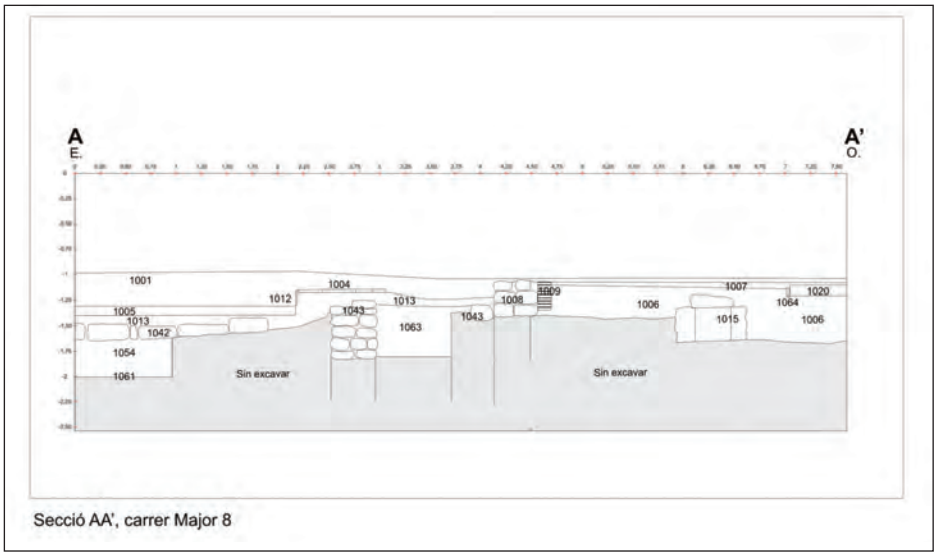

ENBIC III

Fitxa tècnica

Intervenció arqueològica: Entorn BIC del Castell III Fase: carrers Sant Josep, atzucac (carreró) de Sant Josep, En José Miralles i Major (entre els números 18 i 58) i plaça Sant Roc de Bétera (València)

Acrònim: ENBIC III.

Tipus de jaciment: Urbà.

Cronologia: Medieval-Contemporània (s. XI-XX).

Localització: carrers Sant Josep, En José Miralles i Major i plaça Sant Roc de Bétera

Direcció: Josep Maria Burriel Alberich.

Tècniques: Anna Lorena Ruiz i Maria Jesús Ortega Pérez

Dibuix arqueològic: Global Alacant.

Promotor: Ajuntament de Bétera.

Dates d'excavació: entre els mesos de febrer i maig de 2007

RESUMEN

ENBIC III fue la tercera de la 4 intervenciones efectuadas en las calles del entorno B.I.C. del Castillo de Bétera. También fue la más grande en cuanto a la superficie excavada. En esta ocasión se intervino en el sector más septentrional del entorno B.I.C. Los numerosos hallazgos permitieron trazar una secuencia ocupacional que se iniciaba en el siglo XI y que llegaba hasta el siglo XX.

ABSTRACT

It was the third of four excavations has been made in the streets included in B.I.C. setting. Also it was the largest one refereeing to the excavated area, located in the northern part of the protected zone.
The great quantity of finds gave us an occupation sequence that begins in 11th century and ends in 20th century.

RESUM

ENBIC III va ser la tercera de les 4 intervencions efectuades als carrers de l'entorn BIC del Castell de Bétera. També va ser la més gran quant a la superfície excavada. En esta ocasió es va intervindre en el sector més septentrional de l'entorn BIC. Les nombroses troballes van permetre traçar una seqüència ocupacional que s'iniciava en el s.XI i que arribava fins el s.XX.

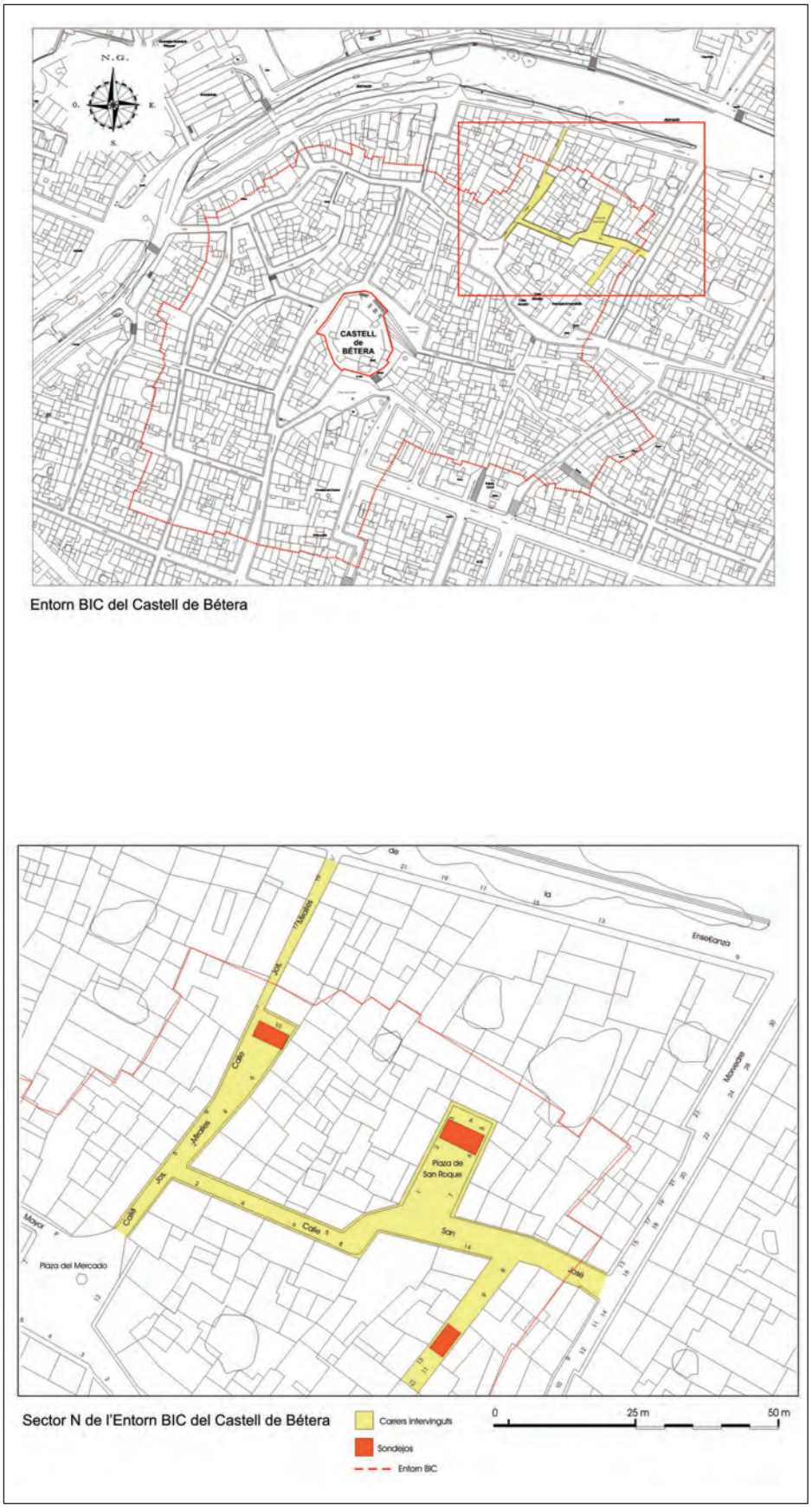

Fig. 1. Plànol de situació, ENBIC III.

Introducció

La tercera intervenció arqueològica a l'entorn BIC del Castell de Bétera, duta a terme entre els mesos de febrer i maig del 2007, va afectar parcialment els carrers de Sant Josep, *atzucac* de Sant Josep, En José Miralles i Major (entre els números 18 i 58), així com a la plaça Sant Roc (de forma íntegra).

La major o menor afecció del subsòl per les obres en els esmentats carrers i plaça va fer que les zones excavades foren més o menys àmplies en funció d'esta afecció. D'esta manera, la documentació arqueològica es va limitar, en el cas dels carrers, a la superfície ocupada pels nous col·lectors ja que el rebaixat no afectava cap resta arqueològica. Per contra, a la plaça de Sant Roc les estructures d'hàbitat es trobaven a molt poca profunditat i les remocions les afectaven, la qual cosa va obligar a dur a terme l'excavació en àrea oberta.

Fig. 2. Vista general de la plaça de Sant Roc durant la intervenció arqueològica.

El procés d'excavació, en gran mesura marcat per les obres, va fer que en la plaça, tant el sondeig previ (Sondeig 2) com la rasa del col·lector (Sondeig 6), quedaren finalment integrats en l'excavació en àrea oberta.

Les fases històriques documentades (primer als sondejos de la plaça i més tard en la resta dels carrers), van ser: època islàmica (s. XII-XIII); època baix-medieval i moderna (segles XIV-XVI); època moderna (segona meitat del segle XVII o principis del s. XVIII) i contemporània (refugi antiaeri, sèquies i asfalts, s. XX).

Totes les estructures arqueològiques que han sigut documentades i que es descriuen tot seguit s'han conservat *in situ* sota els nous paviments.

Plaça de Sant Roc

Les primeres troballes arqueològiques documentades a la plaça es van produir durant l'excavació del sondeig preliminar o Sondeig 2, localitzat al nord de la plaça. Més tard, l'excavació mecànica d'una rasa per a la col·locació d'un col·lector (Sondeig 6) va permetre nous descobriments.

Època islàmica

Després de la retirada de l'asfalt i la seua preparació (que tenien aproximadament entre 0,30 m i 0,40 m de potència estratigràfica), van quedar al descobert bona part de les estructures documentades prèviament als talls de la rasa del col·lector.

Els nivells andalusins es van localitzar quasi exclusivament en la meitat nord de la plaça. Però va ser el sector centre-nord la zona més complexa de la intervenció. Són estructures alterades substancialment per l'ocupació de la zona en època baix-medieval primer i moderna després.

L'ocupació andalusina s'inicià sobre els estrats naturals, compostos per argiles groguenques o estrats arenosos de color rogenc que semblen ser avingudes o riuades naturals.

Allò més cridaner d'este nivell d'ocupació són el nombrosos forns terrissers de diferents morfologies i orientacions concentrats en un espai relativament reduït. Esta concentració va dificultar la tasca de diferenciar les relacions estratigràfiques i cronològiques entre els forns, raó per la qual considerem més adequat, a l'hora de la descripció, agrupar-los per tipologies i no per diacronies, ja que les diferents formes de les cambres no es corresponen amb una determinada cronologia.

Els forns en qüestió pareixen estar en ús, segons els estrats associats a la seua funcionalitat, entre els segles XII i XIII (encara que no descartem que al segle XI ja estiguera en marxa l'activitat.

Cobrint tant els forns com els respectius farciments de destrucció (majoritàriament de finals del s. XIV o principis del segle XV), hi havia un estrat d'anivellament amb terra i material de construcció que contenia abundant material ceràmic datat als segles XVI-XVII.

A més a més dels esmentats forns, es van poder documentar algunes estructures murals, concretament dos fonaments de maçoneria encaixonada la disposició dels quals ens suggereix que estaven associats

Fig. 3. Fragment de cànter amb escriptura en àrab, s.XII-XIII.

als forns ceràmics (UU.EE. 1150 i 1227). Es tractava de dos murs paral·lels (tal vegada una crugia) que emmarcaven els esmentats forns. Al mur situat a l'extrem nord (U.E. 1227) es conservava un llindar esgraonat (U.E. 1186/1189).

En total es van documentar 18 forns. Tot seguit passem a descriure les característiques morfològiques més destacables.

Forns de planta rectangular

Eren forns amb forma de cubetes allargades i estretes, la longitud de les quals oscil·lava entre 1,50 m i 2 m (UU.EE. 1170, 1175, 1176 bis, 1179, 1192, 1194, 1196, 1199, 1207, 1208, 1209, 1218, 1225). La seua amplària variava entre 0,25 i 0,60 m. Estaven majoritàriament excavades en el sòl natural (argiles groguenques), però també les trobàvem superposades i per tant tallant-se unes a altres. Altra característica que les identificava inequívocament amb forns ceràmics, era la rubefacció o color rogenc de les parets com a conseqüència de les altes temperatures de la combustió de la llenya. Esta rubefacció deixà una vora rogenca d'argila cuita d'aproximadament 3 ó 4 centímetres. També era habitual que en el fons interior apareguera una grossa capa de cendres i carbons, alguns dels quals estan ara en estudi amb l'objecte de determinar les espècies vegetals utilitzades com a combustible.

Forns de planta circular

Documentàrem 5 forns d'aquest tipus (UU.EE.1160, 1172, 1176, 1206, 1222). Dos d'ells, perfectament delimitats, i la resta, seccionats o excavats parcialment. Pel que fa a les seues mesures, les cambres de combustió documentades tenien 0,96 i 1,22 m de diàmetre respectivament.

Fig. 4. Vista general dels forns islàmics, s.XI-XIII.

Estaven excavades al subsòl argilós (U.E. 1021) i la rubefacció de les parets era substancialment major que la dels forns allargats, fins a 13 cm. El forn millor conservat fou el de major diàmetre, la seua boca d'accés tenia un xicotet corredor d'1 m de longitud i una amplària màxima de 0,64 m. marcada amb grans pedres (U.E. 1160).

Conservava dos estrats de farcit, un de destrucció (U.E. 1162) amb abundants pedres i terra cremades i un altre de cendres i carbons (U.E. 1166). Un altre detall morfològic interessant era la presència d'un esgraonament en la paret interior. No es conservava la graella del laboratori o cambra de cocció, típica dels forns ceràmics andalusins que hem pogut estudiar fins ara.

Interpretació

Com és evident les estructures documentades s'han d'associar a forns per a la producció ceràmica.

Fig. 5. Detalls de forns islàmics (s.XI-XIII) superposats..

Els forns (més concretament, les cambres de combustió) s'acosten en el cas dels forns de forma circular, a altres forns andalusins de dimensió reduïda documentats en les comarques valencianes de la Plana. Dels allargats i estrets hi ha paral·lels a Paterna i València amb amplitud cronològica (Mesquida, 2001).

Una altra qüestió és que els esmentats forns de Bétera evidencien una intensa activitat artesanal (hem de recordar que anteriorment ja s'havien documentat nombrosos forns de la mateixa tipologia) que van ser destruïts en època baix medieval cristiana (finals del s. XIV). No hi ha, fins la data, cap font cristiana que, directament o indirectament, parle de les terrisseries beteranes. En resum, es tracta de terrisseries islàmiques, la producció i comercialització de les quals és, ara per ara, una incògnita.

Època baix medieval-moderna (s. XV-XVI)

En este moment es produí un canvi molt important en l'ocupació de l'espai físic fins al punt que hem identificat bona part d'una casa: un edifici que, entre altres peculiaritats, reutilitzà murs de cronologia islàmica, probablement associats a la terrisseria andalusina. La casa en qüestió sembla que comptava amb dues crugies orientades E-O i altres dos espais: un al nord (subdividit en tres habitacions) i un altre al sud que identificàrem amb un pati empedrat.

Tots estos espais estaven coberts per diferents estrats de farcit que responien a un mateix fet, l'amortització de la casa en època moderna als s. XVII-XVIII.

Habitació 5

Esta habitació, situada a la zona central de la crugia 2, va ser una de les més interessants. Ha sigut identificada amb una xicoteta cuina que tenia el paviment de morter de calç i un dels barandats que la delimitava estava construït amb pedres travades amb algeps. En relació amb la funcionalitat de l'habitació, hi havia en un racó una xicoteta estructura (0,30 m d'amplària) que vam identificar amb una llar. Esta llar estava situada sobre un fi paviment de morter de calç; tenia tendència circular, una base d'argila cuita i parets construïdes amb 4 pedres de *rodeno* roig que estaven cremades.

Habitació 7

Esta estava contigua a les habitacions 4, 5 i 6. En origen pogué ser el pati davanter de la casa. Durant la Guerra Civil (anys 1936-1939) i amb la construcció de refugi antiaeri en la plaça, va ser seccionada en dos. La longitud original del pati devia ser de més de 4,80 m.

El departament conservava un atractiu paviment de còdols de riu (UU.EE. 1183-1184) que dibuixaven un motiu geomètric amb dos cercles concèntrics i un rombe al seu interior. L'amplària màxima conservada és de 3,10 m.

Època moderna (s. XVII-XVIII)

Les unitats estratigràfiques d'esta cronologia eren escasses i es concentraven en el sector centre-nord o crugia 1 de la casa baix medieval. L'única estructura era una gran fossa irregular (U.E. 1161) farcida per un estrat amb abundant material de construcció i ceràmica d'esta època (U.E. 1162). La fossa afectava de forma substancial els antics forns islàmics i, fins i tot, els nivells baix-medievals (s. XV).

Època contemporània (s. XX)

Encara que no descartem que al segle XVIII la plaça de Sant Roc ja existira com a tal, només podem afirmar que en època contemporània, probablement a principis del segle XIX, la plaça estava configurada com la veiem ara. A part d'este important detall urbanístic, el més destacable, quant a les troballes contemporànies, era la presència d'un refugi antiaeri (U.E. 1158) construït durant la guerra civil espanyola (1936-1939).

Este es troba al centre sud de la plaça. Va ser construït, segons els veïns consultats, l'any 1938, i trencà, entre altres estructures, els pavi-

ments de còdols als quals ens hem referit anteriorment. La boca d'entrada té 3,72 m de longitud i 1,80 d'ample, i conserva els esgraons d'accés, fets amb rajoles. La volta està folrada amb rajoles de 24,5 cm x 11,5 cm x 4,8 cm i està coberta per una capa de formigó. Al sostre de la volta es conserven els pivots ceràmics aïllants d'una instal·lació elèctrica per a la il·luminació del refugi. L'entrada està orientada en sentit N-S. L'interior presenta tres trams en doble colze. El primer és d'aproximadament 8 m, al final del qual el túnel fa un gir de 90º a la dreta. Després de 6 m el segon tram del túnel gira a l'esquerra quasi 90º graus en direcció a l'albereda. Este tercer tram està impracticable, farcit d'argiles i enderrocs.

Carreró de Sant Josep (Sondeig 1)

Pel que fa a este vial es va llevar l'asfalt (U.E. 1001) i una capa de preparació (U.E. 1002) de 0,15 m de potència. A continuació, es va excavar mecànicament una rasa per a la nova canonada. Estos treballs van permetre la documentació parcial de diversos nivells de circulació o carrers contemporanis i per sota 5 forns, i més exactament les seues cambres de combustió, de cronologia islàmica (estos forns van ser excavats de forma totalment manual).

Època islàmica

Forns de planta rectangular

Les 5 cubetes de forn van ser excavades i utilitzades en un moment indeterminat d'època islàmica (tal vegada el segle XII encara que no descartem un arc cronològic més ampli) en un estrat arenós (U.E. 1005) d'aspecte natural. L'estat de conservació dels forns (UU.EE. 1090, 1092, 1094, 1096 i 1098) era molt deficient ja que s'havien vist afectats en major o menor grau per la rasa del nou col·lector. Tots ells eren allargats i estrets, és a dir, en forma de cubeta ovalada i estaven orientats NE-SO. Com els forns de la plaça de Sant Roc, les parets interiors presentaven una forta rubefacció.

La longitud dels 5 forns era diversa. Els 4 que havien conservat la seua longitud total permeten parlar de proporcions que oscil·len entre 1,60 m de la U.E. 1094 i els 2,30 m de la U.E. 1098. Pel que fa a l'amplària, les mesures presses ens permeten dir que varien entre els 0,30 m de la U.E. 1090 i el 0,40 m de la U.E. 1092. L'altura o profunditat conservada també era variable, entre 0,40 m de les cubetes UU.EE. 1090, 1092 i 1096 i el 0,60 m de la U.E. 1094. En tots ells trobàrem dos estrats, un primer dipositat al fons de la cubeta que era de cendres i carbons (UU.EE. 1099, 1100 i 1101) i per damunt, fins l'altura conservada, un altre estrat de terra i pedres cremades que corresponia a la destrucció de l'estructura àeria (UU.EE. 1091, 1093, 1095 i 1097).

Interpretació

Els forns descrits són molt semblants als documentats anteriorment (ENBIC I, Plaça de Sant Roc i Mariano Benlliure III). La seua localització és, ara per ara, la més oriental dels excavats fins a la data. Este fet evidencia, entre altres coses, la gran extensió de l'àrea artesanal terrissera de Bétera.

Fig. 6. Cubeta de forn allargada (s. XI-XIII).

Època contemporània (s. XIX-XX)

Sota el farciment de preparació de l'asfalt es va documentar una solera de morter (U.E. 1004) i un estrat d'arenes (U.E. 1005). La solera de morter, de 0,13 m de gruix, estava situada en el sector NO del sondeig i el seu estat de conservació era molt deficient: únicament conservava 1,28 m de longitud i una amplària que oscil·lava entre 0,28 m i 0,60 m. Esta solera també s'observava en el tall oest del sondeig.

On no es conservava la solera aflorava un farciment (U.E. 1005) d'arenes, de tonalitat rogenca i molt compactat, amb algunes bossades de graves i còdols de riu de tamany reduït. Pel que fa al material arreplegat en este estrat cal assenyalar que aparegueren fragments de ceràmica islàmica i 2 fragments de ferro (probablement dues fulles de ganivet) clavats verticalment, la interpretació dels quals queda per determinar.

Fig. 7. Detall de superposició de forns rectangulars.

Este estrat podria haver funcionat antigament com a nivell de trànsit, ja que en algunes zones s'observava una fina pel·lícula més fosca però la seua dubtosa filiació no ens permet considerar-ho andalusí.

Carrer Sant Josep (sondeig 8)

L'obertura de la rasa per a la instal·lació d'un col·lector al carrer Sant Josep va permetre, com en els casos anteriors, veure i excavar, com explicarem més endavant, nous forns ceràmics semblants als descrits en els punts precedents. La rasa en qüestió es va fer just al centre del carrer, sobre una antiga sèquia de maçoneria, rajoles i coberta de *rodeno* roig. Estes circumstàncies van fer que la major part de les estructures que vam

documentar estigueren ja molt afectades per l'antiga sèquia, ara substituïda.

Època islàmica (s. XI-XIII)

La citada rasa va posar al descobert una nova concentració de forns de planta allargada amb extrems corbs (forma ovalada), orientats tots ells en sentit est-oest, del mateix tipus que els trobats anteriorment en esta mateixa intervenció: plaça de Sant Roc i carreró de Sant Josep.

Els forns documentats van ser sis, estrictament els que es veien afectats per les obres del nou col·lector. L'orientació en sentit est-oest, ens fa pensar que segueixen algun tipus d'ordenació i/o traçat. Finalment, el sondeig 4 ens va permetre comprovar que, com en la plaça de Sant Roc, hi havia diverses superposicions en la construcció dels forns i també diferents tipus.

Forns de planta rectangular

Van ser 5 les cubetes excavades de planta allargada: UU.EE. 1230, 1232, 1234, 1240 i 1236. Algunes d'elles molt destruïdes pels antics col·lectors (UU.EE. 1230 i 1236). Totes elles, però, presentaven característiques comunes: cubetes allargades amb els extrems corbs que variaven entre 1,67 m de la U.E. 1232 i els 2 m de la U.E. 1234 i parets cremades per la combustió de llenya. Quant a l'amplària era prou uniforme, 0,40 m, on va ser possible mesurar-la. Com hem vist en punts anteriors, també presentaven al seu interior dos estrats: un relacionat amb el moment final d'ús que es caracteritzava per les cendres i carbons, restes de la darrera cocció (UU.EE. 1243, 1247, 1244 i 1237) i un altre per damunt caracteritzat per ser materials de construcció i escassos materials ceràmics, alguns fragments de vidriats blaus de Manises (finals del segle XIV).

Forn de planta circular

Solament es va documentar un forn d'este tipus (U.E. 1245). Cal dir que el fet que esta cubeta circular es trobara tallada per una altra ovalada, la U.E. 1240, ens indica que, almenys en este cas, la seua construcció era anterior, fet que no ens permet, associar una tipologia de forns a una cronologia determinada ja que també veiem el contrari en la plaça de Sant Roc, és a dir, forns circulars tallant cubetes ovalades.

Èpoques baix-medieval, moderna i contemporània

A continuació analitzem algunes unitats estratigràfiques documentades molt puntualment per damunt del nivell andalusí. Algunes d'estes són de clara cronologia contemporània i, altres de dubtosa filiació.

Època moderna baix-medieval

En el cantó oest del carrer Sant Josep amb la plaça de Sant Roc vam poder documentar part d'un mur de tàpia de pedres, orientat en sentit NE-SO que podria estar relacionat amb les estructures que es van excavar en la plaça de Sant Roc. Tampoc descartem una filiació contemporània i, fins i tot, islàmica.

Fig. 8. Paviment empedrat de còdols, s.XV-XVI.

Finalment, es van localitzar en el tall nord de la rasa, just enfront del carreró del carrer de Sant Josep, diverses capes de paviment (UU.EE. 1254, 1255 i 1257), probablement d'antics carrers.

Època moderna:

Immediatament per sota de l'estrat de preparació (U.E. 1238) de la pavimentació contemporània, trobàrem un possible paviment, U.E. 1239-1246, documentat al llarg de quasi tota la rasa-sondeig. Era una pavimentació de carrer que presentava dues capes o fases de paviment.

Creiem que ambdós pisos, datats per nosaltres en el segle XVII, corresponen a un nivell de carrer construït amb molta posterioritat a la destrucció dels forns andalusins i que tingué lloc entre els segles XV i XVI.

Època contemporània:

D'este moment era la sèquia de desguàs, U.E. 1250. Estava construïda amb parets de pedres i morter de calç (maçoneria). Per damunt apareixia un estrat de preparació i anivellació molt compactat i, sobre este, l'asfalt del carrer (U.E. 1001). Tallat per l'esmentada sèquia es va documentar un altre estrat (U.E. 1238) format per terra de textura arenosa de color marró clar que presentava abundant material ceràmic de diverses cronologies així com algunes graves i tenia una potència aproximada de 0,15 m.

Seqüència estratigràfica

L'excavació duta a terme al carrer de Sant Josep ens permeté documentar, com en altres àrees intervingudes, diverses fases d'ocupació. La primera d'elles, situada cronològicament entre els segles XII i XIII, estava representada per sis forns ceràmics, destruïts en el segle XIV-XV. Els forns descrits eren semblants als documentats en la plaça de Sant Roc, carrer de Sant Josep i anteriorment als carrers d'Andrés Campos, de Salvador Giner, de Josefa Laborra, de Mariano Benlliure i altres carrers.

Al segon moment apareixien alguns paviments d'època moderna construïts directament sobre els forns arrasats. Per a la pavimentació es va haver de fer, prèviament, un rebaixat substancial de la zona. Estos paviments ens suggereixen que el carrer de Sant Josep es va traçar en època moderna. Per damunt d'estos nivells de carrer d'època moderna, i tancant la seqüència, es va documentar la pavimentació d'asfalt contemporània.

Fig. 9. Paviments de la casa moderna (s.XVI-XVIII). Plaça de Sant Roc.

Carrer de José Miralles (Sondeig 3)

En este carrer es va efectuar un únic sondeig al marge de l'excavació de la rasa del nou col·lector. Va ser precisament en este sondeig on es van documentar les úniques restes arqueològiques del carrer. Es féu un sondeig de forma rectangular amb 1,60 m d'amplària x 3,50 m de longitud i orientat en sentit NE-SO. La profunditat excavada va ser de -1,64 m, arribant a aprofundir fins al substrat natural. Com en sondejos anteriors es va constatar la presència de forns de filiació andalusina i una sèquia contemporània.

Fig. 10. Sondeig arqueològic al carrer d'En José Miralles.

Estrat natural

La seqüència del sondeig s'iniciava amb una sèrie d'estrats (UU. EE. 1062, 1063, 1064), arenes amb algunes llengües de graves molt compactades, que eren el resultat de successives riuades procedents del barranc Albereda.

Època islàmica

Este nivell d'ocupació es desenvolupà sobre els estrats arenosos naturals descrits anteriorment. Està representat per 5 forns, concretament cubetes de combustió: UU.EE. 1030, 1032, 1037, 1039 i 1061. L'estat de conservació de totes elles era molt deficient i no ha sigut possible en cap cas mesurar les seues dimensions completes. Tot i l'estat d'arrasament podem dir que les característiques eren les mateixes que les descrites anteriorment, és a dir, cubetes allargades i estretes amb els extrems corbs i parets i fons rubefactats.

De tots estos forns documentats, el millor conservat era la U.E. 1061. Es tractava d'una cubeta excavada en un estrat d'arenes, localitzada a la zona est del sondeig i sota els forns UU.EE. 1030 i 1032. Era de planta ovalada i el seu estat de conservació, com hem dit abans, molt deficient ja que es veia afectada per la rasa de construcció d'una sèquia. Conservava una longitud aproximada d'1 m, una amplària que oscil·lava entre 0,43 m i 0,56 m i 0,20 m de profunditat. Es trobava orientada en sentit NE-SO i farcida per un estrat (U.E. 1060) amb terra de textura argilosa, lleugerament compactada i de tonalitat marró fosca, amb abundants pedres de grandària mitjana (algunes d'elles cremades) i escàs material ceràmic (d'època islàmica).

Època contemporània:

En primer lloc es va procedir a la retirada manual de la pavimentació d'asfalt (U.E. 1024), d'entre 0,10 m i 0,12 m de gruix i la seua preparació (U.E. 1022), de 0,06 m de potència, de terra arenosa, color rogenc, prou compactada i amb algunes graves.

Per sota d'esta preparació aparegué un estrat d'enderroc (U.E. 1025) compost per una terra de tonalitat marró, textura arenosa i compactada, i amb abundants fragments de material constructiu (teules, rajoles, morter de calç...), graves, còdols i pedres de grandària mitjana, i escàs material ceràmic.

Cobertes per este estrat d'enderroc es van localitzar dues estructures, una claveguera col·lectora (U.E. 1026) d'època contemporània i un paviment (U.E. 1027). La claveguera tenia una coberta feta amb grans lloses de pedra calcària, entre les juntes hi havia una capa de morter, i la paret estava construïda amb rajoles. Va quedar al descobert 1,30 m de longitud, amb una amplària que oscil·lava entre 0,48 m i 0,60 m i es trobava orientada sentit NO-SE. En la resta de la superfície del sondeig es va documentar un paviment (U.E. 1027) de morter de calç, amb algunes graves i còdols de dimensió reduïda, de 0,04 m de potència. El seu estat de conservació es va veure afectat per la posterior construcció del col·lector d'aigües fecals (U.E. 1026).

Per sota el paviment de morter localitzàrem un altre pis (U.E. 1028) de 0,10 m de potència. Es tractava d'una pavimentació composta per una

terra de color marró, amb algunes graves i molt compactada. Este paviment estava construït sobre un estrat argilós de color marró (U.E. 1029), tallat també pel col·lector (U.E. 1026).

Carrer Major (Sondejos 4 i 5)

Els sondejos número 4 i 5 de la intervenció ENBIC III, van proporcionar alguns resultats d'importància per a conéixer l'evolució urbana de la ciutat de Bétera. Els treballs arqueològics demostraren que, almenys des de l'època de transició baix medieval-moderna (segles XV-XVI) i fins a l'actualitat, el carrer Major ha estat una zona transitable, molt probablement un carrer, amb un traçat molt semblant a l'actual. Han sigut documentats sobre l'estrat natural U.E. 1073, diferents nivells de carrer que passem a relacionar:

1. Carrer d'època baix-medieval i moderna (segles XV i XVI): U.E. 1071-1072

2. Carrer d'època moderna (segles XVI-XVII): UU.EE. 1066, 1067, 1068, 1070 i 1069.

3. Carrer d'època moderna–contemporània (segles XVIII-XIX).

4. Carrer d'època contemporània (segle XX): UU.EE. 1051-1052, 1083, 1075

En tots els casos són pisos de terra molt compactada.

Fig. 11. Vista general del refugi de 1938 trobat a la plaça de Sant Roc.

Fig. 12. Detall del interior del refugi antiaeri de la plaça de Sant Roc.

Interpretació i valoració final

A mesura que hem anat descrivint les troballes també les hem anat interpretant. Recapitulant, però també resumint, podem extraure almenys tres idees interessants:

1. En la primera part, veiem una continuïtat i paral·lelisme amb les intervencions precedents, no solament amb les que han afectat l'entorn B.I.C. (ENBIC I i ENBIC II) sinó amb altres intervencions que van afectar cases particulars, en especial amb el núm. 3 del carrer de Mariano Benlliure. Este paral·lelisme es tradueix en la presència de nous forns terrissers que se sumen als documentats fins a la data, ampliant de manera extraordinària el perímetre que va ocupar l'activitat artesanal. Afortunadament ha sigut possible datar els forns amb tota seguretat, gràcies als nivells de farciment d'alguns d'ells, en època islàmica.

2. Una altra qüestió important ha sigut comprovar com sobre els antics forns i algunes estructures constructives, també andalusines, hi havia hàbitat domèstica en la transició dels segles XV i XVI i també indicis d'hàbitat organitzada a partir d'esta època i en este punt de la ciutat.

3. La tercera idea destacable és que el traçat urbà dels carrers intervinguts podria remuntar-se a este moment i que en època moderna continua.

L'absència de nivells ibèrics i, fins i tot, romans o visigòtics en este punt de Bétera ens està dient que estos podrien estar molt probablement cap al sud, remuntant els carrers que ascendeixen al *Castell* (tal com es va poder verificar l'any 2005 al carrer de Sor Josefa Laborra).

Pel que fa a la valoració de les troballes, esta no pot ser més positiva ja que aporten noves dades a les que ja es tenien per a la fase islàmica de Bétera.

Estes noves troballes, no han sigut destruïdes durant el procés d'excavació, sinó que, com en els casos anteriors, han sigut protegides amb plàstics especials i terres neutres.

U.E	Anterior a	Posterior a	Descripció	Cronologia
1046	1042	1049/1050	Paviment de morter de calç i graves	s. XX
1047	1042	1068	Rasa	s. XX
1048	1042	1053	Estructura de morter de calç i graves (formigó)	s. XX
1049	1046	1052	Pis de terra marró fosca compactada (carrer)	s. XX
1050	----------	----------	Igual a 1049	
1051	1045	1054 bis	Pis de terra amb graves i compactada (carrer)	s. XVIII - XIX
1052	1049/1050	1054	Igual a 1051	s. XVIII-XIX
1053	1048	1056	Rebliment de la rasa U.E 1047	s. XX
1054	1052	1055	Preparació del pis 1051-1052. Igual a 1054 bis	s. XVIII-XIX
1054 bis	1051	1057	Igual a 1054	s. XVIII-XIX
1055	1054	1058	Preparació del pis 1051/1052. Igual a 1054	s. XVIII- XIX
1056	1053	1059	Rebiment de la rasa U.E 1047	s. XVIII-XIX
1057	1054 bis	1066	Preparació del pis 1051/1052. Igual a 1054 bis	s. XVIII- XIX
1058	1055	1065	Preparació del pis 1051/1052	s. XVIII- XIX
1059	1056	1047,1068	Rebliment final de la rasa U.E 1047	s. XVIII-XIX
1060	1030,1032	1039	Terra argilosa amb pedres dins la rasa U.E 1061 (S.3)	s. XII-XIII
1061	1030,1032	1039	Cubeta de forn (Sondeig 3)	s. XI-XIII
1062	1039	1063	Estrat de graves. Igual a 1039,1063 i 1064 (S.3)	Natural
1063	1062	1064	Terra arenosa i graves i compactada (S.3)	Natural
1064	1063	S.E	Bossada de graves prou cimentades (S.3)	Natural
1065	1058	1067	Preparació del pis U.E 1051/1052. Igual a 1058	s. XVIII-XIX
1066	1057	1071/1072	Pis de terra arenosa i graves. Igual a 1067,1068...	s. XVI-XVII
1067	1065	1069	Pis de terra arenosa i graves. Igual a 1066,1068...	s. XVI-XVII
1068	1047	1070	Igual a 1066, 1067, 1069 i 1070	s. XVI-XVII
1069	1067	1071/1072	Igual a 1066,1067, 1068 i 1070	s. XVI-XVII
1070	1068	1071/1072	Igual a 1066,1067, 1068 i 1069	s. XVI-XVIII
1071	1069,1070	1073	Paviment de terra arenosa i graves	s. XV-XVI
1072	----------		Igual a 1071	
1073	1071/1072	----------	Estrat d'argiles naturals	Natural
1074	1075	1076	Preparació per al paviment d'asfalt	s. XX
1075	----------	1074	Paviment d'asfalt	s. XX
1076	1074	1078	Estrat d'anivellament amb argiles	s. XX
1077	----------	----------	Mur de maçoneria (entre el C/ Major i l'Albereda)	
1078	1076	1082,1080	Igual a 1076	s. XX
1079	1078	1083	Pis de terra color marró fosc i compactada (carrer)	s. XX
1080	----------	1078	Rasa per la canonada d'un desguàs	s. XX
1081	1078	S.E	Igual a 1079	s. XX
1082	1078	1080	Reblit per la canonada U.E 1080	s. XX
1083	1079	1084	Pis de terra amb graves i compactada (carrer)	s. XVIII-XIX
1084	1083	1085	Preparació per al paviment U.E 1083	s. XVIII-XIX
1085	1084	1086	Paviment de terra arenosa marró clara amb graves	s. XV-XVI
1086	1085	----------	Estrat d'argiles i graves	Natural
1090	1229	1005	Forn localitzat al tall E, zona N (S.1)	s. XI-XII
1091	1229	1090	Estrat d'anulació del forn U.E 1090 (S.1)	s. XVII-XVIII
1092	1229	1005	Forn localitzat al tall E, zona S (S.1)	s. XII-XIII
1093	1229	1092	Estrat d'anulació del forn U.E 1092 (S.1)	s. XVII-XVIII
1094	1229	1005	Forn localitzat als talls N i E del S.1	s. XII-XIII
1095	1229	1100	Estrat d'anulació del forn U.E 1094 (S.1)	s. XVII-XVIII
1096	----------	1005	Forn localitzat al tall O, zona N (S.1)	s. XII-XIII
1097	1004/1229	1096	Estrat d'anulació del forn U.E 1096 (S.1)	s. XII-XIII
1098	1003	1005	Forn localitzat al tall E, zona S (S.1)	s. XII-XIII
1099	1003	1098	Estrat d'anulació del forn U.E 1098 (S.1)	s. XII-XIII
1100	1095	1094	Llit de cendres i carbons dins l' U.E 1094 (S.1)	s. XII-XIII
1101	1005	1093	Llit de cendres i carbons dins l' U.E 1092 (S.1)	s. XII-XIII
1102	1111	1224/1039	Mur de maçoneria de pedres i morter de calç (S.6)	s. XII-XIII
1103	1111	----------	Mur de tàpia (S.6)	s. XV-XVI
1104	1111	----------	Paviment de morter de calç (S.6)	s. XV-XVI

Fig. 13. Llista d'unitats estratigràfiques, ENBIC III.

Fig. 13. Llista d'unitats estratigràfiques, ENBIC III.

U.E	Anterior a	Posterior a	Descripció	Cronologia
1105	1111	----------	Paviment de terra color verdós (S.6)	s. XII-XIII
1106	1111	1224/1039	Fonament de pedres i morter de calç (S.6)	s. XII-XIII
1107	1111	----------	Cubeta de forn (S.6)	s. XII-XIII
1108	1111	1159	Mur de maçoneria de pedres i morter de calç (S.6)	s. XII-XIII
1109	1111	----------	Paviment junt al mur U.E 1108 (S.6)	s. XV-XVI
1110	1146	----------	Paviment de morter de calç (S.6)	s. XV-XVI
1111	1158	1102,1103,	Estrat amb abundant material d'enderroc (S.6)	s. XVII-XVIII
1112	1111	S.E	Canonada per al gas (S.6)	s. XX
1113	1111	----------	Mur trencat per la canonada del gas (S.6)	s. XV-XVI
1114	----------	----------	Mur de tàpia (S.6)	s. XV-XVI
1115	----------	----------	Paviment de terra argilosa i color verd (S.6)	s. XII-XIII
1117	1045,1049	----------	Fonaments de les cases actuals nº 16 i 18 (C/Major)	----------
1118	1120	----------	Mur de maçoneria de pedres i morter (C/ Major)	----------
1119	1120	----------	Mur de maçoneria de pedres i morter de calç.	----------
1120	1041...	1118,1119	Paviment de morter de calç i graves	----------
1121	----------	1122	Preparació per a l'asfalt	s. XX
1122	1121	----------	Envà de rajoles amb enlluït d'algeps (S.6)	s. XV-XVI
1123	1121	1124	Paviment fet amb una fina capa de calç (S.6)	s. XV-XVI
1124	1123	1125	Paviment de terra i graves molt compactat (S.6)	s. XIX-XX
1125	1124	1126	Solera de morter de calç (S.6)	ss. XIX-XX
1126	1125	1127/1128	Paviment de terra i graves molt compactada (S.6)	s. XIX-XX
1127	1126	----------	Canalització de desguàs feta amb rajoles (S.6)	s. XIX-XX
1128	1126	----------	Canalització de desguàs feta amb rajoles (S.6)	s. XIX-XX
1129	----------	1134	Solera de morter per a una canonada desguàs (S.6)	s. XIX-XX
1130	----------	----------	Mur de maçoneria de pedres (S.6)	s. XII-XIII
1131	1121	1132	Paviment de terra color marró clar i compactat (S.6)	s. XV-XVI
1132	1131	1133	Estrat de terra marró amb graves (S.6)	s. XV-XVI
1133	1132	----------	Estrat de terra, pedres i material constructiu (S.6)	s. XV-XVI
1134	----------	1129	Estrat de terra dins d'una rasa de construcció (S.6)	s. XIX-XX
1135	1121 ?	1136	Mur de maçoneria de pedres i morter de calç. (S.6)	s. XV-XVI
1136	1135	S.E	Clot al tall O del S.6. Podria tractar-se d'una sitja	s. XII-XIII
1137	1041	----------	Mur de maçoneria de pedres situat entre el C/Major i l'Albereda	----------
1138	1041	----------	Paviment de còdols situat entre el C/Major i l'Albereda	----------
1139	1041	----------	Cubeta de desguàs de formigó	s. XX
1142	1111	S.E	Estrat de terra situat entre els murs U.E 1103 i 1143	s. XVII-XVIII
1143	1111	----------	Mur de tàpia calicrostrada, orientat N-S (S.6)	s. XV-XVI
1144	1111	S.E	Estrat de terra entre els murs U.E 1143 i 1106 (S.6)	s. XVII-XVIII
1145	1111	S.E	Estrat de terra entre els murs U.E 1106 i 1108 (S.6)	s. XVII-XVIII
1146	1111	1153	Estrat de terra entre els murs U.E 1108 i 1113 (S.6)	s. XVII-XVIII
1147	1111	1150	Tàpia encrostrada orientada NE-SO	s. XV-XVI
1148	1146	1153	Cuina feta amb pedres i base de terra cuita	s. XV-XVI
1149	1111	1156,1157	Estrat de terra situat entre els murs U.E 1147 i 1150	s. XV-XVI
1150	1111	1224/1039	Mur de maçoneria de pedres i morter (NE-SO)	s. XII-XIII
1151	1111	S.E	Mur de maçoneria orientat NE-SO, trencat pel refugi	s. XII-XIII
1152	1111	1108	Envà orientat NO-SE	s. XV-XVI
1153	1146	S.E	Paviment de morter de calç	s. XV-XVI
1154	1155	S.E	Paviment de morter de calç	s. XV-XVI
1155	1111	1154	Estrat de terra situat entre els murs UU.EE 1152 i 1147	s. XV-XVI
1156	1149	1157	Paviment de morter de calç. Està trencat	s. XV-XVI
1157	1156	S.E	Estrat de terra amb abundant material d'enderroc	s. XV-XVI
1158	Superficial	1111	Refugi de la Guerra Civil	s. XX
1159	Superficial	1150	Rasa de construcció del mur U.E 1108	s. XV-XVI
1160	1145	1224	Forn circular	s. XII-XIII
1161	1145	1224	Clot d'accés al forn U.E 1160	s. XII-XIII
1162	1145	1160/1161	Estrat d'anulació de les UU.EE 1160/1161	s. XV-XVI
1163	1111	1184,1187...	Estrat de terra localitzat junt al refugi de la Guerra Civil	ss. XVII-XVIII

U.E	Anterior a	Posterior a	Descripció	Cronologia
1164	1145	1224	Fossa circular relacionada amb el refugi	s. XX
1165	1111	S.E	Estrat de terra groga i abundants graves dins l'U.E 1164	s. XX
1166	1162	1160/1161	Llit de cendres i carbons dins les UU.EE 1160/1161	s. XII-XIII
1168	1111	1183	Estrat de terra localitzat entre el mur U.E 1151 i el refugi	s. XVII-XVIII
1169	1111	1108	Estrat de terra i graves dins la rasa U.E 1159	s. XV-XVI
1170	1145	1224	Cubeta de forn tallada per l'U.E 1161	s. XII-XIII
1171	1145	1181	Estrat d'anulació del forn U.E 1170	s. XV-XVI
1172	1145	1224	Cubeta de forn orientada NE-SO	s. XII-XIII
1173	1145	1182	Estrat d'anulació del forn U.E 1172	s. XII-XIII
1174	1145	1214	Estrat d'anulació del forn U.E 1175	s. XV-XVI
1175	1145	1224	Forn localitzat junt al mur U.E 1106	s. XII-XIII
1176	1145	1224	Forn circular	s. XII-XIII
1178	1145	1176	Estrat d'anulació del forn U.E 1176	s. XII-XIII
1179	1145	1225	Forn tallat per l'U.E 1161	s. XII-XIII
1180	1145	1179	Estrat d'anulació del forn U.E 1179	----------
1181	1171	1170	Llit de cendres i carbons del forn U.E 1170	s. XI-XII
1182	1173	1172	Llit de cendres i carbons del forn U.E 1172	s. XII-XIII
1183	1168	S.E	Paviment de còdols	s. XV-XVI
1184	1163	S.E	Paviment de còdols	s. XV-XVI
1185	1111	----------	Mur de maçoneria de pedres amb una capa de calç	s. XV-XVI
1186	1111	1227	Llindar al mur U.E 1227	s. XII-XIII
1187	1163	----------	Restes d'un mur de pedres junt al pis U.E 1184	s. XII-XIII
1188	1163	----------	Paviment de rajoles que funciona amb l'envà U.E 1222	s. XV-XVI
1189	1111	1186	Graó (funciona amb l'U.E 1186)	s. XII-XIII
1190	1145	1224	Forn circular/ovoide	s. XII-XIII
1191	1145	1190	Estrat d'anulació del forn U.E 1190	s. XV-XVI
1192	1145	1224	Cubeta de forn	s. XII-XIII
1193	1145	1192	Estrat d'anulació del forn U.E 1192	s. XII-XIII
1194	1145	1224	Cubeta de forn	s. XII-XIII
1195	1145	1194	Estrat d'anulació del forn U.E 1194	s. XV-XVI
1196	1145	1224	Cubeta de forn	s. XII-XIII
1197	1145	1196	Estrat d'anulació del forn U.E 1196	s. XV-XVI
1199	1145	1224	Cubeta de forn ovalada	s. XII-XIII
1200	1145	1201	Estrat d'anulació del forn U.E 1199	s. XV-XVI
1201	1200	1199	Llit de cendres del forn U.E 1199	s. XII-XIII
1202	1111	S.E	Envà que funciona amb el paviment 1154	s. XV-XVI
1203	1193	1192	Llit de cendres del forn U.E 1192	s. XII-XIII
1204	1168	----------	Llindar	s. XV-XVI
1205	1145	1224	Cubeta de forn	s. XII-XIII
1206	1145	1224	Cubeta de forn	s. XII-XIII
1207	1145	1224	Cubeta de forn	s. XII-XIII
1208	1145	1224	Cubeta de forn	s. XII-XIII
1209	1145	1224	Cubeta de forn	s. XII-XIII
1210	1145	1215	Estrat d'anulació del forn U.E 1176	s. XV-XVI
1211	1145	1216	Estrat d'anulació del forn U.E 1207	s. XV-XVI
1212	1145	1208	Estrat d'anulació del forn U.E 1208	s. XV-XVI
1213	1145	1209	Estrat d'anulació del forn U.E 1209	s. XV-XVI
1214	1174	1175	Llit de cendres del forn U.E 1175	s. XII-XIII
1215	1210	1176	Llit de cendres del forn U.E 1176	s. XII-XIII
1216	1211	1207	Llit de cendres del forn U.E 1207	s. XII-XIII
1217	1145	1206	Llit de cendres del forn U.E 1206	s. XII-XIII
1218	1145	1224	Cubeta de forn	s. XII-XIII
1219	1145	1218	Estrat d'anulació del forn U.E 1218	s. XV-XVI
1220	1111	1221	Estrat de terra arenosa amb abundant material d'enderroc	s. XVII-XVIII
1221	1220	S.E	Estrat de terra argilosa color rogenc	s. XV-XVI
1222	1207/1176	1224	Cubeta de forn circular	s. XII-XIII
1223	1207	1222	Estrat d'anulació del forn U.E 1222	s. XII-XIII
1224	1145	S.E	Estrat argilós en el què construïxen els forns	Natural

Fig. 13. Llista d'unitats estratigràfiques, ENBIC III.

Fig. 13. Llista d'unitats estratigràfiques, ENBIC III.

U.E	Anterior a	Posterior a	Descripció	Cronología
1225	1145	1224	Cubeta de forn	s. XI-XII
1226	1111	1106,1186	Mur de tàpia encrostrada	s. XV-XVI
1227	1202	1224/1039	Paviment de morter de calç	s. XV-XVI
1228	----------	----------	Possible cubeta de forn al C/Major	
1229	1002	1090,1091....	Solera de morter de calç (S.1)	s. XX
1230	1239/1246	1256	Cubeta de forn	s. XII-XIII
1231	1239/1246	1230	Llit de cendres del forn U.E 1230	s. XII-XIII
1232	1239/1246	1256	Cubeta de forn	s. XII-XIII
1233	1239/1246	1243	Estrat d'anulació del forn U.E 1232	s. XV-XVI
1234	1239/1246	1256	Cubeta de forn	s. XII-XIII
1235	1239/1246	1247	Estrat d'anulació del forn U.E 1234	s. XV-XVI
1236	1239/1246	1256	Cubeta de forn	s. XII-XIII
1237	1239/1246	1236	Llit de cendres del forn U.E 1236	s. XII-XIII
1238	Asfalt	1239/1246	Preparació per a l'asfalt	s. XX
1239	1238	1256,1230.....	Paviment de carrer. Igual a 1246	s. XVII
1240	1239/1246	1256	Cubeta de forn	s. XII-XIII
1241	1239/1246	1244	Estrat d'anulació del forn 1240	s. XV-XVI
1242	1239/1246	1256	Cubeta de forn	s. XII-XIII
1243	1233	1232,1256	Llit de cendres del forn U.E 1243	s. XII-XIII
1244	1241	1240,1256	Llit de cendres del forn U.E 1240	s. XII-XIII
1245	1239/1246	1256	Cubeta de forn	s. XII-XIII
1246	1238	----------	Igual a 1239	s. XVII
1247	1235	1234,1256	Llit de cendres del forn U.E 1234	ss. XII-XIII
1248	1238	----------	Mur de tàpia encrostrada sota la façana nº4 C/Sant Josep	s. XV-XVII
1249	----------	----------	Mur de tàpia de pedres (entre Pl. Sant Roc i C/Sant Josep)	----------
1250	----------	----------	Sèquia que discorre pel centre del C/ Sant Josep	s. XIX-XX
1251	----------	----------	Rebliment localitzat a l'interior del refugi de la Guerra Civil	s. XX
1252	----------	S.E	Buidat mecànic de la rasa 7	----------
1253	1238	1254	Mur de tàpia encrostrada de terra i calç	----------
1254	1253	1255	Estrat de terra i graves. Possible paviment	----------
1255	1254	1257	Paviment de terra roja molt compactada	----------
1257	1255	S.E	Estrat de terra arenosa i color marró clar	Natural

Fig. 14. Diagrama crono-ocupacional.

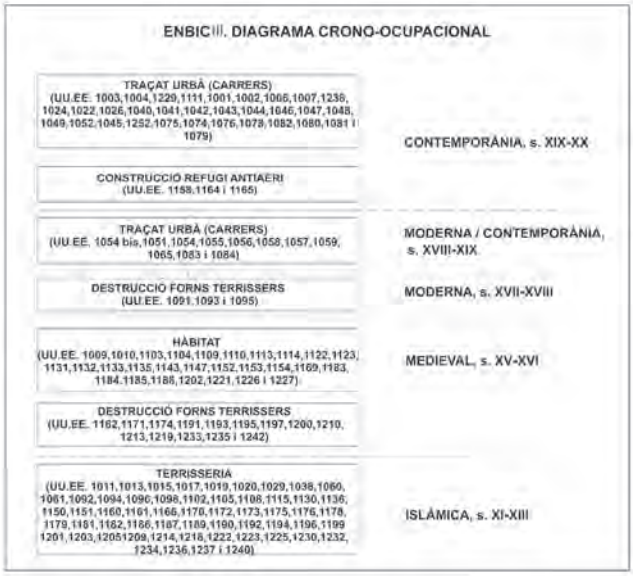

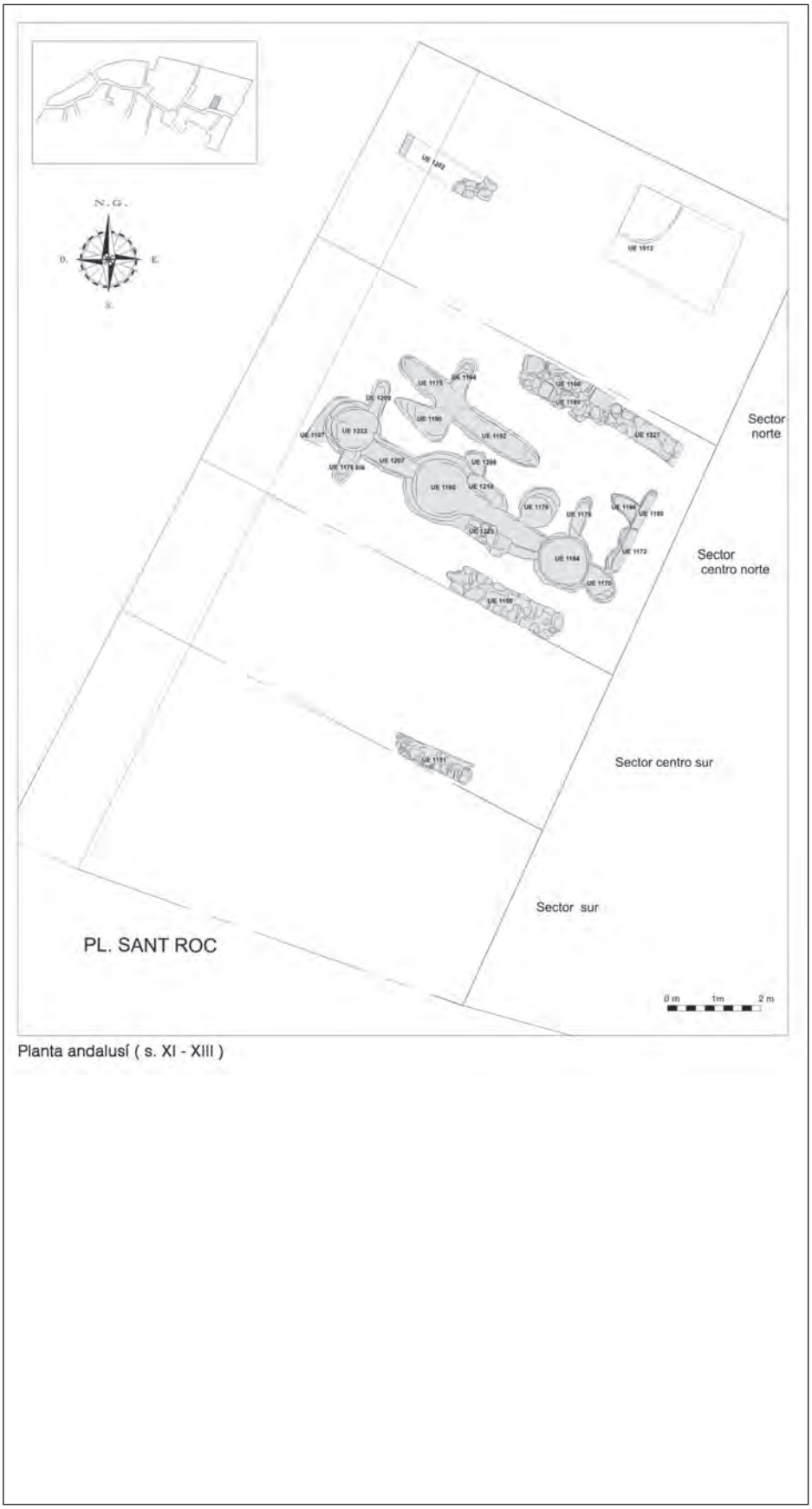

Fig. 15. Planimetries d'ENBICIII.

Fig. 16. Planimetries d'ENBICIII.

Planta baix-medieval - moderna (s.XV - XVI)

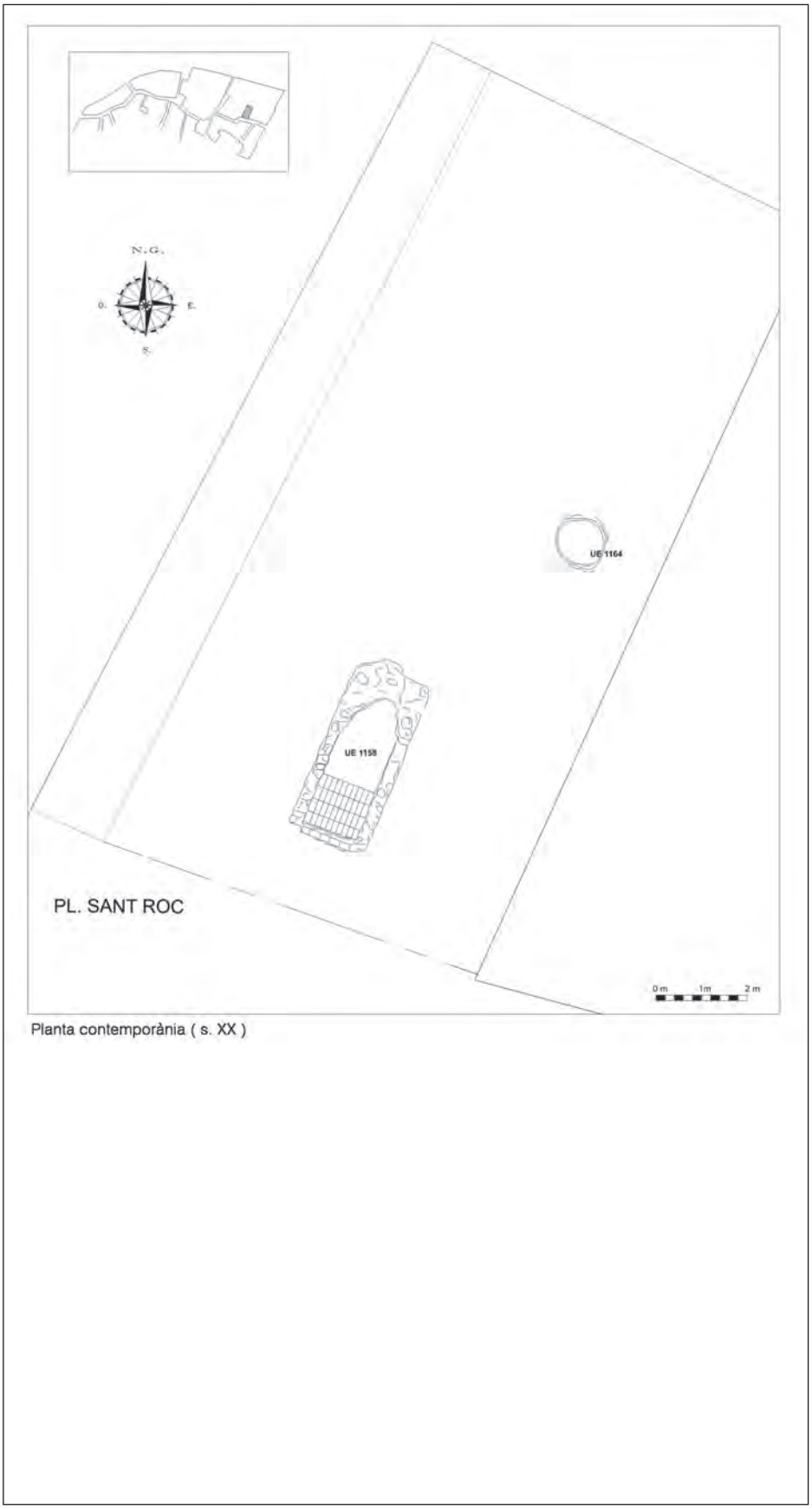

Fig. 17. Planimetries d'ENBICIII.

Fig. 18. Planimetries d'ENBIC III.

Secció AA', Plaça sant Roc

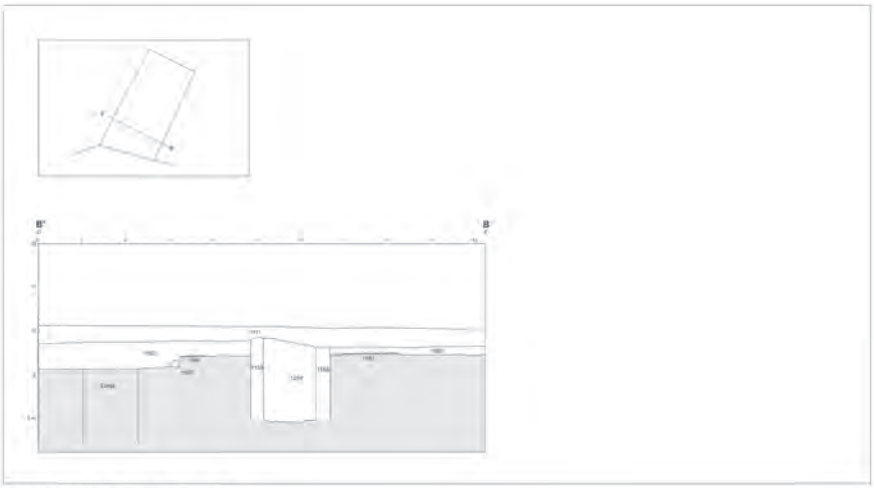

Secció BB', Plaça sant Roc

ENBIC IV

Fitxa tècnica

Intervenció arqueològica: Entorn BIC del Castell de Bétera. (ENBIC IV, Fase 1 i 2). Carrers Calatrava i Corbella. Bétera (València)

Acrònim: ENBIC IV (Fases 1 i 2)

Tipus de jaciment: Urbà. Cronologia: Medieval-Contemporània (s. XI-XX).

Localització: Entorn BIC del Castell

Direcció: Josep Maria Burriel Alberich.

Tècnics: Anna Lorena Ruiz Soriano i Maria Jesús Ortega Pérez

Dibuix arqueològic: Global Alacant S.L.

Promotor: Ajuntament de Bétera.

Dates d'excavació: entre els mesos d'octubre de 2007 i febrer de 2008

RESUMEN
ENBIC IV fue la última de las intervenciones urbanas llevadas a cabo en el entorno B.I.C. del Castillo de Bétera. Si situación periférica y el hecho de que la afección de las obras fuera muy superficial hizo que los resultados fueran menos cuantiosos que en otras intervenciones. A pesar de todo, la intervención arqueológica de nuevo permitió la documentación de cámaras de combustión pertenecientes a hornos cerámicos. Éstos aparecieron muy arrasados por los niveles de ocupación del siglo XIV. Como dato destacable diremos que ENBIC IV permitió corroborar la dilatada cronología de los hornos alfareros de Bétera que va del siglo XI al XIII.

ABSTRACT
Enbic IV is the last one of the urban excavations made in the Castle's B.I.C. setting since this moment. Its peripheral location and the kind of work , shallow, has made the results became less important than ones in other excavations.
In spite of that, Enbic IV (1st and 2nd phase) meant one more time the recording of medieval pottery kilns from 11th to 14th centuries, although we take 11th century as the icy moment in pottery kilns use.

RESUM
Enbic IV va ser l'última de les intervencions urbanes portades a terme en l'entorn BIC del Castell de Bétera. La situació perifèrica i el fet que l'afecció de les obres fóra molt superficial va fer que els resultats foren menys cuantiosos que en altres intervencions. Malgrat tot, la intervenció arqueològica de nou va permetre la documentació de cambres de combustió pertanyents a forns ceràmics. Estos aparegueren molt arrasats pels nivells d'ocupació del segle XIV. Com a dada destacable direm que ENBIC IV va permetre corroborar la dilatada cronologia dels forns alfarers de Bétera que va del segle XI al XIII.

Fig. 1. Plànol de situació, ENBIC IV.

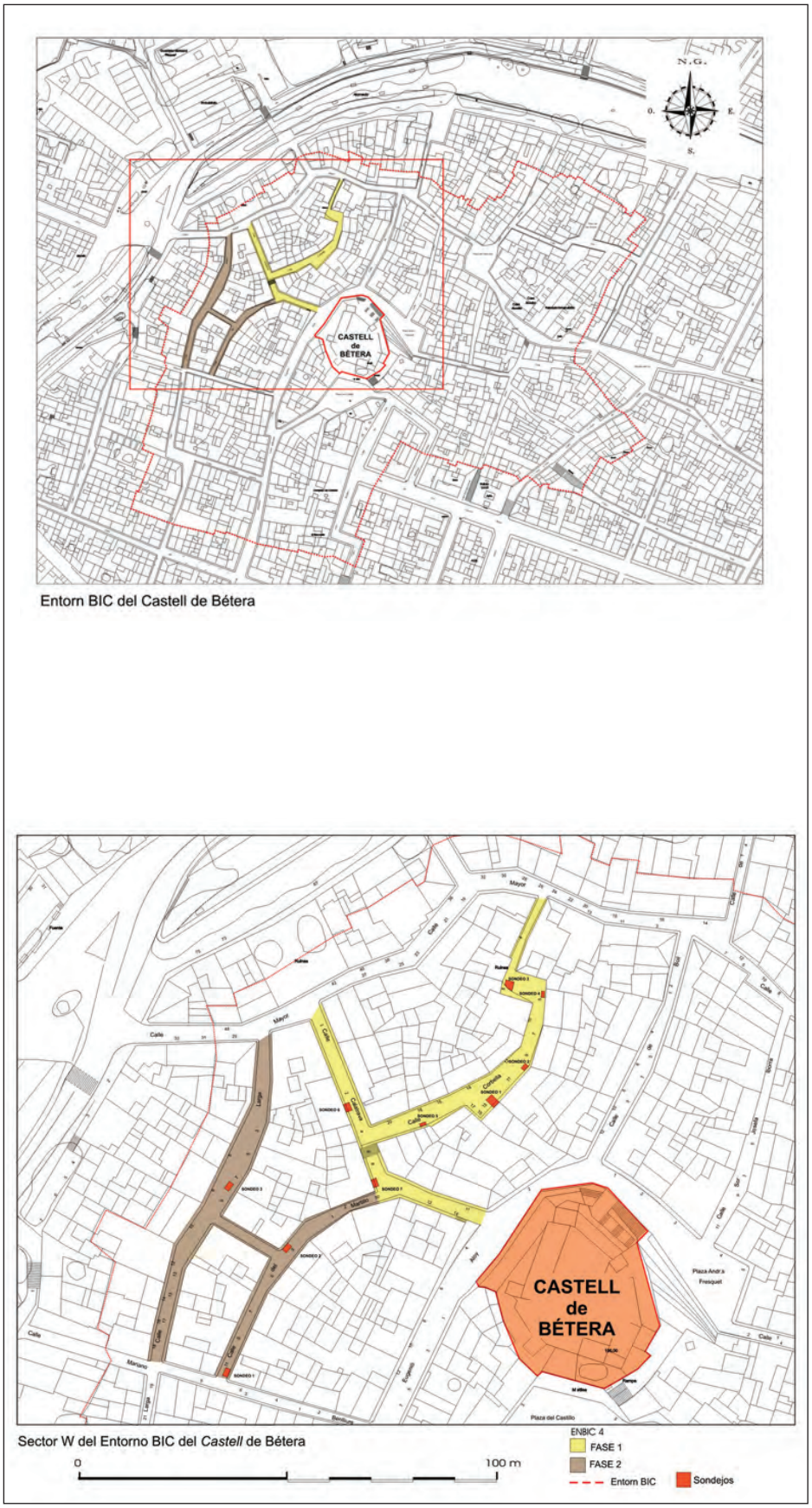

Introducció

La intervenció arqueològica ENBIC IV, (entorn BIC del Castell de Bétera, Fases 1 i 2) duta a terme en el nucli històric de Bétera entre els mesos d'octubre del 2007 i febrer de 2008 va afectar els carrers de Calatrava, Corbella, Martell i Llarg.

L'afecció del subsòl prevista per les obres als esmentats carrers va fer que els treballs arqueològics foren en gran manera de prevenció. D'esta manera, com a pas previ a les esmentades obres, es van efectuar diversos sondejos situats estratègicament al llarg i ample dels quatre carrers intervinguts. Estos sondejos van permetre constatar antics rebaixos que van afectar substancialment els nivells arqueològics que hi existiren els quals van ser destruïts per complet.

Més tard, iniciades les obres de reposició de clavegueram i pavimentació, els treballs arqueològics van ser bàsicament de control.

L'excavació d'una profunda rasa, just per damunt d'un antic col·lector, va ser seguida exhaustivament. Este control va permetre constatar que la citada rasa a penes va afectar estratigrafia anterior al segle XIX, ja que la seua excavació es va fer sobre un antic col·lector, la qual cosa va minimitzar el seu impacte sobre el subsòl.

Els nivells estratigràfics i fases històriques documentades als sondejos van ser els següents:

1. Natural i estèril
2. Època islàmica (s. XI-XIII)
3. Època baix-medieval (s. XIV)
4. Època moderna (s. XVI-XVIII)
5. Època contemporània (s. XIX-XX)

Fig. 2. Carrer Calatrava. ENBIC IV (Fase 1).

Carrer Corbella

Es van efectuar 5 dels 7 sondejos que van constituir els treballs arqueològics més importants. Els resultats, encara que escassos, van evidenciar la interessant presència d'algunes restes arqueològiques.

Sondeig 1

El primer sondeig es va efectuar enfront del núm. 13 del carrer Corbella. Un sondeig de forma rectangular d'1,80 m x 2,20 m, orientat en sentit NO-SE al seu eix major. Durant els treballs d'excavació es va aprofundir a una cota de -2,58 m amb relació al punt zero (situat a 1,43 m de la vorera del número 17 del carrer Corbella). Es van documentar estructures de dos moments històrics: islàmic o andalusí (s. XII-XIII) i contemporani (s. XIX-XX).

Època Islàmica:

Durant l'excavació de la rasa del nou col·lector i el rebaixat del carrer Corbella es van observar indicis de cambres de combustió similars a les documentades en altres intervencions arqueològiques (ENBIC I-III, Salvador Giner 5, Mariano Benlliure 3, Mariano Benlliure 3bis i Eugenio Aloy). Es tractava de forns ceràmics d'època islàmica. L'estat de conservació de tots ells era prou deficient ja que van ser arrasats al moment de la instal·lació d'antigues canalitzacions i posteriors asfaltats.

Afortunadament, una de les cambres de forn (U.E. 1047), degudament documentada i excavada, va ser localitzada en l'extrem est del sondeig 1. Esta era de forma allargada i extrems corbs, conservava 1,25 m de longitud i una amplària màxima de 0,38 m. Presentava rubefacció en les parets encara que no en la seua base. Es trobava prou arrasada i un

Fig. 3. Sondeig 1. Carrer Corbella.

dels seus extrems estava tallat. Al seu interior es va excavar, en primer lloc, un estrat de farcit (U.E. 1048) de 0,15 m de potència. Farciment compost per terra de tonalitat cendrosa, pedres (algunes d'elles cremades) i escassos fragments de material constructiu (teules) i ceràmic. Per baix d'este farcit (s. XV–XVI), es va localitzar, en la base de la cubeta, un llit de cendres (U.E. 1049) de 0,05 m de potència. Únicament va proporcionar un fragment de material ceràmic, concretament d'una olla islàmica.

Este forn i el seu farcit (U.E. 1048) estaven tallats pels nivells de preparació de l'asfalt contemporani (U.E. 1002).

Època Contemporània:

L'excavació del sondeig 1 va permetre també documentar diverses unitats estratigràfiques contemporànies: en primer lloc un paviment d'asfalt (U.E. 1001) de 0,04 – 0,06 m de grossor i la seua preparació. Per sota del farcit de preparació (U.E. 1002) es van documentar l'esmentat forn, un pou fet amb un brocal de pedres irregulars (U.E. 1004) d'època contemporània i un estrat d'argiles naturals (U.E. 1003) prou potent del qual es va excavar 0,80 m aproximadament i es van arreplegar mostres per a la seua posterior anàlisi.

El pou (veure plànol corresponent) estava situat en el racó sud-oest del sondeig. No es va poder documentar la seua planta completa ja que únicament va quedar al descobert la meitat. El diàmetre màxim observat era de 0,90 m. El brocal del pou va ser construït amb pedres calcàries de xicoteta i mitjana grandària. En el tall sud es va trobar un desguàs anul·lat que connectava al pou.

Sondeig 2

El sondeig 2 es localitzava enfront de la casa núm. 9 del carrer Corbella, a pocs metres del primer sondeig. Era un sondeig de forma rectangular d'1,50 m de longitud x 1,10 m d'amplària i orientat en sentit NE-SO. En este sondeig també es va arribar al nivell estèril.

Època Contemporània

En primer lloc es va documentar el paviment d'asfalt (U.E. 1005), de 0,05 m de grossor. El seu estat de conservació era prou deficient, observant-se abundants reparacions al llarg del carrer.

Per sota hi havia un nivell de preparació (U.E. 1006) de 0,15 m de potència. Un nivell de terra de tonalitat rogenca, abundants graves, còdols, pedres de mitjana grandària, escàs material constructiu (teules, rajoles, etc.) i ceràmic d'època contemporània.

Per davall d'este farcit de preparació, es va documentar un estrat (U.E. 1007) la funció del qual seria la d'anivellar el terreny per a, posteriorment, procedir a l'asfaltat del carrer.

Després de l'excavació del farcit d'anivellació U.E. 1007, es va localitzar una fina capa de terra (U.E. 1008) de textura arenosa, tonalitat rogenca i molt compactada. Este estrat funcionaria com un nivell de trànsit d'època contemporània en el qual també va ser possible observar algunes taques de matèria orgànica (nivell d'ocupació).

Sota el nivell de trànsit U.E. 1008, va aparéixer un estrat argilós de color groguenc, taques blanques i molt compactat (U.E. 1009). Podria

Fig. 4. Cubeta de forn andalusí (s.XI-XIII) al sondeig 1. Carrer Corbella.

tractar-se d'un estrat natural. Este es trobava tallat per dues cubetes (UU.EE. 1010 i 1012) que eren de planta rectangular i al seu interior es van excavar estrats de terra argilosa amb escàs material ceràmic. Podrien estar associades als processos d'urbanització contemporània, però no descartem una cronologia anterior.

Sondeig 3

El tercer sondeig es va efectuar en un dels racons del carrer Corbella. Este era de forma quasi quadrangular i més gran que els anteriors, amb 2,10 m de longitud i 2,05 m d'amplària. Es va aprofundir fins arribar a cota de -5,34 m, punt en què es va paralitzar la seua excavació per motius de seguretat.

Època Contemporània:

No proporcionà dades d'interès. Van ser documentats una capa d'asfalt (U.E. 1014) i farciments de preparació (U.E. 1015): abundants graves, còdols de grandària mitjana i abundants pedres. Entre el material van aparèixer també pedres de *rodeno* roig, rajoles (contemporanis), un fragment de marbre, fauna i ceràmica. Per sota del farcit de preparació es va documentar un estrat (U.E. 1016) de terra marró, textura arenosa, poc compactada i abundant material d'enderroc. La funció d'este estrat seria l'anivellació del terreny. Segons fonts orals, com a conseqüència de la riuada de 1957 en este racó del carrer es va fer un gran forat que va haver de ser farcit pels veïns.

Després d'excavar este estrat de farciment va eixir un estrat d'arenes (U.E. 1017) de color rogenc i graves en abundància. Este estrat era el resultat d'una gran avinguda, probablement la de 1957. El material ceràmic i constructiu (fragments de formigó) proporcionat era d'època con-

Fig. 5. Sondeig 3. Carrer Corbella.

temporània. Per motius de seguretat no es va poder finalitzar l'excavació d'este estrat.

Sondeig 4

Situat enfront de la casa núm. 7 del carrer Corbella, era de forma rectangular, 1,50 m de longitud x 0,60 m d'amplària, es va aprofundir fins el nivell estèril.

Època Contemporània:

La seqüència estratigràfica del quart sondeig era semblant a la documentada als altres sondejos realitzats. En primer lloc l'asfalt (U.E. 1018), una preparació composta de terra, graves i còdols (U.E. 1019) i un farciment d'anivellació del terreny (U.E. 1020).

Per sota del farcit d'anivellació U.E. 1020 es va localitzar un estrat d'arenes de color rogenc (U.E. 1021).

Sondeig 5

El cinquè sondeig estava situat al final del carrer Corbella, pròxim al carrer Calatrava. Este era de forma rectangular i xicotetes dimensions (1,46 m de llarg x 0,76 m d'ample), es va aprofundir poc ja que a 0,20 m ja va aparéixer l'estrat natural.

Època Contemporània:

Es van documentar en primer lloc l'asfaltat del carrer (U.E. 1023), de 0,10 m de grossor i amb abundants reparacions, i la seua corresponent preparació (U.E. 1024) de 0,08 m de potència. Este es componia de terra arenosa de color rogenc, abundants pedres, còdols i graves. Després de la seua excavació va ser possible la documentació de l'estrat natural (U.E. 1024), les característiques del qual ja hem descrit en els anteriors sondejos.

Carrer de Calatrava

Sondeig 6

Situat molt prop del carrer Corbella, no va proporcionar dades d'interés arqueològic. Les seues dimensions eren de 1,94 m de longitud x 1,60 m d'amplària x 0,70 m de profunditat.

Època Contemporània:

La seqüència s'iniciava amb l'asfalt (U.E. 1026), de 0,04 m de grossària. A continuació un farciment de preparació (U.E. 1027). Este estrat, de 0,15 m de potència i molt compactat, estava compost per terra de color rogenc i textura arenosa, pedres, còdols i graves. Per davall del farcit U.E. 1027 es va documentar un estrat d'escassa potència (0,02-0,05 m), de terra de textura arenosa i color marró-beige (U.E. 1028), pedres i fragments de material constructiu (sobretot teules i rajoles). Per sota de diversos nivells de carrer i nivellament (UU.EE. 1029, 1030, 1031, 1032, 1033) es va documentar el nivell natural.

Fig. 6. Sondeig 6, nivell natural.

Sondeig 7

L'últim sondeig es va excavar en la confluència del carrer de Calatrava amb el carrer Martell, a escassos metres del Castell de Bétera. Es tractava d'un sondeig de forma rectangular de 2,10 m de longitud x 1,26 m d'amplària.

Només proporcionà estratigrafia contemporània.

Època Contemporània:

En primer lloc es va documentar un paviment d'asfalt (U.E. 1035). Per baix, un estrat de terra, graves i còdols (U.E. 1036). Després de l'excavació del farcit de preparació U.E. 1036 van quedar al descobert dues línies paral·leles de pedres, U.E. 1037, i diversos nivells de terra (UU.EE. 1038, 1039, 1040). Tot això formava part del mateix gest constructiu: la construcció d'una antiga escala que salvava el desnivell existent al carrer de Calatrava. Per a la seua construcció, en primer lloc es va excavar una rasa (U.E. 1044) de 0,62 m d'ample, després van col·locar pedres de *rodeno* roig (U.E. 1037) i, finalment, van abocar un farciment entre les dos línies de pedres. En contacte amb l'estrat natural hi havia un nivell de terra marró barrejada amb argiles i fragments de material constructiu, U.E. 1041, i entre el material ceràmic recuperat es van trobar dos fragments de ceràmica ibera.

ENBIC IV (FASE 2)

Carrer Martell

Sondeig 1

El primer sondeig es localitza enfront del nº 11 del carrer Martell. Es tracta d'una cata de planta rectangular amb 1,53 m de longitud x 0,65 m d'ample, orientat en sentit NE-SO. Durant els treballs d'excavació es va aprofundir a una cota de -1,27 m, arribant així al nivell estèril.

Època Contemporània:

Durant els treballs d'excavació d'este sondeig es va documentar en primer lloc un paviment d'asfalt (U.E. 1001) de 0,05 m de grossor. A continuació, cobert per l'asfalt es va trobar un farciment de terra (U.E. 1002) de 0,18 m de potència que funcionava com preparació per a l'asfaltat del carrer. Es tracta d'un farciment de terra de textura arenosa, tonalitat rogenca i molt compactada, amb abundants graves i còdols de mitjana i petita grandària. Este farciment no va proporcionar cap fragment de material ceràmic ni constructiu.

Per sota del farciment de preparació (U.E. 1002) hi havia un estrat de terra (U.E. 1003) de 0,60 m de potència la funció del qual seria anivellar el terreny per a, posteriorment, asfaltar el carrer. Este era de color marró clar-beix, textura areno-argilosa i compactada, amb graves, còdols i pedres calcàries de mitjana grandària. A més, va proporcionar abundants fragments de material constructiu (maons massissos, teules i morter), ceràmic (bescuitat i vidriat) i faunístic.

Fig. 7 .Carrer Martell.

Època Baix-medieval:

A esta fase corresponen dos estrats, d'una banda cobert pel farciment U.E. 1003 es va documentar un estrat de terra (U.E. 1004) de color beix molt compactat, amb abundants graves i que va proporcionar escàs material ceràmic (bescuitat i vidriat).

I per altra banda, a esta etapa també correspon el farciment d'anul·lació (U.E. 1006) localitzat dins la cambra de combustió U.E. 1005. Este era un estrat heterogeni amb terra argilosa de color groc, terra de color marró, pedres de mitjana grandària cremades (formarien part de l'estructura aèria del forn) i abundants fragments de carbó dels quals es van prendre mostres per a una anàlisi posterior. Quant al material ceràmic, este farciment va proporcionar abundants fragments de ceràmica vidriada i bescuitada de cronologia baix-medieval i fragments de material islàmic (olles).

Fig. 8. Cubeta de forn islàmica (s. XI-XIII). Sondeig 1..

Època Islàmica:

Després de l'excavació de l'estrat de farciment U.E. 1004 van quedar al descobert la cambra de combustió d'un forn i dos estrats més.

Al racó nord-oest de la cata es va localitzar una cubeta de forn, U.E. 1005 (0,64 m de longitud x 0,22 m d'ample x 0,10/0,20 m d'altura). Esta es trobava orientada en sentit N-S i conservava les parets i la base rubefactades. En el seu interior es va documentar un farciment de colmatació, U.E. 1006.

Després de la seua excavació vam poder documentar un estrat, U.E. 1007, que ocupava gairebé quasi tota la superfície de la cata. Este era un farciment de terra argilosa amb abundants carbons i pedres cremades. En principi semblava que es tractava del farciment d'anul·lació d'un forn però no es van trobar indicis de rubefacció i tampoc es van localitzar les parets ni la base. Si que es va observar la presència d'alguns fragments de parets rubefactades formant part del farciment, això podria ser com a conseqüència del desmantellament d'un forn amb el propòsit de tenir espai per a construir altre. Pel que fa al material ceràmic proporcionat per este estrat cal destacar la presència d'abundants olles islàmiques del segle X i d'un fragment de ceràmica ibèrica que està cremat.

Nivell estèril:

Cobert per l'estrat U.E. 1007 i tallat per la cubeta U.E. 1005 es va documentar un estrat (U.E. 1008) de terra argilosa de color groguenc que és el nivell natural del terreny i en el qual van ser excavats els forns d'època islàmica a Bétera.

Fig.9. Olla de ceràmica islàmica, s.X-XI.

Sondeig 2

La segona cata es localitzava enfront de l'habitatge nº 3 del carrer Martell, a pocs metres del primer sondeig. Es tracta d'una cata de forma rectangular amb 1,80 m de longitud x 0,93 m d'amplària, orientada en sentit NE-SO. En este sondeig es va aprofundir fins a arribar al nivell natural (-1,28 m).

Època Contemporània:

En primer lloc es va procedir a la retirada del paviment d'asfalt (U.E. 1009) de 0,07 - 0,10 m de grossor i que presentava abundants reparacions. Este es trobava cobrint un estrat de preparació (U.E. 1010) de uns 0,10 m de potència amb terra rogenca molt compactada, abundants graves, còdols i pedres de petita grandària.

Cobert per l'estrat de preparació es va documentar un estrat (U.E. 1011) de terra marró-beix i textura areno-argilosa amb presència de graves i petits còdols. Entremesclada hi havia una llengüeta de terra argilosa groguenca. Pel que fa al material van aparèixer fragments de material constructiu (maons) i ceràmic.

A esta època correspon també un desguàs d'època contemporània, U.E. 1013, localitzat al costat del tall est del sondeig.

Època Moderna:

Cobert per l'estrat U.E. 1011 i tallat pel desguàs d'època contemporània (U.E. 1013) es va documentar un farciment de terra arenosa de color marró, poc compactada (U.E. 1012) i neta de pedres i graves. Després d'excavar este estrat va quedar al descobert un estrat de terra heterogènia de color marró-groguenc (U.E. 1014) amb algunes graves i molt compactat. Este podria haver funcionat com un nivell de trànsit (carrer). Durant la seua excavació, a mesura que aprofundíem el color era ja homogeni (marró), amb presència d'algunes pedres calcàries de mitjana grandària, fragments de material constructiu (concretament maons massissos bescuitats), ceràmica (vidriats i bescuitats) i fauna. I finalment,

Fig.10. Cubetes de forn (s. XI-XIII) excavades a la argila natural. Sondeig2.

sota l'estrat U.E. 1014 es va trobar un paviment de morter ric en calç (U.E. 1015) l'estat de conservació del qual era bastant deficient.

Època Baix-medieval:

Després de desmantellar el paviment de calç van quedar al descobert d'una banda un estrat argilós i color groguenc (U.E. 1020) amb presència d'algunes pedres cremades i graves que va proporcionar material ceràmic (vidriats i bescuitats); i per altra banda dos cambres de combustió de cronologia islàmica que van ser anul·lades en època baix-medieval mitjançant dos estrats (U.E. 1016 i 1019) composats per terra, pedres cremades (formarien part de l'estructura àrea del forn) i carbons.

Quant al material, estos estrats va proporcionar material constructiu (teules i morter), ceràmica d'època baix-medieval i fauna (una costella de porc).

Època Islàmica:

A esta fase corresponen dues cubetes de forn. La primera d'elles, U.E. 1017, era de planta allargada-ovalada amb 0,65 m de longitud x 0,32 m d'ample x 0,50 m de profunditat. Estava orientada en sentit NO-SE, conservava les parets i la base rubefactades, i estava tallada per la cubeta U.E. 1018. En el seu interior es van documentar dos farciments, un d'anul·lació (U.E. 1016) de cronologia baix-medieval (s. XIV) i un llit de cendres i carbó (U.E. 1021) localitzat en la base de la cubeta.

Pel que respecta a la segona cambra de combustió documentada, U.E. 1018, també era de planta allargada-ovalada i s'orientava en sentit NE-SO. La longitud conservada era de 0,27 m x 0,36/0,46 m d'amplària x 0,17 m de profunditat. A més, conservava rubefacció a les parets i base. En el seu interior es va localitzar un farciment d'anul·lació del s. XIV (U.E. 1019).

Nivell Estèril:

Finalment, tallat per les cambres de combustió d'època islàmica, es va localitzar un estrat (U.E. 1022) de textura argilosa, molt compactat, i de color groc amb taques blanquinoses. Este es trobava disposat en forma de falca i es tractava ja del nivell natural del terreny.

Fig.11 . Carrer Llarg.

Carrer Llarg

Sondeig 3

Cata situada enfront de l'habitatge nº 7 del carrer Llarg, de planta rectangular amb 1,73 m de longitud x 0,85 m d'amplària i en el qual es va aprofundir fins arribar a la roca natural que aflorava a 0,40 m de profunditat.

Època Contemporània:

En primer lloc es va documentar un paviment d'asfalt (U.E. 1023) de 0,10 m de grossor i una preparació d'escassa potència amb terra i graves (U.E. 1024). Sota l'estrat de preparació es van localitzar tres nivells de trànsit (carrers) consecutius, tots ells d'època contemporània.

Finalment, sota estos paviments es trobava la roca natural (U.E 1029) a 0,40 m de profunditat aproximadament

Valoració

El resultat de la intervenció ha estat positiu ja que ha sigut possible la documentació de nous forns que se sumen als trobats anteriorment en l'entorn BIC. Amb estes troballes s'amplia el perímetre que ocuparia la zona artesanal en època andalusina.

Un aspecte que cal destacar és la presència de material ceràmic d'època ibera en un sondeig pròxim al Castell (Sondeig 7).

Finalment, s'ha pogut comprovar que, tant la trama urbana com algunes de les cases, daten del s. XIX. Este traçat urbanístic seria el causant de la destrucció de les possibles restes arqueològiques que podrien haver a la zona.

Fig.12 . Llista d'unitats estratigràfiques, ENBIC IV (Fase 1).

U.E	Anterior a	Posterior a	Descripció	Cronologia
1001	----------	1002	Paviment d'asfalt (S.1)	s.XX
1002	1001	1003	Preparació per a l'asfaltat (S.1)	s.XX
1003	1002,1004	----------	Estrat argilós groguenc (S.1)	Natural
1004	1001,1002	1003	Pou (S.1)	s.XIX ?
1005	----------	1006	Paviment d'asfalt (S.2)	s.XX
1006	1005	1007	Preparació per a l'asfaltat (S.2)	s.XX
1007	1006	1008	Rebliment d'enderroc per anivellar terreny (S.2)	s.XX
1008	1007	1009,1010,1012	Paviment de terra (S.2)	s.XIX ?
1009	1008	----------	Estrat argilós groguenc (S.2)	Natural
1010	1008	1009	Cubeta de planta quadrangular (S.2)	¿?
1011	1008	1010	Rebliment de la cubeta 1010 (S.2)	¿?
1012	1008	1009	Cubeta (S.2)	¿?
1013	1008	1012	Rebliment de la cubeta 1012 (S.2)	¿?
1014	----------	1015	Paviment d'asfalt	s.XX
1015	1014	1016	Preparació per a l'asfaltat (S.3)	s. XX
1016	1015	1017	Rebliment per anivellar terreny (S.3)	s.XX
1017	1016	----------	Estrat d'arenes i graves (riuada, S.3)	s.XX
1018	----------	1019	Paviment d'asfalt (S.4)	s.XX
1019	1018	1020	Preparació per l'asfaltat (S.4)	s.XX
1020	1019	1021	Rebliment per anivellar terreny (S.4)	s.XX
1021	1020	1022	Estrat d'arenes color rogenc (S.4)	s.XX
1022	1020,1021	----------	Estrat argilós de color marró (S.4)	s.XX
1023	----------	1024	Paviment d'asfalt (S.5)	s.XX
1024	1023	1025	Preparació per l'asfaltat (S.5)	s.XX
1025	1024	----------	Estrat argilós groguenc (S.5)	Natural
1026	----------	1027	Paviment d'asfalt (S.6)	s.XX
1027	1026	1028	Preparació per l'asfaltat (S.6)	s.XX
1028	1027	1029	Rebliment per anivellar terreny (S.6)	s.XX
1029	1028	1030	Estrat d'argiles	s. XX
1030	1029	1031	Paviment de terra compactada (S.6)	s.XX
1031	1030	1032	Estrat amb terra, pedres i enderroc (S.6)	s. XIX-XX
1032	1031	1033	Paviment de morter de calç (S.6)	s. XIX-XX
1033	1032	1034	Estrat d'argiles color groc (S.6)	Natural
1034	1033	----------	Estrat de terra marró i còdols (S.6)	Natural
1035	----------	1036	Paviment d'asfalt (S.7)	s.XX
1036	1035	1037	Preparació per a l'asfaltat (S.7)	s.XX
1037	1036	1042	Graó de pedres (S.7)	s.XIX-XX
1038	1036	1041	Estrat amb material d'enderroc (S.7)	s.XX
1039	1036	1045	Reblit localizat entre els graons (S.7)	s.XIX-XX
1040	1036	1043	Estrat amb material d'enderroc (S.7)	s. XX
1041	1038	1042	Estrat de terra marró i argila (S.7)	s.XIX-XX
1042	1037,1041	1045	Carrer	s.XIX-XX
1043	1040	1042	Estrat de terra marró i material d'enderroc (S.7)	s.XIX-XX
1044	1037	1045	Rasa de construcció per al graó 1037 (S.7)	s.XIX-XX
1045	1042	1046	Estrat amb material d'enderroc (S.7)	s.XIX
1046	1045	----------	Estrat d'argiles color groc (S.7)	Natural
1047	----------	----------	Cubeta de forn (Seguiment)	s. XI-XIII
1048	----------	1049	Rebliment d'anul.lació del forn 1047	s.XV-XVI
1049	1048	1047	Llit de cendres del forn 1047	s.XI-XIII
1050	----------	----------	Cubeta de forn (Seguiment)	s.XI-XIII
1051	----------	----------	Rebliment d'anul.lació del forn 1050	s.XV-XVI

U.E	Anterior a	Posterior a	Descripció	Cronologia
1001	----------	1002	Paviment d'asfalt (Sondeig 1)	s. XX
1002	1001	1003	Preparació per a l'asfaltat del carrer (Sondeig 1)	s. XX
1003	1002	1004	Estrat de terra argilosa color beige (Sondeig 1)	s. XX
1004	1003	1005,1006,1007	Estrat de terra marró I graves molt compactat (S.1)	s. XIV
1005	1004	1008	Cambra de combustó de forn (Sondeig 1)	s. XI - XIII
1006	1004	1005	Estrat d'anul·lació de la cubeta U.E. 1005 (S. 1)	s. XIV
1007	1004	1008	Estrat de terra i carbons (Sondeig 1)	s. X
1008	1004	----------	Estrat d'argiles grogues (Sondeig 1)	Natural
1009	----------	1010	Paviment d'asfalt (Sondeig 2)	s. XX
1010	1009	1011	Preparació per a l'asfaltat del carrer (Sondeig 2)	s. XX
1011	1010	1012	Estrat areno-argilós amb material constructiu (S.2)	s. XX
1012	1011	1014	Estrat arenós de color marró (Sondeig 2)	s. XVI-XVIII
1013	1011	----------	Rasa canonada de desguàs	s. XX
1014	1012	1015	Estrat compactat de terra i graves. Possible carrer (S.2)	s. XVI-XVIII
1015	1014	1016,1017,....	Paviment de morter de calç (Sondeig 2)	s. XIV
1016	1015	1021	Estrat d'anul·lació del forn U.E. 1017 (Sondeig 2)	s. XIV
1017	1015	1020	Cambra de combustió d'un forn (Sondeig 2)	s. XI - XIII
1018	1015	1017,1020	Cambra de combustió d'un forn (Sondeig 2)	s. XI - XIII
1019	1015	1018	Estrat d'anul·lació del forn U.E. 1018 (Sondeig 2)	s. XIV
1020	1015	1022	Estrat argilós (Sondeig 2)	s. XIV
1021	1016	1017	LLit de cendres dins del forn U.E. 1017 (Sondeig 2)	s. XI - XIII
1022	1020,1017....	----------	Argila natural (Sondeig 2)	Natural
1023	----------	1024	Paviment d'asfalt (Sondeig 3)	s. XX
1024	1023	1025	Preparació per a l'asfaltat del carrer (Sondeig 3)	s. XX
1025	1024	1026	Paviment de morter. Carrer (Sondeig 3)	s. XX
1026	1025	1027	Preparació per al paviment U.E. 1025 (Sondeig 3)	s. XX
1027	1026	1028	Paviment. Carrer (Sondeig 3)	s. XX
1028	1027	1029	Paviment. Carrer (Sondeig 3)	s. XX
1029	1028	----------	Roca natural	Natural

Fig. 13 . Llista d'unitats estratigràfiques, ENBIC IV (Fase 2).

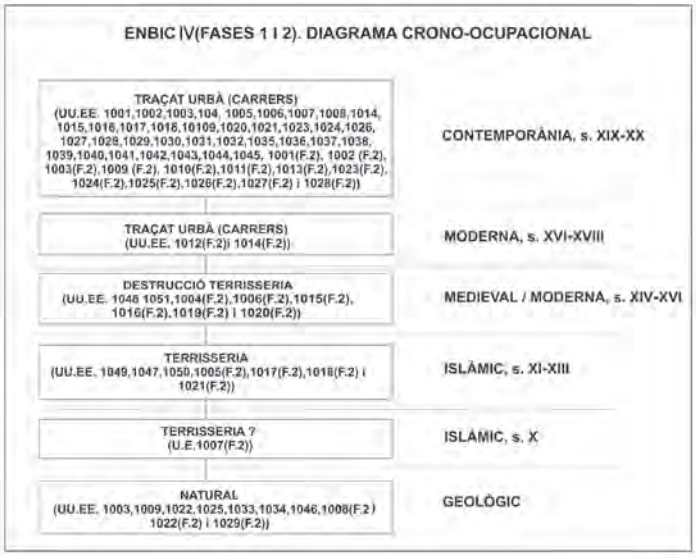

Fig.14 . Diagrama crono-ocupacional.

Fig.15 . Planimetries d'ENBICIV.

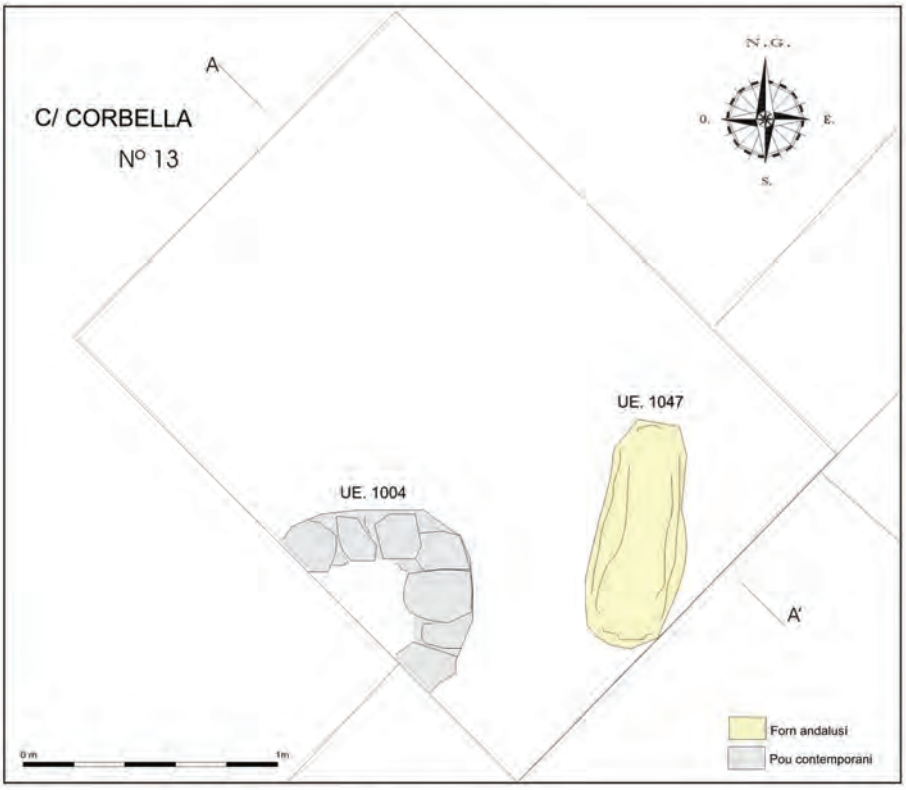

Planta sondeig 1, carrer Corbella 13

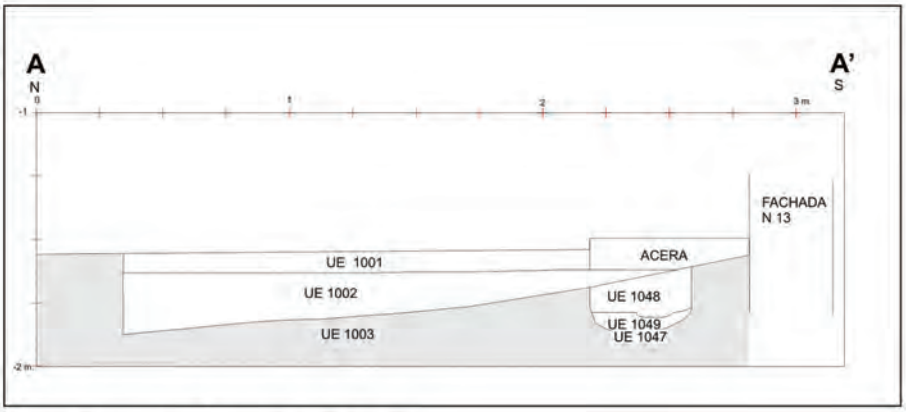

Seccio AA' sondeig 1, carrer Corbella 13

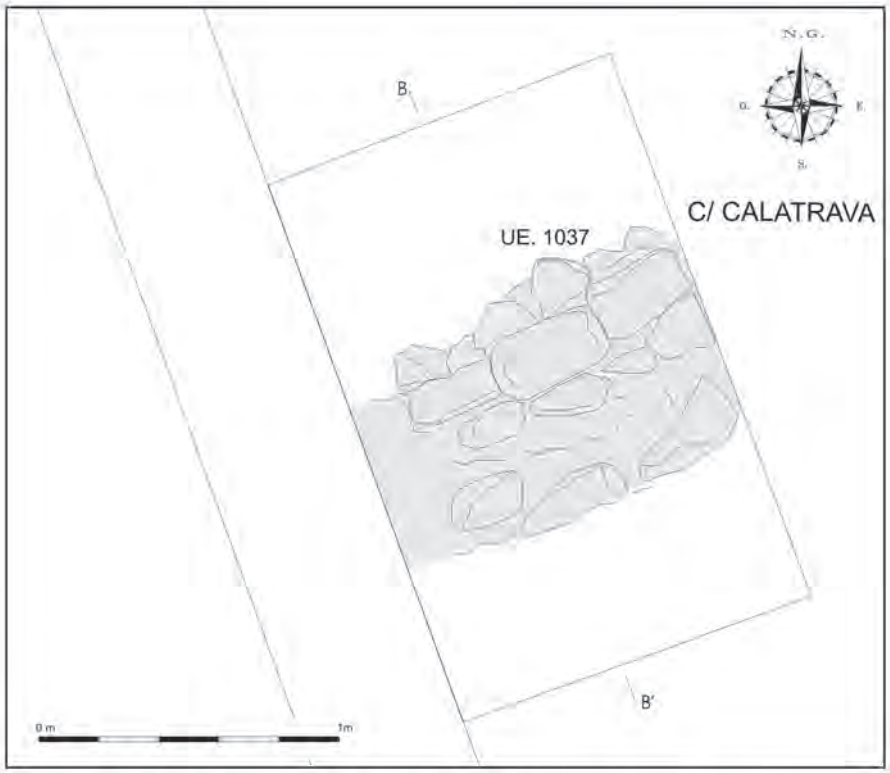

Planta sondeig 7, carrer Calatrava. Nivell contemporani.

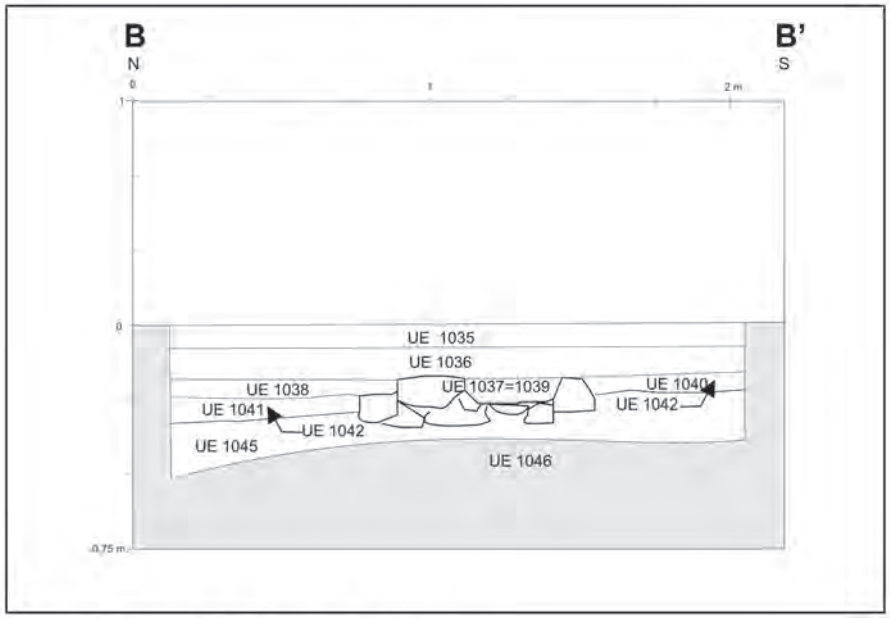

Seccio BB' sondeig 7, carrer Calatrava

Fig.16 .Planimetries d'ENBICIV.

Fig. 17. Planimetries de'ENBICIV (Fase 2).

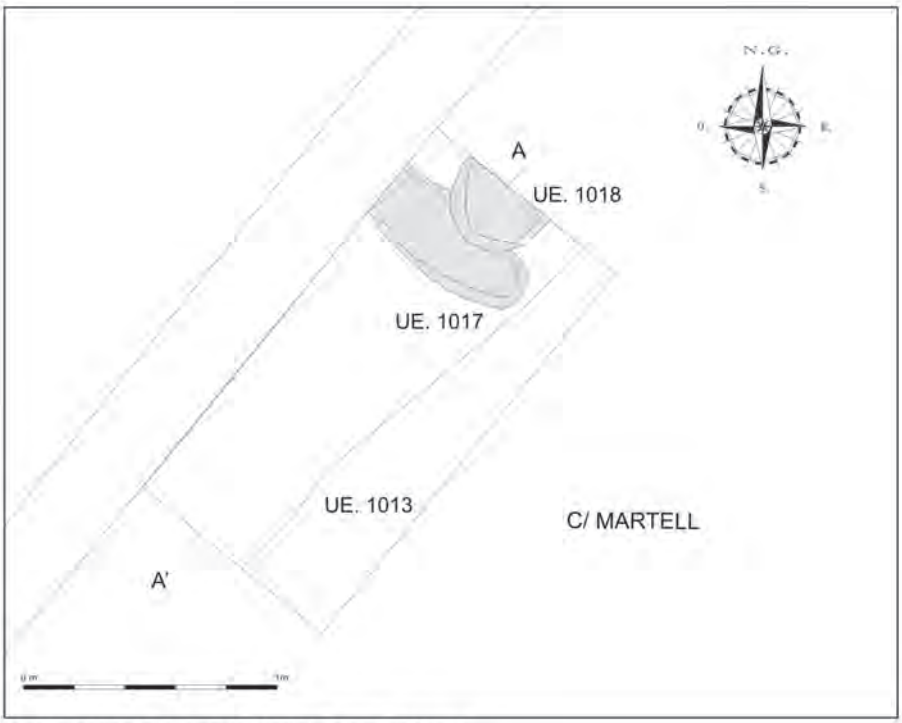

Planta sondeig 2, carrer Martell. Nivell islàmic.

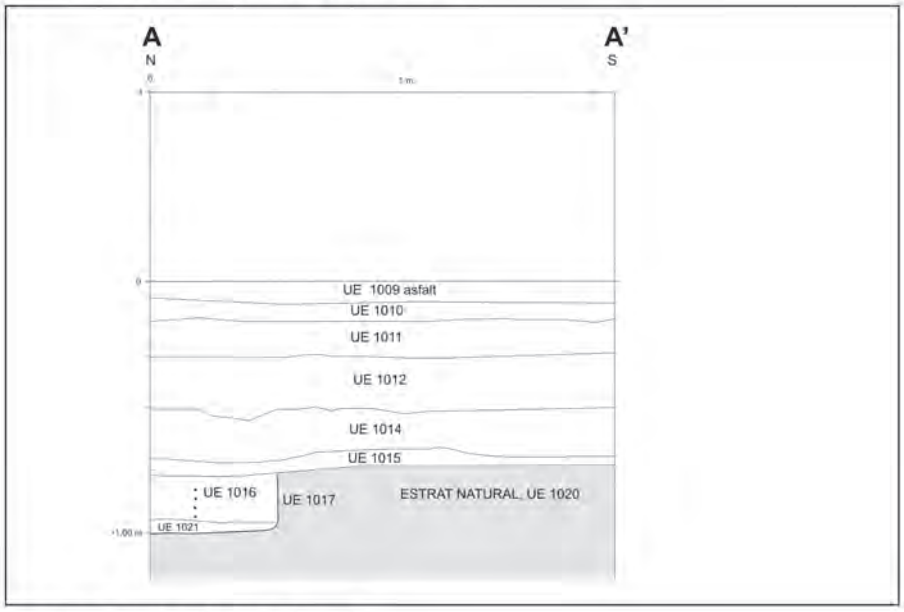

Seccio AA' sondeig 2, carrer Martell

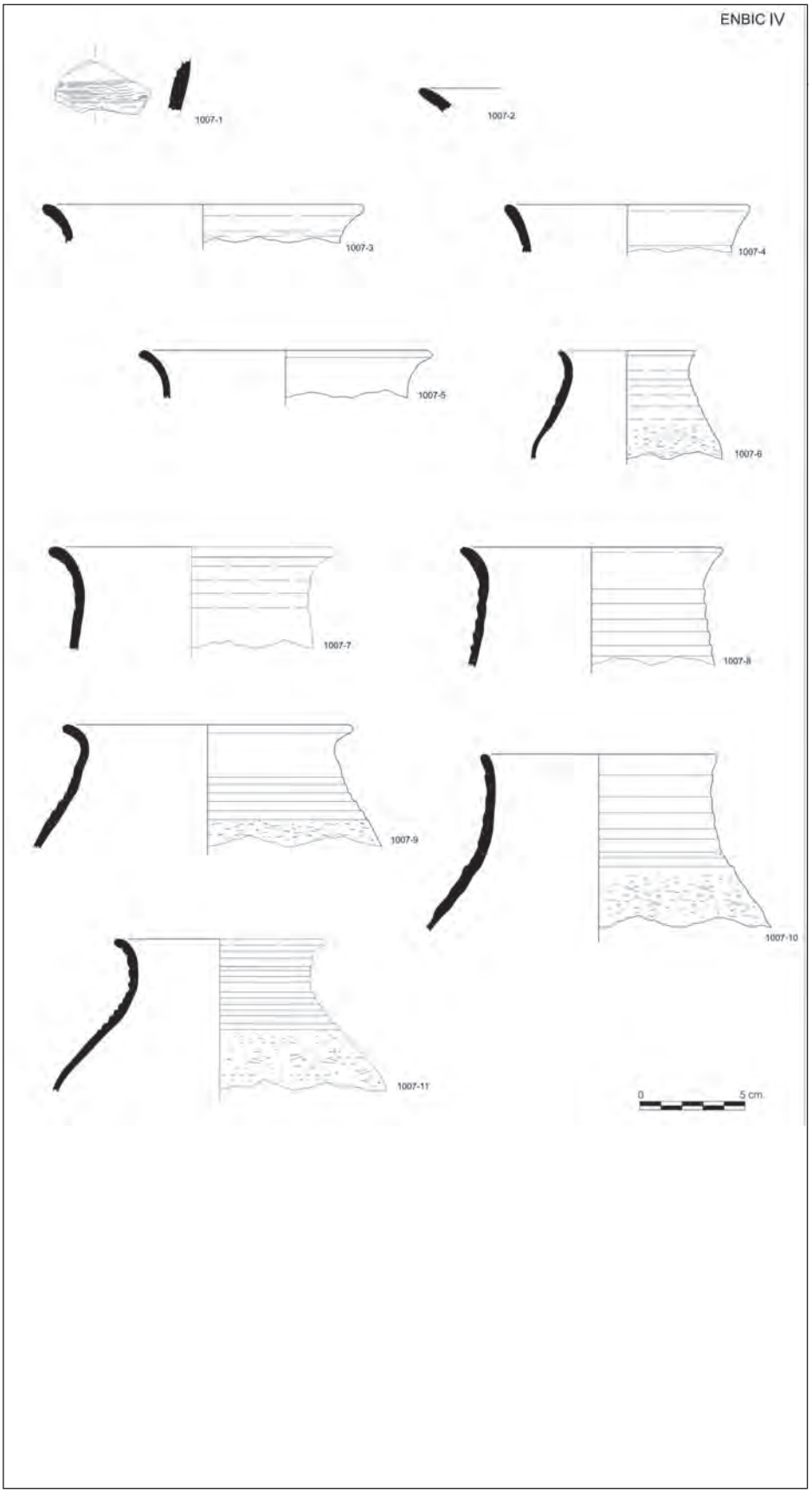

Fig. 18. Materials arqueològics, ENBICIV, Fase 2 (sondeig 1 del carrer Martell). Olles islàmiques

MARIANO BENLLIURE 3 BIS

Fitxa tècnica

Intervenció arqueològica: Mariano Benlliure 3 bis, (Bétera, València)

Acrònim: MBEN 3B

Tipus de jaciment: Urbà.

Cronologia: Ibera-Contemporània.

Localització: C/ Mariano Benlliure 3 bis.

Direcció: Josep Maria Burriel Alberich i Maria Jesús Ortega Pérez

Dibuix arqueològic:. Global Alacant

Promotor: Promociones Mariano Benlliure de Bétera

Dades d'excavació: de 7 a 29 d'abril de 2008.

RESUMEN

La excavación arqueológica del solar de la calle Mariano Benlliure nº 3 BIS, proporcionó datos muy interesantes. La secuencia histórica se inicia en época ibérica (s. V-III aC), continúa en época medieval (s. XI-XV) con hornos cerámicos de planta circular, sigue en época moderna (s. XVI-XVIII) en forma de hábitat doméstico para acabar en el s. XIX-XX con las cimentaciones de la casa derribada el año 2008. De los materiales recuperados destacan las cerámicas contemporáneas (s. XIX) y las iberas del s. V-III aC.

ABSTRACT

The archaeological excavation made in Mariano Benlliure street number 3b, gave some interesting information. The historical sequence begins in the Iberian period (5th to 3rd centuries BC) and goes on with medieval time (11th to 15th centuries) when there were some pottery kilns in circular shape. It continues in 16th and 18th centuries when it was domestic habitat. The sequence ends in contemporary period (19th and 20th centuries) with wall's foundations of the house that was demolished in 2008. We point up, among the pottery, the 19th century and the Iberian pieces.

RESUM

L'excavació arqueològica del solar del carrer Mariano Benlliure núm.3 Bis, va prorpocionar dades molt interessants. La seqüència històrica s'inicia en època ibera (s. V-III aC), continua en època medieval amb forns ceràmics de planta circular, seguix en època moderna (s. XVI-XVIII) en forma d'hàbitat domèstic per a acabar en el s. XIX-XX amb les cimentacions de la casa enderrocada l'any 2008. Dels materials recuperats destaquen les ceràmiques contemporànies (s.XIX) i les iberes del s. V-III aC.

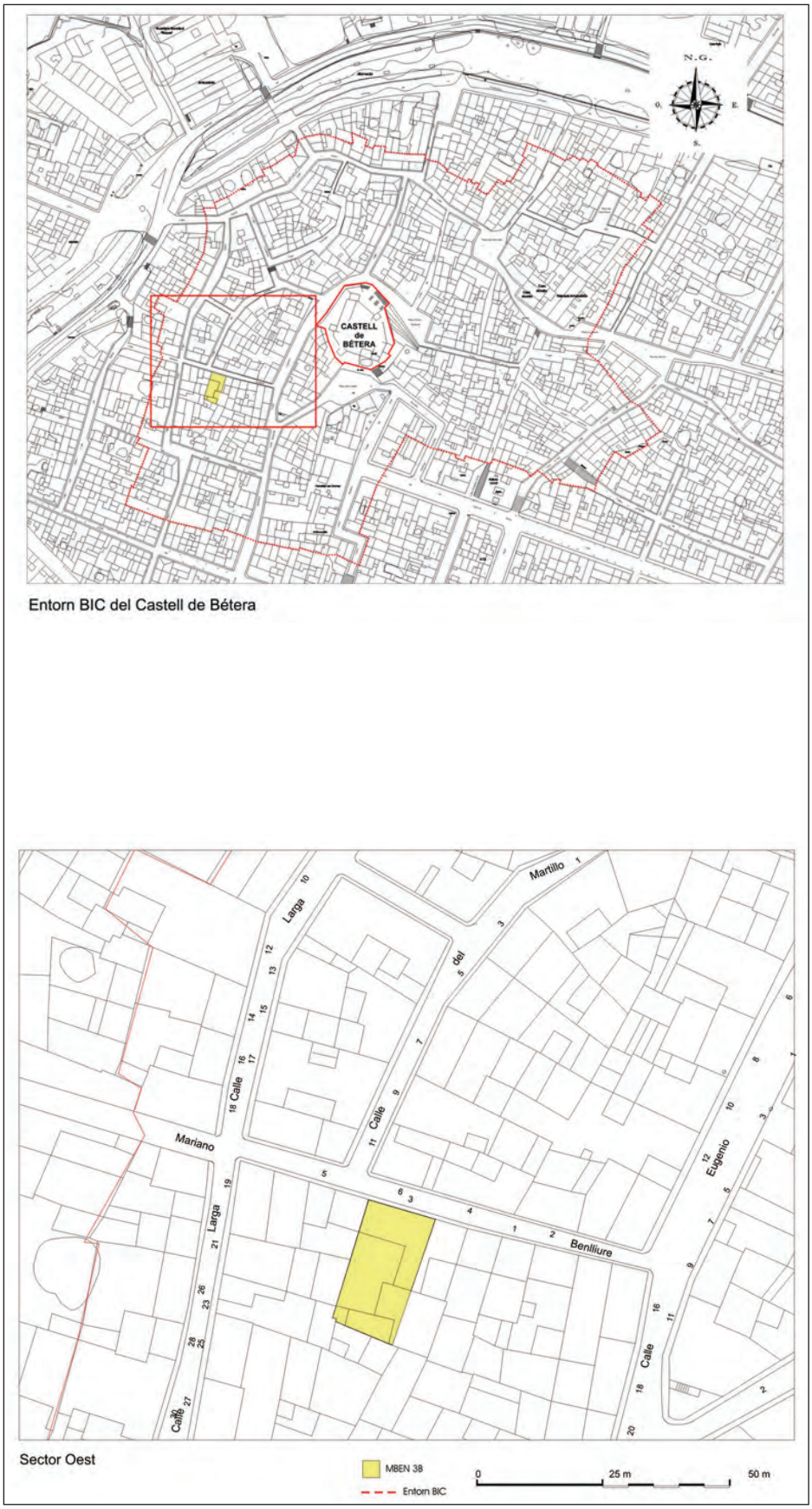

Fig.1. Plànol de situació, carrer Mariano Benlliure, 3bis.

Descripció dels treballs

Els treballs duts a terme al solar situat en el número 3 bis del Carrer Mariano Benlliure de Bétera van posar de relleu, una vegada més, la rellevància de les restes arqueològiques existents en este municipi, les quals responen a diversos moments històrics.

Inicialment es va projectar l'excavació (sempre manual) de dos sondejos arqueològics centrals, per tal d'unificar la superfície dels fonaments del futur edifici, basada en un sistema de sabates. Estos dos grans sondejos, que començaren a ser excavats després de retirar l'enderroc, mesuraven 6 m x 3,5 m. (Sondeig 1) i 4 m x 4,50 m. (Sondeig 2) i ens van permetre documentar nombroses restes arqueològiques les més modernes de les quals, corresponents a les fases contemporània i moderna, aparegueren sota el nivell superficial (U.E. 1001) a només 0,15 m de profunditat.

Fig. 2 . Vista general de la intervenció arqueològica.

A causa de l'interés de les estructures i la necessitat de documentar exhaustivament tant les restes en sí mateixes com les seues relacions estratigràfiques, es va decidir d'unir ambdós sondejos i convertir-los en un sol. Posteriorment es va procedir a l'ampliació d'este (a instàncies de la Unitat d'Inspecció de la Direcció Territorial de Patrimoni Cultural de la Conselleria de Turisme, Cultura i Esport) tant en l'extrem sud com, puntualment, en alguns sectors de l'est, obeint a troballes concretes.

Finalment el procés d'excavació va finalitzar en quedar al descobert en tota l'extensió del solar un estrat argilós d'origen natural, excepte en aquells punts on es trobaren les cubetes de combustió dels forns terrissers, que han quedat conservades i que no es veuran afectades pels treballs de construcció.

Descripció de les troballes més rellevants

Pel que fa a les fases d'ocupació documentades al solar, estes van des d'època ibera fins els segles XIX i XX.

Època ibera

En ordre cronològic, a una profunditat aproximada d'1,20 m respecte del nivell superficial, es va poder documentar un estrat que era nítidament iber (U.E. 1094). Estava compost majoritàriament per terra arenosa de color groc (encara que presentava varietat cromàtica en alguns punts) amb abundants graves menudes i algunes toves procedents, amb quasi total seguretat, de l'enderroc d'estructures d'hàbitat. A més a més, l'estrat presentava ceràmica ibera de cronologia antiga (s. V-IV aC.), abundant si tenim en compte les quantitats que havien aparegut fins eixe moment en altres intervencions. El fet que esta barreja de materials apareguera immediatament sobre el sòl natural (un nivell argilós que presenta una superfície molt irregular), així com la varietat de materials residuals procedents d'un lloc habitat ens fa pensar que ens trobem davant d'un aterrassament que creà un espai quasi pla amb una finalitat que desconeguem però que degué ser bé urbana, bé agrícola.

Des d'este moment fins època islàmica hi ha un buit molt important marcat per l'absència de restes de qualsevol tipus.

Època islàmica

Si seguim un ordre cronològic i estratigràfic, la següent fase d'ocupació va ser l'excavació de les cambres de combustió de quatre forns terrissers andalusins (UU.EE. 1062, 1068, 1070 i 1076). Les quatre eren fosses de planta circular (o de tendència circular) de diferents dimensions, excavades totes elles en l'estrat iber. Estes fosses no han pogut ser datades amb exactitud a causa de la quasi total absència de material ceràmic en els seus estrats d'ocupació formats per cendres i carbons. Per contra, els estrats de destrucció de les mateixes han proporcionat un abundant registre de material ceràmic, de manera que podem dir que la destrucció dels forns va tindre lloc a finals del segle XIV. Com que no podem afirmar amb seguretat que els forns estigueren en ús fins eixe moment i sabem que a Bétera hi ha forns de producció ceràmica datats

Fig.3 .Procés d'excavació.

amb fiabilitat als segles XI-XIII (inclús més antics), no podem fer més que situar-los dins un arc cronològic ampli: entre el segle XI i el XIII.

Una estructura, la relació de la qual amb altres està en procés d'estudi, era una canalització que data del segle XIV (U.E. 1060). La conducció, orientada en sentit N-S, estava formada per dues fàbriques de tapia encrostada de morter de calç i grava paral·leles, molt potents; la base de la conducció era del mateix material. Esta va estar trencada en un primer moment per una reforma mitjançant la qual se li adossa una espècie de canalització de pedres en l'extrem sud (U.E. 1078). El seu funcionament ens és desconegut pel fet d'haver estat trencada, en un moment posterior, per la rasa de construcció d'un dels murs de la casa moderna. Fet que dificultava l'establiment de les relacions estratigràfiques.

Ja hem dit que la destrucció de les estructures aèries dels forns (i de la canalització) va tindre lloc a finals del segle XIV. En aquell moment s'abocà un farciment (UU.EE. 1056, 1073 i 1075) que poguérem documentar de forma parcial i que cobria les fosses, els farciments d'anul·lació i

l'estrat iber. Es tractava d'un estrat format per restes de tàpies, nombroses pedres de diferent grandària i abundant material ceràmic que el situava cronològicament a finals del segle XIV; sobre ell es construí l'edifici modern a què ens hem referit. No disposem de més dades sobre la ocupació del segle XIV, encara que altres estructures associades a la canalització i el paviment junt a ella (U.E. 1079) podrien haver estat destruïdes en el moment de construcció de l'edifici modern.

Època Moderna

Pel que fa a este edifici pensem que tenia caràcter residencial encara que tampoc descartem altres usos. Les habitacions documentades presentaven acabats en calç tant a les parets (UU.EE. 1010,1013,1015,1021,1024,1029 i 1059) com al paviment (UU.EE. 1023,1026,1027,1045 i 1047). La casa tenia tres crugies o be dues crugies i pati central i seguia l'alineació de les cases actuals del carrer Mariano Benlliure. Els murs eren de tàpia, amb alçat de terra i sòcol de pedres. La planta excavada no estava completa ja que una part important de la casa quedava sota el marge de seguretat est i presumiblement sota l'actual casa nº 5 del mateix carrer. Els departaments excavats eren quatre cap al sector est i almenys un al sector oest, encara que el fet que les estructures es trobaren molt arrasades en l'extrem sud del sondeig fa que ens puguem plantejar l'existència d'algun altre més, que no s'ha conservat, en esta zona.

Sabem que l'edifici estigué en funcionament almenys durant un segle i que va ser destruït a finals del segle XVII o principis del XVIII. Els estrats que cobrien els paviments i algunes estructures eren producte de l'enderroc de les mateixes i en ell apareixien restes de les tàpies enderrocades, algunes de les quals van poder estar documentades "in situ" així

Fig.4 .Hàbitat moderna (s. XVI-XVIII).

com altres materials constructius i, per suposat, ceràmics (UU.EE. 1016, 1017, 1018, 1033, 1043 i 1044).

Fins a finals del segle XVIII l'espai novament torna a ser ocupat.

Època contemporània

L'últim moment de construcció va ser el de la casa enderrocada, que data de finals del segle XVIII- inicis del XIX, amb murs de maçoneria de pedres travades amb fang (UU.EE. 1002,1003,1004,1008,1011 i 1012) que trencaven les estructures modernes i en alguns casos, fins i tot, les islàmiques (forns). L'habitatge contemporani reutilitzà alguns dels murs antics com a fonaments i mantingué l'alineació de l'habitatge anterior. També són destacables algunes restes materials (rajoles refractàries) d'un gran forn per a producció de pa recolzat en la paret mitgera amb el nº 5, que fou enderrocat amb la casa.

Valoració de les restes aparegudes

L'ampli marc cronològic que abraça el registre arqueològic documentat en la intervenció, així com la concordança del mateix amb alguns fets històrics, no fan sinó refermar la seua rellevància.

D'altra banda l'aparició de més forns terrissers continua aportant dades sobre esta producció artesanal de Bétera, de la qual no es tenia constància fins l'inici de les excavacions arqueològiques a la ciutat a finals de l'any 2002.

Per últim, i tal vegada el més important per la novetat que representa, l'existència de l'estrat iber. Este corrobora la presència d'un poblament iber prop del Castell.

Fig.5 .Forns circulars islàmics arrasats (s. XI-XIII).

Fig.6 . Llistat d'unitats estratrigràfiques Mariano Benlliure 3 bis.

U.E	Anterior a	Posterior a	Descripció	Cronologia
1001	----------	Totes	Reblit/ remoció de terres	s. XVIII - XIX
1002	1001	1059	Mur	s. XVIII - XIX
1003	1001	1022	Mur	s. XVIII - XIX
1004	1001	1052	Fonament	s. XVIII - XIX
1005	1001	1002,1004	Reblit d'enderroc	s. XVIII - XIX
1006	1001	1019,1020	Preparació per a un paviment	s. XVIII - XIX
1007	1001	1036	Reblit d'enderroc	s. XVIII - XIX
1008	1023	1023	Envà	s. XVIII - XIX
1009	1001	1021,1020,1019	Preparació per a un paviment	s. XVIII - XIX
1010	1001	1073/1075	Mur de tàpia	s. XVI - XVII
1011	1001	1059	Mur de maçoneria	s. XVIII - XIX
1012	1001	1010,1070,1071	Fonament de maçoneria	s. XVIII - XIX
1013	1001	1073/1075	Mur de tàpia. Igual a U.E. 1010	s. XVI - XVII
1014	1001	1046	Base d'arc d'una porta	s. XVI - XVII
1015	1001	1073/1075	Mur de tàpia. Igual a UU.EE. 1010 i 1013	s. XVI - XVII
1016	1001	1030,1031	Reblit d'enderroc	s. XVII - XVIII
1017	1012	1028	Reblit d'enderroc	s. XVII - XVIII
1018	1012	1031	Reblit d'enderroc	s. XVII - XVIII
1019	1006	1020	Preparació per a un paviment	s. XVI
1020	1006	1022,1024,1008	Pavimentació	s. XVI - XVII
1021	1017	1073/1075	Mur de tàpia	s. XVI - XVII
1022	1011,1003	1067	Estrat d'enderroc	s. XVII - XVIII
1023	1011	1067	Paviment de morter de calç	s. XVI - XVII
1024	1020	1067	Sòcol de maçoneria de pedra	s. XVI - XVII
1025	1005	1022,1023,1026	Riostra de maçoneria	s. XVIII - XIX
1026	1005,1002,1011	1067	Paviment de morter de calç	s. XVI - XVII
1027	1005	1067	Paviment de morter de calç	s. XVI - XVII
1028	1017	1046	Banc corregut encrostrat de terra	s. XVI - XVII
1029	1001,1003	1026,1027,1023	Sòcol de maçoneria de pedra i trava de fang	s. XVI - XVII
1030	1016	1060,1061,1070	Reblit de la rasa U.E. 1032	s. XVI - XVII
1031	1016	1056	Paviment de rajoles	s. XVI - XVII
1032	1016	1070,1071,1061	Rasa de construcció d'un mur de tàpia	s. XVI - XVII
1033	1001	1045/1046	Reblit d'enderroc	s. XVII - XVIII
1035	1007	1036	Nivell d'ocupació	s. XVI - XVII
1036	1018	1056	Paviment de rajoles	s. XVI - XVII
1037	1001	1045/1046	Base d'arc d'una porta	s. XVI - XVII
1038	1018	1073/1075	Rasa de construcció d'un mur de tàpia. Igual a 1032	s. XVI - XVII
1039	1018	1073/1075	Reblit de rasa. Igual a U.E. 1030	s. XVI - XVII
1040	1016	1021	Paviment de terra	s. XVIII - XIX
1041	1001	1073/1075	Mur de tàpia	s. XVI - XVII
1042	1016	1048	Banc corregut encrostrat de terra	s. XVI - XVII
1043	1017	1044	Reblit d'enderroc, igual a U.E. 1017	s. XVII - XVIII
1044	1043	1045/1046	Reblit d'enderroc, igual a U.E. 1017	s. XVII - XVIII
1045	1017	1046	Paviment de calç	s. XVI - XVII
1046	1017,1045	1073/1075	Preparació per al paviment de calç	s. XVI - XVII
1047	1016	1048	Paviment de calç	s. XVI - XVII
1048	1016	1073/1075	Preparació per al paviment de calç	s. XVI - XVII
1049	1001	1003,1041,1035	Mur de maçoneria	s. XVIII - XIX
1052	1004	1094	Terra orgànica	s. XVIII - XIX
1053	1017	1045	Llindar	s. XVI - XVII
1056	1032,1036	1061,1060,1079	Reblit d'enderroc	s. XVI - XVII
1058	1052	1094	Aliniació de pedres	s. XVIII - XIX
1059	1002,1011	1067,1094	Mur de tàpia	s. XVI - XVII
1060	1056	1093	Canalització encrostrada de morter de calç	s. XIV

U.E	Anterior a	Posterior a	Descripció	Cronologia
1061	1056,1079	1093	Estrat d'anivellació	s. XIV
1062	1073/1075	1094	Cubeta de combustió d'un forn terrisser	s. XI - XIII
1063	1073/1075	1087	Estrat d'anul·lació de l'U.E. 1062	s. XIV
1064	1046	1094	Estrat de terra arenosa amb graves	s. XIV
1065	1028	1046	Paviment/enfoscat de calç	s. XVI - XVII
1066	1022,1023,1024	Sòl natural	Abancalament ibèric	s. V – IV a.C
1067	1022,1023,1024	Sòl natural	Estrat de terra arenosa amb graves	s. V – IV a.C
1068	1073/1075	1094	Cubeta de combustió d'un forn terrisser	s. XI - XIII
1069	1073/1075	1090	Estrat d'anul·lació de l'U.E. 1068	s. XIV
1070	1073/1075	1094	Cubeta de combustió d'un forn terrisser	s. XI - XIII
1071	1073/1075	1089	Estrat d'anul·lació de l'U.E. 1070	s. XIV
1072	1056	1060	Estrat d'anul·lació de la canalització	s. XIV
1073	1046,1048...	1062,1070...	Estrat de destrucció dels forns	s. XIV
1074	1001	1094	Estrat de terra argilosa	s. XVIII - XIX
1075	1062,1068...	1046,1048...	Estrat de destrucció dels forns	s. XIV
1076	1073/1075	1094	Cubeta de combustió de forn terrisser	s. XI - XIII
1077	1073/1075	1076,1094	Reblit d'anul·lació del forn U.E 1076	s. XIV
1078	1056	1093	Canalització de pedres	s. XIV
1079	1056	1061	Paviment de morter de calç	s. XIV
1080	1056	S.E.	Estructura de pedres	s. XIV
1082	1046	1094	Fossa	s. XIV
1083	1046	1094	Fossa	s. XIV
1084	1046	1082, 1094	Reblit de la fossa U.E 1082	s. XIV
1085	1046	1083,1094	Reblit de la fossa U.E 1083	s. XIV
1087	1063	1062,1094	Estrat de cendra i carbó del forn U.E.1062	s. XIV
1088	1077	1076, 1094	Estrat de cendra i carbó del forn U.E.1076	s. XIV
1089	1071	1070, 1094	Estrat de cendra i carbó del forn U.E.1070	s. XIV
1090	1069	1068, 1094	Estrat de cendra i carbó del forn U.E.1068	s. XIV
1091	1022,1023...	Roca natural	Abancalament ibèric	s. XIV
1092	1031,1035	1078	Estrat d'anul·lació de la canalització	s. XIV
1093	1060	1091	Estrat de terra argilosa. Anivellament	s. XIV
1094	1022,1023...	Roca natural	Abancalament ibèric	s. V – IV a.C

Fig.6 . Llistat d'unitats estratrigràfiques Mariano Benlliure 3 bis.

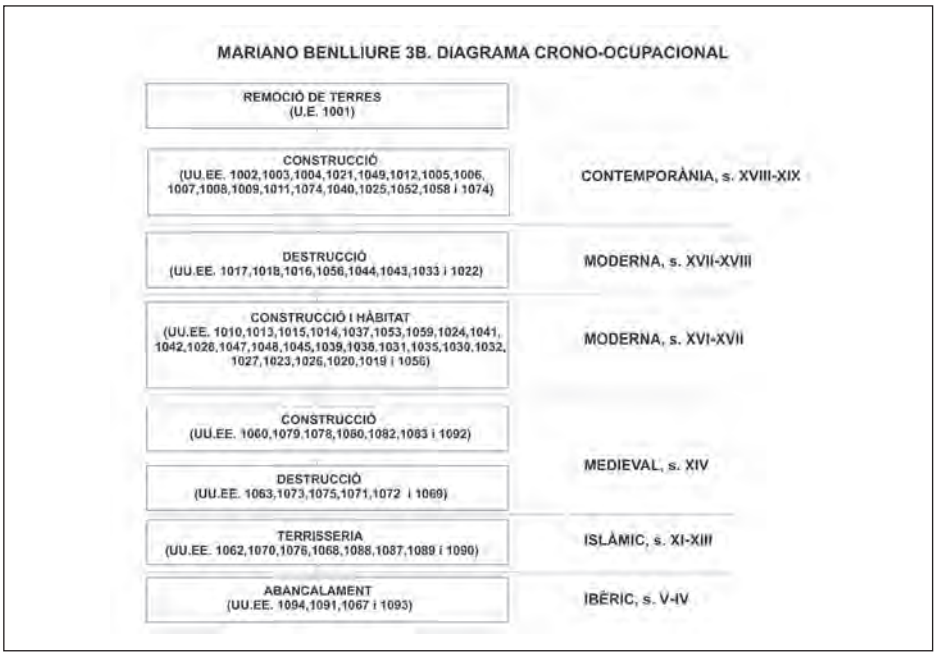

Fig.7 . Diagrama crono-ocupacional.

Fig. 8 . Planimetries de, M BENLLIURE 3 bis.

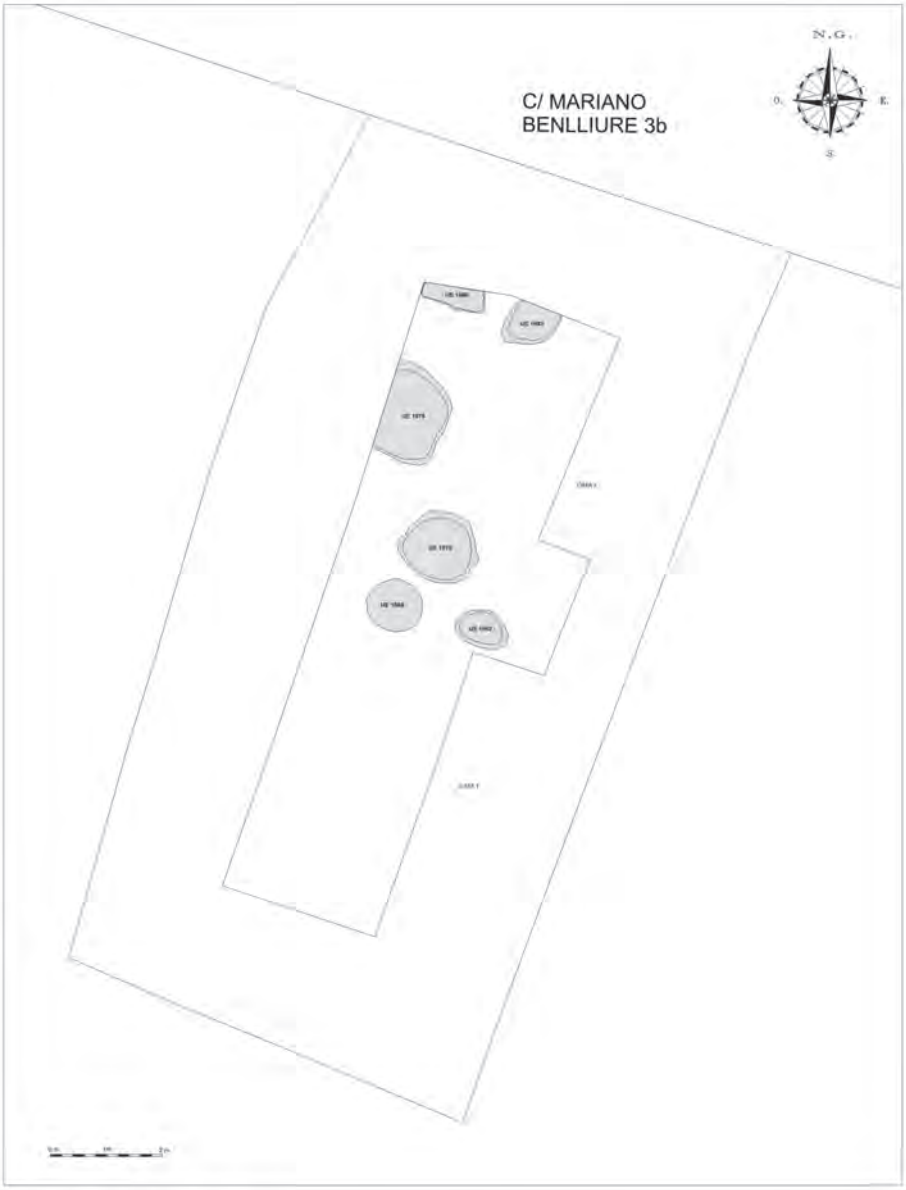

Planta andalusí (s. XI - XIII)

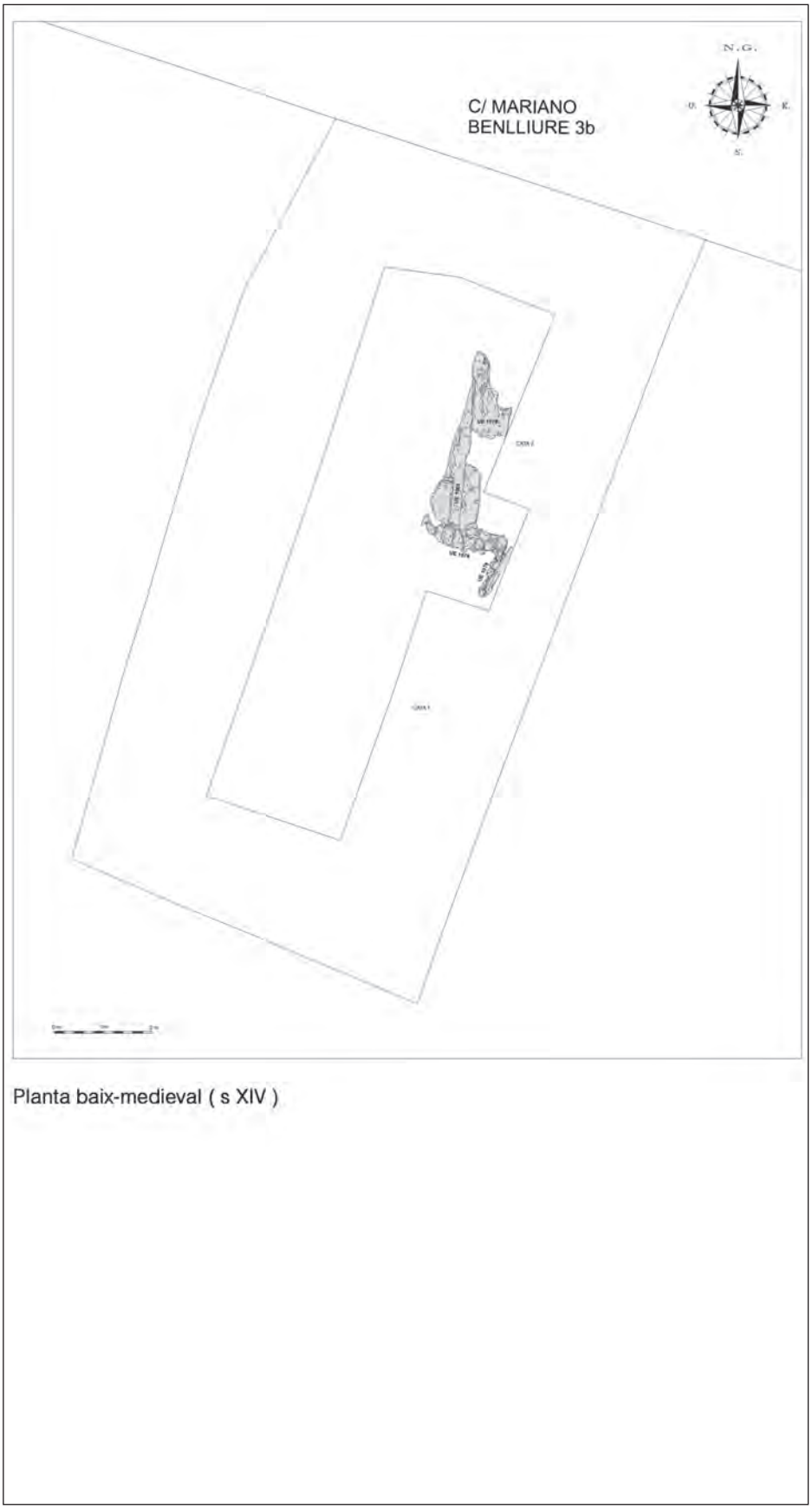

Fig. 9 . Planimetries de, M BENLLIURE 3 bis.

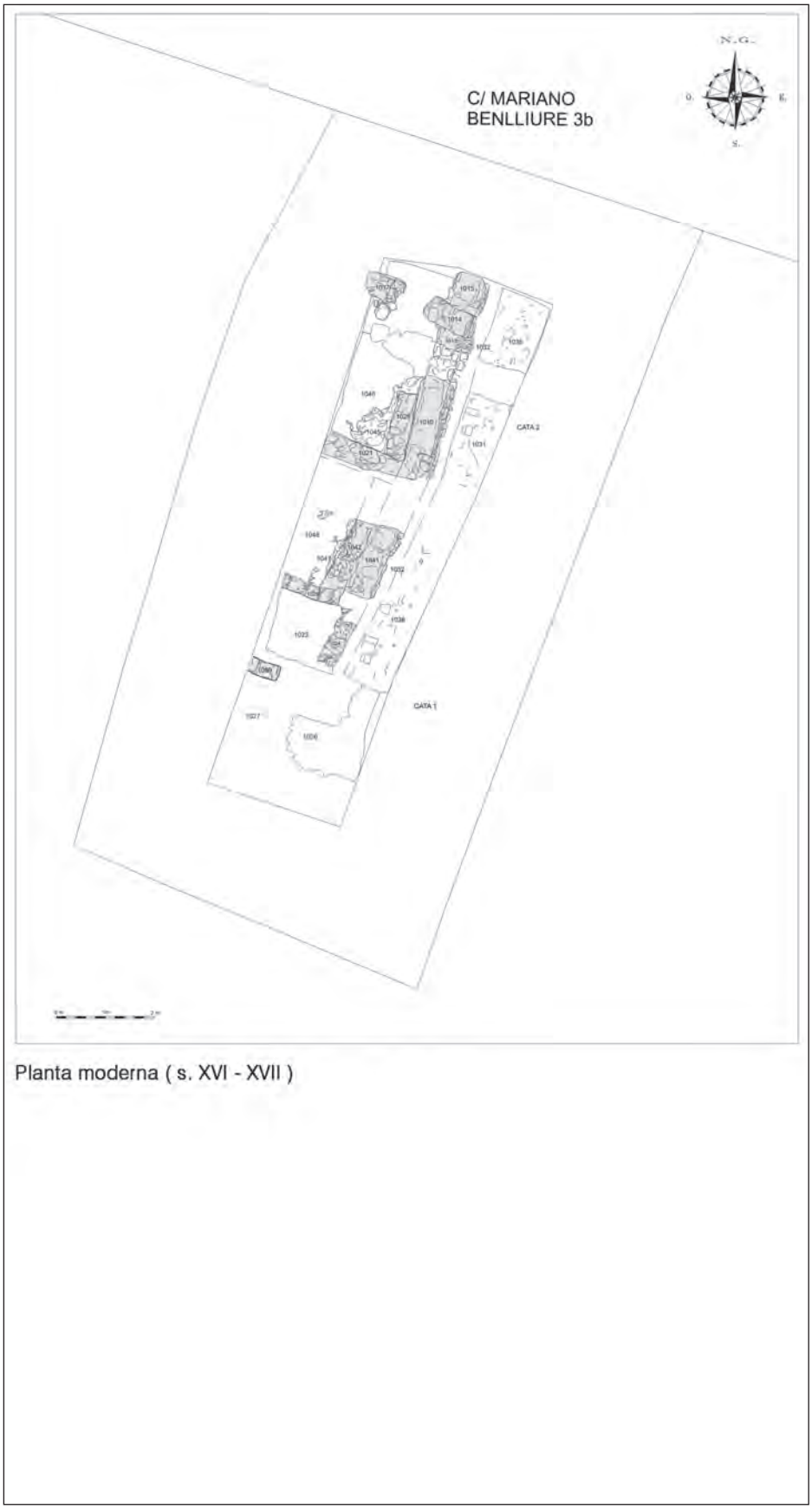

Fig. 10. Planimetries de, M BENLLIURE 3 bis.

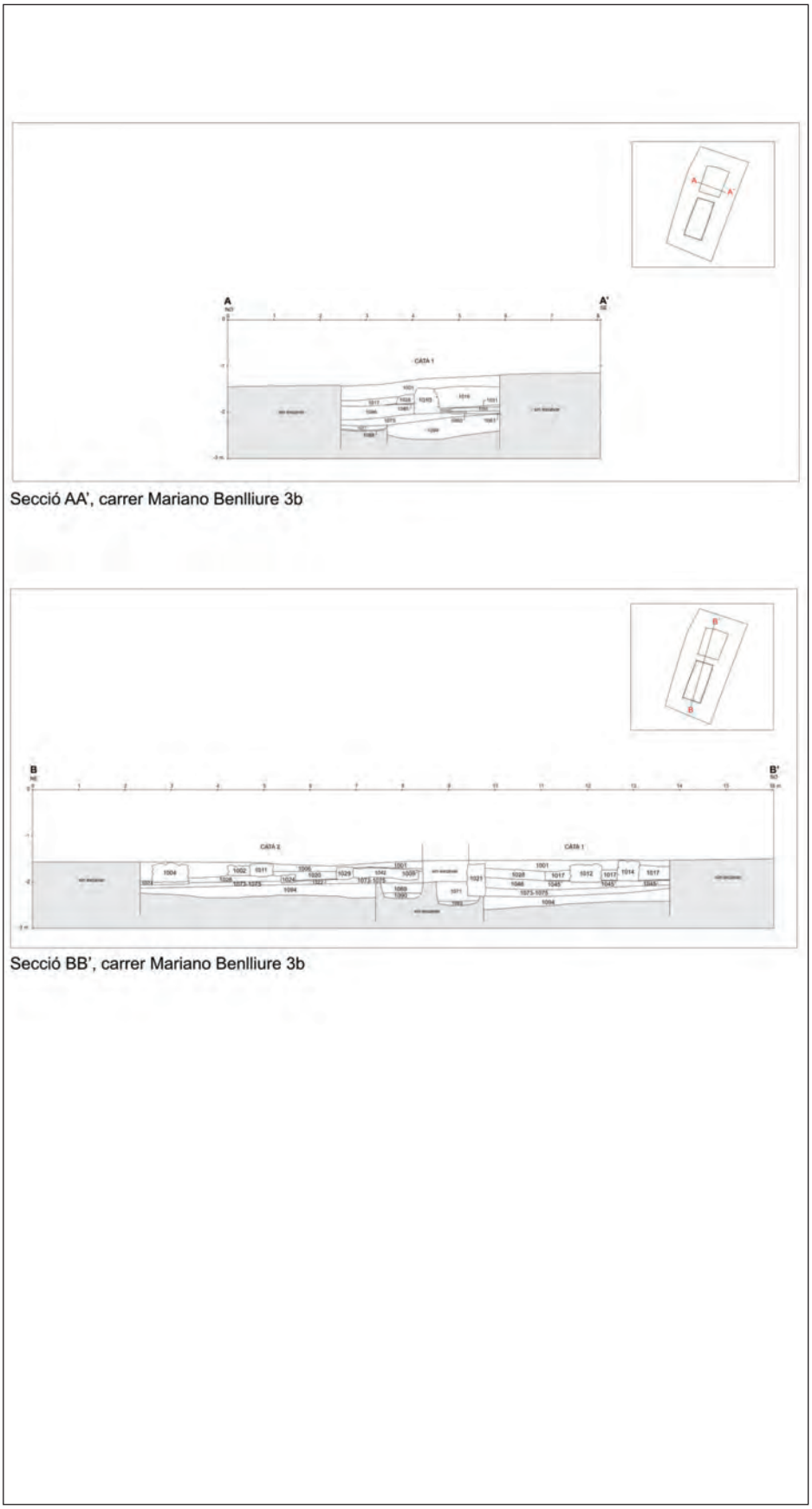

Fig. 11. Planimetries de, M BENLLIURE 3 bis.

Fig.12 . Materials arqueològics de, M BENLLIURE 3 b.

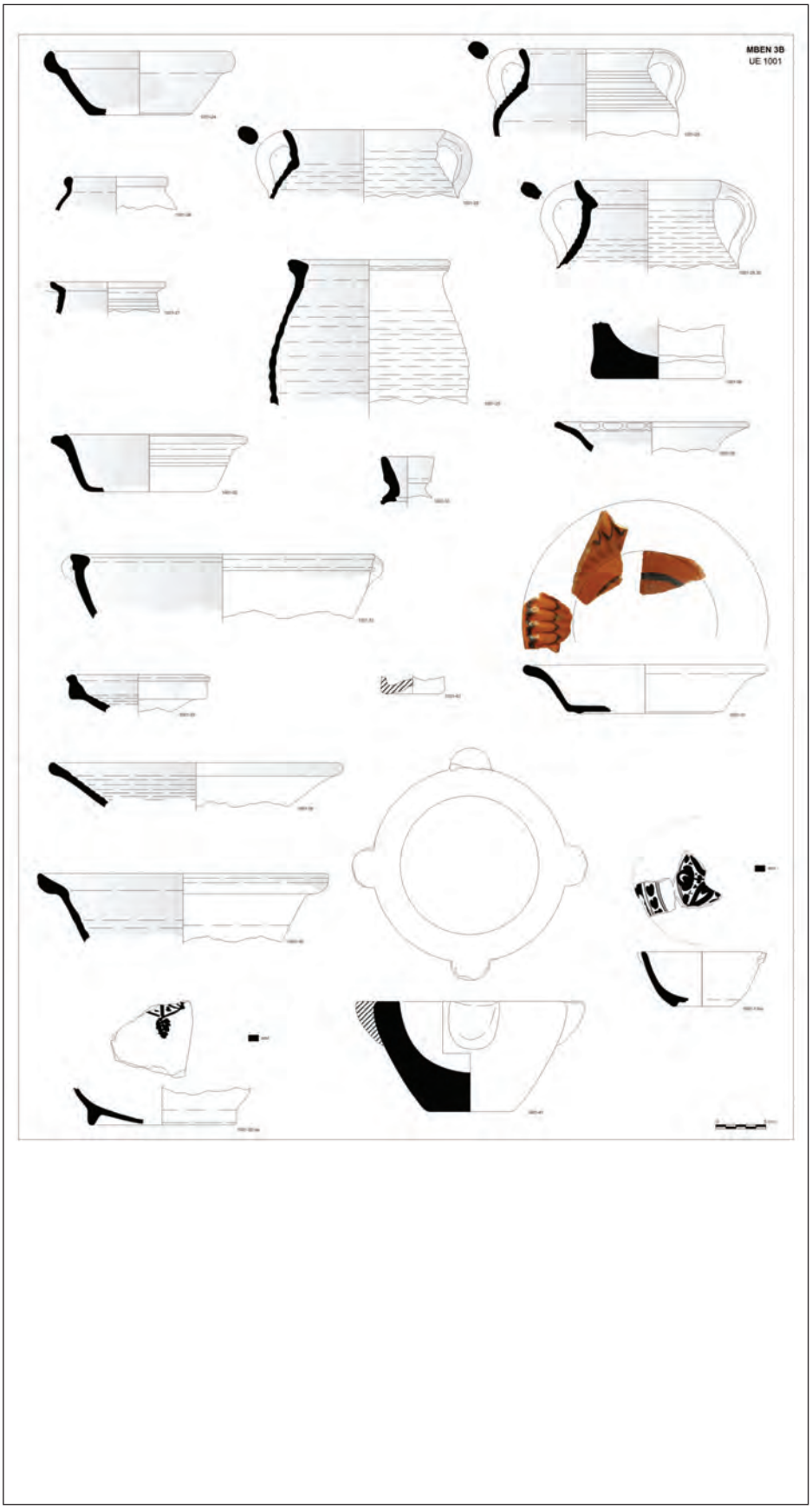

Fig.13 .Materials arqueològics de, M BENLLIURE 3 b.

Fig.14 . Materials arqueològics de, M BENLLIURE 3 b.

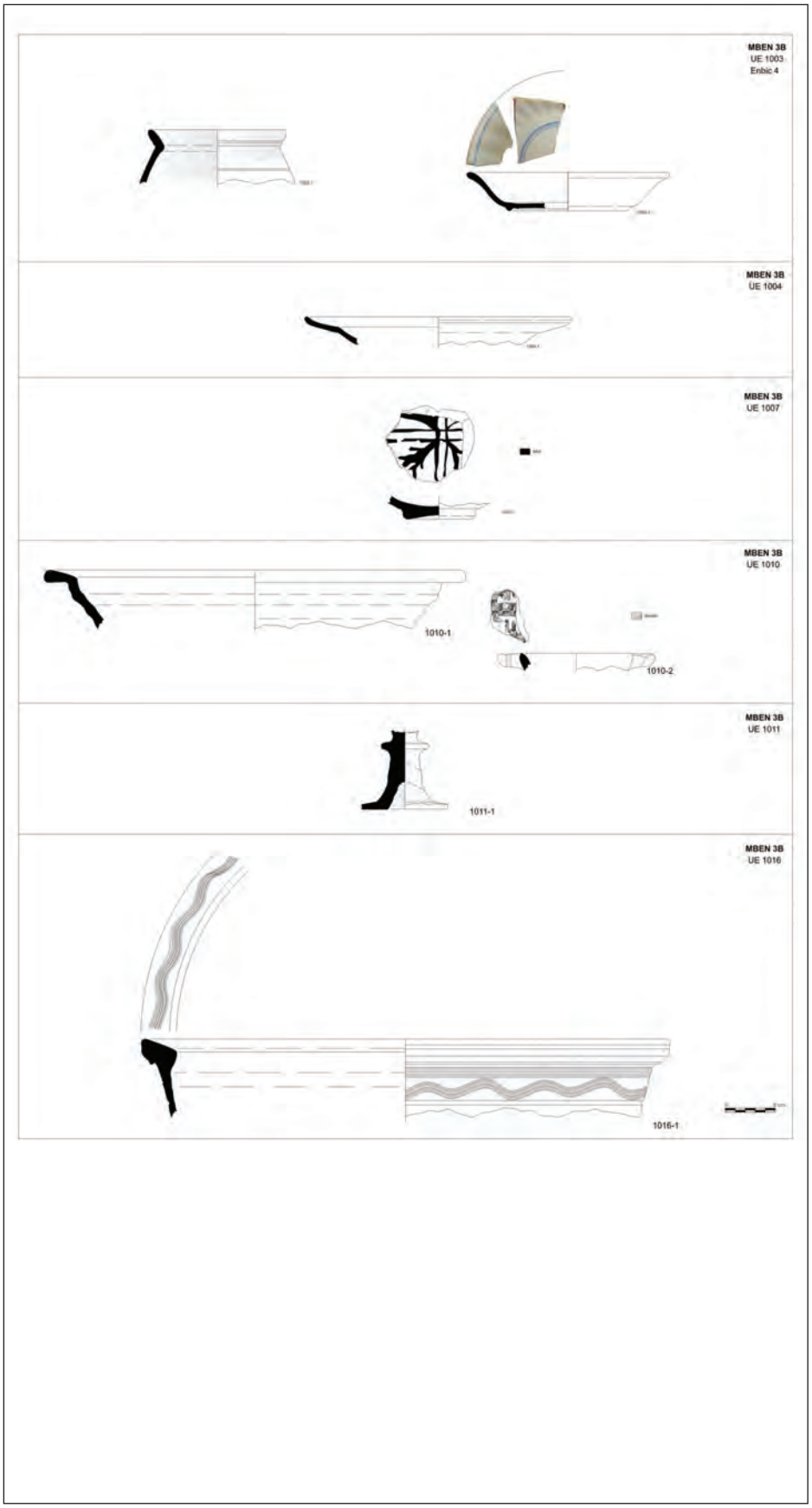

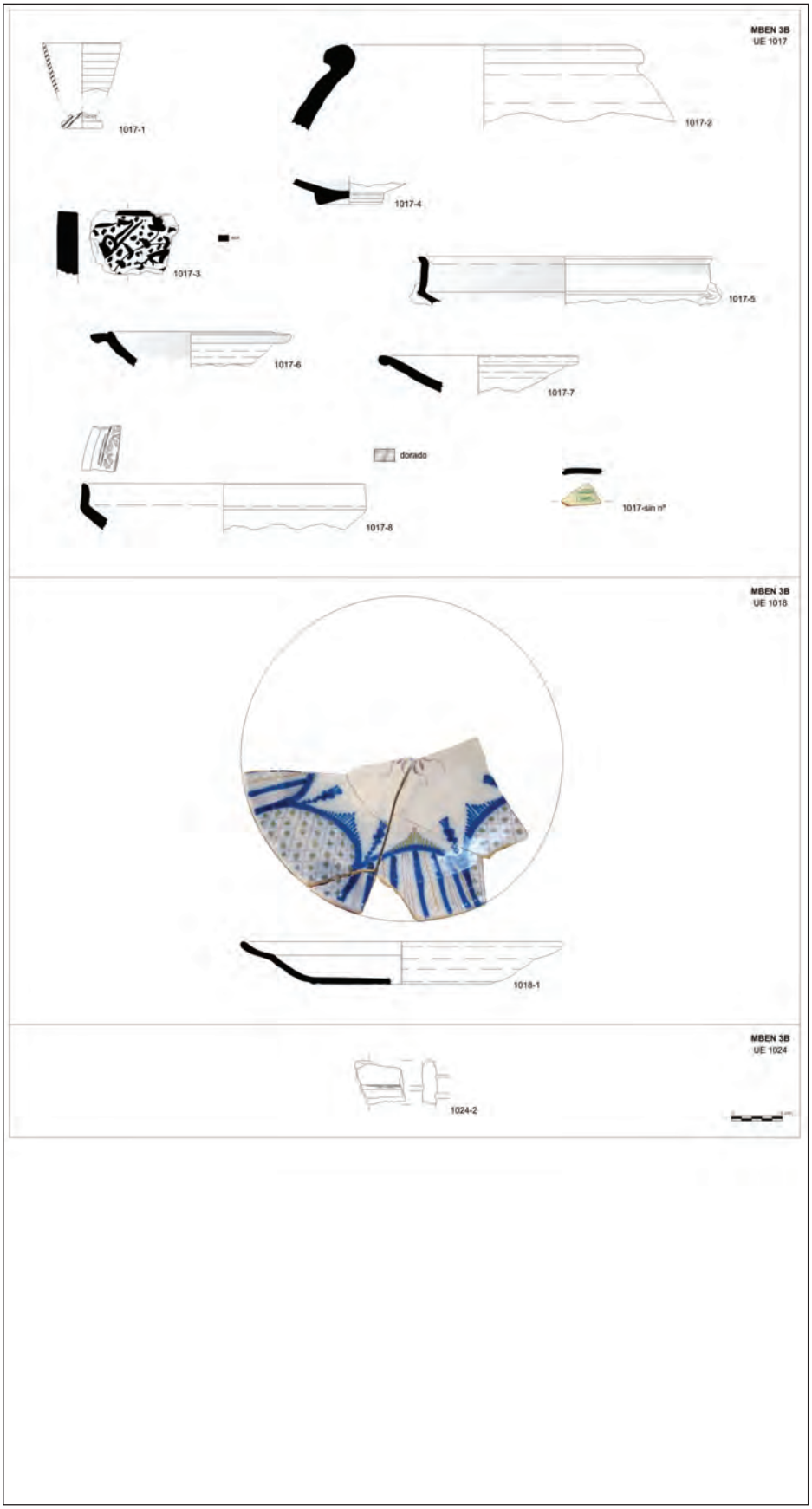

Fig.15 . Materials arqueològics de, M BENLLIURE 3 b.

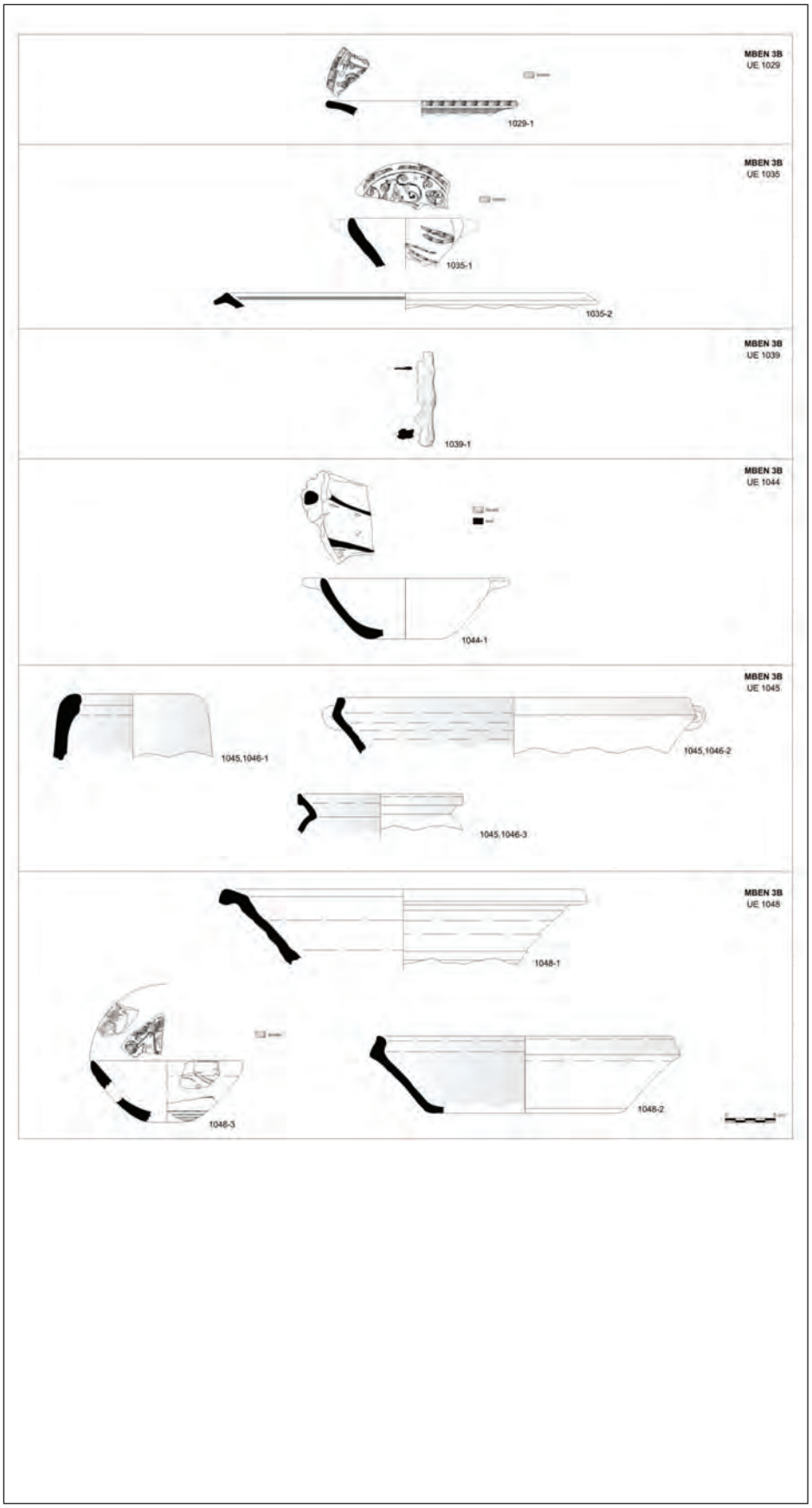

Fig. 16. Materials arqueològics de, M BENLLIURE 3 b.

Fig. 17. Materials arqueològics de, M BENLLIURE 3 b.

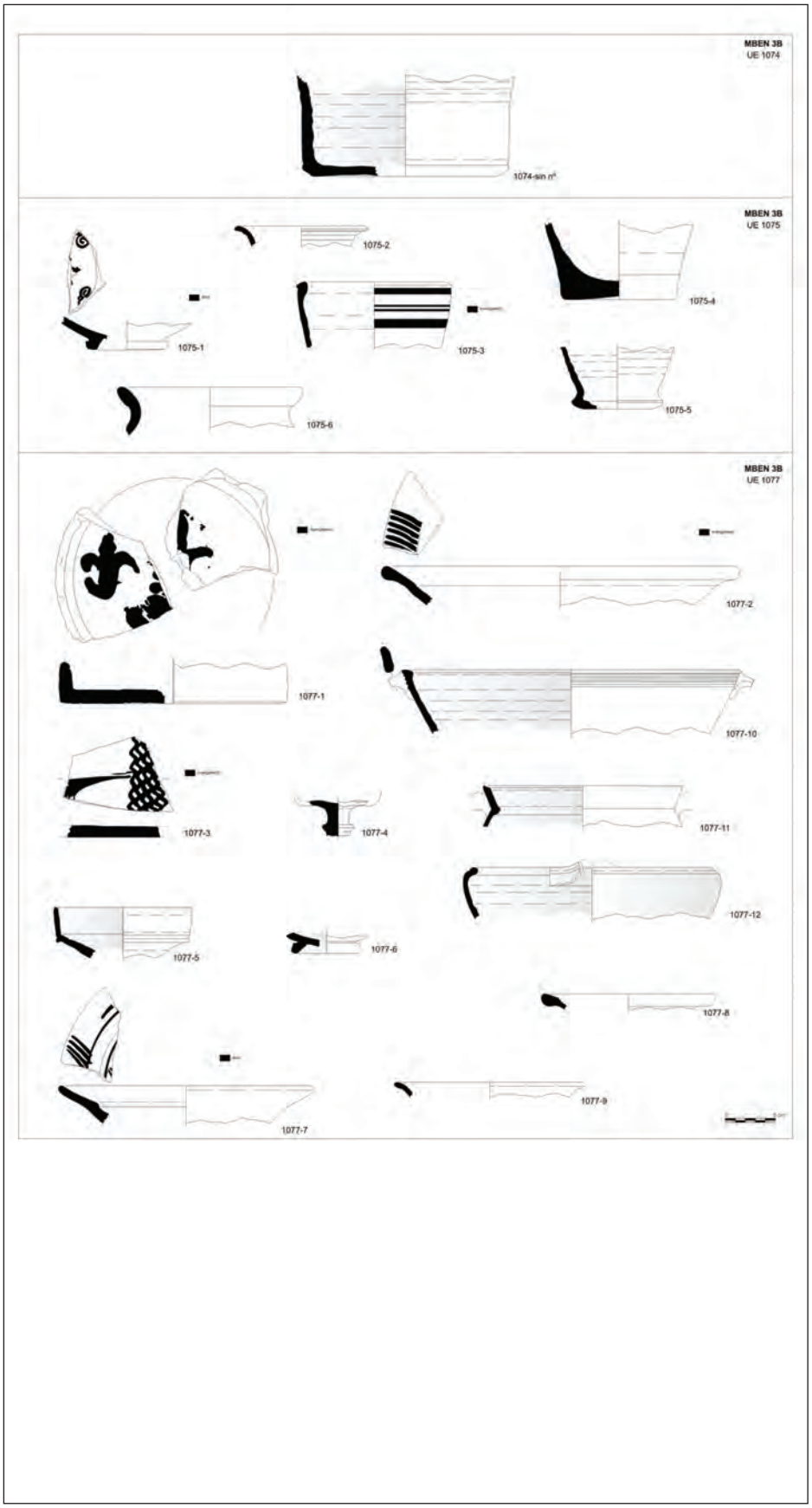

Fig. 18. Materials arqueològics de, M BENLLIURE 3 b.

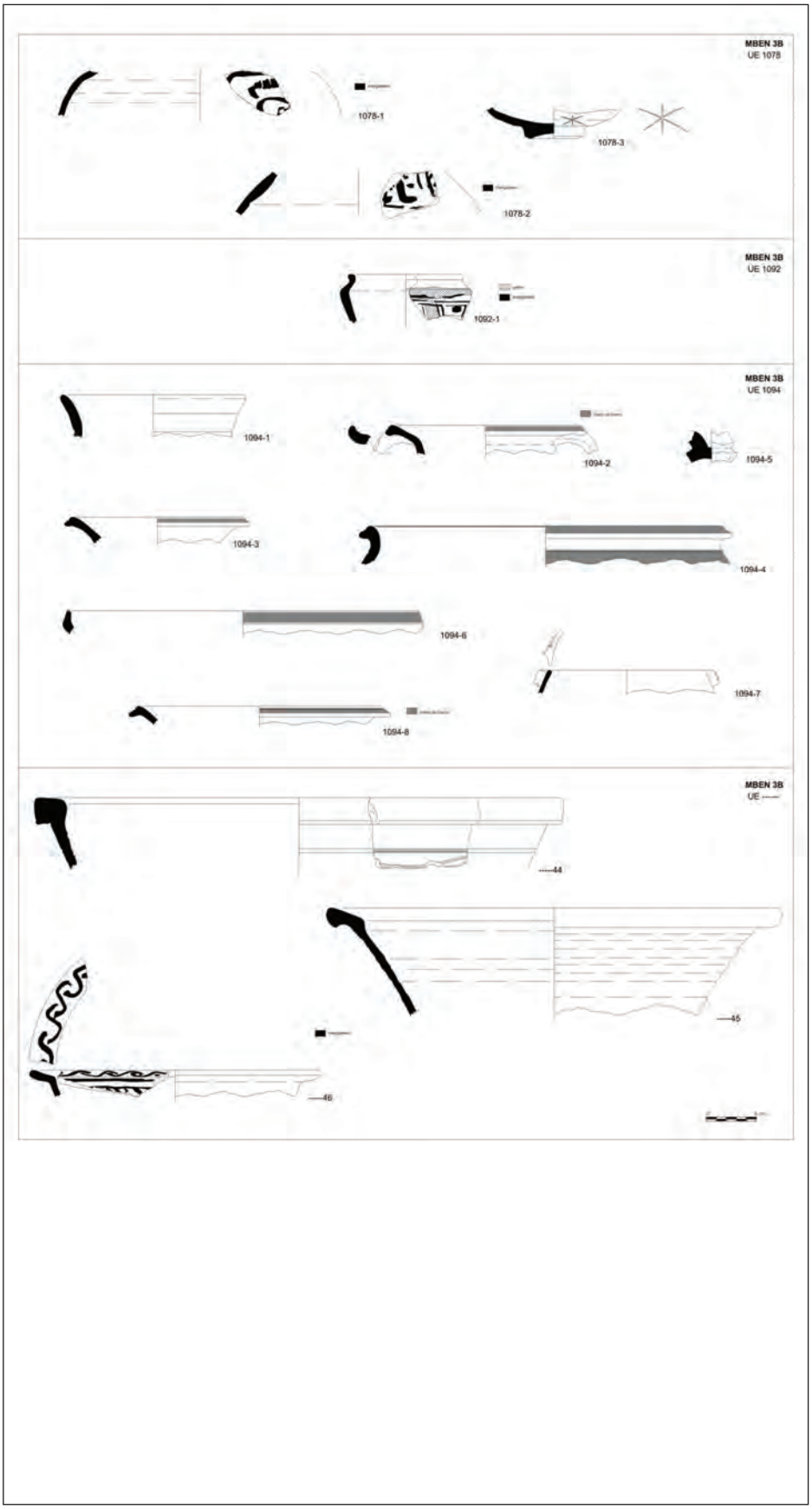

Fig. 19. Materials arqueològics de, M BENLLIURE 3 b.

PLAÇA DEL CASTELL 2

Fitxa tècnica

Intervenció arqueològica: Plaça del Castell 2-C/ Eugenio Aloy 5 i 7, (Bétera, València)

Acrònim: CASTELL 2

Tipus de jaciment: Urbà.

Cronologia: Contemporània (s. XIX-XX).

Localització: Plaça del Castell 2-C/ Eugenio Aloy 5 i 7

Direcció: Lorena Ruiz Soriano i Maria Jesús Ortega Pérez

Dibuix arqueològic:. Global Alacant

Promotor: Juan Carlos Carretero García

Dates d'excavació: de 7 a 10 d'abril de 2008.

RESUMEN

Situada al SO del Castillo. Aunque la intervención en la Plaza del Castillo nº 2 fue la más próxima al recinto fortificado del Castell, es la que menos datos históricos aportó al conjunto de las efectuadas hasta la fecha. Se documentaron algunas cimentaciones y canalizaciones contemporáneas. Esta paradoja es fruto de los rebajes del terreno efectuados a lo largo de siglos de ocupación humana que han ido eliminando la pendiente del terreno pero han provocado grandes desniveles entre la plaza del Castillo y la calle Eugenio Aloy.

ABSTRACT

Although the excavation was made nearly the Castle's fortified enclosure it was the one that gave lower number of historical facts to the total of the excavations made since that moment. There were registered some contemporary foundations and channels. The reason of this paradox is that during the different centuries with human occupation the hill has been eased and thus fact has lead to the unevenness between Castle's square and Eugenio Aloy street.

RESUM

Situada al SO del Castell. Encara que la intervenció en la plaça del Castell núm.2 va ser la més pròxima al recinte fortificat del Castell, és la que menys dades històriques aportà al conjunt de les efectuades fins a la data. Es van documentar alguns fonaments i canalitzacions contemporànies. Esta paradoxa és fruit del rebaixat del terreny efectuat al llarg dels segles d'ocupació humana que han anat eliminant el pendent del terreny però que han provocat grans desnivells entre la plaça del Castell i el carrer Eugenio Aloy.

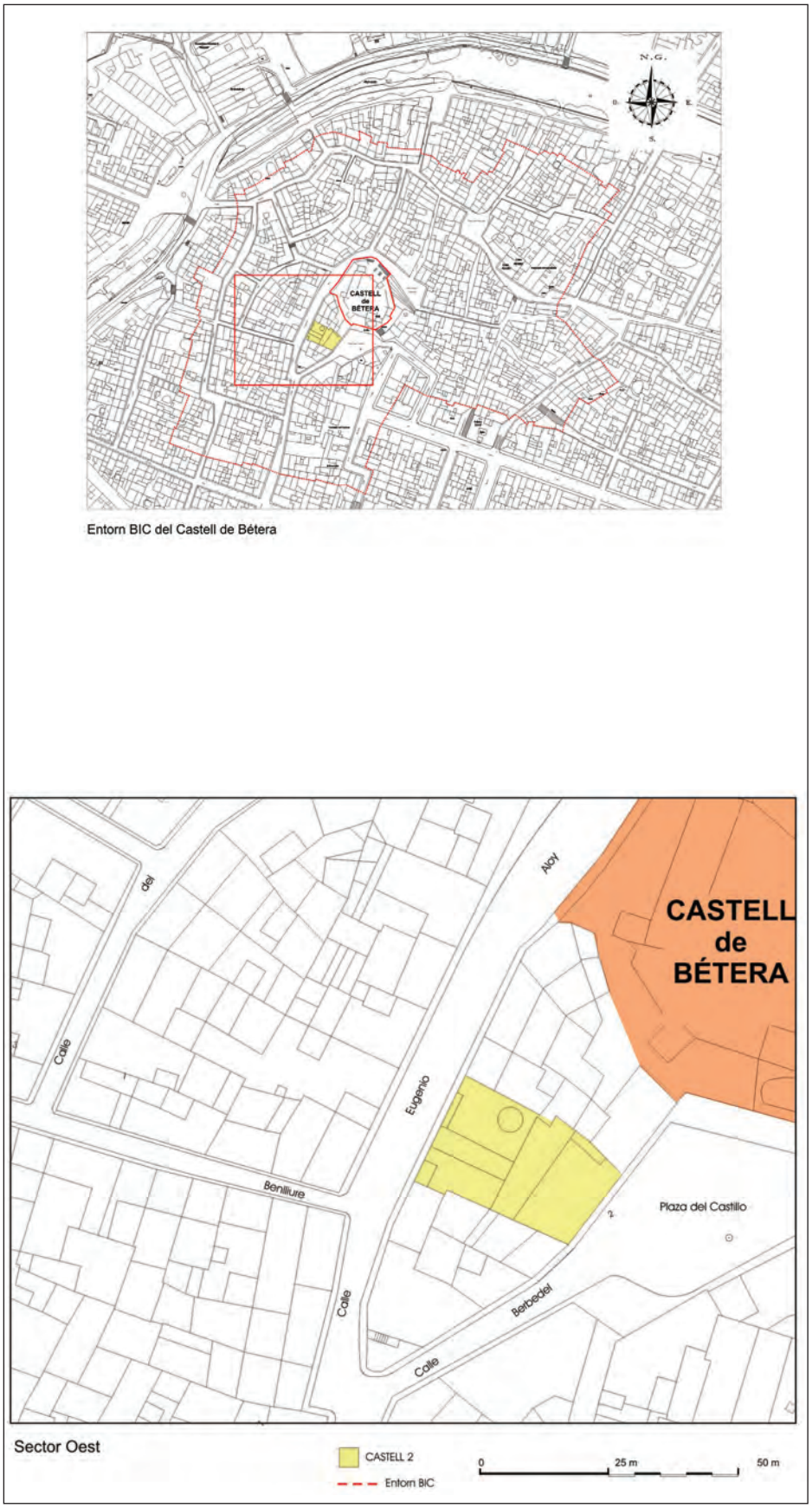

Fig. 1. Plànol de situació, Plaça del Castell 2.

Introducció

El solar en què es va realitzar la intervenció arqueològica es troba ubicat a la plaça del Castell, 2 - C/ Eugenio Aloy, 5 i 7 de Bétera (València), dins de l'entorn BIC del Castell.

La intervenció arqueològica es va fer amb motiu de la construcció d'un edifici de 8 habitatges, 2 locals comercials i garatge. Este projecte va ser promogut pel Sr. Juan Carlos Carretero García.

El projecte de fonaments previst afectava el subsòl de manera substancial, i tenint en compte que el solar es troba dins de l'entorn BIC del Castell, va ser imprescindible que es duguera a terme una intervenció arqueològica que determinara la presència o no de restes arqueològiques.

En base al projecte arquitectònic es va plantejar una actuació consistent en l'excavació de diversos sondejos en aquelles zones que es veurien afectades pels pous de fonament i el fossat d'ascensor. La profunditat dels esmentats sondejos era inicialment d'1 m, susceptible de ser variada en funció de les troballes.

Descripció dels treballs

La intervenció arqueològica es va iniciar el 7 d'abril i va finalitzar el 10 d'abril de l'any 2008. Els treballs es van centrar en la completa documentació arqueològica de les estructures i estrats que s'anaven a veure afectats per les obres, seguint en tot moment les pautes de treball descrites al Projecte d'Intervenció Arqueològica. L'excavació es va realitzar manualment aplicant el mètode Harris, és a dir, la documentació de la seqüència estratigràfica mitjançant fitxes de registre arqueològic

Fig. 2. Vista general de l'excavació arquelògica.

(UU.EE.), planimetries i fotografies de totes les restes aparegudes durant la intervenció. Per a dur a terme estos treballs es va comptar amb un equip format per un arqueòleg, quatre operaris i un equip topogràfic.

Estudi arqueològic del subsòl

El sistema d'excavació va consistir en la connexió de les sabates i del fossat d'ascensor més pròxims en dos sondejos, cosa que va permetre una lectura estratigràfica més clara de l'àrea excavada.

En ambdós casos es van documentar dues fases d'ocupació contemporànies: una primera que correspon a una casa construïda a finals del segle XIX – principis del segle XX, i una segona fase representada per l'habitatge construït durant la segona meitat del segle XX.

Cal destacar que totes les estructures documentades es trobaven cobertes per un estrat superficial (U.E. 1001) compost per terra, pedres, graves i abundants fragments de material constructiu contemporani. Així també, este farcit es trobava cobrint a l'estrat natural (U.E. 1003) que aflorava a 0,10 m de profunditat i sobre el qual es van construir les estructures documentades.

Sondeig 1

Este es trobava situat al sector oest del solar i era de planta quadrangular amb 4,90 m de longitud x 4,80 m d'amplària.

1ª Fase, finals del segle XIX – principis del segle XX

A esta fase corresponien dues de les estructures trobades, en primer lloc un desguàs (U.E. 1004) localitzat en el sector nord del sondeig i orientat en sentit NO-SE. El seu estat de conservació era prou deficient i conservava 4,50 m de longitud x 0,4 m d'amplària. Pel que fa a la segona estructura conservada, un paviment de maons de fang cuit, l'estat de conservació era prou deficient (U.E. 1006).

2ª Fase, segona meitat del segle XX

Situat al racó oest del sondeig es va trobar un pilar de fonament, U.E. 1002. Este pilar era de formigó i planta quadrangular, i estava cobert per rajoles massisses de 0,28 m de longitud x 0,13 m d'ample. Alineat amb este es va localitzar un altre pilar de fonament (U.E. 1007) de planta rectangular. A més a més, també es va documentar una canonada de ciment (U.E. 1005) que havia sigut col·locada sobre el farciment d'anul·lació de la canalització de la casa anterior (U.E. 1004).

Sondeig 2

Sondeig de planta rectangular (9,75 m de longitud x 6,60 m d'amplària) situat en el sector est del solar.

Fig. 3. Procés d'excavació d'una antiga porquera.

1ª Fase, finals del segle XIX – principis del segle XX

En el sector nord del sondeig es van localitzar diverses estructures, concretament dues canalitzacions de desguàs que abocaven a un pou negre. La primera de les canalitzacions, U.E. 1021, estava orientada en sentit NO–S i conservava 2,13 m de longitud x 0,48 m d'amplària. En el seu interior es van excavar dos farciments: d'una banda un estrat d'anul·lació (U.E. 1023) compost per terra i abundant material d'enderroc (rajoles d'època contemporània), i d'altra banda un estrat de terra orgànica (U.E. 1025) que no va proporcionar cap fragment de material.

Pel que fa a la segona canalització (U.E. 1022), esta es trobava orientada en sentit NE–SO i conservava 1,76 m de longitud x 0,50 m d'amplària. Ambdues canalitzacions de desguàs estaven connectades a un pou negre (U.E. 1011) de planta circular, amb 1 m de diàmetre màxim i que conservava la coberta, formada per quatre grans lloses de pedra calcària.

En el sector est del sondeig es va localitzar un espai que havia funcionat com a estable. Dins d'este sector vam poder documentar tres estructures. La primera d'elles era el negatiu d'una estructura de forma ovalada-rectangular (U.E. 1026) de 2 m de longitud aproximadament x 0,39 m d'ample. Esta estructura es trobava excavada directament en l'argila natural (U.E. 1003) i podria ser un abeurador. Junt a un dels seus extrems se situava una xicoteta plataforma de formigó (U.E. 1027) de 0,73 m de diàmetre, i sobre la que hi havia un xicotet pilar (U.E. 1028) de planta circular i 0,27 m de diàmetre la funció del qual desconeixem. En este espai també es va poder documentar un farciment que cobria el sòl de l'estable. Es tractava d'una fina capa de cendres, carbons i fibres cremades (U.E. 1019). Tradicionalment per a dur a terme la neteja i des-

infecció dels estables es cremava palla, i este estrat de cendres i carbons podria ser el resultat d'esta pràctica.

Finalment, junt a l'espai destinat a estable es va documentar un altre espai de qual únicament es conservava el seu paviment (U.E. 1020), una superfície de terra compactada.

2ª Fase, segona meitat del segle XX

En primer lloc, es va localitzar en la zona central del sondeig un pilar de fonament (U.E. 1012) de planta circular, construït amb formigó i pedres calcàries de mitjana grandària i amb un diàmetre màxim de 94 cm.

Alineat amb este pilar de fonamentació es van documentar les restes d'un fonament (U.E. 1013) compost per quatre grans pedres d'arenisca roja. Conservava 1,07 m de longitud i una amplària màxima de 0,40 m. Podria tractar-se del fonament d'una paret de càrrega.

A continuació, en el sector est del sondeig es va localitzar una plataforma de formigó (U.E. 1018), planta quadrangular i 1,57 m de lon-

Fig. 4. Canalització de desguàs contemporània s.XX.

gitud x 1,30 m d'ample. Este fonament es trobava construït sobre unes estructures que formaven part de l'anterior casa (UU.EE. 1020 i 1017).

Així mateix, en el sector central del sondeig es va documentar un sistema de desguàs compost per tres estructures. La primera d'elles era una canonada de formigó (U.E. 1014) orientada en sentit NE–SO, de 0,25 m de diàmetre i 3,68 m de longitud. La segona canalització de desguàs (U.E. 1015) estava orientada en sentit NO-SE .

Estudi mural

Les estructures documentades estaven situades en el sector est del solar, just per sota de la façana del núm. 2 de la plaça del Castell. Després de la seua anàlisi podem parlar de diferents fases, dues d'elles d'època contemporània (documentades durant l'excavació del subsòl) i una que podria datar del segle XVII, i que passem a analitzar a continuació.

1ª Fase (s. XVII-XVIII ?)

Coberta per un fonament de formigó, U.E. 1031, es va documentar una fàbrica de rajoles bescuitades massisses col·locades a *soga* travades amb morter de calç (U.E. 1033), i cobertes en part per una fina capa d'enlluït (U.E. 1029). Cal recordar que per a la construcció de l'última casa que va ocupar este solar es va alçar un mur pantalla de formigó, U.E. 1009, just per sota de la fàbrica de rajoles U.E. 1033 probablement a manera de reforç. Este mur podria datar possiblement del segle XVII ó XVIII.

2ª Fase (finals del s.XIX – principis del s. XX)

Cobert pel fonament de formigó (2ª meitat del s. XX), U.E. 1031, es va localitzar un mur de maçoneria (U.E. 1010) de pedres calcàries de grandària mitjana travades amb morter de calç a la qual també se li havia aplicat un lluït de morter (U.E. 1030) d'1 cm de grossor.

3ª Fase (2ª meitat del s. XX)

A esta fase pertanyien sis de les estructures documentades. En primer lloc una base de formigó (U.E. 1031) que s'estenia d'un extrem a l'altre i que funcionaria com a sòcol per a la façana del núm. 2 de la Pl. del Castell. Situat en el sector nord del solar es va documentar un mur pantalla de formigó (U.E. 1009) construït sobre l'argila natural, U.E. 1003, i cobert per una fàbrica de rajoles, U.E. 1033, que data d'una fase anterior (probablement d'època moderna). Este mur pantalla tenia 0,22 m d'ample. Un dels seus extrems quedava al descobert i es va poder observar que estava folrat amb rajoles (U.E. 1032). Posteriorment, al mur pantalla de formigó se li va aplicar una capa d'enlluït de morter d'1 cm de grossor (U.E. 1029).

Finalment, en la meitat sud i cobert pel fonament de formigó contemporani (U.E. 1031) es va localitzar un mur de maçoneria (U.E. 1010) d'una fase anterior. En este mur es van documentar dues estructures que deuen datar de la segona meitat del segle XX. Una d'elles és una sèrie de forats (U.E. 1035) de forma circular que es van practicar sobre el mur

de maçoneria, possiblement per a falcar fustes. Sobre este mur també es va construir un excusat (U.E. 1034). Per a la seua construcció es va practicar en el mur U.E. 1010 un forat de forma rectangular amb 0,70 m d'amplària.

Conclusions

Els resultats de la intervenció arqueològica posen de manifest l'existència en este solar de nivells d'època contemporània. Estos es manifesten en forma d'estructures i farciments que es troben directament sobre el nivell natural del terreny. Este fet es deu a que l'entorn que envolta el Castell és un vessant de gran pendent. En el cas del solar que ens ocupa, hem pogut constatar que entre la plaça del Castell i el carrer d'Eugenio Aloy hi ha un desnivell de 4 m d'altura. Este fet explicaria l'absència de nivells arqueològics anteriors ja que per a dur a terme la construcció de les cases en època contemporània es va procedir a rebaixar el terreny.

Fig. 5. Sondeig mural.

U.E	Anterior a	Posterior a	Descripció	Cronologia
1001	----------	1002,1003	Estrat d'enderroc	s.XX
1002	1001	1003	Fonament de formigó i rajoles	s. XX
1003	1001,1002	----------	Nivell natural (argiles)	Natural
1004	1001	1003,1036	Desguàs amb parets de rajoles	s.XIX-XX
1005	1001	1004	Canonada de desguàs	s. XX
1006	1001	1003	Paviment de rajoles	s.XIX-XX
1007	1001	1003	Pilar de formigó	s. XX
1008	1001	1004	Terra orgànica (interior desguàs)	s. XX
1009	1029	1033	Mur pantalla de formigó (cata mural)	s. XX
1010	1031	1003	Mur de maçonería (cata mural)	s.XIX-XX
1011	1001	1003	Pou negre	s.XIX-XX
1012	1001	1003	Fonament de formigó	s. XX
1013	1001	1003	Fonament de pedres	s. XX
1014	1001	1041	Canonada de desguàs	s. XX
1015	1001	1039	Desguàs conectat a UE 1014	s. XX
1016	1001	1040	Arqueta conectada a UE 1014	s. XX
1017	1001	1003	Preparació de paviment	s.XIX-XX
1018	1001	1003	Fonament de formigó	s. XX
1019	1001	1003	Estrat de cendres i carbons	s.XIX-XX
1020	1001	----------	Paviment de terra compactada	s.XIX-XX
1021	1001	1037	Desguàs conectat al pou negre	s.XIX-XX
1022	1001	1038	Desguàs conectat al pou negre	s.XIX-XX
1023	1001	1025	Estrat d'anulació (desguàs)	s. XX
1024	1001	1003	Estrat d'anulació (desguàs)	s. XX
1025	1023	1021	Terra orgànica (interior desguàs)	s.XIX-XX
1026	1001	1003	Estructura ovalada (abeurador?)	s.XIX-XX
1027	1001,1028	1003	Xicoteta plataforma de formigó	s.XIX-XX
1028	1001	1027	Pilar de formigó	s.XIX-XX
1029	1031	1009,1033	Enlluït de morter	s. XX
1030	1034,1035	1010	Enlluït de morter	s.XIX-XX
1031	----------	1010,1033	Fonament de formigó	s. XX
1032	1033	1009	Folre de rajoles (mur pantalla)	s. XX
1033	1031,1033	1009	Mur de rajoles bescuitades travades amb morter de calç	s. XVII ¿?
1034	1031	1010	Comú	s.XIX-XX
1035	1031	1010	Forats circulars al mur U.E. 1010	s.XIX-XX
1036	1001,1004	1003	Rasa construcció desguàs U.E. 1004	s.XIX-XX
1037	1001,1021	1003	Rasa construcció desguàs U.E. 1021	s.XIX-XX
1038	1001,1022	1003	Rasa construcció desguàs U.E.1022	s.XIX-XX
1039	1001,1015	1003	Rasa construcció desguàs U.E.1015	s. XX
1040	1001,1016	1003	Rasa construcció arqueta	s. XX
1041	1001,1014	1003	Rasa construcció desguàs U.E.1014	s. XX
1042	1001,1011	1003	Rasa construcció pou negre	s. XIX-XX

Fig. 6. Llistat d'unitats estratigràfiques Plaça del Castell 2.

Fig. 7. Diagrama crono-ocupacional.

Planta General, Plaça del Castell 2

Alçat parament est, Plaça del Castell 2

Fig. 8. Planimetries de, CASTELL 2.

Fig. 9. Planimetries de, CASTELL 2.

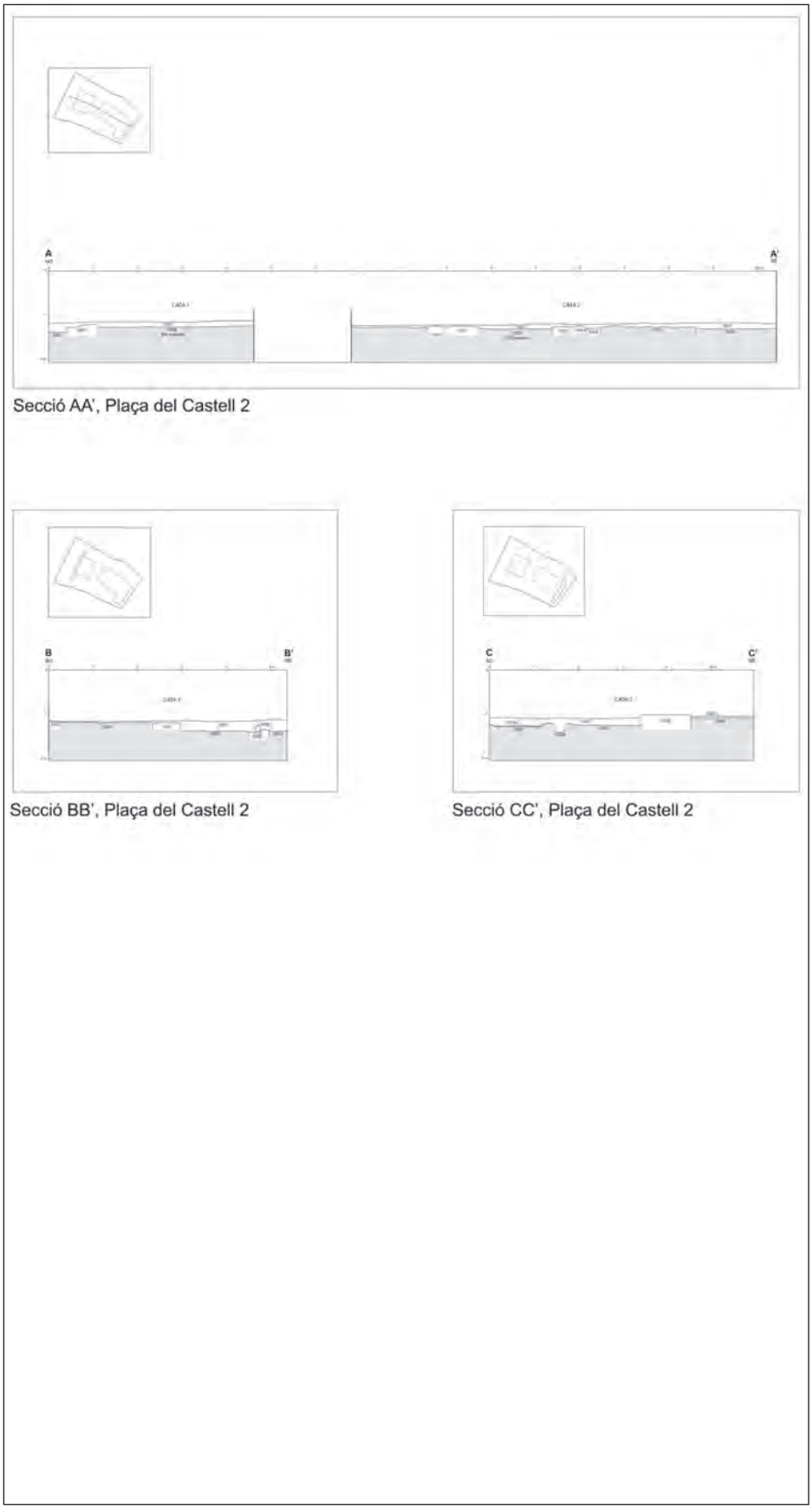

EUGENIO ALOY 16

Fitxa tècnica

Intervenció arqueològica: c/ d'Eugenio Aloy, 16 (Bétera, València)

Acrònim: E. ALOY-16

Tipus de jaciment: Urbà

Cronologia: Contemporània (s. XI-XX).

Localització: c/ d'Eugenio Aloy

Direcció: Enrique Ruiz Val

Dibuix arqueològic:. Global Alacant

Promotor: Imma Asensi

Dates d'excavació: de 7 a 23 d'abril de 2008.

RESUMEN

La secuencia estratigráfica registrada abre un abanico cronológico desde la época andalusí, siglo XI, con un margen de piedra en seco, un cimiento, un horno de alfarero y fosas testar, hasta la época contemporánea , primeras décadas del siglo XIX, a la que pertenecían los cimientos y el pozo de boca del edificio situado en el solar. La secuencia intermedia son paramentos de época bajomedieval, con dos hornos de fritas, de los siglos XIV y XV, y la planta, de época moderna, casi completa de un taller alfarero construido a inicios el siglo XVI y derribado a comienzos del XVII.

ABSTRACT

The registered archaeological excavation records a chronological sequence that started in the 11th century with a stone margin, a foundation, a pottery furnace and pits, and finally finishes in the first decades of 20th century with the building foundations and a well located in the site. Some Middle ages walls and two ovens (14th and 15th centuries) belonged to the intermediate sequence. It has also been recorded an almost complete plant of a pottery workshop built in the early 16th century and finally demolished in the early 17th century.

RESUM

La seqüència estratigràfica enregistrada obri un ventall cronològic des de l'època andalusina, segle XI, amb un marge de pedra en sec, un fonament, un forn d'alfarer i fosses testar, fins l'època contemporània, primeres dècades del segle XIX, a la que pertanyien els fonaments i el pou de boca de l'edifici situat al solar. La seqüència intermèdia són paraments d'època baix medieval, amb dos forns de frites, dels segles XIV i XV, i la planta, d'època moderna, gairebé completa d'un taller terrisser bastit a inicis del segle XVI i enderrocat a començaments del XVII.

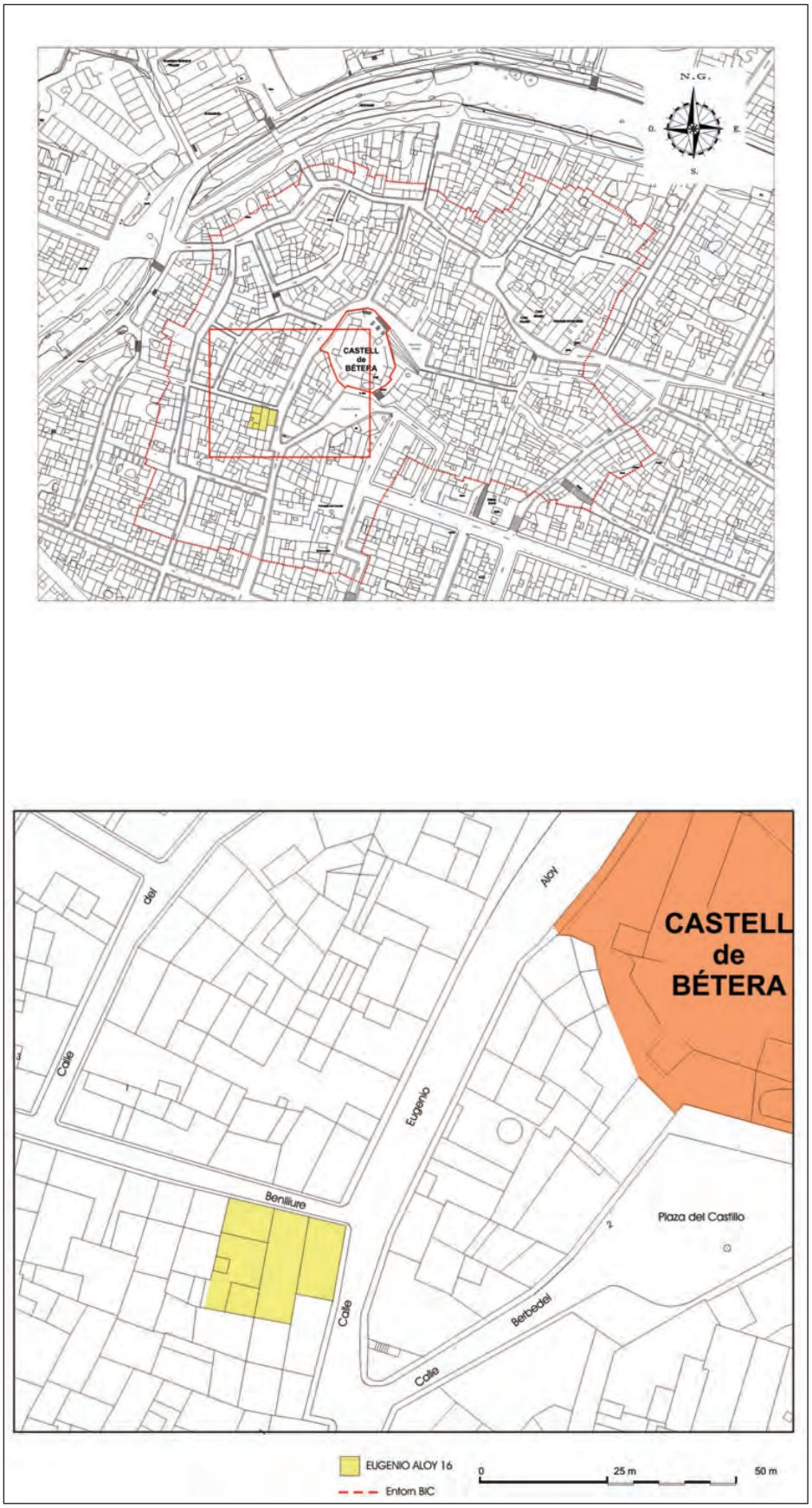

Fig. 1. Plànol de situació, Eugenio Aloy 16.

Introducció

La superfície i potencia de la intervenció arqueològica realitzada a la confluència dels carrers d'Eugenio Aloy i de Mariano Benlliure, fou la que ocupava l'immoble, llevant els marges de seguretat, i la cota màxima, la fondària fins assolir els nivells sedimentaris preocupacionals.

La metodologia aplicada fou l'excavació en extensió segons els principis de l'estratigrafia arqueològica (Carandini, 1997; Harris, 1991). Realitzada de forma seqüencial documentant els estrats i estructures antròpiques i els estrats naturals identificats al solar, mitjançant fitxes d'unitats estratigràfiques normalitzades, dibuix planimètric i fotografia digital, com és pràctica comuna a les intervencions urbanes.

Amb anterioritat s'havia produït l'enderroc de l'immoble i l'excavació amb mitjans mecànics dels nivells contemporanis del solar. Uns 30-40 cm al costat del carrer d'Eugenio Aloy, fins als 160-170 cm del costat contrari, junt a la mitgera amb l'edifici veí, per l'acusat desnivell del carrer de Mariano Benlliure.

La delimitació dels marges de seguretat fou realitzada per l'autoritat facultativa. Els edificis dels voltants, encara que de poca alçada, planta baixa i primera amb terrasses, són de semblant antiguitat, llevat de les lògiques reformes, i la tècnica constructiva, maçoneria travada amb morter de calç, podia propiciar l'aparició de clivells i altres patologies constructives als paraments mitgers.

La intervenció arqueològica

S'ha documentat un únic nivell sedimentari per tota la superfície del solar format per argiles, amb nòduls calcaris, de color groguenc, relacionat amb afloraments del Keuper. Esta unitat estratigràfica, U.E. 1021, té una potència indeterminada i un pendent negatiu vers l'oest, el sentit

Fig. 2. Marge, U.E. 1082 (s.XI).

Fig. 3. Marge i enderroc mur superior de la terrisseria, U.E. 1086 (s.XI).

del carrer de Mariano Benlliure, i que no és altre que el del vessant occidental del tossal on es localitza el Castell de Bétera.

El desnivell natural, pot ser, originalment no fou tan acusat com el documentat. Si dividim el solar en tres sectors longitudinals, perpendiculars al pendent, el terç central i l'occidental presenten un rebaix antròpic d'inicis del segle XVI, que acabà amb la majoria de les estructures d'èpoques anteriors, fins localitzar-ne només una filada a molts fonaments, i afectant doncs els nivells preocupacionals. Evidentment també fou afectat el vessant occidental pels fonaments de diverses èpoques, un pou de boca, forns, fosses i rases. Estes estructures i la resta de la seqüència diacrònica establerta és la que a continuació es descriu.

Època Andalusí (s. XI)

En un moment indeterminat d'esta centúria es bastí un marge de pedra seca, U.E. 1082, orientat nord-sud, retallant el pendent mitjançant una rasa, U.E. 1087, que s'adaptava, pel seu traçat sinuós a la corba de nivell triada per anivellar el vessant occidental del tossal on llavors es trobaria la torre de l'alqueria de Bétera.

L'objectiu, al menys en esta zona, no sembla ser que fos el conreu de secà, donat que no s'han documentat fosses que es pogueren interpretar amb esta intencionalitat. Més bé, a jutjar per l'alineació que el fonament de maçoneria, UE 1091, presenta amb aquell, es podria interpretar com el fet de regularitzar l'espai on poder construir part de la instal·lació artesanal documentada. En esta hipòtesi el marge 1082 faria també de reforç i el reblit de blocs de pedra calcaria, UE 1086, localitzat recolzant-s'hi a la cara oest, seria l'enderroc del parament construït sobre 1091. Fonament i marge serien el límit occidental de l'esmentada instal·lació. L'amplària del fonament 1091, 56/57 cm és similar a la mesura del colze rassassí o

Fig. 4. Caldera de forn (U.E. 1060), terriseria (s.XI).

hasimí egipci (Vallvé, 1976), que ens proporciona una cronologia inicial per al segle XI o inclús podria rebaixar-la. La resta d'estructures documentades tenen que veure amb l'activitat artesanal realitzada. Destaca, perquè singularitza l'espai, la caldera o cambra de combustió d'un forn de producció ceràmica, UE 1060. De planta oval, a la part més alta conservada, presentava una superfície en talús que podria indicar el recolzament de la volta de la graella, i en planta s'observava una superfície subcircular, amb una coloració diferent a la resta per la menor rubefacció que s'ha interpretat com l'espai ocupat pel pilar central d'aquella.

Altres estructures són la fossa UE 1047 i la gran fossa 1080 que trenca en part al forn 1060. Als reblits d'ambdós fosses s'han recuperat nombrosos fragments de ceràmica de cuina: olles de cos globular amb acanaladores al coll, nanses de cinta i la superfície exterior raspada, junt amb fragments de ceràmica comuna, fonamentalment gerretes de base plana, molts amb defectes de cuita, que qualifiquen aquelles com fosses testar. Altres fosses documentades són les UU.EE. 1016, 1044 i 1110, on als reblits corresponents es recuperaren fragments ceràmics semblants als descrits. La fossa 1110, per la posició que ocupa, podria tractar-se de la zona d'accés al forn 1060.

Cal fer esment de que als diferents reblits que omplin la fossa 1080 s'han recuperat fragments ceràmics de cronologia ibèrica, però no s'ha documentat cap unitat estratigràfica d'esta cronologia.

Època Baix medieval (s. XIV i XV)

Les estructures d'època baix medieval que pertanyen al segle XIV estan representades per diversos paraments. El primer d'ells, UE 1035, és un tapial de maçoneria encaixonada amb trava de formigó de calç. Es tracta del major i millor conservat, està orientat lleugerament nordest-

Fig. 5. Fonament terrisseria baix-medieval, U.E. 1035 (s.XIV-XV).

sudoest, i al reblit, UE 1034, de la seua rasa de construcció, U.E. 1036, només s'ha documentat material ceràmic andalusí, donat que talla al forn 1060 i la fossa 1080, i alguns fragments de ceràmica ibera. El segon, U.E. 1028, orientat est-oest, és més estret, segurament un parament divisor, i perpendicular a l'anterior. Fou construït en part sobre una fossa UE 1108, on es recuperaren materials de la primera meitat del segle XIV. La tècnica constructiva emprada fou la tàpia d'encrostat de calç. Els altres són dos fonaments de maçoneria travada amb formigó de calç, segurament maçoneria encaixonada, també perpendiculars al primer, però molt arrasats, UU.EE. 1066 i 1077. En principi es pot fer palès una sincronia per similituds i context espacial, encara que no existeix entre ells relació física.

Fig. 6. Caldera forn de frites, U.E. 1058. Terrisseria baixmedieval (s.XV).

Altres estructures d'este període són dos forns de frites, UU.EE. 1058 i 1069. El primer de planta rectangular i orientat est-oest, tenia excavada, la seua caldera, recolzant-se en la cara sud de la tapia 1028. El 1069 de planta lleugerament ovalada, orientat est-oest, es localitzà també al sud de dit parament encara que sense contacte físic. Als reblits, UU.EE. 1057 i 1067, que obliteren estos forns, respectivament, s'han recuperat materials ceràmics del segle XIV, sense poder ajustar més el període. Així com alguns xicotets fragments de xapa i goterons de coure o aliatge de coure, i un rebló del mateix material. Estes restes confirmarien la hipòtesi de la finalitat dels esmentats forns: fer les frites dels vidriats, utilitzant els subproductes de les caldereries, per a obtenir entre altres els colors verd i daurat.

Les relacions estratigràfiques mostren per una banda que el forn 1058 és posterior a la tàpia 1028, i que esta fou construïda sobre una fossa amb materials de la primera meitat del segle XIV. Per la seua part, el forn 1069 estava arrasat per la fossa, UE 1054, on es recuperà, al reblit d'obliteració U.E. 1053, un material ceràmic que proporciona un *post quem* de mitjans del segle XIV, i en part per la fossa UE 1103, on al seu reblit, U.E. 1105, es documentaren materials ceràmics del segle XV. Així doncs, la cronologia del primer forn, 1058, podria situar-se en la segona meitat o finals del segle XIV i la del forn 1069 a finals d'eixa centúria o inicis de la següent.

Època Moderna (inicis del s. XVI - inicis del XVII)

Cap als inicis del segle XVI es produí una transformació important al solar com a conseqüència del rebaix de la part central i oest, que ocasionà l'arrasament de les estructures baix medievals i andalusines existents a estes zones. La finalitat fou adequar l'espai per a la construcció

d'un edifici en el marc d'un nou urbanisme. El primer on es pot identificar un carrer, encara que per via indirecta, al vessant occidental del Castell de Bétera. Així, s'ha pogut documentar un parament de façana, U.E. 1040, amb el llindar d'accés inclòs, U.E. 1070, des d'un carrer anterior a l'actual de Mariano Benlliure, que o tenia més amplària o estava delineat més cap al Sud. Així mateix, s'ha localitzat el mur mitger per l'Oest, UE 1027, que tampoc coincideix amb el d'època contemporània, i tres paraments perpendiculars a aquell, UU.EE. 1112, 1072 i 1071, que per estar elaborats amb diferent tècnica constructiva, i recolzar-se a la cara oest, un d'ells en el perllongament de la línea de façana (U.E. 1112), ens indiquen l'existència d'altre immoble annex vers occident. Els altres límits de l'edifici que ens ocupa, sud i est es localitzarien sota l'immoble confrontant per migjorn i per l'actual carrer d'Eugenio Aloy respectivament. En la planta documentada es dibuixa un edifici de tres crugies, la occidental i central a unes cotes més baixes que l'oriental, per l'esmentat rebaix. La crugia central és la que més informació ha proporcionat. Com ja hem dit, al mur de façana s'ha localitzat el llindar de la porta d'entrada i cap a l'interior s'obria un espai delimitat a l'Est, per la reutilització del parament baix medieval, U.E. 1035, amb una superfície còncava, U.E. 1094, que es pot interpretar com una quadra. Vers el Sud s'obria altra superfície de majors dimensions on s'ha localitzat una gruixuda capa de terra i cendres, U.E. 1056. L'origen d'este estrat cal posar-ho en relació amb la neteja dels dos forns localitzats a la crugia oriental. Un d'ells, U.E. 1018, es trobava en part sota el fonament contemporani de la façana al carrer d'Eugenio Aloy. De planta rectangular i orientat nord-sud, al seu reblit d'obliteració, U.E. 1017, es recuperaren fragments de ferrets entre altres materials ceràmics. L'altre forn, U.E. 1023, de planta circular tenia com a tret distintiu un esglaó interior que recorda la mor-

Fig. 7 . Caldera de forn U.E. 1023. Terrisseria morisca, s.XVI.

Fig. 8. Rasa de construcció (U.E. 1030) del mur occidental de la terrisseria morisca, s.XVI.

fologia dels forns de barres, encara que no s'ha recuperat cap fragment d'estos estris, o en l'alçat documentat s'han trobat els característics forats d'encast. La boca de càrrega estava situada cap al nord-oest, ben marcada per un bloc de pedra calcària que feia de llindar, amb clars signes de rubefacció, i en contacte amb l'estrat U.E. 1056. En la crugia occidental i cap al Sud es documentà una estructura de maçoneria, U.E. 1004, de planta rectangular, orientada nord-sud, que podria tractar-se d'una basa de decantació d'argiles. No s'ha documentat cap testar d'este moment, però les estructures i el nivell d'ocupació descrits sens dubte estan en relació amb un obrador terrisser, fent palès la tradició alfarera evidenciada per a èpoques anteriors.

La fundació i fi d'esta instal·lació artesanal, està perfectament corroborada pels fragments ceràmics recuperats als estrats relacionats amb estos dos moments. La data d'inici ens la proporcionen els materials recuperats a la rasa de construcció, U.E. 1030, del fonament U.E. 1033, del mur U.E. 1027, d'inicis del segle XVI amb dos peces singulars, similars, gairebé ofrenes fundacionals. Per la seua banda la cronologia final ens la mostren les ceràmiques del reblit, U.E. 1019, que mostra l'enderroc de la instal·lació, i que es situa a inicis del segle XVII, amb produccions decorades amb blau i/o daurat amb les típiques espirals aixafades al revers, produccions en blau d'origen català o importacions italianes com el blau beretí. El moment històric d'este fet cal posar-ho en relació amb l' expulsió dels moriscs en 1609.

Època Contemporània (s. XIX)

Des d'inicis del segle XVII fins a començaments del segle XIX no hi ha cap evidència arqueològica al solar estudiat.

Fig. 9. Nivell planta baixa a l'extrem occidental de l'inmoble (s.XIX).

La primera meitat del XIX, en concret a partir del segon terç, amb les transformacions polítiques i jurídiques que hi tingueren lloc, és el marc cronològic on s'inclouen les troballes arqueològiques efectuades. Al solar estudiat es bastí un nou edifici en el marc de l'urbanisme actual, és a dir del traçat de carrers i parcel·les que s'han conservat fins l'actualitat. El carrer d'Eugenio Aloy assolí els límits d'avui i el carrer anterior a l'actual de Mariano Benlliure o be fou estrenyit, cosa difícil de creure donat que acostuma a passar el contrari, o fou desplaçat cap el Nord. Esta hipòtesi pot ser la més plausible donat que, com ja s'ha comentat, els límits de les parcel·les actuals no coincideixen amb els preexistents. Unes parcel·les més avall, al carrer de Mariano Benlliure, i amb la mateixa alineació de façana hi havia un forn de pa que referma la datació proposada, donat que la proliferació d'aquells fou conseqüència de la abolició dels drets senyorials.

Bàsicament el nou edifici mostra una disposició en tres crugies, orientades nord-sud, del que s'ha documentat la façana principal, U.E. 1041, ara situada al carrer d'Eugenio Aloy, la façana lateral al carrer de Mariano Benlliure, U.E. 1042, els fonaments interiors, UU.EE. 1037, 1048 i 1014, d'est cap a l'oest, i un pou de boca, U.E. 1051, localitzat a la crugia occidental.

La planta baixa del nou immoble es va nivellar prenent com a referència la cota del carrer d'Eugenio Aloy, com es pot veure a les empremtes deixades pels paviments a les mitgeres dels edificis veïns, tant al sud com a l'oest. D'esta forma es salvava el talús natural i el rebaix antròpic efectuat a l'etapa constructiva anterior. És per això que els fonaments interiors, perpendiculars al pendent, presenten com a tret diferencial contraforts que se'ls hi recolzen per ponent. Així tenim les UU.EE. 1038 - 1039, 1050 i 1113 relacionades amb els fonaments 1039, 1048 i 1014,

respectivament. Totes les estructures esmentades, inclòs el brocal, foren bastits de maçoneria travada amb morter de calç.

Els materials ceràmics recuperats als reblits d'esta fase constructiva estan representats pels plats amb decoracions de llistells blaus o blau i taronja, les cassoles carenades o plats de foc i la vaixella d'importació coneguda com tache noire i imitacions.

Fig. 10. Llistat d'unitats estratigràfiques Eugenio Aloy 16.

U.E	Anterior a	Posterior a	Descripció	Cronologia
1001	----------	1002, 1003...	Terra llimo-arenosa i restes de material constructiu	2008
1002	1001	1005, 1007...	Terra llimosa amb grava i revestiment de calç	Inicis s. XVII
1003	1001	1004	Terra llimo-argilosa,grava, còdols i restes de calç	Inicis s. XVII
1004	1003	1021, 1053...	Estructura rectangular de maçoneria travada amb morter de calç	Inicis s. XVI
1005	1002	1021	Paviment de formigó de calç	Inicis s. XVI
1006	1002	1007	Terra llimo-arenosa amb grava i cendra	Inicis s. XVII
1007	1002	1020	Estructura de maçoneria i rajoles travada amb morter de calç	Inicis s. XVI
1008	1002	1020	Estructura en L d'obra de rajola i morter de calç	Inicis s. XVI
1009	1002	1020, 1049	Parament E-O de maçoneria encaixonada	Inicis s. XVI
1010	1002	1011	Terra llimosa amb cendra	Inicis s. XVII
1011	1010	1021	Fossa oval, xicoteta	Inicis s. XVI
1012	1001, 1010	1021	Estructura E-O de morter de calç	Inicis s. XVI
1013	1002	1021	Parament N-S de maçoneria i terra	Inicis s. XVI
1014	1002	1027	Parament N-S, a sac, de maçoneria i terra	s. XIX
1015	1001	1016	Reblit fossa 1016	s. XI
1016	1001	1021	Fossa xicoteta de planta circular i còncava	s. XI
1017	1001, 1041	1024	Reblit obliteració forn 1018	Inicis s. XVII
1018	1001, 1041	1021, 1080...	Cambra de combustió de planta rectangular N-S	Inicis s. XVI
1019	1001, 1002...	1029, 1030...	Terra llimo-arenosa amb grava, còdols, i restes de material de construcció	Inicis s. XVII
1021	1001, 1004...	S.E.	Llimo-argiles de color groc	Keuper
1022	1001	1045	Reblit obliteració forn 1023	Inicis s. XVII
1023	1001	1021	Caldera forn terriser	Inicis s. XVI
1024	1017, 1041	1083	Reblit forn 1018	Inicis s. XVII
1025	1001	1026, 1027...	Terra llimo-arenosa amb grava, còdols, blocs, restes de rajoles, teules i cendra	s. XIX
1026	1025	1032, 1071...	Terra llimo-arenosa amb abundant grava, còdols, blocs, i restes de morter i formigó de calç	Inicis s. XVII
1027	1014, 1025...	1033	Tapia de maçoneria encaixonada, N-S	Inicis s. XVI
1028	1049, 1057...	1063	Tapia d'encostrat de calç, E-O	s. XIV
1029	1019	1030	Terra llimo-arenosa amb grava, còdols, alguns blocs i restes de material de construcció	Inicis s. XVI
1030	1019	1021	Rasa N-S, rectangular	Inicis s. XVI
1031	1001	1084	Terra areno-llimosa amb alguna grava i codòls	s. XIX
1032	1026	S.E.	Terra llimosa amb cendra i carbons	Inicis s. XVII
1033	1027	1030	Parament de maçoneria encaixonada, N-S	Inicis s. XVI
1034	1019, 1037...	1036	Reblit constructiu a la rasa 1036	s. XIV
1035	1019	1036	Tapia de maçoneria encaixonada, N-S	s. XIV
1036	1019, 1037...	1021, 1046...	Rasa N-S	s. XIV
1037	1001	1019, 1034...	Estructura a sac, de maçoneria travada amb morter de calç	s. XIX
1038	1001	1019, 1034...	Estructura de maçoneria travada amb morter de calç	s. XIX
1039	1001	1019, 1034...	Estructura de maçoneria travada amb morter de calç	s. XIX
1040	1019, 1070	1021, 1034...	Estructura de maçoneria encaixonada	Inicis s. XVI
1041	1001, 1114	1017, 1018...	Estructura de maçoneria travada amb morter de calç	s. XIX
1042	1001	S.E.	Estructura de maçoneria travada amb morter de calç	s. XIX
1043	1001	1044	Reblit obliteració fossa 1044	s. XI
1044	1001	1021	Fossa subcircular	s. XI
1045	1022	----------	Terra argilosa cremada	Inicis s. XVII
1046	1001, 1036	1047	Reblit obliteració fossa 1047	s. XI
1047	1001, 1036	1021	Fossa de planta subcircular	s. XI
1048	1001	1076	Estructura, N-S, de maçoneria travada amb terra	s. XIX
1049	1009, 1013...	1021, 1028...	Rebaix antròpic de les zones central i ocidental del solar	Inicis s. XVI

U.E	Anterior a	Posterior a	Descripció	Cronologia
1050	1001	1074	Estructura de maçoneria travada amb morter de calç	s. XIX
1051	1001	1052	Brocal circular de maçoneria travada amb morter de calç	s. XIX
1052	1001	1019, 1021...	Fossa construcció pou 1051	s. XIX
1053	1004, 1049	1054	Reblit obliteració fossa 1054	s. XIV
1054	1004, 1049	1021, 1055	Fossa amb planta conservada de mig cercle	s. XIV
1055	1049, 1054...	1021, 1081...	Terra llimo-argilosa, alteració antròpica de 1021, amb alguna grava i còdols	s. XIV
1056	1019	1049, 1064	Terra llimo-arenosa amb alguna grava i abundants cendres	Inicis s. XVII
1057	1049	1061	Terra llimo-arenosa amb grava, cendra i carbons	s. XIV- XV
1058	1049	1021, 1055...	Caldera forn frites	s. XIV- XV
1059	1001, 1036...	1060	Reblit d'obliteració del forn 1060	s. XI
1060	1001, 1036...	1021	Caldera forn terriser	s. XI
1061	1067	1058	Capa de cendra i carbons	s. XIV- XV
1062	1085	1063	Reblit constructiu rasa 1063	s. XIV
1063	1085	1021, 1107...	Rasa construcció tapia 1028	s. XIV
1064	1019, 1056	1049	Terra llimo-argilo-arenosa amb grava, còdols i calç	Inicis s. XVI
1065	1001	1040, 1070	Terra llimo-arenosa amb grava, còdols, rajoles, teules i morter de calç	s. XIX
1066	1038, 1049	1021	Tapia, E-O, de maçoneria encaixonada	s. XIV
1067	1054, 1078	1068	Reblit localitzat a l'interior del forn 1069	s. XIV- XV
1068	1067	1069	Capa de cendra i carbons dins l'U.E. 1069	s. XIV- XV
1069	1054	1021	Caldera forn frites	s. XIV- XV
1070	1001	1040	Llindar en façana 1040	Inicis s. XVI
1071	1026	S.E.	Parament de maçoneria travada amb morter de calç	Inicis s. XVI
1072	1026	S.E.	Parament de maçoneria travada amb morter de calç	Inicis s. XVI
1073	1001	1074	Reblit constructiu rasa 1074	s. XIX
1074	1001	1021, 1093	Rasa construcció fonament 1050	s. XIX
1075	1001	1076	Reblit constructiu rasa 1076	s. XIX
1076	1001	1021	Rasa construcció fonament 1048	s. XIX
1077	1049	1021	Tapia, E-O, de maçoneria encaixonada	s. XIV
1078	1054	1067	Reblit obliteració forn 1069	s. XIV- XV
1079	1100	1102	Terra argilo-llimosa amb grava, còdols i motes cuites	s. XI
1080	1001, 1018...	1021	Fossa de planta ovalada, E-O	s. XI
1081	1055	1086	Terra llimosa amb grava i còdols	s. XI
1082	1055	1087	Parament de pedra en sec, E-O	s. XI
1083	1024	1018	Sòl del forn 1018	Inicis s. XVI
1084	1031	1021	Terra llimo-argilosa amb grava i còdols	Inicis s. XVI
1085	1049	1062, 1063...	Terra llimo-argilosa amb grava i còdols i punts de calç	s. XV
1086	1081	1021	Blocs de pedra calcària amb matriu argilosa	s. XI
1087	1055	1021	Rasa construcció marge 1082	s. XI
1088	1085	1090, 1091...	Terra llimo-argilosa amb grava, còdols i blocs	
1089	1049	1091, 1093	Terra llimo-argil-arenosa amb grava, restes de teules, rajoles i morter de calç	s. XIV
1090	1088	1087	Terra llimo-argilosa amb alguna grava	s. XI
1091	1088, 1089	1021	Estructura, N-S, de maçoneria travada amb terra	s. XI
1092	1001	1095	Terra argilosa groga	s. XI
1093	1074, 1089	1021	Terra argilo-llimosa amb grava	s. XI
1094	1019	1111	Terra llimo-argilosa amb grava, còdols i morter de calç	Inicis s. XVII
1095	1092	1098	Terra llimosa amb cendra	s. XI
1096	1049	1097	Terra llimo-argilosa amb grava	s. XV
1097	1096	1080	Terra llimosa amb restes de formigó de calç	s. XV
1098	1018, 1092...	1079	Terra llimo-argilosa amb grava	s. XI
1099	1035, 1037...	1110	Terra llimo-argilosa amb grava, còdols, motes cuites, cendra i carbons	s. XI

Fig. 11 . Llistat d'unitats estratigràfiques Eugenio Aloy 16.

Fig. 12. Llistat d'unitats estratigràfiques Eugenio Aloy 16.

U.E	Anterior a	Posterior a	Descripció	Cronologia
1100	1001	1079	Terra argilo-llimosa amb grava, còdols i motes cuites	s. XI
1101	1049	1021, 1107...	Terra llimo-argilosa amb grava, còdols i blocs	s. XV
1102	1079	1104	Reblit en la fossa 1080	s. XI
1103	1049	1021	Fossa oblonga, N-S	s. XV
1104	1102	1106	Reblit en la fossa 1080	s. XI
1105	1049	1103	Reblit obliteració fossa 1103	s. XV
1106	1104	1109	Reblit en la fossa 1080	s. XI
1107	1063, 1088...	1108	Reblit obliteració fossa 1108	s. XIV
1108	1063, 1088...	1021	Fossa subcircular	s. XIV
1109	1106	1080	Reblit en la fossa 1080	s. XI
1110	1035, 1037...	1021	Fossa d'accés a la caldera del forn 1060	s. XI
1111	1019, 1094	1049	Sòl quadra	Inicis s. XVI
1112	1014	1021	Estructura de maçoneria travada amb morter de calç	Inicis s. XVI
1113	1025	1021	Parament de maçoneria travada amb morter de calç	s. XIX
1114	1001	1041	Llindar en façana principal	s. XIX

Fig. 13. Diagrama crono-ocupacional.

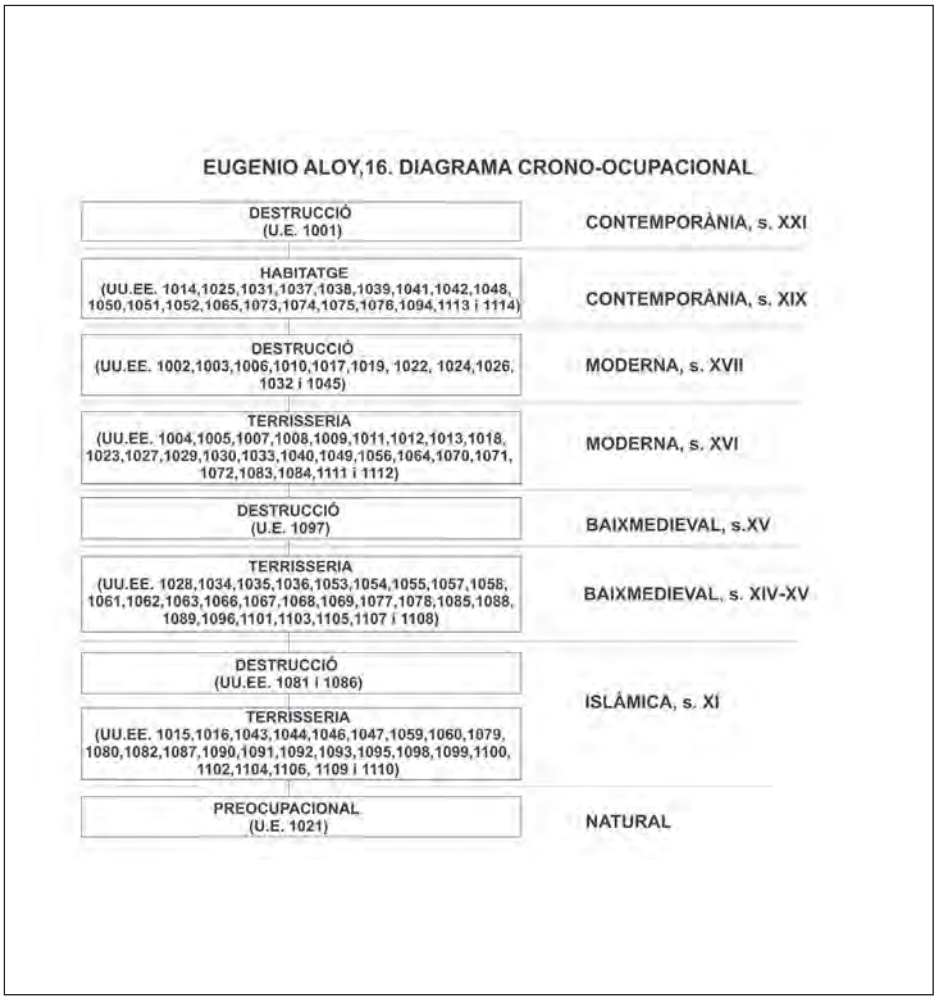

Fig. 14. Planimetries d'E. ALOY 16.

Fig. 15. Planimetries d'E. ALOY 16.

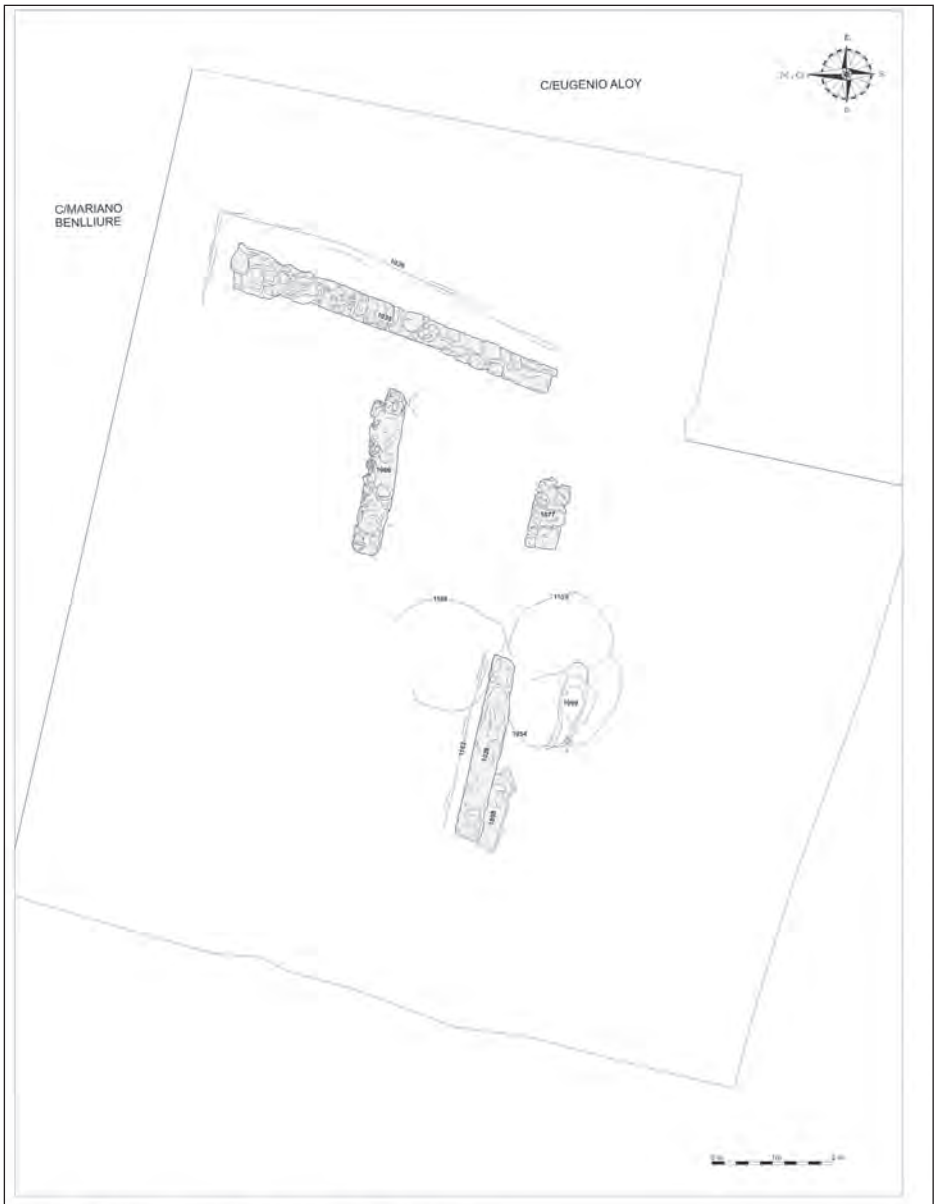

Planta Època Baix-Medieval, s.XIV-XV, carrer Eugenio Aloy 16

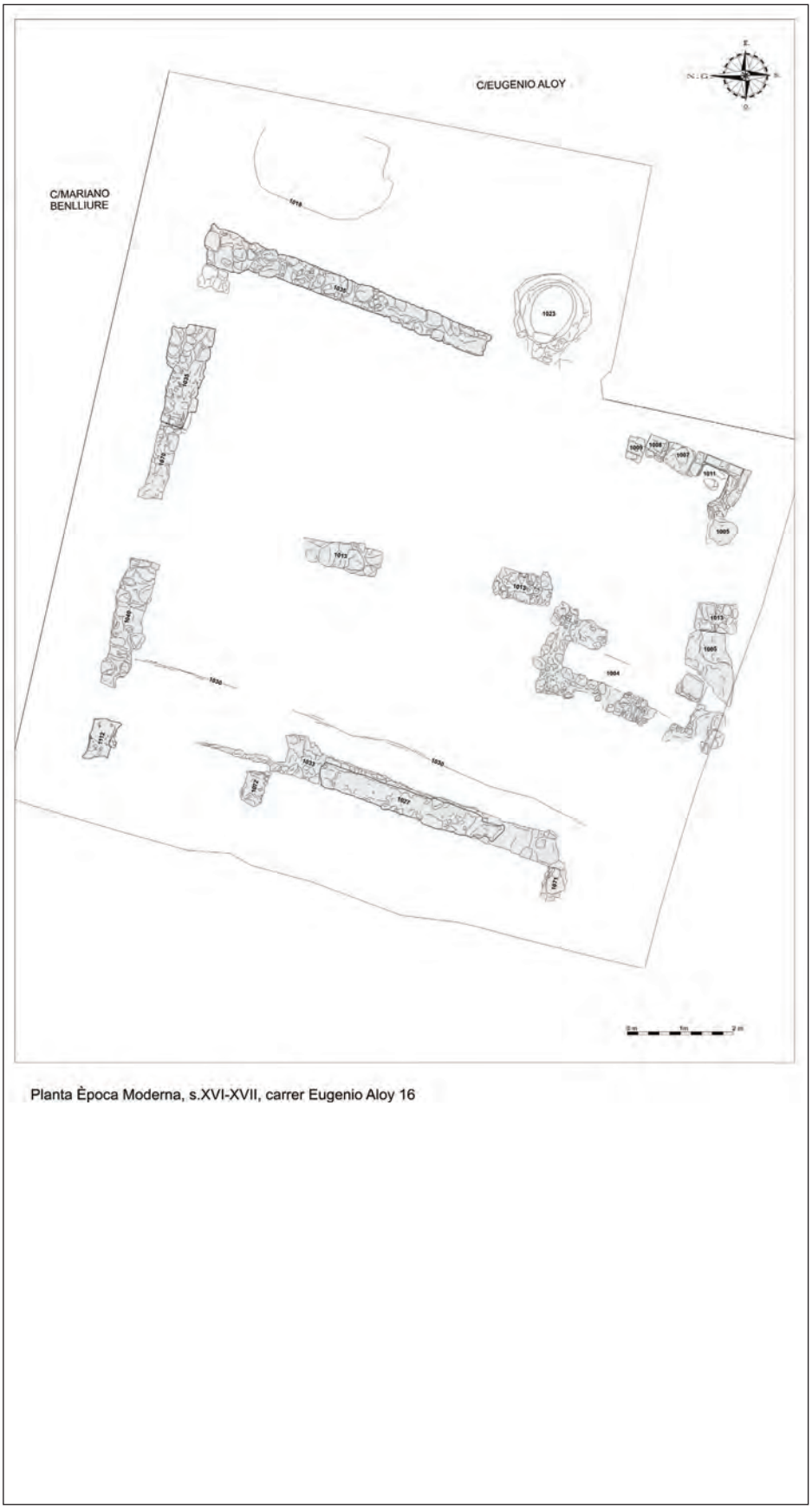

Fig. 16. Planimetries d'E. ALOY 16.

Fig. 17 .Planimetries d'E. ALOY 16.

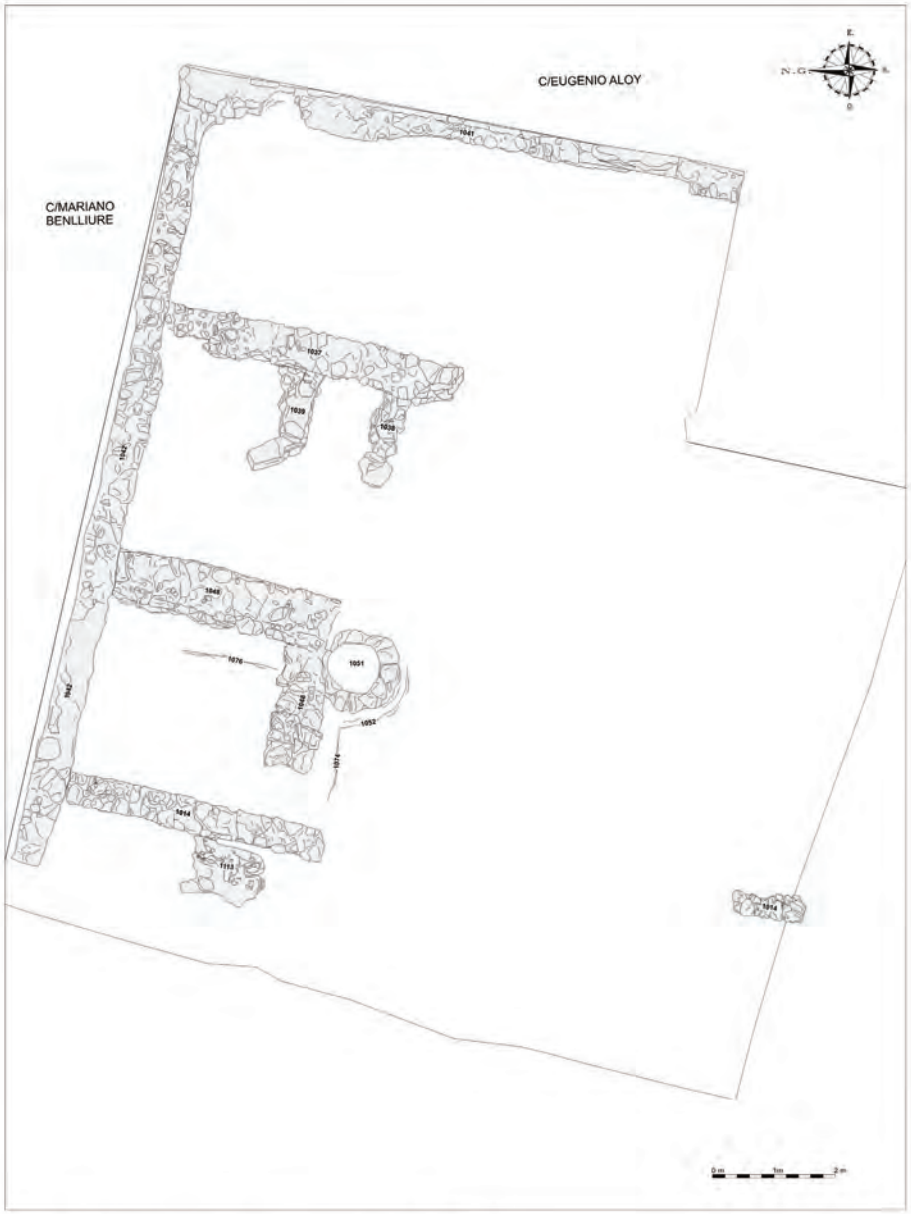

Planta Època Contemporània, s.XIX, carrer Eugenio Aloy 16

SOR JOSEFA LABORRA,11

Fitxa tècnica

Intervenció arqueològica: Sor Josefa Laborra,11 (Bétera, València)

Acrònim: SORJO,11

Tipus de jaciment: Urbà.

Cronologia: s. Va.C-XX

Localització: Sor Josefa Laborra, núm. 11

Direcció: Anna Lorena Ruiz Soriano i Maria Jesús Ortega Pérez

Dibuix arqueològic:. Pilar Mas Hurtuna

Promotor: Maria Librada Ramos Dasi

Dates d'excavació: 29 d'octubre-12 de novembre de 2009

RESUMEN

La excavación arqueológica llevada a cabo en el nº 11 de la C/ Sor Josefa Laborra proporcionó datos muy interesantes que corroboran la ocupación en época ibérica en esta zona próxima al Castillo. La secuencia histórica iniciada en época ibera (s. V-III aC), continúa en época islámica (s. XI-XIII) con hornos cerámicos, sigue en época moderna (XVIII) en forma de hábitat doméstico para acabar en el s. XX. Entre los materiales recuperados destaca la cerámica ibera y un fragmento de cerámica ática.

ABSTRACT

The archaeological excavation carried out at 11th Sor Josefa Laborra Street provided very interesting information that corroborates the Iberian period occupation in the area next to the Castle. The historic sequence initiated in the Iberian period (from 5th to 3rd century BC) continued in the Islamic period (11th and 13th centuries) with pottery kilns. In Modern age (18th century) there was a domestic habitat that stood until 20th century. Among the recovered material the Iberian pottery and an Attic pottery fragment stands out.

RESUM

L'excavació arqueològica duta a terme al núm. 11 del C/ Sor Josefa Laborra va proporcionar dades molt interessants que corroboren l'ocupació en època ibera de la zona propera al Castell. La seqüència històrica iniciada en època ibera (s. V-III aC), continua en època islàmica (s. XI-XIII) amb forns ceràmics, seguint en època moderna (XVIII) en forma d'hàbitat domèstic per a finalitzar al s. XX. Entre els materiaes recuperats destaca la ceràmica ibera i un fragment de ceràmica àtica.

Fig. 1. Plànol de situació, Sor Josefa Laborra, 11.

Entorn BIC del Castell de Bétera

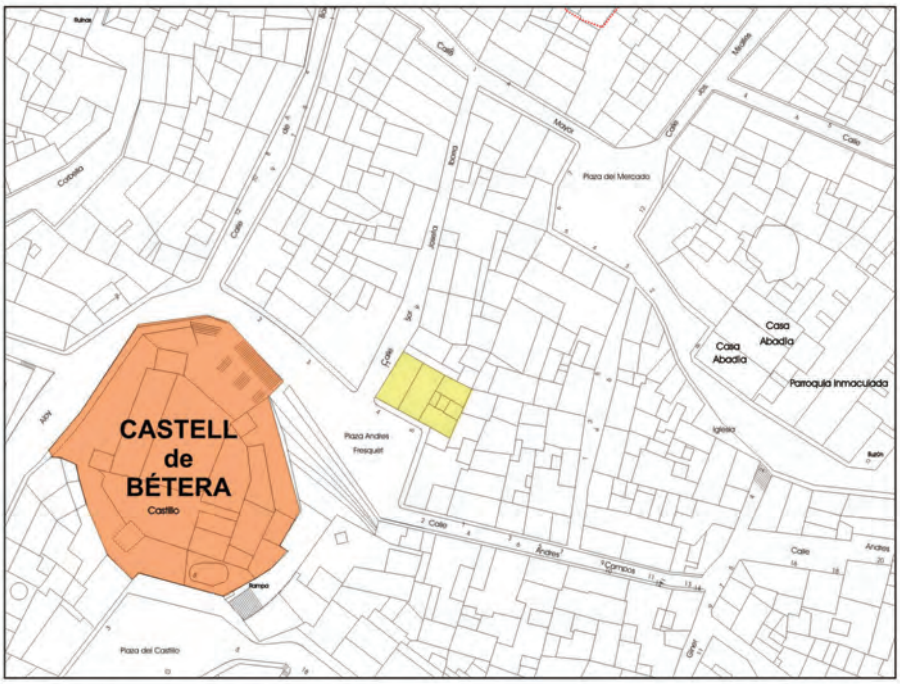

Sector E de l'Entorn BIC del Castell de Bétera

SORJO 11
Entorn BIC
0 25 m 50 m

Introducció

Entre els dies 29 d'octubre i 12 de novembre de 2009 es va dur a terme al nº 11 del C/ Sor Josefa Laborra, una intervenció arqueològica motivada per l'edificació d'un nou habitatge unifamiliar. Els treballs es van portar a terme en un solar de planta rectangular orientat longitudinalment en sentit NE-SO. Durant la intervenció es va esgotar l'estratigrafia fins a arribar al nivell estèril per tota la superfície del solar.

Descripció de les troballes més rellevants

La metodologia de treball va consistir, en un primer moment, en una neteja general de l'abundant enderroc que s'estenia per tota la superfície del solar i que entorpia el treball d'excavació.

Les troballes posen de manifest l'existència de quatre fases d'ocupació. Així mateix, hem de destacar que la gran majoria de les estructures documentades es trobaven arrasades i que van ser construïdes directament sobre l'estrat natural (U.E. 1002) de terra de textura argilosa i color groguenc.

Fase Contemporània (s. XX)

A esta fase corresponen una sèrie d'estructures associades a la construcció de la casa del segle XX. Les restes associades a esta fase es limiten, per una banda, a dues canalitzacions (UU.EE. 1010 i 1027) construïdes amb maons, i situades en el sector est del solar. Així mateix, també es va documentar una gran canonada de desguàs amb la seua respectiva rasa de construcció (UU.EE. 1005 i 1006), situada en el sector oest del solar i orientada en sentit NO-SE. D'altra banda, al sector sudoest del solar es va documentar part d'un dels fonaments (U.E. 1055) contemporanis, orientat en sentit E-O.

Fase Moderna (s. XVIII)

A este moment corresponen la major part de les estructures documentades al solar, associades a la construcció d'un habitatge al segle XVIII. Este fet constructiu va afectar en gran mesura a totes aquelles estructures pertanyents a fases anteriors (islàmica i ibèrica).

Sector Est

En el sector est del solar, es conservaven una sèrie d'estructures excavades en l'estrat natural, U.E. 1002. En primer lloc, es van documentar diversos fonaments que es trobaven coberts per l'estrat d'enderroc d'època contemporània U.E. 1001.

Al sudest del solar es conservava un mur de maçoneria de pedres calcàries i de *rodeno* travades amb morter (U.E. 1030). Este s'orientava en sentit NO-SE, conservava 0,60 m d'amplària i el seu estat de conservació es va veure afectat per l'excavació en època contemporània d'un semisoterrani.

Situats a la zona nord-est del solar hi havia, d'una banda un gran massís de pedres calcàries travades amb morter (U.E. 1034) situat junt al

Fig. 2. Vista general de l'excavació.

pou U.E. 1033. Així mateix, també es va documentar un mur de maçoneria de pedres calcàries i *rodeno* travades amb morter (U.E. 1063), orientat en sentit NE-SO i que conservava 1,20 m de longitud.

Finalment, en este sector es va documentar un últim mur de maçoneria de pedres calcàries i *rodeno* travades amb morter (U.E. 1068). Este mur, orientat en sentit NO-SE, conservava 2,5 m de longitud x 0,51 m d'amplària. A més, cal destacar el fet que este mur va ser aprofitat per a la construcció d'una bassa de recollida d'aigües brutes.

En segon lloc, en este sector es van trobar dos pous negres, una bassa de petites dimensions, i un pou de recollida d'aigües. Totes estes estructures, que passem a descriure tot seguit, van ser construïdes directament sobre el nivell natural U.E. 1002.

Al sudest del solar es va documentar una bassa de planta rectangular (1,70 m x 0,84 m), U.E. 1011. Esta estructura conservava a les parets i la base una fina pel·lícula ennegrida (possiblement com a conseqüència d'una recollida d'aigües brutes). Al seu interior es va trobar un estrat d'anul·lació (U.E. 1012) amb pedres calcàries i de *rodeno* de mitjana i gran grandària sobre el qual va ser construïda una canalització de desguàs (U.E. 1010) al s. XX.

Pel que fa als pous negres, com ja hem esmentat abans, es van documentar dos. Un d'ells, U.E. 1023, era de planta circular i tenia un brocal de pedres calcàries travades amb un morter de calç molt pobre. En el seu interior es va documentar un estrat d'anul·lació (U.E. 1024) de caràcter orgànic amb presència de pedres (procedents del propi brocal), material constructiu i ceràmic. El segon pou negre, U.E. 1057, també era de planta circular (1,92 m de diàmetre) i es trobava cobert tant per l'estrat U.E. 1001 com per la canalització de desguàs U.E. 1027 (ambdós de cronologia contemporània). En el seu interior es va excavar un estrat de colmatació de caràcter orgànic (U.E. 1058) que va proporcionar abundant material ceràmic de cronologia moderna.

Al nordest del solar es va localitzar un pou d'aigua (U.E. 1033) amb un brocal de planta quadrada (1,14 x 1,14 m) i construït amb maons bescuitats. Les parets del pou, ja de planta circular (0,88 m de diàmetre), estaven construïdes amb maons i conservaven l'arrebossat.

Finalment, en este sector es van trobar un paviment de morter (U.E. 1059) i dues fosses (UU.EE. 1031 i 1049) afectades per la construcció del semisoterrani en el segle XX.

La fossa U.E. 1031 era de planta rectangular lleugerament ovalada, base plana i parets lleugerament abombades. Conservava 1,10 m de longitud x 0,80 m d'ample x 0,30/0,40 m d'alçada. En el seu interior es va documentar un farciment d'anul·lació (U.E. 1032) amb terra llimo-argilosa de color marró fosc, poc compactat i presència de material constructiu (teules i maons).

La segona fossa que documentàrem, U.E. 1049, també era de planta rectangular lleugerament ovalada i estava situada junt la fossa U.E.1031. Ambdues fosses podrien estar relacionades ja que es troben molt pròximes i alineades, però desconeixem la seua funció. En el seu interior es va excavar un farciment d'anul·lació (U.E. 1050) de terra llimo-argilosa, color marró fosc, poc compactat i presència d'abundant material constructiu (fragments de morter de calç, teules i graves).

Sector Oest

En esta zona del solar es van documentar una sèrie d'estructures que formaven part de l'habitatge del segle XVIII, així com un conjunt de fosses de funció indeterminada i que van afectar a algunes de les estructures de l'habitatge.

En primer lloc, es van localitzar diverses fosses situades en el sector NO del solar, totes elles excavades directament sobre els paviments d'una de les habitacions de l'habitatge del segle XVIII. La fossa U.E. 1039, orientada en sentit N-S, era de planta ovalada-allargada i conservava 1,80 m de longitud x 0,30 m d'ample x 0,20 m d'alçat. A l'interior s'excavà un estrat de colmatació (U.E. 1040) que va proporcionar material cerà-

Fig. 3. Paviment i preparació, s.XVIII.

mic de cronologia contemporània (s. XIX) i ceràmica residual (fragments d'olla islámica).

Tallada per esta fossa hi havia una altra fossa, U.E 1042. Esta era de planta irregular i conservava 0,50 m de llarg x 0,24 m d'ample x 0,24 m d'alçat.

Finalment es van localitzar dues fosses més situades junt als murs UU.EE. 1067 i 1065. Ambdues fosses (UU.EE. 1041 i 1043) eren de planta semicircular i xicoteta grandària. Un tret destacable del farciment d'anul·lació de la fossa U.E. 1043 és la presència entre el material recuperat de ceràmica residual, concretament d'època islàmica.

D'altra banda, es van documentar una sèrie d'estructures associades a l'edificació de l'habitatge en el segle XVIII, concretament formaven part de l'entrada i d'una de les habitacions d'esta casa.

Pel que respecta a l'espai corresponent a l'entrada de l'habitatge, es van documentar un llindar pavimentat amb maons (31 x 15 cm) "a la mescla" (U.E. 1004); un envà (U.E. 1008) de maons bescuitats del qual únicament s'ha conservat la seua base sobre una solera de morter de calç; dos pilars (UU.EE. 1015 i 1036) de planta quadrada (0,80 x 0,80 m) amb les seues respectives rases de construcció (UU.EE. 1016 i 1037); i el fonament de la façana oest (U.E. 1061) de la casa moderna.

Pel que fa a l'habitació documentada, esta venia delimitada al N pel mur de maçoneria de pedres de *rodeno* travades amb morter (U.E. 1067) i que encara conserva part de l'enlluït. Al S l'habitació estava delimitada per un envà de maons bescuitat (U.E. 1035) i a l'E per un mur de maçoneria de pedres travades amb morter de calç (U.E. 1065) amb 2,60 m de longitud x 0,52 m d'ample x 0,14 m d'alçat.

A l'interior d'esta habitació es van trobar un paviment d'argila de color groguenc molt mal conservat (U.E. 1048). En la major part de

l'habitació aflorava la preparació (U.E. 1051) per al paviment, raó per la qual es va portar a terme una reforma amb una nova pavimentació de terra rogenca (U.E. 1048).

Fase Islàmica (s. XI)

A esta fase corresponen una sèrie d'estructures l'estat de conservació de les quals era prou deficient ja que es van veure afectades tant per l'edificació de l'habitatge del segle XVIII com per la de l'habitatge del segle XX.

En el sector est del solar, es conservava un mur de maçoneria encaixonada (U.E. 1062) de 2,20 m de longitud x 0,48 m d'ample i que es va veure afectat per la construcció en època moderna d'un pou negre.

A la zona oest del solar i afectats per l'excavació d'una fossa (U.E. 1013) i la construcció d'un mur (U.E. 1061), ambdós d'època moderna, es va documentar la presència de dos forns de planta circular (UU.EE 1022 i 1052), amb parets abombades i base plana que presentaven rubefacció. Al seu interior s'excavaren diversos estrats, d'una banda un llit de carbons i cendres associats al moment d'ús dels forns, així com estrats associats al moment de destrucció dels forns ja en época medieval.

D'altra banda, en el sector oest també es van documentar restes islàmiques que es trobaven cobertes per l'estrat d'enderroc contemporani. Estes es limiten a dues sitges de planta circular (UU.EE. 1017 i 1025); i la cambra de combustió d'un altre forn de planta ovalada (U.E. 1019). Esta cubeta de forn es trobava prou arrasada, conservant rubefacció a les parets i la base, i uns 0,40 m de longitud x 0,35 m d'ample.

Els reblits de tots i cadascun d'ells daten del segle XVI, moment en el què es destruixen totes estes estructures.

Fig. 4. Cambra de combustió de forn, s.XI-XIII.

Fase Ibera (s. V - IV a.C)

Este nivell arqueològic ve representat per un mur de maçoneria de pedres calcàries travades amb terra (U.E. 1066) situat al tall sud del sector sud-oest del solar. Es tracta d'un mur que conserva 0,70 m d'alçat x 0,54 m d'amplària i orientat N-S en direcció a la plaça Andreu Fresquet.

Associat a este mur, es va documentar un estrat de terra de textura arenosa, color beix i gran potència que es trobava molt compactat, U.E. 1021. Este estrat, disposat en forma de falca, es va trobar en el sector oest del solar. A més, cal destacar que este estrat va proporcionar abundant material ceràmic iber (classe A i B), un fragment de ceràmica àtica (possiblement d'una cràtera), toves fragmentades i fauna.

Interpretació i valoració

La primera ocupació documentada al solar data del segle V-IV a. de C., corroborada per la presència d'un estrat i d'un mur que demostren la presència d'una ocupació ibèrica en el vessant NE de l'actual Castell.

En un moment posterior, concretament en època islàmica, esta zona també va ser ocupada. Este fet ve corroborat per la presència d'estructures de combustió (forns ceràmics) documentades tant en este

Fig. 5. Ceràmica àtica de figures roges, s. V-IV a.C.

solar així com també en altres intervencions arqueològiques portades a terme en l'entorn de protecció del Castell. Estes estructures van ser anul·lades en època moderna.

Després de l'ocupació islàmica hi ha un buit fins al segle XVIII, època en la qual es construïx un habitatge. Es tracta d'una casa típica valenciana, amb una àmplia entrada central, separada per envans de les habitacions laterals. En la part posterior es documenten una sèrie d'estructures associades a un pati o corral. En esta fase, hem pogut documentar també diverses reformes.

Finalment, en època contemporània es va edificar un nou habitatge del qual únicament vam poder documentar les canalitzacions de desguàs i un semisoterrani excavat en l'argila natural.

Fig. 6. Llistat d'unitats estratigràfiques Sor Josefa Laborra,11.

U.E	Anterior a	Posterior a	Descripció	Cronologia
1001	----------	1002,1004 ...	Estrat d'enderroc	s. XX
1002	1001,1006 ...	----------	Estrat argilós de color groguenc-blanquinós	Natural
1004	1001	----------	Paviment de rajoles (llindar ?)	s. XVIII
1005	1001	1006	Desguàs	s. XX
1006	1001	1002,1021	Rasa del desguàs U.E. 1005	s. XX
1008	1001	1009	Envà de rajoles	s. XVIII
1009	1001	1002,1021	Rasa de construcció de l'envà U.E. 1008	s. XVIII
1010	1001	1012	Desguàs construit amb rajoles	s. XX
1011	1001,1010	1002	Bassa de planta rectangular	s. XVIII
1012	1001	1011	Rebliment d'anul·lació de la basa U.E. 1011	s. XX
1013	1001	1021,1022	Fossa de planta irregular	s. XVIII
1014	1001	1013	Rebliment d'anullació de la fossa U.E. 1013	s. XVIII
1015	1001	1016	Pilar de maçoneria	s. XVIII
1016	1001	1002	Rasa de construcción del pilar U.E. 1015	s. XVIII
1017	1001	1002,1019	Fossa de planta circular (Sitja ?)	s. XI - XIII
1018	1001	1017	Reblit de la fossa / sitja U.E. 1017	s. XVIII
1019	1001	1002,1021	Forn de planta ovalada	s. XI
1020	1001	1019	Rebliment d'anul·lació del forn U.E. 1019	s. XVIII
1021	1002	1001	Estrat de terra marró amb material ceràmic ibèric	s. V a.C
1022	1021	1014	Forn de planta circular	s. XI
1023	1045,1062	1001	Pou negre. Brocal de pedres i morter	s. XVIII
1024	1023	1001	Rebliment d'anul·lació del pou negre U.E. 1023	s. XVIII
1025	1002	1001	Fossa de planta circular (Sitja ?)	s. XI
1026	1025	1001	Rebliment d'anul·lació de la fossa U.E. 1025	s. XVIII
1027	1045	1001	Desguàs amb parets de rajola	s. XX
1028	1027	1001	Rebliment d'anul·lació del desguàs U.E. 1027	s. XX
1029	1006	1001,1005	Rebliment localitzat dein la rasa U.E. 1006	s. XX
1030	1002	1001	Mur de maçoneria de pedres i morter	s. XVIII
1031	1001	1002	Fossa de planta rectangular	s. XVIII
1032	1001	1031	Rebliment de la fossa U.E 1031	s. XVIII
1033	1001	1002	Pou de planta quadrada i parets de rajola	s. XVIII
1034	1001	1002	Massis de pedres travades amb morter	s. XVIII
1035	1001	1047	Envà de rajoles orientat en sentit NO-SE	s. XVIII
1036	1001	1037	Pilar de maçoneria de pedres	s. XVIII
1037	1001	1002	Rasa de construcció del pilar U.E. 1036	s. XVIII
1038	1014	1022	Estrat localitzat a l'interior del forn U.E. 1022	s. XI - XIII
1039	1001	1046,1048...	Fossa de planta ovalada	s. XVIII - XX
1040	1001	1039	Rebliment d'anul·lació de la fossa U.E. 1039	s. XVIII - XX
1041	1001	1046,1048...	Fossa semicircular	s. XVIII - XX
1042	1001	1046,1048...	Fossa de planta irregular	s. XVIII - XX
1043	1001	1046,1048...	Fossa semicircular	s. XVIII - XX
1044	1001	1043	Rebliment de la fossa U.E 1043	s. XVIII - XX
1045	1001	1057,1058	Estrat de terra color marró pardusc	s. XVIII - XX
1046	1001	1048	Paviment de terra roja compactada	s. XVIII
1047	1001	1002,1021	Rasa de construcció de l'envà U.E. 1035	s. XVIII

U.E	Anterior a	Posterior a	Descripció	Cronologia
1048	1046	1051	Paviment de terra argilosa groga i compactada	s. XVIII
1049	1001	1002	Fossa de planta lleugerament circular	s. XVIII
1050	1001	1049	Rebliment de la fossa U.E 1049	s. XVIII
1051	1048	1002,1021	Preparació per al pis U.E. 1046	s. XVIII
1052	1001	1021	Forn de planta circular	s. XI
1053	1001	1054	Rebliment d'anul·lació del forn U.E 1052	s. XVIII
1054	1053	1052	Llit de carbons del forn U.E. 1052	s. XI
1055	1001	1021	Paviment de morter de calç	s. XVIII
1056	1001	1047	Reblit de la rasa U.E. 1047	s. XVIII
1057	1027	1002,1045	Pou negre excavat en l'estrat natural	s. XVIII
1058	1027	1057	Rebliment d'anul·lació delpou negre U.E 1057	s. XVIII - XIX
1059	1045	1002	Paviment de morter	s. XVIII
1060	1045	1002	Estrat de terra color marró	s. XVIII
1061	1001	1002,1021...	Mur de maçoneria de pedres i morter	s. XVIII
1062	1001	1002	Mur de maçoneria encaixonada de pedres i morter	s. XI - XIII
1063	1001	1002	Mur de maçoneria de pedres i morter	s. XVIII
1064	1001	1002	Mur de maçoneria de pedres i morter	s. XVIII
1065	1001	1002	Mur de maçoneria de pedres i morter	s. XVIII
1066	1001	1002	Mur de maçoneria de pedres travades amb terra	s. V a.C
1067	1001	1002	Mur de maçoneria de pedres i morter	s. XVIII
1068	1001	1002	Mur de maçoneria de pedres	s. XVIII

Fig. 7. Llistat d'unitats estratigràfiques Sor Josefa Laborra,11.

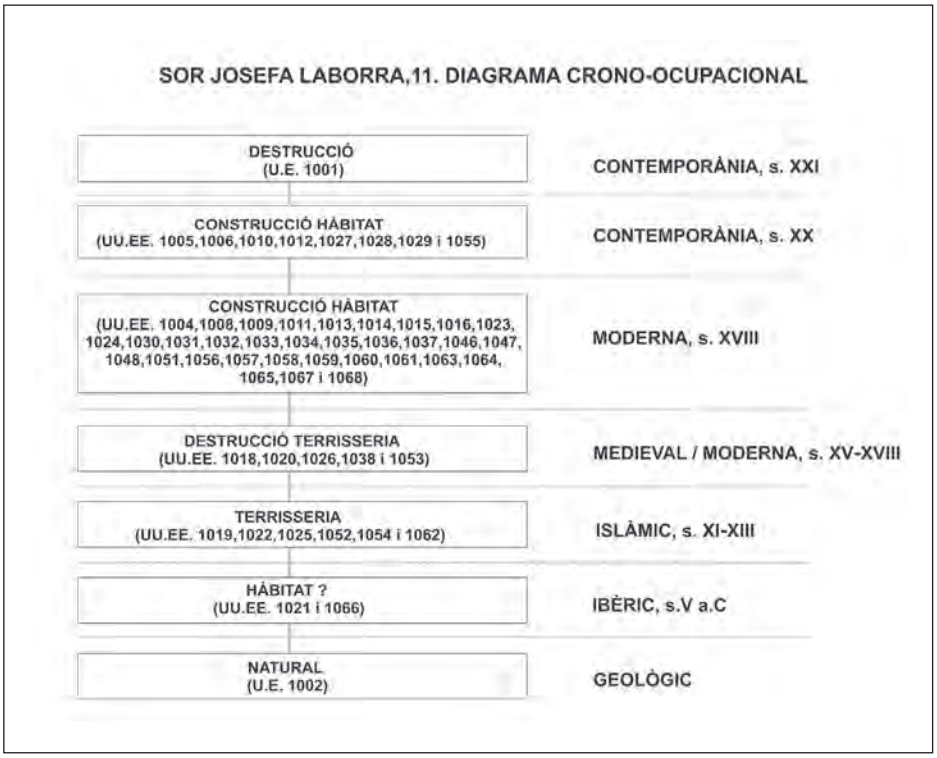

Fig. 8. Diagrama crono-ocupacional.

Fig.9. Planimetries de, Sor Josefa Laborra, 11.

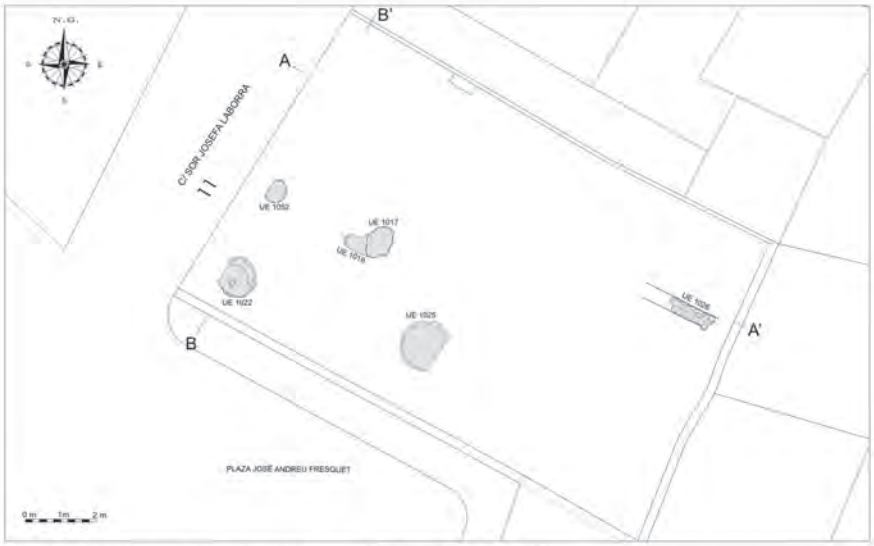

Planta E. Andalusí (s. XI - XIII) al carrer Sor Josefa Laborra 11

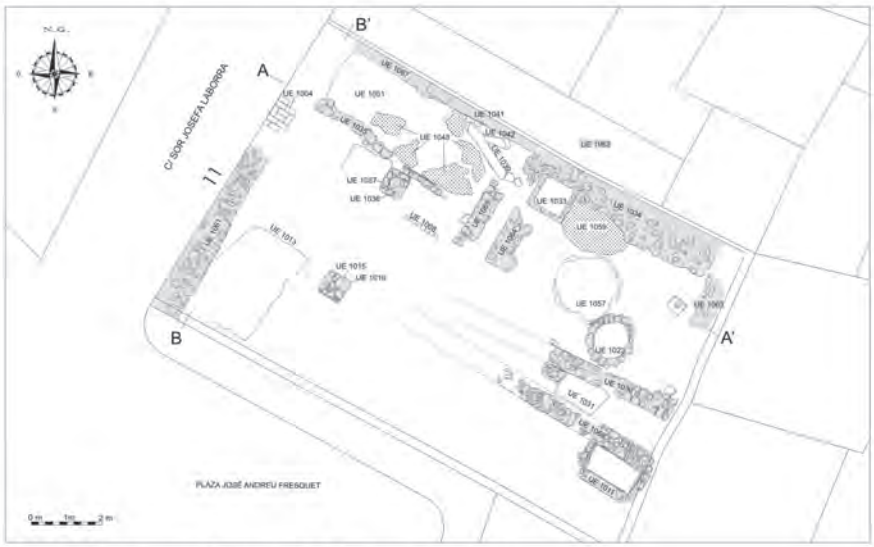

Planta E. Moderna (s.XVIII) al carrer Sor Josefa Laborra 11

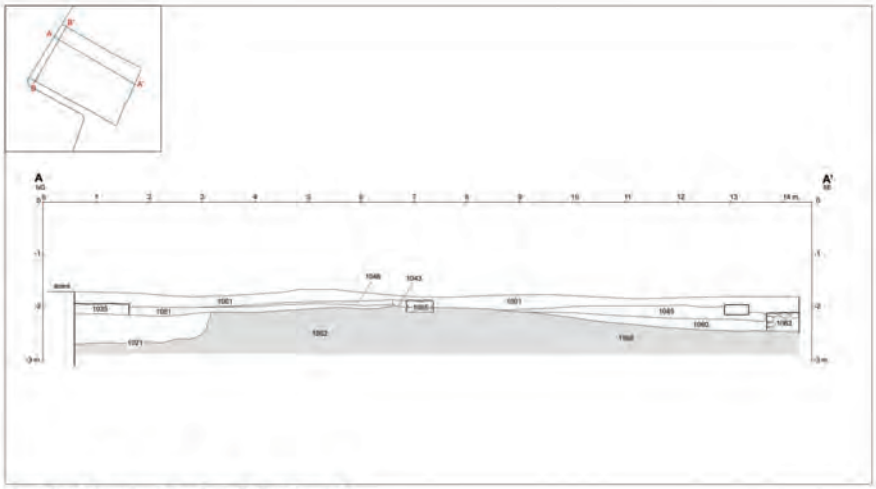

Secció AA', carrer Sor Josefa Laborra 11

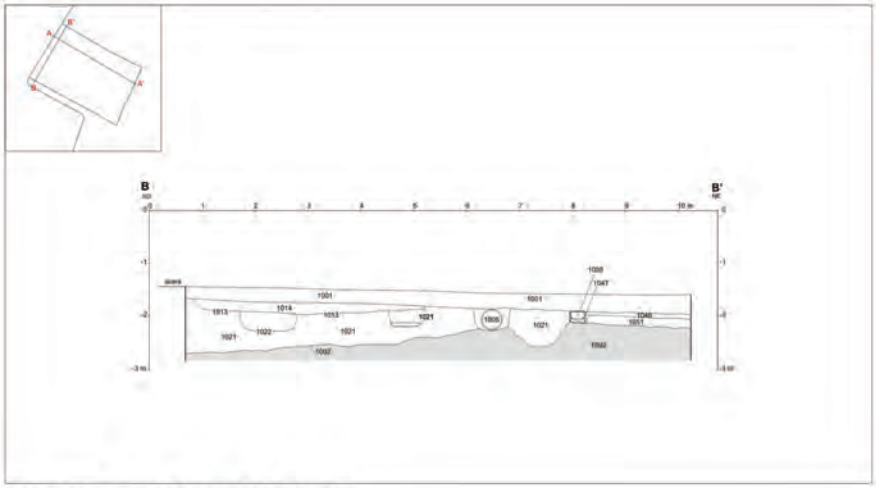

Secció BB', carrer Sor Josefa Laborra 11

Fig. 10. Planimetries de, Sor Josefa Laborra, 11.

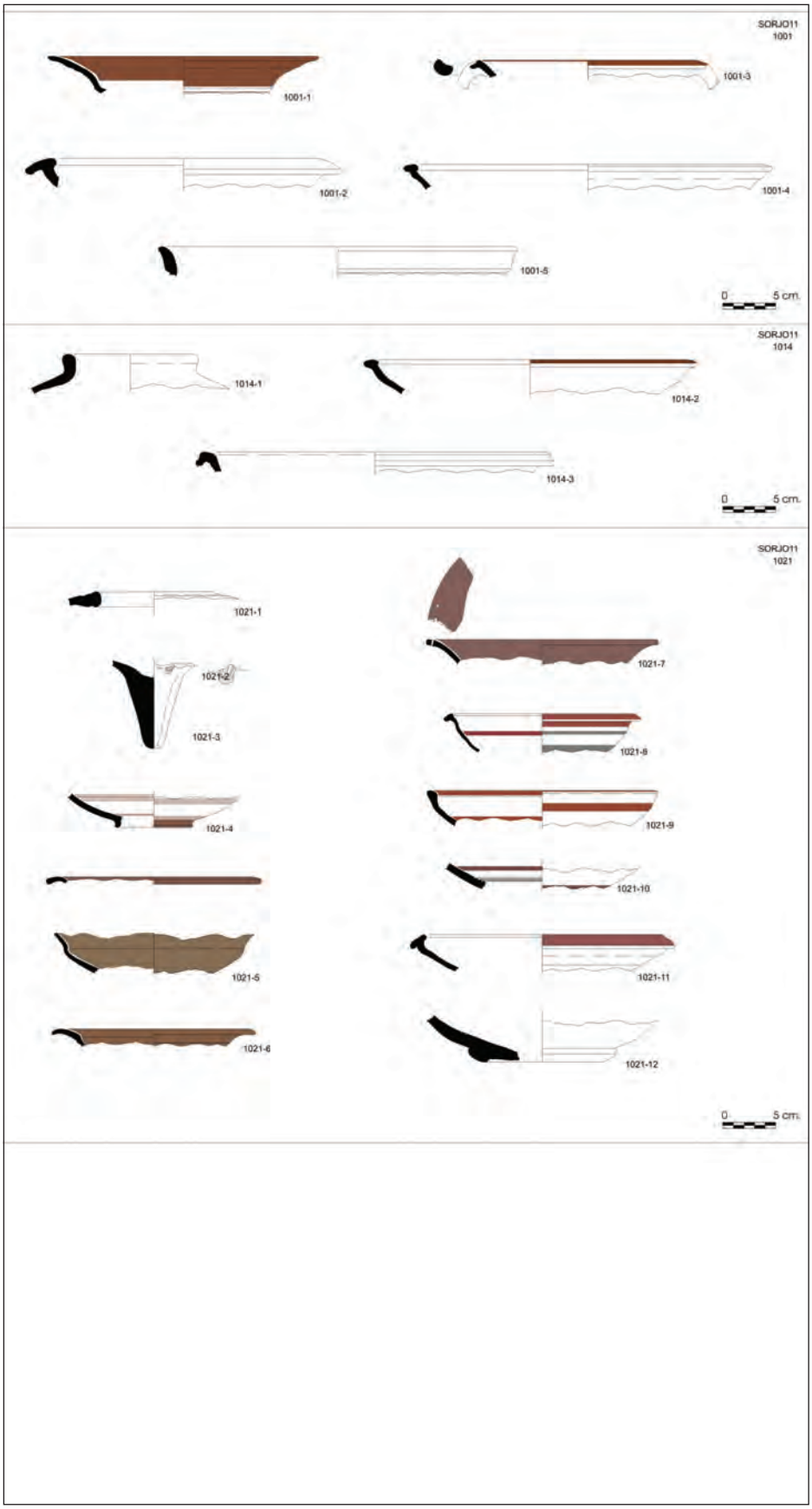

Fig. 11. Materials arqueològics de Sor Josefa Laborra,11.

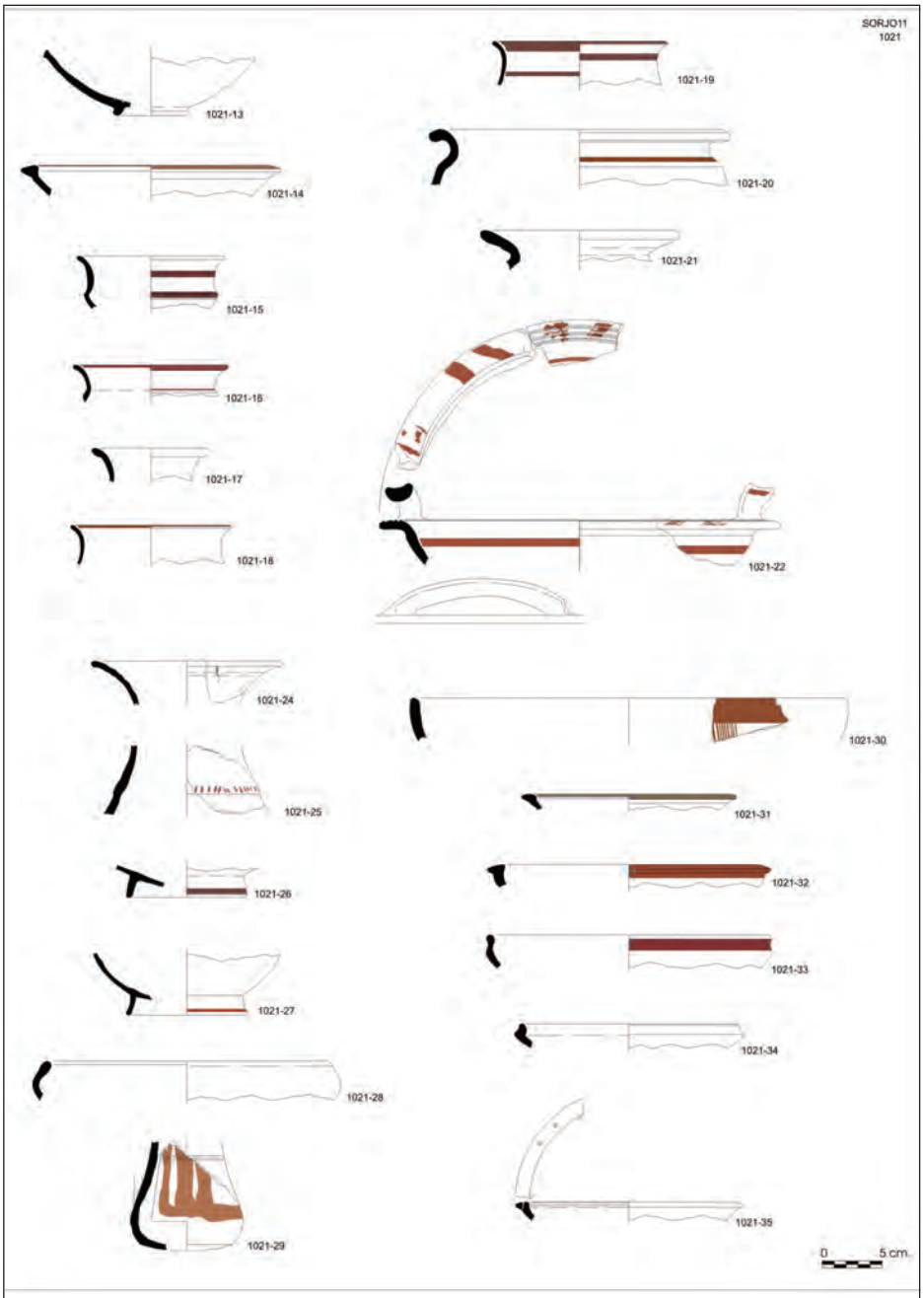

Fig. 12. Materials arqueològics de Sor Josefa Laborra,11.

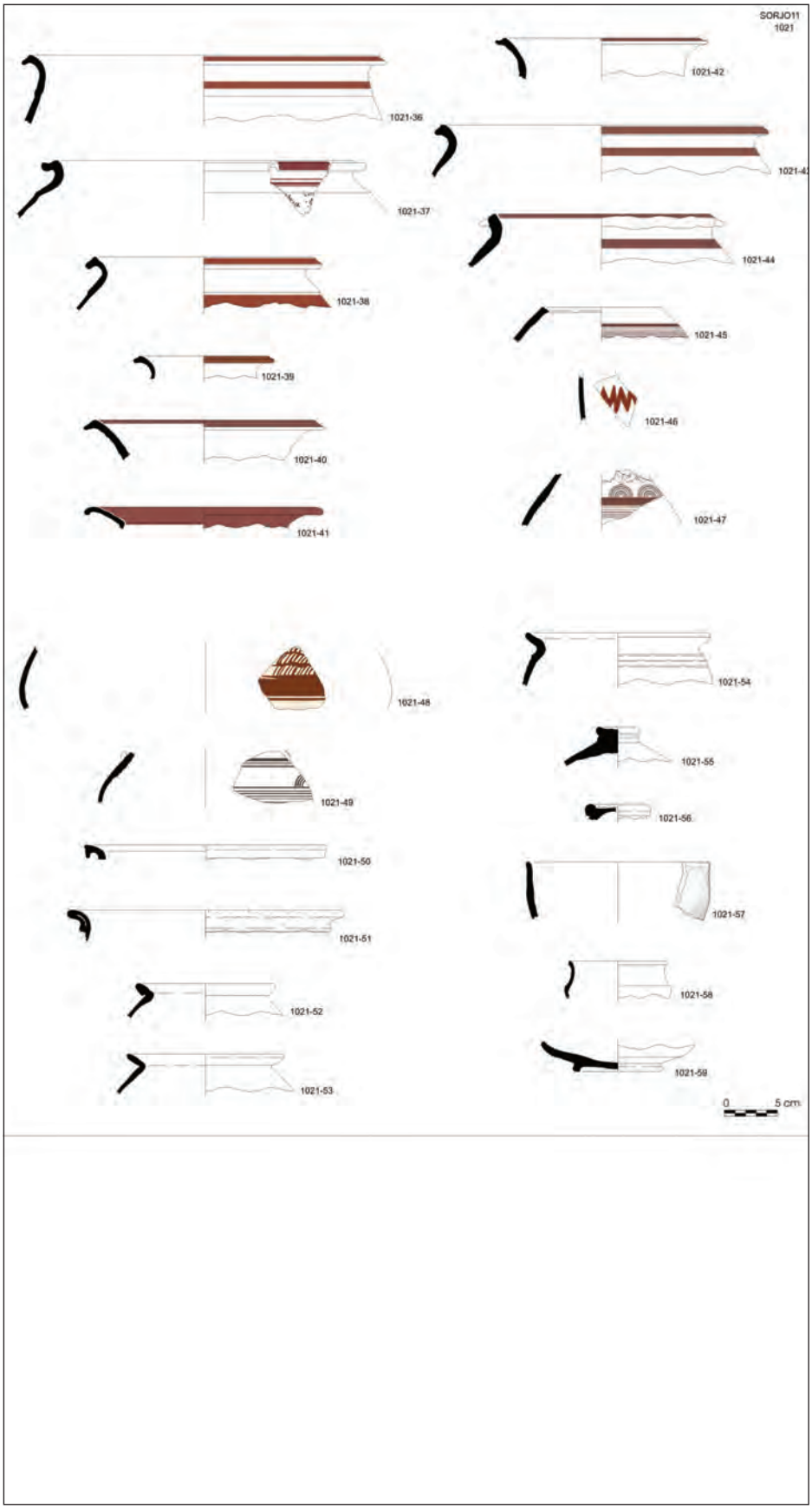

Fig. 13. Materials arqueològics de Sor Josefa Laborra,11.

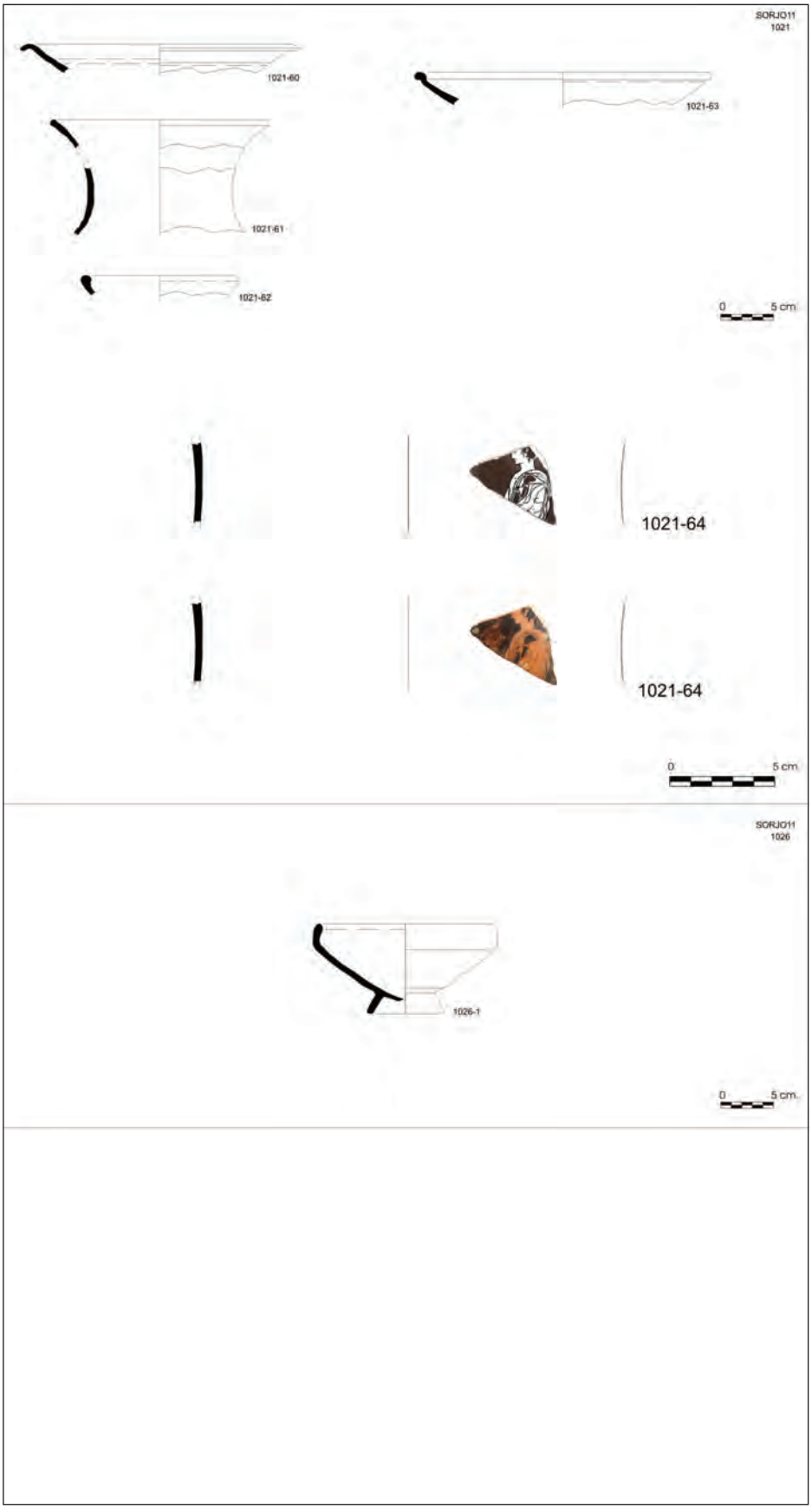

Fig. 14. Materials arqueològics de Sor Josefa Laborra,11.

SANT JOSEP, 4, 6 i 8

Fitxa tècnica

Intervenció arqueològica: Carrer Sant Josep nº 4, 6 i 8 de Bétera, València.

Acrònim: 1SANJOS

Tipus de jaciment: Urbà.

Cronologia: Medieval-Contemporània (s. XI-XX).

Localització: carrer Sant Josep, nº 4, 6 i 8 de Bétera

Direcció: Francisco J. Perua Barceló i Rosario Serrano Pérez

Dibuix arqueològic: Francisco J. Perua Barceló

Promotor: Parroquia de La Purísima Concepción

Dates d'excavació: entre els mesos de octubre i desembre de 2009

RESUMEN

Con motivo del proyecto de construcción de locales parroquiales en los números 4, 6 y 8 de la calle San José de Bétera, se realizó una excavación arqueológica de urgencia en el solar mencionado. En ella se documentaron evidencias de ocupación del espacio desde el siglo XI hasta el XX. De las diferentes fases medievales, tanto andalusíes como bajomedievales tan solo se documentaron fosas (probablemente relacionadas con los elementos documentados en la intervención de ENBIC III. Las primeras evidencias de hábitat son ya de época moderna, perviviendo este tipo de uso del espacio hasta el siglo XX. Destaca por su grado de conservación un espacio dedicado a la transformación/producción de vino, correspondiente al primer momento constructivo de época contemporánea.

ABSTRACT

Due to the construction project of some parish sites at the 4th, 6th and 8th San Jose Street in Bétera took place an urgent archaeological excavation. In this place there were some occupation evidences from the 11th to the 20th centuries. From the different Middle age phases we only documented some pits, probably related to the recorded structures in the ENBIC III archaeological intervention. The first evidence of habitat belongs to Modern age surviving this kind of space use until the 20th century. A space devoted to the wine production, built in the first phase of the Contemporary age, plays a relevant role because of its conservation status.

RESUM

Amb motiu del projecte de construcció de locals parroquials en els núm. 4, 6 i 8 del carrer de Sant Josep de Bétera, es va realitzar una excavació arqueològica d'urgència en el solar esmentat. En ella es van documentar evidències d'ocupació de l'espai des del s.XI fins al s.XX. De les diferents fases medievals, tant andalusines com baixmedievals únicament es van documentar fosses (probablement relacionades amb els elements documentats en la intervenció ENBIC III. Les primeres evidències d'hàbitat són ja d'època moderna, pervivint este tipus d'ús de l'espai fins al s.XX. Destaca pel seu grau de conservació un espai dedicat a la transformació/producció de vi, corresponent al primer moment constructiu d'època contemporània.

Fig. 1. Plànol de situació, San Josep 4, 6 i 8.

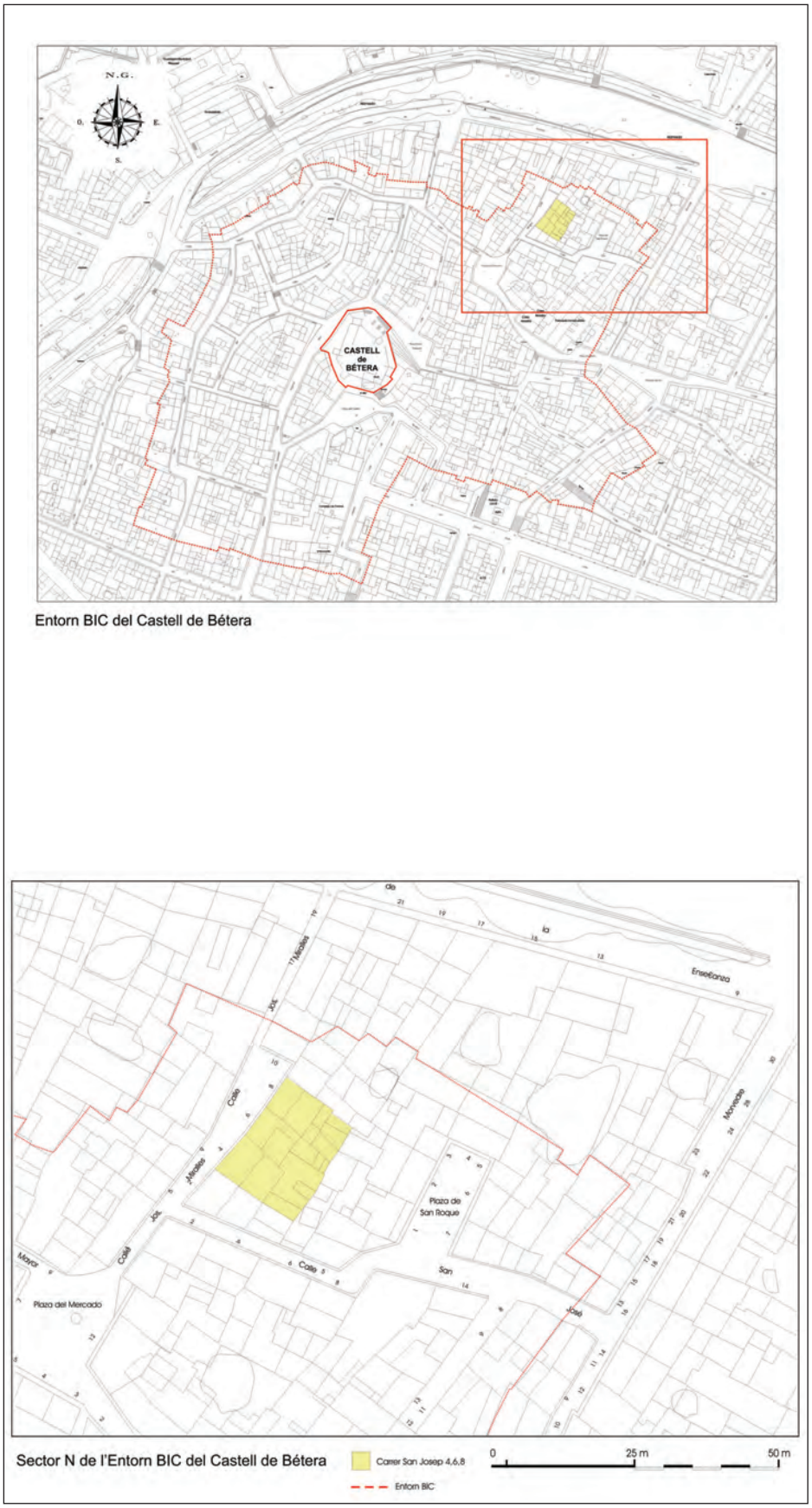

Introducció

Amb motiu del Projecte arquitectònic d'enderrocament i nova construcció de locals parroquials en el solar situat en el carrer de San Josep, 4-6-8 de Bétera, es va redactar el Projecte d'Intervenció Arqueològica d'Urgència corresponent. La superfície definitiva de l'àrea a intervenir, després de permutes de superfície queda reduïda a 195,55m^2, presentant una morfologia pràcticament rectangular i totalment plana respecte al carrer de Sant Josep. Els resultats de l'estudi geotècnic van donar motiu a la realització d'una modificació del projecte de fonamentació, plantejant este la construcció d'un soterrani. La cota de profunditat del nou projecte queda establerta en -3,10m des de la rasant del carrer de Sant Josep, plantejant-se la necessitat d'actuar sobre la totalitat del solar fins a arribar a nivells arqueològicament estèrils. Després de la retirada amb mitjans mecànics del gruix dels enderrocs resultants de l'enderrocament de les edificacions existents, es van iniciar els treballs manuals de desenrunament i neteja, denominant a este nivell Unitat Estratigràfica 1001.

A partir d'este moment, es va procedir a l'inici de l'excavació arqueològica manual. Durant els treballs d'excavació al solar, es van poder documentar un total de 118 unitats estratigràfiques, de les quals 61 es corresponen amb estructures i 57 amb estrats.

Descripció de les troballes

La datació dels materials ceràmics associats a les diferents UU.EE., la posició de les mateixes i la seua distribució espacial, ens ha permès establir diverses fases constructives o d'ocupació de l'espai i que passem a detallar a continuació.

Estrats Naturals

Ocupant pràcticament tota la superfície del solar es va documentar una sèrie d'estrats que no presentaven cap tipus d'evidència arqueològica, motiu pel qual han estat considerats nivells arqueològicament estèrils. En primer lloc, de dalt cap avall l'estrat U.E. 1034-1064. Es tracta d'un estrat arenós de color rogenc que es troba immediatament per sota dels nivells arqueològics més antics i parcialment alterat per ells. Per baix es disposa la U.E. 1065, un nivell argilós compacte i de color marró clar. Per sota d'ell, en el tall proporcionat per alguna de les estructures negatives documentades, s'observa una successió de nivells sedimentaris que semblen correspondre a moments d'al·luvió o crescuda del barranc pròxim, ja que es tracta d'una alternança d'estrats llimosos amb altres compostos majoritàriament per graves de petit calibre en una matriu arenosa o llimosa.

Època Andalusina

Els únics elements d'este període històric que s'ha pogut documentar durant l'excavació del solar, es corresponen amb tres estructures negatives UU.EE. 1039, 1040 i 1051, els farciments de les quals, UU.EE. 1025, 1026 i 1084 respectivament, van proporcionar materials ceràmics que permeten datar-los en el segle XI en el cas de les UU.EE. 1025-1039

Fig. 2. Fosses andalusines.

i en el segle XIII en el cas de la resta. El fet que es tracte d'elements tan aïllats i tan escassos no permet atorgar-los una funcionalitat clara, si bé podrien estar en relació amb els forns documentats en la intervenció portada a terme en la propera Plaça de Sant Roc (Burriel, Ortega, Ruiz, 2008).

Època Baixmedieval

Pel que fa als elements corresponents al període baixmedieval, la situació és semblant al període andalusí, amb una escassesa d'elements

Fig. 3. Conjunts ceràmics andalusins.

representats que ens impedeixen tenir una visió de com podria ser l'ocupació de l'espai en esta època. Els únics elements documentats són el pou U.E.1030, el farciment del qual U.E. 1029 proporciona material ceràmic que ens permet datar-lo en els segles XIII-XIV. Immediatament al sud d'estos elements es va documentar una estructura negativa de planta més o menys circular i gran profunditat, U.E. 1032, anul·lada per un farciment el material ceràmic associat del qual ens duu a una cronologia per a estos elements del segle XV. No s'ha documentat cap altre element d'este període històric, raó per la qual no podem determinar el tipus d'ocupació.

Època Moderna

És en este període històric quan es comença a apreciar un major nivell d'ocupació de l'espai, amb la construcció d'una sèrie d'estructures que, si bé molt arrasades, ja ens poden fer pensar en la possibilitat de l'existència d'un espai domèstic. Tots els elements d'este període es localitzen en la meitat sud del solar. L'espai està distribuït per una sèrie de fonaments, UU.EE. 1012, 1071, 1085 i 1105, associat als quals no s'ha pogut documentar cap paviment o nivell d'ocupació.

D'altra banda, altres estructures d'este període serien el pou negre U.E. 1062, construït amb llosses de pedra calcària travades en sec i anul·lada pels farciments 1055 i 1063 que proporcionen materials ceràmics que permeten datar-los en el segle XVIII.

En el límit sud del solar es documenten els pous UU.EE.1053 i 1081, ambdós de morfologia circular i realitzats amb maçoneria ordinària travada amb formigó i els farciments d'abandó dels quals, UU.EE. 1052 i 1082 respectivament, proporcionen materials ceràmics del mateix segle.

Fig. 4. Fossa baix-medieval.

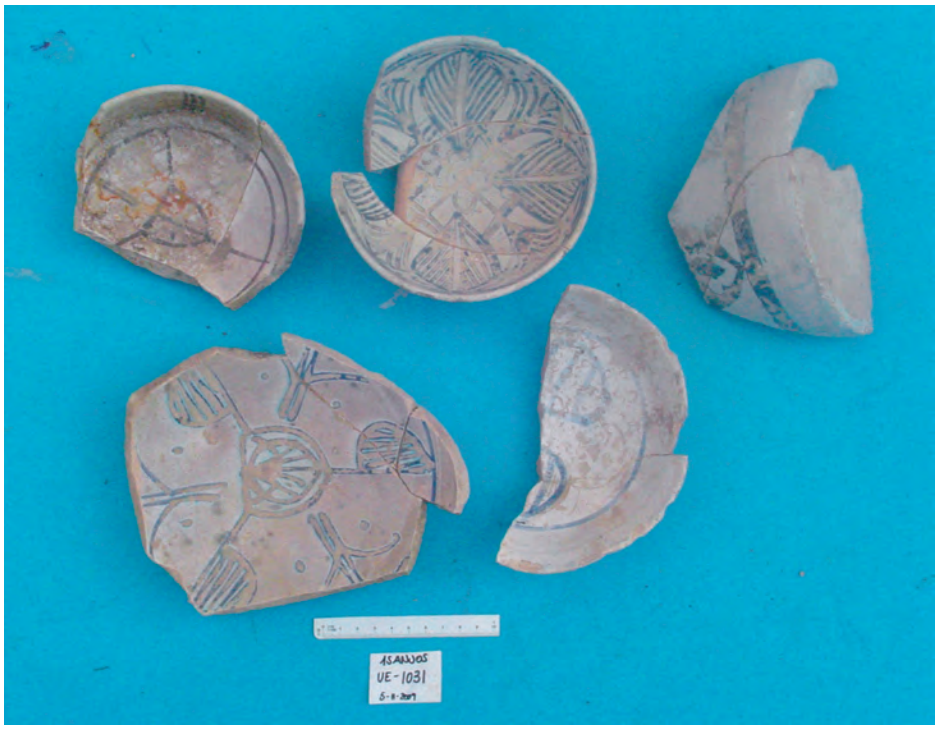

Fig. 5. Ceràmica baix-medieval.

En últim lloc, cal destacar la presència de dues estructures negatives, UU.EE. 1083 i 1088, en els farciments de les quals, UU.EE. 1078 i 1086 respectivament, es va poder recuperar abundant material ceràmic del segle XVIII.

Època Contemporània

Pel que fa als elements corresponents a l'època contemporània, estos són molt abundants i, malgrat estar també molt arrasats o deteriorats, són els que oferixen un millor grau de conservació. La superposició

Fig. 6 . Pou negre.

dels mateixos, les seues tècniques constructives i els materials ceràmics associats ens han permés establir dues fases constructives clarament diferenciades.

Fase 1 (s. XIX)

Els elements constructius corresponents a esta primera fase d'època contemporània són evidents principalment en la meitat nord del solar. En la meitat sud únicament s'han documentat dues fosses, UU.EE. 1037 i 1080, i les restes de tres fonaments molt arrasats, UU.EE. 1089, 1090 i 1091, als quals no es pot atribuir una funcionalitat definida. La manca d'estructures en este sector del solar pot ser perquè encara estan en ús els elements del període anterior o bé que les estructures de la segona fase contemporània arrasen les d'esta primera fase.

És en la meitat nord del solar on les estructures d'esta fase presenten un millor grau de conservació, degut al fet que probablement seguixen parcialment en ús en la fase posterior però, sobretot, perquè es tracta en la seua major part d'estructures subterrànies, el nivell d'ús de les quals estaria per baix del nivell transitable de la resta de l'edifici.

Destaca, al nordest un primer gran espai, de planta més o menys quadrada, delimitat per les estructures UU.EE. 1010, 1011, 1008 i 1094. A este espai s'accediria des del carrer pel llindar U.E. 1041 i es trobava totalment ocupat pel paviment U.E. 1005, realitzat amb maons bescuitats massissos de 31x14x2,5 cm, disposats a la mescla. El conjunt únicament es conserva en els extrems d'este espai, on apareix emmarcat per una alineació de maons bescuitats massissos de 41,5x35x2,5 cm. Alguns d'estos maons conserven restes de decoració pictòrica geomètrica en blanc, negre i roig. A l'oest d'este espai es va documentar un conjunt, format per les estructures UU.EE. 1008, 1096, 1098, 1094, 1093, 1099 i 1100 que es trobava a un nivell més baix i que ha estat interpretat com un trull, destinat a la producció de vi. El primer element en el circuit de producció seria

Fig. 7. Trull domèstic.

l'estructura U.E. 1098. Es tracta d'una estructura circular revestida amb maons bescuitats massissos. Presenta un paviment de rajoles bescuitades de 0,33m x 0,33 m a juntes oposades. Ha estat associada a la premsa del raïm. Esta estructura queda comunicada amb l'espai delimitat per la U.E. 1094 mitjançant un orifici-dispensador que permetria l'extracció de les restes del premsat (most) i alhora també estaria comunicada amb l'estructura U.E. 1096 on passaria la major part del most per a iniciar el seu procés de fermentació. Este segon element és una estructura rectangular a manera de bassa, delimitada per l'estructura U.E 1008. Es presenta revestida per successives capes de ciment i conserva un paviment

de rajoles bescuitades de 0,33 m x 0,33 m a calaix. S'associa a una bassa de fermentació o dipòsit de magatzematge de vi. Esta estructura queda comunicada amb l'espai delimitat per la U.E. 1094 mitjançant un orifici-dispensador que permetria l'extracció del vi. Este tercer element és una estructura rectangular de maó massís travat amb morter, que delimita un espai rectangular. Els murs es presenten arrebossats amb guix i revestits de successives capes de calç. En els laterals nord i sud es documenta un escalonament (en ambdós casos cap a l'interior de l'espai) probablement relacionat amb el suport de taules de fusta per a tancar l'accés al dispensador, a manera de trapa. L'espai apareix pavimentat amb rajoles quadrades de 33 cm de costat, U.E. 1099, i en el centre del paviment es disposa un llibrell de decantació, U.E. 1100. En el seu cantó nordest presenta un banc o graó, U.E. 1093, realitzat amb rajoles del mateix tipus. En este espai es recolliria, mitjançant els dispensadors que la comuniquen amb els elements UU.EE. 1096 i 1098, els líquids provinents dels mateixos.

Fase 2 (s. XX)

En la segona fase d'època contemporània es produïx una profunda reestructuració de l'espai. En primer lloc, l'accés des del carrer es desplaça cap a l'oest amb la construcció d'un nou llindar, U.E. 1009. Si bé les estructures de la zona nord corresponents a la producció de vi semblen continuar en ús, sobre elles es construïxen una sèrie d'elements que les modifiquen parcialment. És el cas de l'estructura U.E. 1101, que s'adossa a la bassa U.E. 1096, o els pilars UU.EE. 1007, 1110 i 1118, construïts sobre les estructures 1011 i 1008 respectivament. En el lateral oest del solar els fonaments UU.EE. 1076 i després 1044, realitzats amb maçoneria ordinària travada amb terra i amb morter de calç, servirien de mitgera amb l'habitatge situat a l'oest, i de la qual tan solament s'ha pogut documentar l'inici dels fonaments UU.EE. 1059, 1106 i 1107, probablement corres-

Fig. 8. Llar.

ponents a la distribució interior. En la meitat sud del solar cal destacar a l'est un primer espai delimitat pels fonaments UU.EE. 1074, 1017 i 1016, i que estaria ocupat pel paviment U.E. 1004, realitzat amb rajoles bescuitades quadrades (28,5x28,5x3 cm) a juntes oposades. Sobre el fonament U.E. 1016 es disposaria un llindar, U.E. 1015, que permetria el pas a un espai situat a l'oest de l'anterior i delimitat pels fonaments UU.EE. 1016, 1050-1115 i 1044-1048. En un primer moment este espai estaria ocupat, almenys parcialment, pel paviment U.E. 1054 realitzat amb còdols de grandària mitjana i gran, travats amb calç i terra i en el qual destacaria la presència d'un banc corregut, U.E. 1070, adossat al mur occidental. En un segon moment estes estructures s'anul·len i l'espai queda ocupat per una superfície, U.E. 1046, de terra compactada i en el qual destaca la presència d'una estructura, U.E. 1045, localitzada al costat del mur occidental, i que anul·la l'anterior banc corregut. Es tracta d'una estructura de llosses horitzontals amb traces de combustió el que ens duu a interpretar-lo com una llar o xemeneia. En la resta de l'espai no s'ha documentat cap paviment o superfície d'ocupació corresponent a esta fase.

Valoració de les restes aparegudes

Els elements documentats corresponents a les fases andalusina i baixmedieval no són rellevants per ells mateixos, ja que es tracta d'estructures negatives que no aporten informació més enllà del registre ceràmic. No obstant això, la seua importància es posa de manifest al posar-les en relació amb elements d'estos períodes documentats en intervencions properes, ajudant a proporcionar una visió més àmplia del model productiu i d'ocupació d'estos períodes en la localitat.

L'element més significatiu de la intervenció és, sens dubte, el conjunt destinat a la producció vinícola, tant per la seua singularitat dins de les intervencions realitzades a Bétera com pel seu més que acceptable estat de conservació.

U.E	Anterior a	Posterior a	Descripció	Cronologia
1001	----------	Totes	Estrat d'enderroc	s. XX
1002	1001	1011,1004,1005	Red de desgüasos	s. XX
1003	1001	1022,1056	Envà	s. XX
1004	1002	1016	Paviment de baldosas	s. XX
1005	1002	1010, 1011, 1029, 1094	Paviment de rajoles	s. XIX
1006	1001	1034	Pou cec	s. XX
1007	1001	1011	Pilar de rajoles	s. XX
1008	1005	1108	Estructura de maçoneria i formigó	s. XIX
1009	1001	1010	LLindar de calissa	s. XX
1010	1005	1034	Mur de façana	s. XIX
1011	1005,1007	1026	Mur de maçoneria	s. XIX
1012	1062	1034	Mur de maçoneria	s. XVIII
1013	1001	1034	Pou	Indeterminada
1014	1001	1035	Estrat d'enderroc	s. XIX
1015	1001	1016	Llindar de rajoles	s. XX
1016	1015	1065,1072	Mur de maçoneria	s. XX
1017	1001	1091	Mur de maçoneria	s. XX
1018	1004,1016	1036	Estrat d'anivellament	s. XX
1019	1020	1034	Pou cec	s. XIX
1020	1001	1019-1055	Canal de desgüàs	s. XX
1021	1014,1035	1034	Fossa	s. XIX
1022	1002,1003	1024	Estrat d'enderroc	s. XIX
1023	1019	1034	Estrat de destrucció	s. XX
1024	1022	1036	Estrat de farciment de graves	s. XIX
1025	1001	1039	Estrat de farciment de fossa	s. XI
1026	1001,1002	1040	Estrat de farciment de fossa	s. XIII
1027	1001	1111	Estrat de destrucció	s. XX
1029	1005	1030	Estrat d' abandó	s. XIII
1030	1029	1034	Pou	s. XIII
1031	1005	1032	Estrat de farciment de fossa	s. XV
1032	1031	1034	Fossa	s. XV
1033	1001,1014	1082	Mur de maçoneria	s. XIX
1034	1021,1014,1030	1065	Estrat arenós estèril	
1035	1014	1021	Estrat de farciment de fossa	s. XIX
1036	1018	1037	Estrat de farciment de fossa	s. XIX
1037	1036	1038	Fossa	s. XIX
1038	1037	1084	Estrat llimo-arenós	s. XIII
1039	1025	1034	Fossa	s. XI
1040	1026	1034	Fossa	s. XIII
1041	1001	1010	Llindar de taulells	s. XIX
1042	1001	1049	Estrat de destrucció	s. XX
1043	1047,1117	1073,1116	Pou cec	s. XX
1044	1045,1059,1070	1048	Fonament de maçoneria	s. XX
1045	1001	1044,1070	Llar	s. XX
1046	1001	1054	Paviment de terra i calç	s. XX
1047	1001	1043,1044,1073	Anivellament	s. XX
1048	1001	1044	Fonament	s. XX
1049	1042	1043	Estrat d' abandó	s. XX
1050	1054-1115	1027	Banc o mur de terra	s. XX
1051	1037-1084	1034	Fossa	s. XIII
1052	1016	1053	Estrat de destrucció	s. XVIII
1053	1052	1038	Pou	s. XVIII
1054	1046	1050-1070	Paviment de còdols	s. XX

Fig. 9. Llistat d'unitats estratigràfiques San Josep, 4, 6 i 8 .

Fig. 10. Llistat d'unitats estratigràfiques San Josep, 4, 6 i 8 .

U.E	Anterior a	Posterior a	Descripció	Cronologia
1055	1020	1057	Estrat de destrucció	s. XVIII
1056	1003	1057	Estrat de farciment de fossa	s. XX
1057	1055-1056	1024-1034	Fossa	s.XX
1058	1001	1061	Estrat de farciment amb graves	s. XX
1059	1116	1044	Mur de maçoneria	s. XXI
1060	1103	1008	Arqueta de rajoles	s. XX
1061	1058	1102	Estrat llimo-arenós	s. XX
1062	1062	1112	Pou cec	s. XVIII
1063	1055	1062	Estrat de farciment d'us	s. XVIII
1064	1062	1065	Estrat arenós estèril	
1065	1064		Estrat argilós estèril	
1067	1001	1069	Paviment de terra	s. XX
1068	1021	1034	Fonament de còdols	s. XX
1069	1067	1016	Superficie d'us	s. XX
1070	1054	1044	Banc corregut	s. XX
1071	1072-1080	1078	Fonament demaçoneria	s. XVIII
1072	1069	1071	Estrat llimo-arenós	s. XVIII
1073	1043-1047...	1086...	Estrat d'enderroc	s. XX
1074	1017	1085	Mur de maçoneria	s. XX
1075	1018...	1065...	Llibrell	s. XIX
1076	1058-1106		Mur de maçoneria	s. XX
1077	1069	1034	Estrat llimo-arenós	s. XX
1078	1071	1083	Estrat de farciment de fossa	s. XVIII
1079	1069	1080	Estrat de farciment de fossa	s. XIX
1080	1069-1079	1034-1071	Fossa	s. XIX
1081	1082	1034	Pou	s. XVIII
1082	1033	1081	Estrat de destrucció	s. XVIII
1083	1078	1034	Fossa	s. XVIII
1084	1038	1051	Estrat de farciment de fossa	s. XIII
1085	1074	1012	Mur de maçoneria	s. XVIII
1086	1073	1088	Estrat de farciment de fossa	s. XVIII
1087	1088	1034	Estrat limo-argilós	s. XVIII
1088	1086	1087	Fossa	s. XVIII
1089	1090	1034	Mur o banc de terra	s. XIX
1090	1091	1089	Mur de maçoneria	s. XIX
1091	1017	1090l	Mur de maçoneria	s. XIX
1092	1016	1034	Fonament de pilar	s. XX
1093	1001	1094	Banc/graó	s. XIX
1094	1093	1099	Seller	s. XIX
1095	1001	1101	Destrucció	s. XX
1096	1101	1008	Bassa/dipòsit	s. XIX
1097	1001	1098	Destrucció	s. XX
1098	1097	1008	Premsa	s. XIX
1099	1093	1100	Paviment del seller	s. XIX
1100	1099	1034	Llibrell de recollida	s. XIX
1101	1095	1096	Mur de maçoneria	s. XX
1102	1061	1076	Estrat llimo-arenós	s. XX
1103	1001	1060	Estrat d' abandó	s. XX
1104	1105	1119	Fonament de maçoneria	s. XVIII
1105	1004	1104	Estrat de farciment d'una rasa	s. XVIII
1106	1001	1008	Mur de maçoneria	s. XX
1107	1109	1008	Mur de maçoneria	s. XX
1108	1008	1034	Anivellament/preparació	s. XVIII
1109	1001	1107	Estrat d'enderroc	s. XX

U.E	Anterior a	Posterior a	Descripció	Cronologia
1110	1001	1008	Pilar de rajoles	s. XX
1111	1027	1112	Estrat de farciment de tinalla	s. XX
1112	1111	1114	Tinalla	s. XX
1114	1112	1115	Fossa	s. XX
1115	1114	1050	Mur de maçoneria	s. XX
1116	1043	1059	Canal de desgüàs	s. XX
1117	1001	1043	Canal de desgüàs	s. XX
1118	1001	1008	Pilar de rajoles	s. XX
1119	1104	1034	Rasa de fonament	s. XVIII

Fig. 11. Llistat d'unitats estratigràfiques San Josep, 4, 6 i 8 .

Fig. 12. Diagrama crono-ocupacional.

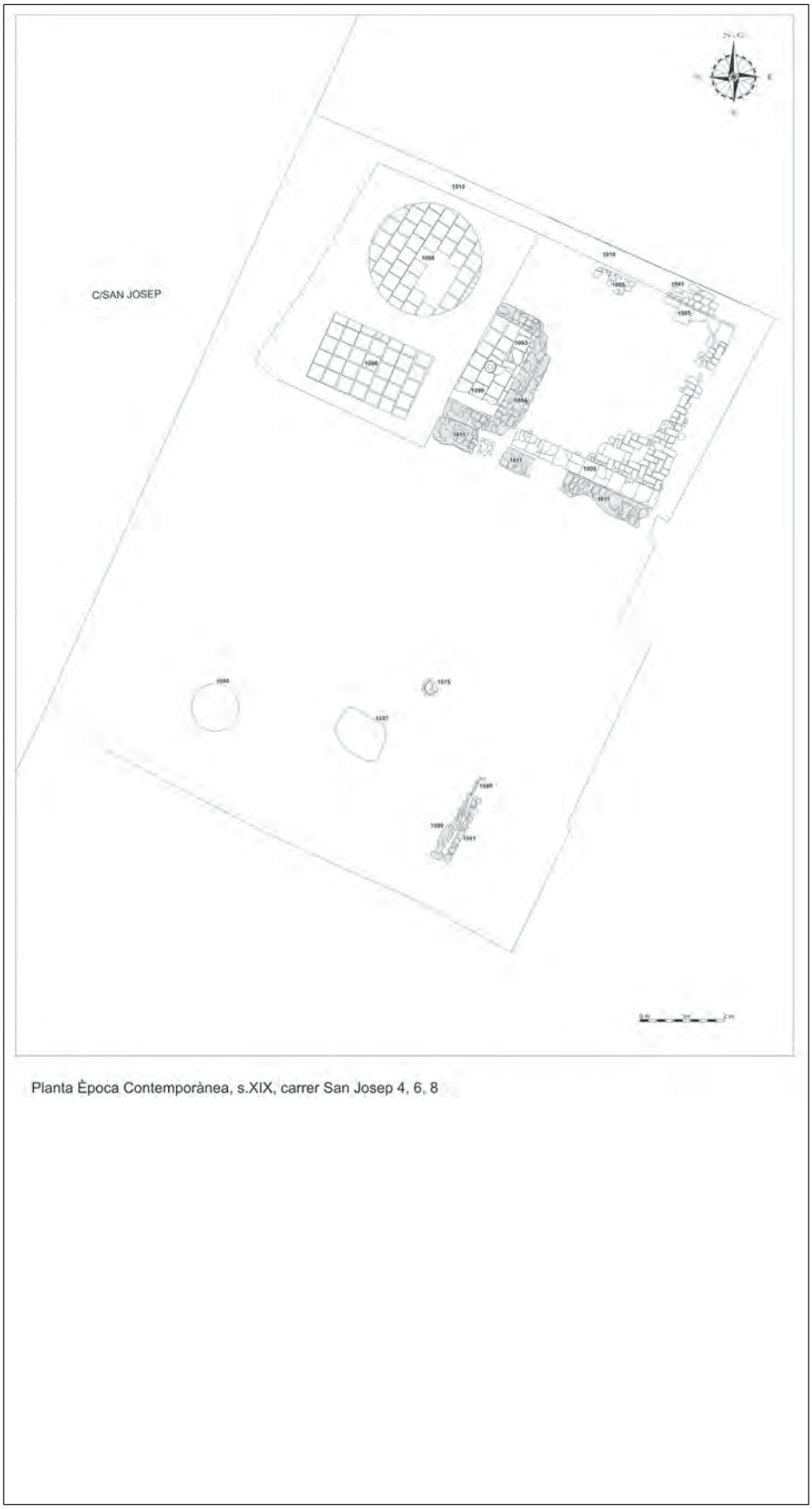

Fig. 13. Planimetries de, San Josep 4, 6 i 8.

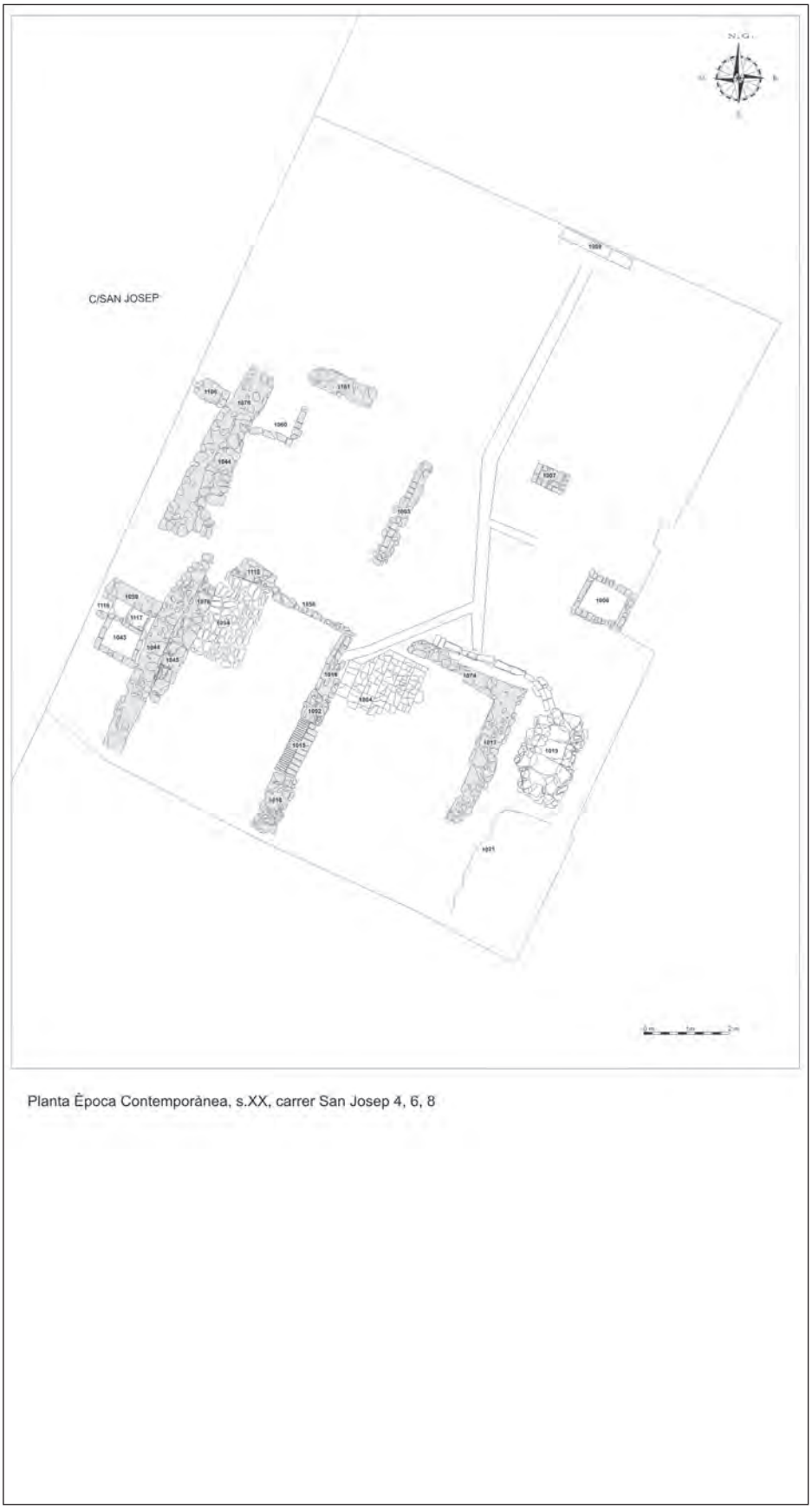

Fig. 14. Planimetries de, San Josep 4, 6 i 8.

BIBLIOGRAFIA

ALMAGRO-GORBEA, M. (1977): El Pic dels Corbs, de Sagunto, y los campos de urnas del nordeste de la Península Ibérica. *Saguntum* 12, pp.89-144, València

BAZZANA, A. (1990): Maisons rurales du Shark al-Andalus. Essai de typologie. *La casa hispano-musulmana. Aportaciones de la Arqueología*, Granada.

BAZZANA, A.; GUICHARD, P. (1978): Les tours de defénse de la huerta de Valence au XIII s. *Mélanges de la Casa Velázquez* XIV. Madrid.

BURRIEL J.; MATA C. (2008): El poblat iber d'El Tos Pelat (Moncada-Bétera). Un *oppidum* edetà en l'Horta Nord de València, *Quaderns dels Museus Municipals de València 2. Nous avanços de l'arqueologia valenciana*, pp.11-22, València

BURRIEL, J. Mª.; ORTEGA, Mª.J.; RUIZ, A.L. (2008): Plaça Sant Roc, intervenció arqueológica en l'entorn B.I.C. del Castell de Bétera. Any 2006-2007. *Festes de Bétera, del 12 a 22 d'Agost*, Bétera.

CARANDINI, A. (1997): *Historias en la tierra. Manual de Excavación Arqueológica*. Barcelona.

CABANES M.D.; FERRER, R (1979-1980): *Llibre del Repartiment del Regne de València*. Zaragoza.

GUICHARD, P.; BAZZANA, A.; DUMAS, J. B. (1976): Primer informe sobre las excavaciones en Torre Bufilla, Bétera (Valencia). *Noticiario Arqueológico Hispánico*, II. Madrid.

HARRIS, E.C. (1991): *Principios de estratigrafía arqueológica*. Barcelona.

JIMÉNEZ J. L.; BURRIEL J. M.ª (2008): VIII Campaña de excavaciones arqueológicas en l'Horta Vella (Bétera, Valencia), *Saguntum* 40, 243-245, València.

LOPEZ ELUM, P. (1994) *La alquería islámica en Valencia. Estudio arqueológico de Bofilla, siglos XI a XIV*. València.

MATA C.; BONET H. (1992): La cerámica ibérica: ensayo de tipología. *Trabajos Varios del Servicio de Investigación Prehistórica*. 89, pp.117-173, València.

MESQUIDA, M. (2001): *Las Ollerías de Paterna. Tecnología y Producción. Volumen 1, siglos XII y XIII*. Paterna.

NAVARRO GALINDO, E. (1968): Geografía agraria de Bétera. *Saitabi* XVIII. València.

VALLVÉ BERMEJO, J. (1976): Notas de metrología Hispano-Árabe. El codo en la España Musulmana. *Al-Andalus*, vol. XLI, pp. 339-355, Madrid-Granada.

QUADERNS DE DIFUSIÓ HISTÒRICA I ARQUEOLÒGICA DE BÉTERA. 1

Intervencions arqueològiques al centre
històric de Bétera, 2002- 2009

AJUNTAMENT DE BÉTERA

GENERALITAT VALENCIANA
CONSELLERIA D'EDUCACIÓ, CULTURA I ESPORT

wieden simo

Schuller
VALÈNCIA